από την εθνοκάθαρση στη

Το αφιέρωμα του «Άρδην» στα 80 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή δεν θέλει να είναι μόνον ή κυρίως ένα εγχείρημα **εθνικής μνήμης**. Επικεντρώνεται σε τρία ζητήματα που θεωρούμε κεφαλαιώδη:

Α. Στον τονισμό και την ανάδειξη του **εθνικο-απελευθερωτικού** χαρακτήρα των αιτημάτων των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας:

Μετά την έναρξη των διωγμών των Νεοτούρκων κατά των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το 1910 και εφεξής, και την κορύφωσή τους κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, μετά την γενοκτονία των Αρμενίων, η συμβίωση των εθνοτήτων στη Μικρά Ασία καθίσταται ανέφικτη χωρίς την δημιουργία εθνικών οντοτήτων στα πλαίσια είτε ενός ομοσπόνδου κράτους είτε διακριτών εθνικών κρατών. Το γεγονός ότι η βενιζελική Ελλάδα, μετά το 1917, συνέπραξε με την Αντάντ, η οποία εποφθαλμιούσε τα πετρέλαια της οθωμανικής ακόμα Αραβίας, δεν αναιρεί αυτό το γεγονός. Εξάλλου, ήδη μετά το 1921, οι δυτικές δυνάμεις θα έρθουν και πάλι σε συμβιβασμό με την Τουρκία και θα εγκαταλείψουν τους Έλληνες, τους Κούρδους και τους Αρμένιους στην τύχη τους. Η ανάγκη της αποκατάστασης αυτής της αλήθειας η οποία συσκοτίστηκε –ιδιαίτερα από την Αριστερά– εξ αιτίας της πρόσκαιρης συμμαχίας των μπολσεβίκων με τον Κεμάλ, και της γενικότερης υποτίμησης του εθνικού ζητήματος, δεν αφορά κάποια **αφηρημένη** ιστορική αλήθεια. Αφορά στην ίδια την **αυτογνωσία** μας και την κατανόηση των αιτίων και των μηχανισμών, που ως συνέχεια του '22 σφραγίζουν την σημερινή μας πραγματικότητα. Δυστυχώς το '22 συνεχίστηκε το **1974** στην Κύπρο, συνεχίζεται το **2002** και πάλι στην Κύπρο και θα ακολουθήσει το Αιγαίο και η Θράκη.

Ο **Νεοκλής Σαρρής** γράφει για τον ρόλο του ελλαδικού εθνικού κράτους στη συρρίκνωση του ελληνισμού˙ ο **Παναγιώτης Κουνάδης** αναφέρεται στη σημασία και το ρόλο της Σμύρνης πριν την Καταστροφή και το συνακόλουθο μέγεθος της συμφοράς˙ ο **Κώστας Χατζηαντωνίου** περιγράφει τη Μικρασιατική εκστρατεία, ενώ ο **Βλάσης Αγτζίδης** πραγματοποιεί μια ακτινογραφία των πολιτικών δυνάμεων και του ρόλου τους στην Καταστροφή με τρία άρθρα για την Δεξιά, το Βενιζέλο και την Αριστερά˙ ο **Νίκος Ψυρρούκης** αναφέρεται στα, πετρελαϊκά κυρίως, συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και ο **Γιώργος Λεονταρίτης** αποκαλύπτει την άγνωστη σφαγή των Ελλήνων κομμουνιστών από τους Κεμαλικούς στη Σμύρνη. Παρατίθεται επί πλέον η ιστορική επιστολή της 25ης Αυγούστου του 1922, του **Χρυσοστόμου Σμύρνης** στο Βενιζέλο, καθώς και μαρτυρίες για την καταστροφή.

Β. Το δεύτερο ζήτημα είναι η σημασία πουπροσλαμβάνει για τον ελληνισμό ο **περιορισμός** του στα **ελλαδικά** πλαίσια, για πρώτη φορά στην μακραίωνη ιστορική του διαδρομή. Η παλιά Ελλάδα ανέλαβε μετά τη συρρίκνωση του ευρύτερου ελληνισμού –που συνεχίζεται μέχρι σήμερα με τους Βορειοηπειρώτες και τους Ποντίους από την πρώην Σοβιετική Ένωση– να ενσωματώσει το σύνολο του ελληνισμού. Και αυτή η ενσωμάτωση δύο παραδόσεων –**εδαφικότητας** και **οικουμενισμού**– δεν έχει ακόμα πραγματοποιηθεί **οργανικά** μέσα στο ελληνικό κράτος, παρά την ενσωμάτωση των προσφύγων: παραμένει ζητούμενη. Ο ευρύτερος ελληνισμός της καθ' ημάς Ανατολής –εκτός από την Κύπρο– έχει αφανιστεί. Θα μπορέσουμε άραγε να τον «χωρέσουμε» μέσα στα ελλαδικά πλαίσια;

Για την εποποιία της εγκατάστασης των προσφύγων γράφουν οι **Νίκος Βικέτος**, ο **Δημήτρης Λιβιεράτος** και ο **Φάνης Μαλκίδης** για τη Θράκη˙ η **Μαρία Βεϊνόγλου** αναφέρεται στην Μικρασιατική λογοτεχνία πριν και μετά την καταστροφή, ενώ ο **Δημήτρης Κοσμόπουλος** στην λογοτεχνία των προσφύγων επικεντρώνοντας στον Κοσμά Πολίτη και το μυθιστόρημά του «Στου Χατζηφράγκου». Ο Αρχιμανδρίτης **Δοσίθεος** πραγματοποιεί ένα ταξίδι στην Καππαδοκία που είναι ταυτόχρονα και ένα «Ταξίδι στην Ιστορία». Ο **Μάνος Στεφανίδης** αναφέρεται στα ζωγραφικά έργα που απεικόνισαν την Μεγάλη Ιδέα και την Καταστροφή, ο **Κωνσταντίνος Μπλάθρας** στα Μικρασιατικά Επίκαιρα και τα κινηματογραφικά έργα που είχαν ως πηγή έμπνευσης το 1922. Ο **Γρηγόρης Σουλιώτης** παρουσιάζει την μικρασιατική μουσική και την επίδραση της στην ελλαδική, μελετώντας ιδιαίτερα τη Μαγνησία και τη Νέα Ιωνία του Βόλου˙ η **Μ. Ζωγράφου** γράφει για τον μικρασιατικό χορό και τις επιρροές του στη σύγχρονη Ελλάδα και ο **Μάκης Διόγος** για τον Πανιώνιο, το «αθλητικό παιδί» της Σμύρνης.

Γ. Αν όμως η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσε μια **γενοκτονία** ενός ιστορικού λαού με τουλάχιστον τρεις χιλιάδες χρόνια παρουσία στη Μικρά Ασία, αυτή η γενοκτονία συνεχίζεται στο σύγχρονο ελλαδικό κράτος με την γενοκτονία της **μνήμης** μας. Όχι μόνο με την υποβάθμιση κάθε αναφοράς στην Καταστροφή και την δραματική σημασία της για τον ελληνισμό, αλλά και την συστηματική αποσιώπηση και διαστρέβλωση. Το έργο του **Νίκου Κούνδουρου** «1922» θα απαγορευτεί από την κυβέρνηση Καραμανλή, ενώ η **ομόφωνη** απόφαση της ελληνικής Βουλής του 1998 για την αναγνώριση της Καταστροφής ως Γενοκτονίας, θα μείνει ανενεργός και δεν θα υπογραφεί το σχετικό προεδρικό διάταγμα! Εν τω μεταξύ, το 2002, η Πολιτεία της Νέας Υόρκης θα αναγνωρίσει την Μικρασιατική Καταστροφή ως Γενοκτονία και θα ορίσει την 6η Οκτωβρίου ως ημέρα μνήμης γι' αυτήν! Η γενοκτονία της μνήμης δεν είναι αθώα ιστορικά και δεν αφορά μόνο τις «ελληνοτουρκικές σχέσεις», αφορά στην εξαφάνιση της μνήμης **συνολικά**, για να μπορούμε απρόσκοπτα να ενσωματωθούμε στο νέο παγκοσμιοποιητικό χυλό. Για την αποσαφήνιση της ιστορικής διάστασης της Καταστροφής ως γενοκτονίας, γράφει ο **Γιώργος Καραμπελιάς**, ενώ ο **Βάσος Φτωχόπουλος** αναφέρεται στο «χαμένο μυθιστόρημα» του ελληνισμού, μετά τον ακρωτηριασμό της κεφαλής, δηλαδή της Κωνσταντινούπολης και της καρδιάς, δηλαδή της Σμύρνης.

Υ.Γ. Τα κείμενα της **Μαριάνθης Καπλάνογλου** για την προφορική παράδοση των προσφύγων και την επιβίωσή της στη σημερινή Ελλάδα, καθώς και του **Γιώργου Κροτόπουλου** για τους Καραμανλήδες και το "ρωμαίικο" θα δημοσιευτούν στο επόμενο τεύχος του περιοδικού.

γενοκτονία της μνήμης

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ, ΖΕΪΜΠΕΚΙΚΟ, 1975

1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922
1922

η τομή

Το 1922 αποτελεί μια τομή χωρίς ιστορικό προηγούμενο· την τραγική ολοκλήρωση τριών ή τεσσάρων χιλιάδων χρόνων ιστορίας. Έλαβε τέλος μια διαδρομή, εξέλιπε οριστικά μια συγκεκριμένη μορφή του ελληνισμού, αν με αυτή τη λέξη ορίζουμε τον ιδιαίτερο ρόλο και την παρουσία των Ελλήνων –ως διακριτού πολιτισμού– στη Μεσόγειο, το Αιγαίο, τη Μαύρη Θάλασσα που με αμπώτιδες και παλίρροιες συνεχίστηκε τρεισήμισι ή τέσσερις χιλιάδες χρόνια. Εκείνον τον Αύγουστο του 1922 ο ελληνισμός μπήκε στη θανάσιμη ***αγωνία*** του.

Έκτοτε ανοίγει μια νέα ιστορική περίοδος κατά την οποία οι ελλαδικοί Έλληνες –για να ακολουθήσουν και οι Κύπριοι– αναζητούν την επιβίωσή τους ως τμήματα άλλων πολιτισμών και ενοτήτων. ***Ο ελληνισμός, ως ένας διαφορετικός και πρωτότυπος πολιτισμός, δεν υπάρχει πλέον***, ή μάλλον έχει περιοριστεί στα ελλαδικά και κυπριακά σύνορα – πράγμα σχεδόν ταυτόσημο με δεδομένα τα σημερινά πλανητικά μεγέθη.

Πρόκειται για κάτι καινοφανές στην ιστορική διαδρομή του ελληνισμού, ο οποίος ποτέ δεν χώρεσε στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου κράτους, ιδιαίτερα ενός εθνικού κράτους. Η κοιτίδα αυτού του λαού, η Ελλάδα, υπήρξε πάντα ένας τόπος στενός και άγονος, ένας τόπος που δεν ευνοούσε –δεν είχε τα μεγέθη για να οικοδομήσει με επίκεντρο την Ελλάδα– ευρύτερες ενότητες και αυτοκρατορίες. Η κλασική Ελλάδα υπήρξε η κοιτίδα του ελληνισμού, αλλά ποτέ δεν ευτύχησε να τον ενσωματώσει μέσα σε ενιαία σύνορα και ενότητες. Όποτε έγινε αυτό, όπως συνέβη με τα ελληνιστικά κράτη ή με το Βυζάντιο, ήταν μάλλον ***ο ελληνισμός που συμπεριέλαβε την Ελλάδα στους κόλπους του!*** Η Ρώμη, αντιθέτως, υπήρξε μια αυτοκρατορία που, από την ίδρυση της «αιωνίας πόλεως» μέχρι τον Αέτιο, για χίλια ολόκληρα χρόνια, αναπτύχθηκε και επέζησε έχοντας ως γεωγραφικό και πολιτικό κέντρο την ίδια την ***πόλη της Ρώμης*** – για να συνεχίσει άλλα χίλια ή χίλια πεντακόσια χρόνια να είναι η πρωτεύουσα μιας άλλης «πνευματικής», και παρεμπιπτόντως εγκόσμιας, αυτοκρατορίας, του καθολικισμού.

Ο ελληνισμός είχε πάντοτε ως ορμητήριο παράλια και πόλεις, από όπου διείσδυε προς το εσωτερικό, και ως κατ' εξοχήν όχημά του τη **γλώσσα**. Τη γλώσσα του Πλάτωνα και του Αλεξάνδρου, του Ευαγγελίου και του Βυζαντίου εν συνεχεία. Στην εποχή της ευρωστίας του, στην κλασική αρχαιότητα και την ελληνιστική εποχή, δημιούργησε τον ανώτερο πολιτισμό της εποχής του και μετέβαλε τη Μεσόγειο σε ελληνική θάλασσα, με έναν πληθυσμό που έφτανε τα 4 ή 5 εκατομμύρια – σε μια εποχή που, ας μη το ξεχνούμε, όλη η Ευρώπη δεν ξεπερνούσε τα 20 εκατομμύρια...

Ποτέ στη συνέχεια δεν θα ανακτήσει αυτόν τον κομβικό ρόλο, εντούτοις, θα συνεχίζει να επιβιώνει ως μεγάλος πολιτισμός. Ως ιδιαίτερος πολιτισμός, ως «ιδιαίτερος τρόπος του βίου» –ενδεδυμένος το ένδυμα του ανατολικού χριστιανισμού, του Βυζαντίου, ή ακόμα και του Πατριαρχείου υπό την Οθωμανική κυριαρχία– μοιάζει με ποτάμι που αρδεύει τεράστιες εκτάσεις και πολιτισμούς, για να συρρικνωθεί στην ιστορική διαδρομή, να πάρει πολλά δάνεια στοιχεία από άλλα υδατικά συστήματα, και να ρέει στο τέλος ως ένα ρεύμα ***ισχνό αλλά πάντα διακριτό***. Βέβαια, η πολιτιστική ζωτικότητα και ο εμπορικο-μεταναστευτικός χαρακτήρας των ελληνισμού θα συνεχίσει να δίνει την αίσθηση μιας πορείας χωρίς λύση της συνέχειας. Μερικούς αιώνες μετά, από τον 6ο μ.Χ. αιώνα, τα λατινικά θα είναι μια γλώσσα νεκρή ενώ τα ελληνικά θα γίνουν η γλώσσα της αυτοκρατορίας. Εξάλλου, κάθε στιγμή που το εμπόριο και ο πολιτισμός θα ανθίζουν στις πολυεθνικές πολιτείες της Ανατολής, οι Έλληνες, και τα ελληνικά – ως η γλώσσα της ορθοδοξίας– θα είναι εκεί.

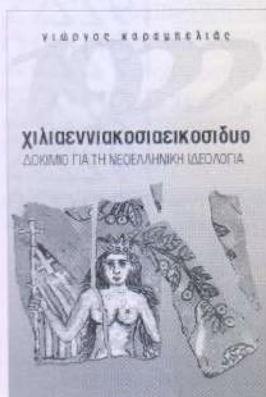
Η τελευταία αναλαμπή θα παρατηρηθεί λίγο πριν το *τέλος*, τον 17ο αιώνα και εφεξής. Η επέκταση του εμπορίου, με κέντρο πλέον τη Δυτική Ευρώπη, και η πρώτη βιομηχανική επανάσταση που ακολουθεί, θα βρουν στους Έλληνες τους φορείς της, στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, την Αυστροουγγαρία, τη Νότια Ρωσία, την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο ελληνισμός ενεργοποιείται, από την Οδησσό μέχρι την Αλεξάνδρεια και από την Τεργέστη μέχρι τη Συρία. Η Κωνσταντινούπολη γίνεται εκ νέου το κέντρο μιας ανεπίσημης ελληνικής «αυτοκρατορίας» μέσα στους πόρους της Οθωμανικής.

Θα επαναληφθεί άραγε το σενάριο της «νέας Ρώμης», τότε που η ελληνική πολιτιστική ανωτερότητα μετέβαλε το Βυζάντιο σε οιονεί ελληνική αυτοκρατορία, ή τουλάχιστον ελληνορωμαϊκή; Παρά τις ομοιότητες, οι συνθήκες είναι ριζικά διαφορετικές. Το ειδικό βάρος του ελληνισμού κατά πολύ μικρότερο και, προπαντός, το βάρος των άλλων εθνών και εθνοτήτων μεγαλύτερο. Εισερχόμεθα, ακόμα και για την Ανατολική Ευρώπη και τη Βαλκανική, στην εποχή των ***εθνικών κρατών***. Και στα εθνικά κράτη δύσκολα μπορούσε να προσαρμοστεί το υπερεθνικό στοιχείο του ελληνισμού.

Το παράδοξο είναι ότι οι ίδιοι οι Έλληνες εγκαινιάζουν τις εθνικές επαναστάσεις στην περιοχή! Με τη δημιουργία του ελλαδικού κράτους, θα επιταχυνθεί η **εθνογένεση** σε όλη την περιοχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εθνογένεση που έμελλε να οδηγήσει σε συρρίκνωση του ελληνισμού: η λογική των εθνοτήτων θα υπερκεράσει την ίδια την «υπερεθνική», ελληνοκεντρική –αλλά όχι ελλαδοκεντρική– επαναστατική απόπειρα του Ρήγα και της Φιλικής Εταιρείας.

Αρχίζει μια αγωνιώδης και ασθματική κούρσα ενάντια στον χρόνο: είτε ο ελληνισμός θα κατορθώσει να συγκροτηθεί σε ευρύτερο κράτος είτε θα περιοριστεί σε ένα τμήμα του ιστορικού του χώρου, την ελληνική χερσόνησο. Οι λύσεις μιας «**διπλής ηγεμονίας**», ελληνο-οθωμανικού χαρακτήρα, που προτείνουν ο **Ίων Δραγούμης**, ο **Νικόλαος Σουλιώτης** και το **Πατριαρχείο**, είναι πλέον ανέφικτες. Ο εθνικισμός, και η τάση για συγκρότηση εθνών-κρατών, έχει καταστεί ασυγκράτητος ανάμεσα σε όλα τα βαλκανικά έθνη και εθνότητες. Εδώ, στη Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη, θα διακυβευτεί η τύχη του ελληνισμού. Η μόνη ελπίδα για να διατηρήσει έναν ευρύτερο ρόλο, για να μετασχηματίσει έστω ένα μέρος της παλιάς ισχύος σε κράτος, ήταν η παραμονή των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη.

Το γεγονός ότι διατηρήσαμε το ***Αιγαίο*** δεν αλλάζει ριζικά τα πράγματα. Το Αιγαίο αποτελούσε το επίκεντρο του ελληνικού κόσμου με την Ιωνία στα ανατολικά, την ελληνική χερσόνησο στα δυτικά, τη Θράκη και τη Μαύρη Θάλασσα στον Βορ-

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ
ΧΙΛΙΑΕΝΝΙΑΚΟΣΙΑΕΙΚΟΣΙΔΥΟ
ΔΟΚΙΜΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΑΘΗΝΑ 2002

ρά. Η αποκοπή της Ιωνίας –οριστική, αμετάκλητη– κατέστρεψε αυτή την ***Αιγαιακή μεσότητα***, κατέστρεψε την ίδια τη γεωπολιτική σύσταση του ελληνισμού· το Αιγαίο, από κέντρο του ελληνισμού, μεταβάλλεται σε «σύνορο» του ελλαδισμού, και μάλιστα αμφισβητούμενο.

Τρεις ή τέσσερις χιλιάδες χρόνια ιστορίας θα λάβουν τέλος. Οι Έλληνες ξεριζώθηκαν από τη Μαύρη θάλασσα, την Κωνσταντινούπολη, τη Μικρά Ασία. Finis, τέλος. Ακόμα και αν φανταστούμε ένα ευτυχέστερο μέλλον συνεργασίας και διαπίδυσης των λαών στην περιοχή μας, ποτέ πια δεν θα πάρει τον χαρακτήρα επανασυγκρότησης του ελληνισμού, ο οποίος δεν διαθέτει πλέον ούτε τα μεγέθη ούτε τις δυνατότητες για κάτι τέτοιο.

Ο ελληνισμός έχει γίνει πλέον στοιχείο του ***παγκόσμιου*** πολιτισμού. Έχει διαμορφώσει τη Δύση και την εγγύς Ανατολή, τον χριστιανισμό και εν μέρει τον ισλαμισμό, έχει σφραγίσει τους γειτονικούς λαούς – φίλους και «αντιπάλους» μας, ακόμα και τους ίδιους τους Τούρκους, κληρονόμους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που τόσες εκατοντάδες χρόνια έζησαν μαζί μας, έστω ως δυνάστες μας. Υπ' αυτή την έννοια, είναι παρών και ταυτόχρονα «άπιαστος», αδύνατο πλέον να χωρέσει στα ασθενικά και στενά πλαίσια της Ελλάδας, η οποία αποτελεί τη γεωγραφικά προσδιορισμένη κοιτίδα αλλά και το υπόλειμμά του.

Υπάρχει πιθανότητα ανάταξης;

Και εμείς οι Έλληνες; Οι Έλληνες της Ελλάδας και της Κύπρου, οι Έλληνες της Ρωσίας και της Αμερικής, της Δύσης και του Νότου, έστω αυτοί οι λίγοι, εμείς που «φέραμε πίσω αυτά τ' ανάγλυφα μιας τέχνης ταπεινής», πώς θα ζήσουμε μετά το «εικοσιδύο», πώς ζούμε μετά το «εικοσιδύο»;

Γεννηθήκαμε, όλοι μας το 1922. Σε ένα βάραθρο της ιστορίας μας. Τότε οι ποιητές και ο απλός λαός διαισθάνθηκαν το μέγεθός του. Ογδόντα χρόνια μετά, όλο και περισσότεροι το συνειδητοποιούμε. Γι' αυτό ίσως και ενδιατρίβουμε στα σουβλατζίδικα και τα ουζάδικα, επιθυμώντας να πεθάνουμε μέσα στην «ευρωστία της σαρκός», περιγελώντας την αρχέγονη λιτότητα του γένους μας, μεθάμε με ανούσιους εκσυγχρονιστές και Αβραμόπουλους, θέλοντας να μη θυμόμαστε πλέον, να κυλιστούμε στο βούρκο της λήθης και «να δούμε τον κόσμο ανάποδα», καταστρέφουμε και τον ίδιο τον Μαραθώνα με αρματοδρόμια βαρβάρων, για να εγκλωβίσουμε οριστικά τον Φαρμάκη[1] μέσα στον ίλιγγο της μοναξιάς του –να αναζητάει τις χαμένες πέτρες της μνήμης ανάμεσα στις υψικαμίνους και τις νταλίκες της Ελευσίνας–, χτυπάμε ενέσεις ηρωίνης. Γιατί ίσως νιώθουμε κουρασμένοι, γιατί θέλουμε να πεθάνουμε «στριφογυρίζοντας ανάμεσα σε σπασμένες πέτρες, τρεις ή έξι χιλιάδες χρόνια»[2] και ξέρουμε βαθιά μέσα μας, εμείς που γεννηθήκαμε το 1922, πως δεν υπάρχει επιστροφή. Πως εκείνος ο παλιός ελληνισμός τελείωσε. Γιατί ξέρουμε, επειδή δεν θέλουμε να τρεφόμαστε με αυταπάτες, πως το ***γένος*** δεν υπάρχει πια, παρά μόνο ως καρικατούρα, ναρκωτικό με πατριαρχικά άμφια.

Ελπίζω όμως ότι, όταν από το μέλλον θα σκύβουν πάνω σε μας, στην εποχή μας, σε όσους «γεννήθηκαν το 1922», θα μας συμπονούν και θα κατανοούν τη δειλία και τη σμικρότητά μας. Γιατί ζήσαμε σε μια ιστορική στιγμή απολύτως ***αρνητική*** για τον ελληνισμό. Μια στιγμή κατά την οποία το μέγεθος και οι μεγάλες συμπαγείς ενότητες έτειναν να κυριαρχήσουν έναντι της ποιότητας και της ιδιοπροσωπίας. Σε μία περίοδο όπου κυριάρχησαν τα μεγάλα ηπειρωτικά κράτη, ο βιομηχανισμός και το συγκεντρωτικό πρότυπο. Και εμείς, τόσο από την άποψη της γεωγραφίας και της ιστορίας όσο και των γεωπολιτικών πραγματικοτήτων, υπήρξαμε ξένοι προς αυτό το πρότυπο.

ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΟΜΗΡΙΚΟ ΜΕ ΤΟΝ ΗΡΩΑ, 1938, ΛΑΔΙ ΣΕ ΜΟΥΣΑΜΑ, ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Σε αυτό το επίπεδο, διαπιστώσεις όπως εκείνες του Παναγιώτη Κονδύλη είναι αδιαμφισβήτητες. ***Οι συσχετισμοί δύναμης είναι αρνητικοί***. Όταν εξέλιπε η ελληνική Οικουμένη, βρεθήκαμε στο μεταίχμιο Ανατολής και Δύσης, ανάμεσα σε τρεις μεγάλους όγκους – τους δύο ευρωπαϊκούς, βόρεια και δυτικά, τον μουσουλμανο-αραβικό ανατολικά και νότια. Από γέφυρα πολιτισμού μεταβληθήκαμε σε ένα έθνος μεταπρατικό, χωρίς αναφορές σε μεγάλα οικονομικά και πολιτιστικά ρεύματα, ένα παράσιτο των μεγάλων ανθρώπινων ενοτήτων και πολιτισμών. Από εκεί πηγάζουν και όλα τα χαρακτηριστικά μας, ο **επαρχιωτισμός** και η ταυτόχρονη **ξενομανία** μας, ο μεταπρατισμός, η μετανάστευσή μας, η λειτουργία μας έξω από την παραγωγή – πάντα στην κυκλοφορία. Έξω από την παραγωγή προϊόντων και ιδεών, πάντα στην κυκλοφορία προϊόντων και ιδεών. Αρκεί να δούμε την ιστορία μας των τελευταίων αιώνων. Γι' αυτό, «όπου και να ταξιδέψεις η Ελλάδα σε πληγώνει». Επαρχία της Δύσης, επαρχία που διεκδικεί ζηλότυπα τον επαρχιωτισμό της και συνάμα αντιγράφει κάθε τι που έρχεται από την Εσπερία ή, παλαιότερα, και από τον σλαβικό Βορρά.

Γι' αυτούς τους λόγους οι εύκολες δημοκοπίες ενός μέρους του «πατριωτικού ΠΑΣΟΚ» της περιόδου 1980-1990 ή της «εθνικής Δεξιάς» δεν μπορούν να απαντήσουν στις αυθεντικές αγωνίες των σκεπτόμενων ανθρώπων αυτής της χώρας και κατέληξαν εν τέλει στο φιάσκο στα Ίμια ή σε γελοιότητες τύπου Καρατζαφέρη. Η ελληνική κοινωνία πράγματι δεν διαθέτει σήμερα τις συντεταγμένες πολιτικές δυνάμεις για να αντισταθεί αποτελεσματικά. Γι' αυτό και το «πατριωτικό ΠΑΣΟΚ» θα συρρικνωθεί μέχρι εξαφανίσεως, ενώ τον «εθνικό χώρο» θα τείνουν να τον καλύψουν ονειροφαντασίες, «κόκκινες μηλιές» ή «επιστροφές στην αρχαία θρησκεία». Γι' αυτό και ο εκσυγχρονιστικός και ρεαλιστικός λόγος των κυβερνώντων κυριαρχεί. Διότι εκφράζει τον πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων στο πολιτικό επίπεδο. Γι'αυτό και η μόνη μαζική αντίδραση των Ελλήνων «δραπετεύει» στο πολιτισμικό πεδίο. Η ενίσχυση της παράδοσης, της ορθοδοξίας, ακόμα και η στροφή στην αρχαιότητα, είναι μία μόνον ένδειξη αυτής της βαθύτερης κίνησης.

1 - Εκείνον της *Αγέλαστης Πέτρας* του Φίλιππου Κουτσαφτή.

2 - Γ. Σεφέρης, *Μυθιστόρημα*, ΚΒ΄

ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ *Η ΕΛΛΑΔΑ, ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΩΚΕΑΝΙΔΑ

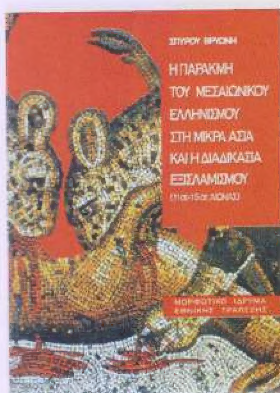
Αφομοιώνοντας το '22

Η μεταβολή αυτού του ρεύματος της πολιτισμικής αντίστασης σε πλειοψηφικό, και εν συνεχεία η ανατροφοδότηση της οικονομικής κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, προϋποθέτει τη ***δημιουργική*** αφομοίωση του '22 –και όχι μόνον ως απώλεια, ως ανεπανόρθωτο τραύμα. Και το πρώτο βήμα για μια τέτοια ολοκλήρωση είναι η πραγμάτωση της ενότητας του σώματος και των παραδόσεων του ελληνικού λαού, τόσο σε έναν ***κάθετο*** άξονα, δηλαδή μεταξύ των «πάνω» και των «κάτω», της λόγιας και της λαϊκής κουλτούρας, όσο και σε ένα ***οριζόντιο***, που αφορά την χωροταξική ενότητα.

Γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε πως αυτή η ενότητα ***δεν*** ήταν δεδομένη μέχρι χθες. Οι Μακεδόνες, οι Θράκες, οι Κρήτες, οι Ηπειρώτες, οι προσφυγικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας, έχουν λιγότερο από εκατό χρόνια παρουσίας στο Ελλαδικό κράτος, οι Κωνσταντινουπολίτες και οι Αιγυπτιώτες λιγότερο από πενήντα, οι Πόντιοι της Σοβιετικής Ένωσης και οι Βορειοηπειρώτες, μόλις δέκα ή δεκαπέντε χρόνια. Το ελληνικό «υπερ-κρατικό» έθνος μόλις και έχει μεταβληθεί σε έθνος-κράτος. Μαζευτήκαμε όλοι, ή σχεδόν όλοι, εδώ. Μόνον ο κυπριακός ελληνισμός συγκροτεί ακόμα μια ιδιαίτερη ταυτότητα.

Αυτοί οι πληθυσμοί έφεραν μαζί τους παραδόσεις, κουλτούρες, αντιλήψεις, που για ένα μεγάλο διάστημα συγκρούστηκαν με τις παλαιότερες, γεγονός με ιδιαίτερο βάρος και σημασία για τους πληθυσμούς που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις, τους πρόσφυγες από τον Πόντο, τη Μικρά Ασία, την Πόλη, την Αίγυπτο, τη Βόρειο Ήπειρο. Ήλθαν σε επαφή και αντιπαράθεση με τους Πελοποννησίους, τους Στερεολλαδίτες, την παλαιά Ελλάδα, επαφή η οποία βιώθηκε αρχικώς ως αντιπαράθεση, ως **σύγκρουση** παραδόσεων και πολιτικής κουλτούρας.

Οι «παλαιο-ελλαδίτες», οι Αρβανίτες της Πελοποννήσου και της Αττικής, οι Αρκάδες και οι Μανιάτες, οι Αιτωλοί και οι Ακαρνάνες, οι Ηπειρώτες, πληθυσμοί συντηρητικοί, ακραιφνώς παραδοσιοκεντρικοί, ριζωμένοι στην οικογένεια, τη δημοτική παράδοση και το έθνος ως ***χωρικά εντοπισμένη*** ταυτότητα. Συχνά βασιλικοί και συντηρητικοί, διατηρούσαν μια αρχέγονη ελληνικότητα, δεδομένου ότι, τουλάχιστον στην Πελοπόννησο, οι Τούρκοι θα μείνουν πολύ λιγότερα χρόνια και οι ορεινοί πληθυσμοί θα παραμένουν πολιτισμικά ανεπηρέαστοι.

ΣΠΥΡΟΣ ΒΡΥΩΝΗΣ
Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ *ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ*
(11ΟΣ-15ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ)
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Αντιστρόφως, οι Σμυρνιοί και οι Πολίτες, ταξιδεμένοι, κοσμοπολίτες, χωρίς έδαφος και ρίζα πια, αγκιστρωμένοι μόνο στις παραδόσεις που έφερναν, έτοιμοι να δεχτούν το καινούργιο, για το καλό και το κακό. Βενιζελικοί και Αριστεροί, με μια κουλτούρα περισσότερο «βυζαντινή» και Ανατολίτικη, έχοντας ζήσει εκατοντάδες χρόνια με μουσουλμανικούς πληθυσμούς..

Οι μεν, τοπικιστές και «επαρχιώτες», αλλά με βαθειές ρίζες στον τόπο τους, οι δε οικουμενικοί, αλλά συχνά κοσμοπολίτες και ανέστιοι.

Μέχρι τη Μεταπολίτευση, οι «νέοι πληθυσμοί» θα βρίσκονται ***έξω*** από το κράτος και τους μηχανισμούς του. Αντίθετα, εκεί θα κυριαρχούν παλαιο-ελλαδίτες και Κρητικοί. Οι «ξενωμερίτες» θα διαπρέπουν στις επιχειρήσεις, στα γράμματα, στο εμπόριο. Η είσοδος των προσφύγων στο κράτος, που ταυτίστηκε, εν πολλοίς, με την αναγνώριση των βενιζελογενών-Εαμικών μαζών, των οποίων αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά, θα πραγματοποιηθεί στη μεταπολίτευση, και κατ' εξοχήν με το ΠΑΣΟΚ.

Μέχρι το 1960-1970, οι πρόσφυγες θα κατοικούν στις προσφυγικούς οικισμούς και θα επιμένουν σε μια ιδιότυπη ενδογαμία. Στη συνέχεια, το κύμα της αγροτικής μετανάστευσης και η πολυκατοικία θα αναμείξουν τους πληθυσμούς. Στη χοάνη της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης θα πραγματοποιηθεί η συγχώνευση των διαφορετικών παραδόσεων, των διαφορετικών γαστριμαργικών προτύπων, των διαφορετικών μουσικών ακουσμάτων. Οι πρόσφυγες θα πάρουν την «εκδίκησή» τους, επιβάλλοντας το ρεμπέτικο και μετατρέποντάς το σε «λαϊκό».

Σήμερα ζούμε, επί τέλους, με μια κουλτούρα «ενοποιημένη», «***ελληνική***», ό,τι και αν σημαίνει αυτό, η δε πολιτική παράδοση έχει πάψει να εξαρτάται σε ασφυκτικό βαθμό από την προέλευση.

Το ζητούμενο, στο εξής, είναι η μετατροπή αυτού του σώματος –που ενσωματώνει το σύνολο των παραδόσεών μας– σε έναν «ελληνισμό» ικανό να δημιουργήσει ένα νέο πολιτιστικό μόρφωμα. Ίσως όχι αυτόνομο, όπως εκείνο της αρχαιότητας ή του Βυζαντίου –αυτή τη δυνατότητα μάλλον τη χάσαμε το '22– αλλά αξιοσημείωτο και ικανό να συμβάλει σε μια νέα οικουμενικότητα. Όταν, και εάν, θα έχουμε ***δημιουργικά*** ενοποιήσει τον ***ελλαδισμό*** και τον ***ελληνισμό***, ***χωρικότητα*** και ***οικουμενισμό***, τότε μόνον η πληγή του '22 θα πάψει να μας είναι αφόρητη και ίσως κάποτε μπορέσει και να επουλωθεί.

Αν λοιπόν είναι όντως ορθή η διαπίστωση πως μια ολόκληρη εποχή τελειώνει, πως το παλιό ελληνικό κράτος, εκείνο που θεμελιώθηκε το 1821, που μεγάλωνε μέχρι το 1922, που σταθεροποιήθηκε στη συνέχεια, προσπαθώντας να ενισχύσει τις εσωτερικές δομές του, έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές του, ευτυχώς δεν συνάγουμε τα ίδια συμπεράσματα με τους απαισιόδοξους φίλους μας, παρόλο που δεν θεωρούμε την άποψή μας «ελληνοκεντρική», ούτε εξ άλλου χαρακτηριζόμαστε από κάποια υπερβολική αισιοδοξία. Στην ιστορία τίποτε δεν έχει οριστικά «παιχτεί». Ακόμα και αν πιστεύει κανείς «*βαθιά μέσα του πως οι Μήδοι θα διαβούν στο τέλος*», πάντοτε θα υπάρχει μια ακτίδα φωτός, μια ελπίδα για να πιαστεί και να επιχειρήσει το «αδύνατο», για να βαδίσει *ενάντια* στην ιστορία.

Η ιστορία ουδέποτε υπήρξε προδιαγεγραμμένη. Υπάρχουμε εμείς, οι απόγονοι αυτού του γένους, το έθνος των Ελλήνων, εμείς που για να πάψουμε να μισούμε τον εαυτό μας, για να πάψουμε να στριφογυρνάμε στην ίδια εκείνη πληγή, για να μπορέσουμε να πεθάνουμε με αξιοπρέπεια, θα πρέπει ***εδώ και τώρα*** να πραγματοποιήσουμε ένα άλμα στην ασύμπτωτη τροχιά του μέλλοντός μας. Εμείς οι νεοέλληνες, Ελλαδικοί, Κύπριοι και ξενωμερίτες, γεννημένοι το 1922, όσοι διακηρύττουμε τη βούλησή μας να ζήσουμε έχοντας αναλάβει τη μνήμη μας στο ακέραιο, την ιστορία μας στο ακέραιο, γνωρίζοντας όμως ότι είναι εδώ, στα χέρια μας, το μέλλον μας. Και πάντα όσο θα υπάρχει ένας Φαρμάκης και μια *Αγέλαστος Πέτρα* να μιλάει γι' αυτόν, για τα γραΐδια της Ελευσίνας που λατρεύουν την Παναγιά με τα χαρακτηριστικά της Δήμητρας, ένας Σολωμός Σολωμού για να υψώνεται αγέρωχος στον ιστό της σημαίας και να εξαγοράζει με το μαύρο του πουκάμισο τη δειλία και τη ντροπή μας, θα λέμε πως, εμείς που γεννηθήκαμε το '22, επιτέλους καμαρώνουμε «γι' αυτά τα ανάγλυφα μιας τέχνης ταπεινής», για τις χαμηλές πόρτες που έχουν τα εκκλησάκια μας, αυτές που σε κάνουν να σκύψεις για περάσεις στο εσωτερικό τους. Ξέρουμε πως αυτό

το έκαναν οι πρόγονοί μας γιατί έμπαιναν μέσα οι Τούρκοι με τ' άλογά τους. Όμως εκεί και μ' αυτό τον τρόπο διαμορφώθηκαν και τα πρότυπα μιας αισθητικής.

Είμαστε σήμερα μικροί, ένα υπόλειμμα του γένους μας, γιατί ηττηθήκαμε˙ ωστόσο αυτό το μέγεθος μπορεί να γίνει αρετή αν βαδίσουμε προς το μέλλον, προς το μέλλον ενός κόσμου όπου το «μικρό» θα ορίζει και πάλι το μέτρο του κόσμου, αν αναλάβουμε τα μεγέθη μας όχι συμπλεγματικά, επιθυμώντας να απολέσουμε την ταυτότητά μας σε ένα παγκοσμιοποιητικό μάγμα, αλλά υπερήφανα. Αναλαμβάνοντας τη *σμικρότητά* μας ως το μέτρο ενός κόσμου όπου οι δεινόσαυροι θα εξαφανιστούν αδυνατώντας να μεταφέρουν την πανοπλία του σκελετού τους.

Το βιομηχανιστικό και παγκοσμιοποιητικό πρότυπο μπαίνει ήδη σε κρίση, και το μικρό μέγεθος θα επανακάμψει στην ιστορία ως οικολογικά, οικονομικά και κοινωνικά αποδοτικότερο από τα μεγα-μεγέθη. Η *πληροφορική* και η *νανοτεχνολογία*, η ανάγκη διατήρησης και αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ισορροπιών, οι δημοκρατικές διεκδικήσεις των λαών και των συλλογικών υποκειμένων, όπως ήδη διαφαίνεται από το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, και η μείωση της ανταλλαγής εμπορευμάτων προς όφελος της ανταλλαγής πληροφοριών, οδηγούν ήδη στην ανατροπή του υπερσυγκεντρωτικού και ολοποιητικού βιομηχανιστικού μοντέλου. Παράλληλα, ή σε εντελώς αντίστροφη κατεύθυνση με τη λεγόμενη παγκοσμιοποίηση, αναπτύσσεται η τάση για ενίσχυση της τοπικότητας, της *περιφεριακότητας*, της άμεσης δημοκρατίας, της ανάπτυξης των μη συγκεντρωτικών εναλλακτικών πηγών ενέργειας, έναντι του πετρελαίου και των πυρηνικών. Τα μεγάλα κρατικά σύνολα, ακόμα και τα μονο-εθνικά, θα τείνουν να τεμαχιστούν με βάση τις περιφέρειες, πόσο μάλλον τα πολυεθνικά. Ο ελληνισμός, ο σημερινός ελλαδικός και κυπριακός, με τα μικρά του μεγέθη, ιδανικά για μια παραγωγή «μεταμοντέρνα» και οικολογική, καθώς και για μια αυθεντική δημοκρατία, όπου η εγγύτητα κυβερνώντων και κυβερνωμένων θα επιτρέπει μια άρση της διχοτόμησης μεταξύ τους, θα αποκτήσει νέες δυνατότητες στην εποχή της πληροφορικής και των περιφερειών.

Το ζήτημα όμως και το μεγάλο ερώτημα είναι να επιβιώσουμε μέχρι τη στιγμή που θα έχει ολοκληρωθεί η μετάβαση σε αυτό το νέο εναλλακτικό μοντέλο της παγκόσμιας κοινότητας. Το πρόβλημα λοιπόν τίθεται *σήμερα*, γιατί εξακολουθούμε να ζούμε τις συνέπειες του ακρωτηριασμού του 1922 και δεν έχουμε *ακόμα* φτάσει σε έναν άλλο κόσμο, ένα άλλο μοντέλο, όπου το μεγάλο μέγεθος θα αποτελεί μειονέκτημα.

Και γι' αυτό είναι ανάγκη να επιχειρήσομε μια *σύνθεση* διαφορετικών ρευμάτων και ευαισθησιών, μια *υπέρβαση* του ιδεολογικού κατακερματισμού και της μονοθεματικότητας που χαρακτηρίζει τα ελληνικά ιδεολογικά ρεύματα. Η σύγκραση της εθνικής, κοινωνικής και οικολογικής διάστασης των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος κόσμος αποτελεί αίτημα ***ζωής ή θανάτου*** για την Ελλάδα. Δεν είναι δυνατή σε βάθος μεταβολή σε οποιοδήποτε τομέα της κοινωνικής και πολιτιστικής μας ζωής χωρίς καθολικές, ***επαναστατικού χαρακτήρα, μετατροπές*** της ελληνικής κοινωνίας. Δεν είναι δυνατό να υπερασπίσεις την εθνική ανεξαρτησία χωρίς μια οικονομία μη παρασιτική και παραγωγική. Όμως μια τέτοια οικονομία προϋποθέτει ένα μοντέλο ανάπτυξης σε απ' ευθείας αντίθεση με το παγκοσμιοποιημένο καταναλωτικό πρότυπο. Η ελληνική οικονομία κατά συνέπεια μπορεί να είναι ***αυτόνομη*** μόνο σε συνθήκες ανατροπής της αχαλίνωτης παγκοσμιοποίησης. Το ίδιο ισχύει με την ανάπτυξη της ιδιοπροσωπίας μας: Δεν μπορεί να υπάρξει αυτόνομη πολιτιστική υπόσταση χωρίς *πρόταση* για το μέλλον και όχι απλώς αγκίστρωμα στην παράδοση. Η παράδοση πρέπει να γίνει λίπασμα για την ενεργοποίηση ρηξικέλευθων και πρωτοπόρων προτάσεων. Διαφορετικά είτε μεταβάλλεται σε φολκλόρ είτε κινδυνεύει να αρδεύσει εκτροπές αντιδραστικού/συντηρητικού τύπου.

ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ, ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΙΔΗΣ 1929

Η ελληνική μιζέρια μπορεί να λήξει οριστικά μόνο όταν πάψει «ο ίδιος ο λαός να είναι μαραζιάρης».

Αυτό το άλμα στο μέλλον μας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με το κλείσιμο σε ένα χώρο 130 χιλιάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων και έναν πληθυσμό 10 ή 11 εκατομμυρίων. Για να ξεπεράσουμε τη μιζέρια πρέπει να ανοιχτούμε σε ευρύτερα σύνολα. *Να λοιπόν το* ***εγχείρημά*** *μας. Όχι το μαϊμούδισμα μερικών ευρωπαϊκών κατακτήσεων και ιδεών με ταυτόχρονο επαρχιωτισμό και φτωχοπροδρομισμό, αλλά ενεργητική συμμετοχή στη διαμόρφωση της σκέψης και του πολιτισμού της Ευρώπης, ξεκινώντας από τη δική μας ιδιαίτερη σκοπιά.* ***Για να ξεπεράσουμε το έθνος-κράτος*** *–που για όλους τους μικρούς λαούς είναι και βραχνάς–* ***θα πρέπει να το «ολοκληρώσουμε»***.

ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ
ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ
ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ

ένα τηλεγράφημα

του Κυριάκου Μαργαρίτη

Είμαι παιδί των '00s. Κι ανήκω στη γενιά των αμέτρητων τάσεων, των αναρίθμητων ιδεολογικών, κοινωνικών, πολιτικών και λοιπών πεποιθήσεων. Σ' αυτό τον αιώνα του μηδέν και του τέλους. Στον αιώνα της μηχανικής ύπαρξης, των κουρδιστών ανθρωπάκων, των τηλεκατευθυνόμενων ενεργειών. Στον αιώνα που απαγορεύει τη μνήμη, που ανατρέπει ή νοθεύει τη γνώση και τη συλλογή πληροφοριών, στον αιώνα που παρέχει τα πάντα αλλά προωθεί τα καλά και συμφέροντα προς το σύστημα που τον γέννησε και τον θρέφει. Ωραίος αιώνας για να πεθαίνει κανείς. Και για να ζει; Άλλη ιστορία αυτή.

Πώς θα μπορούσα, λοιπόν, εγώ, γνήσιο αντιπροσωπευτικό δείγμα μιας ολόκληρης ομάδας ανθρώπων οι οποίοι τρεκλίζουν στο κράσπεδο μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας, να γράψω για τη Σμύρνη;

Αυτή τη μόνη πόλη που η ιστορία τη συνέδεσε ανεξίτηλα με την καταστροφή, το αίμα, τον ξεριζωμό και το υπέρτατο δείγμα του ανθρώπινου ξεπεσμού και της θηριωδίας που μπορεί να κουβαλά μέσα του το τελειότερο των φυσικών δημιουργημάτων; Υπό κανονικές συνθήκες, είμαι υβριστής που τολμώ να σημειώσω τις σκέψεις μου για ένα θέμα που πονά απ' όπου κι αν το προσεγγίσει κανείς. Η μνήμη πονά. Και η γνώση πονά. Είναι κάτι ευαίσθητα πλασματάκια που τ' ακουμπάς με τ' ακροδάχτυλα και πετιούνται και θεριεύουν και ορμούν να σε κατασπαράξουν, θέλει περίσσια τόλμη το νοερό πλησίασμα σ' όλα αυτά. Δεν την διαθέτω. Ας είναι, όμως. Μερικές φορές είναι καλύτερο να σε διαλύει η αλήθεια του παρελθόντος παρά να σε παραμυθιάζει επ' άπειρον η οικτρή πλάνη του υποτιθέμενου εαρινού μέλλοντος.

Η Σμύρνη. Η Μικρά Ασία. Οι πολιτικοί άνδρες της εποχής. Η διηπειρωτική και υπερθαλάσσια Ελλάς. Τα οράματα και οι υποσχέσεις. Η προδοσία. Η φρίκη. Η γενοκτονία. Το τέλος. Και μετά η λησμοσύνη και τα μενού των εστιατορίων που τόσο αφειδώλευτα παρέχουν σουτζουκάκια σμυρναίικα. Στοπ. Σαν τηλεγράφημα. Ένα τηλεγράφημα που το έστειλε η τελευταία γυναίκα η οποία αντίκρισε τα Κιμιντένια να χάνονται στο βάθος.

Ένα ιστοριογράφημα απ' το λαρύγγι του γέρου με τους αμανέδες. Να φτάνει στην πόρτα μου και τόσο πεισματικά να ζητά την καταχώρησή του στο κουρασμένο απ' το σήμερα μυαλό. Δεν έμεινε χώρος για τέτοιους «ρομαντισμούς» στον αιώνα της υπερκατανάλωσης και των mass media. Δεν υπάρχουν περιθώρια για ενατένιση της ελπίδας και αν κάποιος γυρέψει στον ορίζοντα να δει τους καπνούς απ' τα καμένα σπίτια των προσφύγων, θα γεμίσει τα μάτια του με τα χαμογελαστά «Μ» των MacDonald's και τις φίρμες των πολυκαταστημάτων.

Πώς συντελείται η όποια υπέρβαση; Η όποια υπέρβαση! Γιατί και η ελάχιστη φαντάζει άθλος σ' αυτόν τον αγγελικά πλασμένο κόσμο που μας δώρισαν με απεριόριστη μεγαλοψυχία. Λοιπόν, σκέφτομαι πως το τηλεγράφημα με την είδηση της καταστροφής αιωρείται πάνω απ' τις ψυχές και τα κεφάλια μας απ' το 1922 και ζητά μόνο την εκούσια ανάγνωσή μας. Το τηλεγράφημα της ιστορίας δεν καταπιάνεται με αναλύσεις και πολιτικάντικες υπεκφυγές. Ουρλιάζει η ιστορία. Δόξα. Εκστρατεία. Νίκη. Κωνσταντινούπολη. Διχασμός. Σαγγάριος. Αφιόν-Καραχισάρ. Σμύρνη. Ικόνιο. Χίος, Μυτιλήνη... Στοπ. Μια γεωγραφία πίκρας και τύψεων. Μια αλληλουχία χαμένων ευκαιριών. Κι ένας γραφικός κλαυσίγελως μπροστά στην επώδυνη ανακάλυψη του ευρύτερου εαυτού μου, της διευρυμένης μου ύπαρξης, της πλατύτερης παρουσίας μου σ' αυτό τον άθλιο αιώνα. Δεν είναι και τόσο σπουδαίο πράγμα, τελικά. Η αναγνώριση της ιστορίας, η αποδοχή και η μελλοντική εφαρμογή των διδαγμάτων της. Ή μήπως είναι; Είναι υπέρβαση, έτσι; Άρα είναι σπουδαία και πολύπλοκη και αρκούντως επίπονη. Γι' αυτό αξίζει.

Η κοπελιά μου είναι Μικρασιάτισσα. Πώς γίνεται; Είναι κι αυτή παιδί των '00s. Δεν την πρόλαβε τη Σμύρνη. Ο παππούς της την πρόλαβε όμως. Άρα κι αυτή. Άρα κι αυτή είδε τα χέρια των προσφύγων ν' απλώνονται στα συμμαχικά καράβια, είδε τις συμμαχικές σφαίρες να σπέρνουν τη θάλασσα με κορμιά, είδε τα γιαταγάνια και τους Τσέτες που βίαζαν, είδε το κόκκινο ποτάμι να τρέχει ξανά και στο βάθος διέκρινε ένα μαρμαρωμένο πολεμιστή να ξαναπέφτει στο κρεβάτι, απογοητευμένος που δεν τα είχε καταφέρει ούτε τότε να ξεμουδιάσει. Ναι, η κοπελιά μου ήταν εκεί. Κι εγώ ήμουν. Κατά κάποιον τρόπο. Κατά κάποιο πολύ συγκεκριμένο τρόπο. Μνήμη. Και γνώση. Εξεβίασα το δικαίωμα –ή παραβίασα την απαγορευτική πινακίδα– και σκάλισα με λέξεις κλειδιά και, φαινομενικά, ανούσια τοπωνυμία και φράσεις την πορεία της εξόντωσης του Μικρασιατικού Ελληνισμού. Τί φρίκη! Και δεν το έκανα ούτε καν όπως θ' άξιζε. Μα ανήκω στη γενιά μου. Στη γενιά μου, ξέρετε, η προδοσία είναι αναφαίρετο δημοκρατικό δικαίωμα και η λήθη μια καλή επιλογή προς την κοινωνική καταξίωση. Επομένως δεν πρέπει να μου ζητάτε πολλά. Μπορεί να καταρρεύσω υπό το βάρος των περιστάσεων. Δεν αστειεύομαι. Μου δίδαξαν οι σύγχρονοι μου ταγοί να καταρρέω. Και το κάνω καλά. Έμαθα.

Καλά όλα αυτά. Αλλά ας αφήσουμε για λίγο τα υπονοούμενα. Εν έτει 2002, λοιπόν, κάτω απ' τα λάβαρα της παγκοσμιοποίησης, του τεχνικού πολιτισμού, της υπερκατανάλωσης, της ισοπεδωτικής μαζοποίησης των ατόμων και των εθνών, αρκούμαι ν' αναπολήσω τις τεχνητές μνήμες του 1922 για ν' αναλογιστώ όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την εθνική επιταγή, τις παρακαταθήκες και τις αιμάτινες σφραγίδες των Ελλήνων στο πείσμα των καιρών. Τεχνητές μνήμες. Αλλά τόσο έντονες. Λάβετε γνώση. Λαμβάνουμε γνώση. Συνέχεια. Ακατάπαυστα. Οπλιζόμαστε με γνώση. Το τηλεγράφημα που έλεγα ακόμα ταξιδεύει, μετέωρο, να το αδράξουν οι νεκροζώντανοι και ν' αντιληφθούν την ύπαρξή τους.

Τόλμησα να γράψω για τη Σμύρνη, λοιπόν... Μάτωσα. Χαλάλι, όμως. Αγνοώντας τα κελεύσματα, αρνούμαι πεισματικά να σπάσω τον καθρέφτη της ψυχής μου και να κρεμάσω το στερεότυπο πορτραίτο της ωραιοποιημένης καθεστηκυίας τάξης. Υποχρεώνομαι ν' αντικρίσω όλη τη μεγαλειώδη παρελθούσα φρίκη κι αισθάνομαι αυτές τις τεχνητές μνήμες να ξυπνούν και να γίνονται αυθεντικές μέσα απ' τη λαβυρινθώδη αναζήτηση της γνώσης και της πληροφορίας, μέσα από την αποδοχή του ιστορικού τηλεγραφήματος των νεκρών. Είμαι παιδί των '00s. Αφού, όμως, η απουσία ζωντανών αναμνήσεων δεν αναιρεί τη μετοχή στη γνώση των αλλοτινών χρόνων, τελώ εν οδύνη διατηρώντας το υποχρεωτικό μου δικαίωμα στην ανακάλυψη της ιστορίας και κυρίως τέτοιων καθοριστικών στιγμών.

*Ο **Κ. Μαργαρίτης** είναι φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής της Αθήνας

Η ΚΑΡΑΤΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

του Νεοκλή Σαρρή

Ο Douglas Dakin, διατυπώνοντας τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει στο γνωστό και αδιαφιλονίκητου κύρους έργου του "Η Ενοποίηση της Ελλάδος 1773-1923", προβαίνει σε μια σύγκριση με την αντίστοιχη ιστορική έκβαση της ενοποίησης της Ιταλίας. Η παραλληλία και σύγκριση δεν είναι καθόλου τυχαία, δεδομένου ότι είναι δήλη η κεντρική ιδέα που καθοδηγεί τη σκέψη του. Οι δύο εθνότητες, η Ιταλική και η Ελληνική, εμφανίζουν κοινά ή ισοδύναμα στοιχεία ιστορικής, όσο και γεωπολιτικής και πολιτιστικής δυναμικής. Ίσως, τη σκέψη του συγγραφέα καθοδηγεί η προβολή στη σύγχρονη εποχή της διχοτομίας του Ρωμαϊκού κράτους σε Δυτικό και Ανατολικό.

Από την ανάγνωση και μόνο του κειμένου προκύπτει ότι συγκρίνει ισοδύναμα μεγέθη. Και η πρώτη του παρατήρηση αναφέρεται στο ότι, *«ενώ η Ρώμη πέρασε σχετικά εύκολα στους Ιταλούς εθνικιστές, η νέα Ρώμη, η Κωνσταντινούπολη, δεν έπεσε ποτέ στα χέρια των Ελλήνων. Ίσως οι Έλληνες να είχαν δύο φορές την ευκαιρία να καταλάβουν την Ιερή Πόλη τους: πρώτη φορά, τον Ιούλιο του 1922, και τη δεύτερη φορά, τον Μάιο του 1923. Και στις δυο περιπτώσεις φάνηκαν διστακτικοί»*[1]. Η διστακτικότητα αυτή που καλύπτεται από όλο το φάσμα των Ελλήνων ιστορικών αποκαλύπτει τη δομική ανεπάρκεια του σύγχρονου ελληνικού κράτους σε σχέση προς τη νεοελληνική κοινωνία και τις δυνάμεις της.

Η Ελλάδα γεννήθηκε ως ένα προτεκτοράτο των "Μεγάλων Δυνάμων', εκείνων που αποκλήθηκαν και "ευεργέτιδες". Και παραμένει προτεκτοράτο, τουλάχιστον στη συνείδηση εκείνων που κατά καιρούς κυβέρνησαν και εκείνων που φιλοδοξούν να την κυβερνήσουν, υπό την έννοια της ριζωμένης βαθιά πίστης ότι, πριν εξασφαλίσει κανείς την λαϊκή υποστήριξη, θα πρέπει να έχει εξασφαλίσει το χρίσμα από ξένα κέντρα που έχουν θέσει "υπό την προστασία τους" την Ελλάδα.

Η Ελλάδα, όταν ιδρύθηκε ως κράτος, δεν κάλυπτε παρά ένα μικρό τμήμα της (νέο) ελληνικής κοινωνίας. Το πόσο έντεχνο ήταν το κρατικό αυτό μόρφωμα φαίνεται και από το γεγονός ότι η κοινωνία αναπτυσσόταν αυτόνομα, μη (ανα)γνωρίζοντας τα εκάστοτε επίσημα σύνορα: οι διακινήσεις των ελληνικών πληθυσμών γίνονταν ανεξάρτητα και πέραν της μεθορίου που χαρασσόταν από σχετικές διεθνείς συνθήκες.

Το γεγονός ότι ο ρωμαίικος πληθυσμός της στην Κωνσταντινούπολη, κατά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας, ήταν δεκαπενταπλάσιος από τον πληθυσμό της Αθήνας είναι ένα σοβαρό επιχείρημα, το οποίο ενισχύεται από το ότι ο πληθυσμός αυτός αύξανε δυσανάλογα προς την αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας. Τον Οκτώβριο του 1922, λίγες μέρες μετά την καταστροφή της Σμύρνης, όπως καταγράφεται στα πρακτικά της Συνδιάσκεψης για την Ειρήνη της Λοζάννης, σε ένα εκατομμύριο περίπου πληθυσμό οι 400.000 ήταν Έλληνες[2], δηλαδή πολύ περισσότεροι από ό,τι συγκέντρωνε την εποχή εκείνη η Αθήνα.

Η Ελλάδα, παρότι με την ίδρυσή της προκάλεσε μια βαθύτατη παρέμβαση στην οργάνωση της (νέο)ελληνικής κοινωνίας, τόσο εντός της δικής της επικράτειας, όσο και στην εκτός αυτής ρωμιοσύνη (δηλαδή το τμήμα εκείνο που διαβιούσε εντός των κόλπων της πολυεθνικής Οσμανικής Αυτοκρατορίας), δεν μπόρεσε να ανακόψει τις κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες στο σύνολο της γεωπολιτικής περιοχής στην οποία οι Έλληνες, ανεξάρτητα που διαβιούσαν, συνέχιζαν την πορεία του κοινωνικού των εκσυγχρονισμού.

Με την έκφραση "κοινωνικός εκσυγχρονισμός" εννοείται η μετάβαση της κοινωνίας από το παραδοσιακό της μόρφωμα στον τύπο της τεχνοκρατούμενης κοινωνίας διαμέσου της διαμόρφωσης αστικής και στη συνέχεια εργατικής τάξης. Μια παρόμοια παρέμβαση του Ελληνικού κράτους για τις περιοχές στις οποίες εκτεινόταν το ίδιο υπήρξε και για αντικειμενικούς λόγους περιορισμένη. Έτσι, ανάπτυξη αστικής τάξης (με την επιστημονική σημασία της λέξης) δεν σημειώθηκε σε υπολογίσιμη κλίμακα. Οι περιπτώσεις της **Σύρας** (με την οικονομική και κοινωνική συγκρότηση που οργάνωσαν οι πρόσφυγες Χιώτες) και της Πάτρας είναι οι πιο χαρακτηριστικές. Παράλληλα, το Ελληνικό κράτος, διαμέσου των Ιδεολογικών του Μηχανισμών, επεξεργάστηκε τα πλαίσια της ταυτότητας όχι μόνο των δικών του «πολιτών» αλλά και της ρωμιοσύνης. Συνακόλουθη υπήρξε η διαμόρφωση μιας τάξης γραφειοκρατών, στην οποία υπάγονται και οι ένοπλες δυνάμεις, με δάνεια αστική συνείδηση.

Ωστόσο, προκειμένου να αντιληφθεί κανείς το μέγεθος της εξέλιξης που είχε ο ελληνισμός (υπό τη μορφή της "ρωμιοσύνης") υπό τη σκέπη του Οσμανικού κράτους, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι το 1914 (δηλαδή μετά δύο τουλάχιστον χρόνια σκληρών διωγμών από το νεοτουρκικό καθεστώς), η εικόνα της βιομηχανίας στο σύνολο της Αυτοκρατορίας εμφάνιζε την ακόλουθη εικόνα από πλευράς κεφαλαίου και εργασίας[3].

Εθνότητα	Κεφάλαιο %	Εργασία %
Τούρκοι	15	15
Έλληνες	50	60
Αρμένιοι	20	15
Εβραίοι	5	10
Ξένοι υπήκοοι	10	-

Λαμβάνοντας υπόψη τα μεγέθη της Ελλάδας και της Οσμανικής Αυτοκρατορίας το 1914, η ανάγνωση του πίνακα αφήνει να εννοηθεί ότι, την ίδια εποχή, η ελληνική αστική τάξη εκτεινόταν εκτός του ελληνικού κράτους (έστω και διπλάσιου σε έκταση από εκείνο που είχε κατά την ίδρυσή του). Το ίδιο μπορεί κανείς να συμπεράνει και για την εργατική τάξη. Η εικόνα όμως είναι ατελής, δεδομένου ότι οι χριστιανικοί πληθυσμοί είχαν κάτω από τον έλεγχό τους τις εισαγωγές και τις εξαγωγές, αλλά και το τραπεζιτικό κεφάλαιο κατά τα τέσσερα πέμπτα. Αυτό το συσσωρευμένο τραπεζιτικό κεφάλαιο σε μεγάλο ποσοστό δεν είχε επενδυθεί στη βιομηχανία, αλλά κινούνταν μέσα στα πλαίσια της οικονομίας της χώρας, με τοκογλυφικούς όρους. Επειδή μάλιστα δεν είχε καμιά εμπιστοσύνη στο δεσποτικό καθεστώς, ανέμενε εύκρατες πολιτικές συνθήκες προκειμένου να επενδυθεί. Αυτός είναι και ο ουσιαστικός λόγος για τον οποίο η ρωμιοσύνη στο σύνολό της, με πρώτους τους αστούς και ιδιαίτερα εκείνους που διέθεταν κεφάλαια, βρήκαν στο πρόσωπο του Ελευθέριου Βενιζέλου τον άνθρωπο που μπορούσε, επωφελούμενος από τις διεθνείς συγκυρίες, να δώσει την ευκαιρία προκειμένου να πραγματωθεί η «ανάσταση του Γένους».

Στην προκειμένη περίπτωση η «ανάσταση» ήταν ταυτόσημη προς τη φάση της οικονομικής απογείωσης. Φρονώ ότι ένας πρόσθετος λόγος για τον οποίο ο Dakin προβαίνει σε σύγκριση της Ιταλίας με την Ελλάδα είναι αυτός. Επηρεασμένος προφανώς από τους οραματισμούς του Αλόυντ Τζώρ-

1. Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μετφρ. Α. Ξανθόπουλος, Μ.Ι.Ε.Τ., σελ. 390.

2. Στοιχεία που κατέθεσε ο πρόεδρος της Συνδιάσκεψης Λόρδος Κόρζον, *Lozan Baris Konferansi Tutanaklar Belgeler* (Συνδιάσκεψη Ειρήνης της Λωζάννης, Πρακτικά, Έγγραφα) μεταφρ. Seha Meray Σειρά 1, τομ.1, βιβλ.1, Εκδ. Σχολής Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Άγκυρας, Ankara 1969, σελ. 124.

3. Tevfik Cavdar *Osmanli-lar'in yari Somurge Olusu* (Η μετατροπή των Οσμανών σε ημιαποικία), εκδ. Ant, Istanbul 1970, σελ. 115.

τζ, κατά τους οποίους η Ελλάδα προοριζόταν για μια δύναμη στην περιοχή ισότιμη με την Ιταλία, ο συγγραφέας υπογραμμίζει την αντιπαλότητα Αθηνών/Κωνσταντινούπολης από μια άλλη πλευρά που έχει άμεση σχέση με το όλο θέμα. Η αντιπαλότητα συνδέεται με τις αντικειμενικές αδυναμίες που αντιμετώπιζε μια επεκτατική πολιτική της Αθήνας, αλλά και με τη μη δυνατότητα μετεξέλιξης του Οσμανικού δεσποτισμού στον οποίο η ρωμιοσύνη παρέμενε δέσμια ενός θεοκρατικού καθεστώτος που αφορούσε την ίδια. Αναφέρομαι στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης το οποίο είχε επωμιστεί την πολιτική εκπροσώπηση ενώπιον της Πύλης των «ρωμαίων ορθοδόξων χριστιανών». Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον το γεγονός ότι το Κόμμα Ένωση και Πρόοδος των νεότουρκων επίσημα δικαιολογούσε τον εαυτό του ως το ανάλογο του Πατριαρχείου για το «τουρκικό έθνος».

Στην πραγματικότητα, είχαν πετύχει τον κοινωνικό εκσυγχρονισμό τους οι χριστιανικοί πληθυσμοί (και όχι οι μη μουσουλμάνοι γενικώς, δεδομένου ότι οι εβραίοι είχαν καθυστερήσει εμφανώς) με τη μορφή του «εκδυτικισμού» (westernization) , ή απλώς του «εξευρωπαϊσμού». Πρακτικά αυτό σήμαινε βαθμιαία εγκατάλειψη του παραδοσιακού μορφώματος της κοινωνίας και υιοθέτηση του τεχνοκατικού μορφώματος, στο οποίο ο τριτογενής τομέας αυξάνεται σε βάρος του πρωτογενούς, με αποτέλεσμα τη γενίκευση της εκπαίδευσης. Έτσι ερμηνεύεται και η έκρηξη που σημειώθηκε τέλος 19ου και αρχές 20ού αιώνα στην εκπαίδευση του ελληνισμού της καθ' ημάς Ανατολής.

Έτσι, το 1895, σ όλη την έκταση της Αυτοκρατορίας, υπήρχαν 33.469 μουσουλμάνοι μαθητές που φοιτούσαν σε 426 γυμνάσια. Τον ίδιο χρόνο οι μη μουσουλμάνοι μαθητές (στην πλειονότητα Έλληνες) ήταν 76.359 που φοιτούσαν σε 687 σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Εκτός αυτού λειτουργούσαν 76 ξένα σχολεία με 6.557 μαθητές που και αυτοί ήταν μη μουσουλμάνοι. Υπήρχαν όμως και 8.247 μαθητές των στρατιωτικών γυμνασίων που ήταν μουσουλμάνοι. Συνολικά δηλαδή, στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση υπήρχαν 41.716 μουσουλμάνοι μαθητές έναντι 82.916 μη μουσουλμάνων. Δηλαδή οι δεύτεροι ήταν διπλάσιοι των πρώτων. Αν όμως λάβουμε υπόψη μας ότι, με βάση τις επίσημες απογραφές, σε όλη την έκταση του Οσμανικού κράτους το 1897 υπήρχαν 14.212.000 μουσουλμάνοι έναντι 4.838.000 μη μουσουλμάνων, η παραπάνω αναλογία γίνεται ένας προς έξι[4].

Η βάση όμως του εκσυγχρονισμού ήταν ο ρόλος που ανέλαβαν στην οικονομία της χώρας. Και αυτό διότι οι κρατούσες δυνάμεις της οσμανικής στρατογραφειοκρατίας ελάχιστα ενδιαφέρονταν για την οικονομία (όπως δεν ενδιαφερόταν και για την κοινωνία), αλλά συγκέντρωναν την προσοχή τους στα δημόσια οικονομικά (δηλαδή την άντληση πόρων για τις δαπάνες του κράτους, το μέγιστο των οποίων αφιερωνόταν σε στρατιωτικούς ή πολεμικούς σκοπούς). Και αυτούς τους πόρους εξασφάλιζαν κατά βάση οι μη μουσουλμάνοι μέσω της εμφανούς ή αφανούς φορολογίας. Πολύ αργά διαπίστωσαν πως το κρατικό μόρφωμα που θα έπρεπε να εφαρμόσουν, προκειμένου να "εξευρωπαϊσθεί" η χώρα τους, η εξουσία πηγάζει από την οικονομία και κατ' επέκταση από την κοινωνία.

Στην ίδια ευθεία οι χριστιανικές εθνότητες ήταν επόμενο, εφ' όσον κατείχαν τα σκήπτρα στην οικονομία, να ζητήσουν ουσιαστικό μερίδιο στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Σύντομα διαπιστώθη ότι κάτι παρόμοιο δεν ήταν εφικτό - η διάλυση των φαντασιώσεων ήταν πολύ σύντομη, κράτησε τρεις περίπου μήνες, από τον Αύγουστο μέχρι τον Οκτώβριο του 1908, όσο ακόμη διαρκούσε η πομπωδώς διακηρυχθείσα ισονομία και δικαιοκρατία που επαγγέλονταν με την πραξικοπηματική επαναφορά του Συντάγματος του 1876 οι νεότουρκοι, κάτω από το ψευδεπίγραφο τρίπτυχο «δικαιοσύνη, ισότητα, αδελφοσύνη» (adalet, musavat, uhuvet). Το ιδανικό των νετούρκων καθίσταται πλέον απροκάλυπτα η συγκρότηση ενός κοινοβουλίου δίχως τις λοιπές εθνότητες και κυρίως την ελληνική. Ουσιαστικά η εθνοκάθαρση προσλαμβάνει πολιτική μορφή πριν εξελιχθεί σε γενοκτονία:

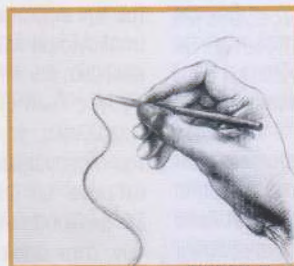
Ο θεωρητικός της νεοτουρκικής ιδεολογίας (του λεγόμενου "τουρκισμού") **Ζιγιά Γκιοκάλπ,** στο ποίημά του "Πατρίδα" οραματίζεται μια Τουρκία στην οποία:

Στο κάθε άτομο ένα θα είναι το ιδανικό, η γλώσσα, τα έθιμα, η θρησκεία θα είναι ένα...
Οι βουλευτές της θα είναι καθαροί, κι' οι Μπούσιοι δεν έχουν λόγο...

Ο **Γεώργιος Μπούσιος** υπήρξε βουλευτής Σερβίων στην Οθωμανική Βουλή και μαχητικός υπέρμαχος των δικαίων των ρωμιών συμπατριωτών του. Ο αποκλεισμός, λοιπόν, των μη Τούρκων από το κοινοβούλιο και γενικά από τον πολιτικό βίο ήταν το ζητούμενο (το οποίο πραγματοποίησε σε υπερθετικό βαθμό ο Μουσταφά Κεμάλ, με τα συνέδρια Σεβάστειας και Ερζουρούμης το 1919 και με τη συγκρότηση της "Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης" το 1920. Η πρακτική δεν ήταν καινοφανής, γιατί οι Έλληνες και οι μη μουσουλμάνοι, γενικώς, μόνο διακοσμητικό ή βοηθητικό ρόλο έπαιζαν στο οσμανικό σύστημα, τελούντες πάντα σε υποτέλεια.

Άλλωστε, ένα από τα άμεσα αποτελέσματα της δημιουργίας του Ελληνικού κράτους σε ένα τμήμα μόνο από τις περιοχές στις οποίες κατοικούσαν οι ελληνικοί πληθυσμοί, είχε ως αποτέλεσμα, όσοι περιλαμβάνονταν στο οσμανικό κράτος, επειδή δεν μπορούσαν να έχουν την αίσθηση πολιτικής συμμετοχής, να ζουν και να αναπνέουν με δάνειους πολιτικούς πνεύμονες. Ο ένας ήταν, όπως αναφέρθηκε, το Πατριαρχείο, ο δεύτερος το Ελληνικό κράτος. Τελικά αμφότεροι οι "πνεύμονες" υπέστησαν "πνευμοθώρακα" και ο ελληνισμός της καθ' ημάς Ανατολής την αποκαλούμενη «Μικρασιατική Καταστροφή». Η στερούμενη τουρκική στρατογραφειοκρατία, ολοκλήρωσε την εθνοκάθαρση των χριστιανικών πληθυσμών κάτω από την ψευδεπίγραφη ονομασία της «αναγκαστικής ανταλλαγής» (πρώτα εκδιώχθηκαν βίαια και μετά καλύφθηκε από τις σχετικές διατάξεις της Συνθήκης της Λοζάνης). Εθνοκάθαρση ανάμιχτη με γενοκτονία (για τους Αρμενίους δεν υπάρχει ούτε το απατηλό άλλοθι της "ανταλλαγής"). Και έχοντας τη στρατιωτική/ πολιτική ισχύ, υποκατέστησε τους εκδιωχθέντες στην Οικονομία, λεηλατώντας τις επιχειρήσεις και τον πλούτο τους.

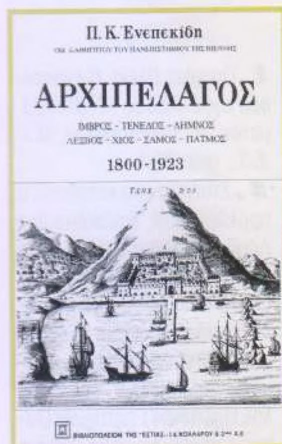
Με τα παραπάνω δεδομένα θα πρέπει να αξιολογήσει

ΣΚΑΚΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΧΕΣ, ΑΙΜΙΛΙΑ ΠΑΠΑΦΙΛΙΠΠΟΥ,1961

4. Vedat Eldem, *Osmanli Imparatorlugunun Iktisadi Sartlar Hakkinda bir Tetkik (Μια Μελέτη σχετική προς τις οικονομικές συνθήκες της Οσμανικής Αυτοκρατορίας)*, Ankara 1970, σελ. 54-55.

Π.Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ
ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ
ΙΜΒΡΟΣ -ΤΕΝΕΔΟΣ-ΛΗΜΝΟΣ-ΛΕΣΒΟΣ
ΧΙΟΣ-ΣΑΜΟΣ-ΠΑΤΜΟΣ 1800-1923
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ

κανείς τα ακόλουθα, επακόλουθα της αποκαλούμενης «Μικρασιατικής Καταστροφής»:

Πρώτον: Συγκλίνουσες οι απόψεις Ελλήνων συγγραφέων εκ διαμέτρου αντίθετης ιδεολογίας φέρουν ως «περιπέτεια» καταδικασμένη από την αρχή, την προθυμία με την οποία η Ελλάδα είχε αναδεχτεί την εντολή των συμμάχων, μετά το πέρας του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, να προασπίσει τους ομογενείς της που είχαν δεινοπαθήσει και εξακολουθούσαν να δεινοπαθούν από τα απομεινάρια των εγκληματιών πολέμου του "Ένωση και Πρόοδος". Προθυμία που έφτανε μέχρι του σημείου να καταστείλει την "ανταρσία του Κεμάλ" προκειμένου να εφαρμοστούν οι διατάξεις της Συνθήκης των Σεβρών. Όλες οι υπάρχουσες ειδήσεις που αναφέρονται στο αντίπαλο στρατόπεδο, και είναι στη διάθεση των ερευνητών στις μέρες μας, συνηγορούν ότι η επιτυχία ήταν πλέον ή βέβαιη, στην περίπτωση που θα υπήρχε μια έλλογη και συνεχής ηγεσία του πολιτικού κόσμου στο σύνολό του.

Δεύτερον: Η δεσπόζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα αξιολόγησε από την αρχή μονοδιάστατα τη Μικρασιατική εκστρατεία και την ήττα. Η αριστερά αναφέρθηκε και αναφέρεται σε «ιμπεριαλιστική» επιχείρηση, η δεξιά σε αναζήτηση «αποικιών». Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, ακόμη και από μετριοπαθείς συγγραφείς θεωρείται ως η κορωνίδα του ελληνικού εθνικιστικού τυχοδιωκτισμού, λησμονώντας ότι, σε ποσοστά, με τη Συνθήκη των Σεβρών κατοχυρωνόταν στην Ελλάδα (Ανατολική Θράκη και περιοχή της Ιωνίας) το 4,8% των εδαφών της σημερινής Τουρκίας, ενώ σε ποσοστό του πληθυσμού οι Έλληνες συγκέντρωναν, με τους τουρκικούς υπολογισμούς, το 16 % του συνολικού. (Έχοντας υπ' όψη τις προτάσεις του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ για την επίλυση του Κυπριακού, οι προνομίες που αποκτά το 18 % του πληθυσμού της Μεγαλονήσου και σε εδαφική έκταση και σε έλεγχο του περίεργου κρατικού μορφώματος που προτείνεται, οι διεκδικήσεις της Ελλάδας το 1920 φαντάζουν ως αστείες. Ωστόσο κανείς απ' αυτούς που κατηγορεί ως "ιμπεριαλιστική" τη Μικρασιατική Εκστρατεία δεν σκέπτεται να χαρακτηρίσει παρόμοια την προτεινόμενη λύση στην Κύπρο).

Αντικειμενικά εξεταζόμενη, η έκταση δεν υπερβαίνει το 14 % της σημερινής έκτασης της Ελλάδας. Ωστόσο ήταν ακριβώς εκείνο το μικρό τμήμα που έκρινε στη γεωπολιτική και γεωστρατηγική ζυγαριά την Ελλάδα ως μια χώρα ικανή να αποβάλει το σύνδρομο της εξαρτημένης χώρας, και αποκτώντας αυτοπεποίθηση, να αποτινάξει τη μεμψιμοιρία που συνεπάγεται η "προστασία" των ξένων δυνάμεων.

Τρίτον: Η υποχρεωτική και με βίαιο τρόπο μεταφορά στην Ελλάδα των ελληνικών πληθυσμών είχε ως αποτέλεσμα περισσότερο να αλλάξει ο εκλογικός χάρτης της χώρας και λιγότερο η πληθυσμιακή ή εθνολογική σύνθεση. Η εγκατάσταση των προσφύγων συνήθως ακολούθησε τη κομματική λογική, εφ' όσον στην μέγιστή τους πλειοψηφία ήταν προσδεμένοι στο άρμα του Βενιζελισμού. Αυτό φαίνεται κατά κύριο λόγο με τους συνοικισμούς που ιδρύθηκαν στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, αλλά και σε άλλες πόλεις. Παράλληλα, είναι χαρακτηριστικό ότι η εγκατάσταση των προσφύγων συνοδεύτηκε και από την ουσιαστική διάλυση συμπαγών εθνικοτοπικών κοινοτήτων, όπως η διχοτομία μικρασιατικών χωριών και η αποστολή του καθενός τμήματος σε διαφορετικό σημείο της επικράτειας, με δήλο ή λανθάνοντα σκοπό την απώλεια της ειδικής ταυτότητας και της δυνατότητας που θα είχε στην τελική διαμόρφωση της συνολικής εθνικής ταυτότητας. Ουσιαστικά επρόκειτο για το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού, το οποίο κυριολεκτικά έμεινε εκτός των πολιτικών και κοινωνικών δρώμενων, λειτουργώντας μόνο ως ουραγός. Ο Γεώργιος Μπούσιος, τον οποίο ήθελε να αποβάλει από την Οθωμανική Βουλή ο Ζιγιά Γκιοκάλπ, τελικά έμεινε εκτός του ελληνικού κοινοβουλίου ή απέτυχε στην πολιτική.

Τέταρτον: Το τιμολόγιο της περιλάλητης "ελληνοτουρκικής φιλίας" του 1930 κατέβαλαν κυριολεκτικά οι πρόσφυγες. Και αυτό εφ' όσον το κύριο σκέλος της συμφωνίας τότε αναφερόταν στον διακανονισμό των αποζημιώσεων για τις εγκαταλειφθείσες από τους πρόσφυγες περιουσίες, όπως προέβλεπε η Συνθήκη της Λοζάννης. Ενώ η Ελλάδα σε μέγιστο βαθμό είχε καταβάλει τις αποζημιώσεις για τους μουσουλμάνους που ανταλλάχτηκαν, η Τουρκία είχε αρνηθεί πεισματικά να πράξει το αντίστοιχο. Ο Βενιζέλος κυριολεκτικά χάρισε στην Τουρκία τις οφειλές της (έναντι αυτού έλαβε την πλήρη κυριαρχία του Αιγαίου) και τότε οι πρόσφυγες, για πρώτη φορά, αντιλήφθηκαν ότι δεν θα επέστρεφαν ποτέ στις πατρίδες τους. Η συμπεριφορά αυτή του Βενιζέλου τον αποξένωσε από ένα πολύ μεγάλο τμήμα των προσφύγων που, ξεριζωμένοι και απότακτοι, έσπευσαν να στελεχώσουν την Αριστερά. Ωστόσο και αυτή δεν ήταν η Αριστερά που είχαν θεμελιώσει στοχαστές και αγωνιστές όπως οι **Σκληρός**, **Γιαννιός**, **Δ. Γλυνός**, **Σ. Μάξιμος**, **Θ. Παπαδηtρίου** κ.ά. ούτε οι ανώνυμοι συνδικαλιστές στη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη. Άλλο δρόμο έμελλε να ακολουθήσει η Αριστερά. Άλλωστε ο ενθουσιασμός που ξεσήκωσε η Οκτωβριανή επανάσταση ήταν τέτοιος που απορρόφησε τις τακτικές τις οποίες ακολούθησε ο Λένιν, για την εδραίωση του καθεστώτος των μπολσεβίκων. Τακτικές ερχόμενες σε μεγάλο βαθμό σε αντίθεση προς το κοινό συμφέρον (και όχι απλώς εθνικό) των Ελλήνων πέρασαν απαρατήρητες και μεταβλήθηκαν, στα στενόκαρδα πλαίσια της ελλαδικής πραγματικότητας, σε θέσφατα που ως κατάρα ακολουθούν τη διανόηση και το εργατικό κίνημα ως τις μέρες μας.

Πέμπτον: Το συσσωρευμένο τραπεζιτικό κεφάλαιο της Σμύρνης και ιδίως του Χαβιαρόχανου της Κωνσταντινούπολης, με το οποίο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η απογείωση της ελληνικής οικονομίας, **δεν επενδύθηκε** ποτέ τη βιομηχανία (παρά ένα μικρό του τμήμα) .Ό,τι περισώθηκε, παρέμενε σε θυρίδες ή σε καταθέσεις τραπεζών στην Ελβετία και την Αγγλία ή μετατράπηκε σε ακίνητα στο Μόντε Κάρλο, τη Νίκαια, το Παρίσι και το Λονδίνο, και στην καλλίτερη περίπτωση στην Αθήνα. Η αστική τάξη της Σμύρνης, αλλά και της Κωνσταντινούπολης, ξεκομμένη από τους συμπατριώτες τους των "κατωτέρων" τάξεων, που σε ταπεινές συνθήκες συντρίβονταν στις άθλιες συνθήκες κάποιων συνοικισμών, ολοκληρώθηκε στην ψευτίζουσα αθηναϊκή αστοκρατία. Παρόμοια ήταν και η τύχη των προσφύγων που ανήκαν στην εργατική τάξη που δεν κατόρθωσαν να ενσταλάξουν ορθολογικά την πίκρα και την οργή τους, σαν μια συνέχεια των πολύφημων ταξικών αγώνων τους σε πάτρια εδάφη. Η ιστορική συνέχεια βίαια διακόπηκε. Ίσως κάποια από τα ρεμπέτικα να τραγουδούν την καρατόμηση μιας κοινωνίας που έγινε αν όχι συνειδητά, πάντως ασυνείδητα, περιορίζοντάς της τους ήδη γι' αυτήν κλειστούς ορίζοντες. Και, μετά το έπος του 40, την μεγάλη αντίσταση και τον εμφύλιο, μακροπρόθεσμα, εξαφανίζοντας γι' αυτήν μια μεγαλόπνοη ελπίδα.

Π.Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ
ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΣΜΥΡΝΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΩΚΕΑΝΙΔΑ, ΑΘΗΝΑ 1989

ΣΜΥΡΝΗ:
80 χρόνια μετά. Γιατί;

Η αναζήτηση και η έρευνα, που άρχισε πριν απο τέσσερις και πλέον δεκαετίες πάνω στα Σμυρναίικα Τραγούδια, άνοιξε με το πέρασμα των χρόνων απρόσμενους δρόμους για τη προσέγγιση και διερεύνηση ιστορικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών γεγονότων, που χάραξαν ριζικά τη πορεία του νεώτερου ελληνισμού.

Κι αυτό διότι για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπινου γένους, ένας λαός με αιώνες παρουσίας σ' ένα τόπο, εξαναγκάστηκε με όλα τα μέσα,απο τα πλέον βάρβαρα, όπως η σφαγή αθώων, μέχρι τα πλέον «διπλωματικά», όπως αυτά της λεγόμενης (υποχρεωτικής) ανταλλαγής πληθυσμών, να «μετακομίσει» ως εμπόρευμα προς πάσα χρήση και εκμετάλλευση. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά αυτοί που πήραν και εφάρμοσαν τέτοιες αποφάσεις και με τέτοιες μεθόδους υποθήκευσαν το μέλλον των επομένων γενεών, δημιουργώντας δαιδάλους συμπληγάδων, για να μπορέσουν κάποτε να αποκαταστήσουν την ιστορική αλήθεια και την προσωπική τους υπόσταση.

Κι ενώ έγιναν επί μακρόν πλείστες «φιλότιμες» προσπάθειες απο μέρους των «διαχειριστών» αυτού του γεωγραφικού και πολιτικού χώρου για να περιθωριοποιηθούν, να ξεχαστούν και να σβήσουν τελικά απο την ιστορική μνήμη όλη αυτή η –εφιαλτική για τα θύματα και τους απογόνους τους– ιστορία, ήρθαν ξανά, μετά απο δύο περίπου γενιές τα τραγούδια των παππούδων, για να μας επαναφέρουν έναν ακόμη, σημαντικότατο αυτή τη φορά, προβληματισμό για όσα έγιναν τότε.

Ανάμνησις Σμύρνης

Μεσ' στην καρδιά μου ανθίζουνε λουλούδια χίλια όσα.
Είναι γλυκές οι θύμησες που δεν τις λεει η γλώσσα.
Μ' απ' όλες πιο καλύτερη, μ' απ' όλες πιο μεγάλη,
Μια ξεπετάει ολόδροση, της Σμύρνης τ' ακρογιάλι

Σμύρνη πατρίδα μου γλυκιά, χαριτωμένη χώρα,
Για να σε βγάλω απο το νου ποτέ δεν θα 'ρθει η ώρα.
Σαν άστρο γλυκοφώτιστο
φωλιάζεις (θα λάμπεις) στην καρδιά μου,
Παρηγοριά στη θλίψη μου κι ελπίδα στη χαρά μου.

Ο συνθέτης Τιμόθεος Ξανθόπουλος (Σμύρνη 1864(;)-Αθήνα 1942) έγραψε το τραγούδι αυτό πολύ πριν την καταστροφή του 1922, πιθανόν όταν ολοκλήρωνε τις μουσικές του σπουδές στη Βιέννη, ως μαθητής του Μπρούκνερ. Παρά τις κλασσικές του σπουδές, τα τραγούδια του τον κατατάσσουν στους λαϊκούς συνθέτες της εποχής του.

Η Σμύρνη, η πολυτραγουδισμένη πολιτεία, και η ίδια αλλά και τα πρόσωπά της και οι χώροι της, τα κορίτσια κι οι γυναίκες της, μ' ένα αμέτρητο πλήθος μουσικοποιητικών αριστουργημάτων, γραμμένα, τραγουδισμένα και παιγμένα απο εκατοντάδες, ίσως και χιλιάδες δημιουργούς, ερμηνευτές και «παιγνιδιατόρους». Κι όλ' αυτά σε καθημερινή βάση, σε αμέτρητους ψυχαγωγικούς-πολιτιστικούς χώρους, σε κάθε γωνιά της πρωτεύουσας της Ιωνίας, στις συνοικίες της, στα προάστιά της και στις κοντινές πόλεις. Κι όχι μόνο εκεί: ο φάρος αυτός του ελληνικού πολιτισμου έστελνε το φως του σ' όλες τις γωνιές του απελευθερωμένου τμήματος της Ελλάδος, με δεκάδες ομάδες μουσικών και τραγουδιστών που περιόδευαν για εβδομήντα περίπου χρόνια (1850-1920) στις μικρές και μεγάλες πόλεις της «Παλιάς Ελλάδος».

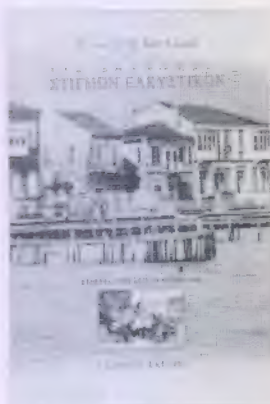
Το πρώτο ερώτημα, και καθοριστικό, που βγαίνει αυθόρμητα: τι ήταν αυτό που κατέστησε τη Σμύρνη το μεγαλύτερο οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο του ελληνισμού, για ένα περίπου αιώνα, αφού απο τις αρχές του 18ου αρχίζει να γίνεται μια μεγάλη πολιτεία-λιμάνι, «ευρωπαϊκών προδιαγραφών» θα λέγαμε, με πλήθος όμως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, των οποίων στις επόμενες σκέψεις θα προσπαθήσουμε να δώσουμε ένα σχεδίασμα έρευνας.

Οι συνιστώσες αυτού του μοναδικού, κατά τη γνώμη μου, προτύπου ελάχιστα έχουν περιγραφεί, γι' αυτό και η προσέγγιση είναι ακόμη δυσχερέστερη. Ας δούμε όμως ιστορικού και κοινωνιολογικού χαρακτήρα στοιχεία.

Α. Η Σμύρνη, με την ευρύτερη περιοχή της, δηλαδή τον νομό Σμύρνης-Αϊδινίου, εξελίσσεται πληθυσμιακά με προεξάρχουσα την ομάδα των Ελλήνων, οι οποίοι στη διάρκεια των τριών τελευταίων αιώνων (μέχρι το 1922) αποτελούν τη σχετική αλλά και συχνά την απόλυτη πλειοψηφία των κατοίκων. Ακολουθούν οι Οθωμανοί, οι Αρμένιοι, οι Εβραίοι και οι μικρές μειονότητες των Ευρωπαίων (Ιταλών, Άγγλων, Γάλλων, Βέλγων, Ολλανδών, Ισπανών κ.ά.), οι οποίοι αποτελούν κυρίως μέλη εμπορικών, διπλωματικών, στρατιωτικών και άλλων αποστολών.

Β. Οι βιομηχανικές εξελίξεις και η τεχνολογική ανάπτυξη των προηγμένων Ευρωπαϊκών χωρών μεταφέρονται ταχύτατα στη Σμύρνη, με αποτέλεσμα, από το 1875 μέχρι το 1922, να πραγματοποιηθεί μια βιοτεχνική και βιομηχανική ανάπτυξη, πρωτοφανής για τα μέτρα της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής. Το ίδιο συνέβαινε και με την ανάπτυξη του εμπορίου από και προς τη Σμύρνη μέσω της ναυσιπλοΐας και της ανάπτυξης του σιδηροδρομικού δικτύου προς την ενδοχώρα της Μικράς Ασίας. Στις αρχές του 20ού αιώνα καταγράφονται στην περιοχή 5.308 βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, εκ των οποίων οι 4.008 ανήκαν σε Έλληνες, οι 1.216 σε Οθωμανούς και οι υπόλοιπες στις άλλες μειονότητες. Η ίδια περίπου κατάσταση ισχύει και στο εμπόριο, αλλά και τις χρηματικές-τραπεζικές σχέσεις, που βάση τους βέβαια ήταν η Κωνσταντινούπολη.

Γ. Ο έλεγχος της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας, του εμπορίου κάθε είδους προϊόντων πέρασε έτσι στον έλεγχο των Ελλήνων, οι οποίοι διοχέτευσαν τον έτσι συγκεντρωμένο πλούτο αφ' ενός μεν στην περαιτέρω ανάπτυξη –όπως ήταν φυσιολογικό για κάθε κοινωνία ταξικής διάρθρωσης– ταυτόχρονα όμως στην ανάπτυξη της πνευματικής και πολιτιστικής πορείας των Ελλήνων. Η παιδεία, η διάδοση της γνώσης μέσα απο βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά, πήρε τεράστιες διαστάσεις, ιδρύματα παιδείας υψηλού επιπέδου για κάθε σταθμη ηλικιακή. Αθλητισμός και πολιτισμός σε πρώτη γραμμή. Τα ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης αντιστοιχούσαν –λόγω των υψηλών προδιαγραφών– με πανεπιστημιακά ιδρύματα άλλων χωρών της ίδιας περιοχής. Αυτά τα γεγονότα έφεραν για αναζήτηση καλύτερης ζωής και μεγάλο αριθμό Ελλήνων

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΝΑΔΗΣ
ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΣΤΙΓΜΩΝ ΕΛΚΥΣΤΙΚΩΝ
ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΤΑΡΤΙ

του Παναγιώτη Κουνάδη

απο όλα τα μέρη του Ελληνισμού, απελευθερωμένα ή όχι.

Δ. Η κοινωνική οργάνωση στηρίχτηκε σ' ένα ευρύ δίκτυο αδελφοτήτων είτε επαγγελματικού χαρακτήρα, είτε εθνικοτοπικού, ανάλογα δηλαδή με τη προέλευση των μελών. Αυτό έγινε αφ' ενός ως αντίδραση στην απαγόρευση λειτουργίας εργασιακών και άλλου τύπου σωματείων από τις Οθωμανικές αρχές, αφ' ετέρου ως μέσο διάδοσης της γνώσης, ιδιαίτερα για τεχνικά επαγγέλματα με ιδιαίτερες δυσκολίες, κάτι σαν τις συντεχνίες στις χώρες της Ευρώπης. Οι αδελφότητες αυτές απέκτησαν όμως με το πέρασμα του χρόνου και άλλες άτυπες, μεν, αλλά ουσιαστικές αρμοδιότητες που σχετίζονταν, πέραν απο την εκμάθηση του επαγγέλματος, με την παροχή γενικών γνώσεων παιδείας, ψυχαγωγίας και πολιτισμού. Έτσι έγιναν ουσιαστικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής, μετά δε την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908 και την εφαρμογή νέας νομοθεσίας γύρω απο τις εργασιακές σχέσεις τον επόμενο χρόνο, πολλές απο αυτές μετετράπησαν σε σωματεία με ισχυρή παρουσία, για λίγα χρόνια βέβαια, στη ζωή της περιοχής.

Οι παραπάνω συνιστώσες της ζωής στη Σμύρνη δημιούργησαν, ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία των ανθρώπων, ένα μοναδικό πρότυπο λειτουργίας μιας κοινωνίας, που στηριζόταν στον «δυϊσμό των εξουσιών». Οι καπιταλιστικές χώρες, που αναλύθηκαν απο τη θεωρία του ιστορικού υλισμού, αναπτύχθηκαν πάνω στη βάση της ταύτισης της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, όπου η πρώτη όριζε και ορίζει τη δεύτερη, σύμφωνα με τα εκάστοτε συμφέροντά της. Στην περίπτωση της ζώνης της Σμύρνης, λόγω της υπάρξεως μιας ισχυρής φυλετικής ομάδας, μέσα σ' ένα πολυεθνικό μωσαϊκό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δόθηκε η δυνατότητα να περάσει η οικονομική εξουσία στα χέρια μιας ομάδας, των Ελλήνων, οι οποίοι όμως δεν μπορούσαν να «διοχετεύσουν» την εξουσία αυτή στο πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, αφού αυτές ανήκαν στη σφαίρα εξουσίας των Οθωμανών. Αυτός ο δυϊσμός εξουσιών είχε άμεσες συνέπειες στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, αφού επέτρεπε μια δικαιότερη κατανομή αγαθών, λόγω της «άτυπης κοινωνικής-ταξικής ειρήνης» που διασφαλιζόταν απο την αδυναμία υπεράσπισης των οικονομικών συμφερόντων μέσω της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας.

Αν η διαπίστωση αυτή προσεγγίζει την πραγματικότητα και το ιστορικό γίγνεσθαι στην περιοχή, τότε μπορούμε να ερμηνεύσουμε πλήθος φαινομένων της ζωής των ανθρώπων, αλλά και τα γενικότερα φαινόμενα που οδήγησαν στην καταστροφή του προτύπου αυτού.

Η αναζήτηση αυτής της ερμηνείας ξεκίνησε κατ' αρχήν απο το ερώτημα που σχετίζεται με την απασχόληση του μεγάλου πλήθους των μουσικών που περιελάμβανε η αδελφότητα και το σινάφι (εσ' ναφ) της Σμύρνης. Προϋπόθεση ύπαρξης τόσων εξειδικευμένων επαγγελματιών ήταν φυσικά η επαγγελματική τους αποκατάσταση. Αυτό προϋπέθετε την ύπαρξη ανάλογης πελατείας. Μια πελατεία όμως που συντηρεί, και μάλιστα με υψηλές αποδοχές, εκπροσώπους πολιτισμικών και ψυχαγωγικών λειτουργιών φανέρωνε την ύπαρξη περίσσιου πλούτου. Ο πλούτος αυτός αφορούσε –αναλογικά– και την υψηλή και τη μεσαία και τη χαμηλότερη τάξη. Απ' εκεί και τα ανάλογα στέκια των «παιγνιδιατόρων» για όλα τα βαλάντια και πορτοφόλια. Ακόμη, η ύπαρξη τόσο μεγάλου αριθμού ψυχαγωγικών χώρων συνδέθηκε μ' ένα τρόπο ζωής που προϋπέθετε τη δυνατότητα κατανάλωσης, για τον πολιτισμό. Ιδιαίτερα με τη μουσική και τα τραγούδια αυτό έγινε ουσιαστικό στοιχείο της καθημερινής ζωής, της γνώσης του αντικειμένου αφού σε κάθε οικογένεια κάποιοι –συχνά και όλοι– ασχολούνταν έστω και ερασιτεχνικά με τη μουσική.

Μια άλλη διάσταση αυτού του μοναδικού κοινωνικο-οικονομικού και πολιτιστικού φαινομένου ήταν οι αποφάσεις των μεγάλων δυνάμεων της εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Αμερική) να διαγράψουν οριστικά απο τον χάρτη και την ιστορική μνήμη, μέσα απο την αγριότητα που επέτρεψαν στη καταστροφή της Σμύρνης το 1922.

Δεν μπορεί να δοθεί καμιά ερμηνεία πώς οι τέσσερις στόλοι των «μεγάλων δυνάμεων» παρακολούθησαν ένα φρικιαστικό έγκλημα τέτοιας διάστασης, όταν σε λίγες μέρες εσφαγιάσθησαν με αγριότητα 100.000 Έλληνες –κυρίως γυναικόπαιδα– μπροστά στα μάτια των υπεύθυνων των τεσσάρων στόλων. Ακόμη και ο συμπαθής –όπως αποδείχτηκε– πρεσβευτής των ΗΠΑ, Χόρτον, παραιτήθηκε μπροστά σ' αυτό το έγκλημα. Επομένως, η απόφαση δεν ήταν μόνο των Νεοτούρκων ή του Κεμάλ. Έπρεπε να σβήσει απο το χάρτη κάθε μνήμη αυτού του χώρου (φωτιά) αλλά να χαθούν ακόμη και βιολογικά οι φορείς αυτού του είδους ανάπτυξης και πολιτιστικής στάθμης (η σφαγή).

Ο στεναγμός της Σμύρνης
Α. Παύλοβιτς

Σμύρνη! Τώρα φεύγω από σένα,
η φτωχή μου σ' αφήνει καρδιά
μαύρη μοίρα με σέρνει στα ξένα,
και με πόνο σου λέγω «Έχε γεια!..»

Στης ζωής μας το δόλιο το δρόμο,
τσακισμένα πουλιά του βοριά,
Θα γυρίζουμε πάντα με χρόνο,
το στερνό θα σου λέμε «Έχε γεια!»

Σμύρνη, του ονείρου το χάδι,
θα ξυπνήσεις και πάλι χρυσή,
Μα για μας μεσ' στο ξένο σκοτάδι,
μόνος ήλιος θα λάμπεις εσύ.

MARJORIE HOUSEPIAN DOBKIN
ΣΜΥΡΝΗ 1922
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΗΛΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1998

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΠΡΙΝ ΤΟ 1915 ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ·

Περιοχή	Τούρκοι	Μουσουλμάνοι (ΚΟΥΡΔΟΙ, ΛΑΖΟΙ, ΤΣΕΡΚΕΖΟΙ...)	Έλληνες (ΡΩΜΙΟΙ)	Αρμένιοι	Εβραίοι	Άλλοι	ΣΥΝΟΛΟ
Κωνσταντινούπολης (Istanbul)	119.552	30.882	118.921	37.695	5.695	20.557	335.107
Νικομήδειας (Iznik)	85.500	52.330	116.372	52.635	2.587	2.200	316.624
Πήγας (Balikesir)	50.000	24.135	89.054	3.688	2.962	1.472	171.698
Προύσας (Bursa)	305.785	822.600	374.799	88.995	3.985	32.836	1.629.900
Σμύρνης (Izmir)	378.769	243.847	676.090	18.328	36.834	76.803	1.457.761
Ικονίου (Konya)	200.000	695.344	180.000	15.000	605	10.504	1.101.549
Άγκυρας (Ankara)	129.732	539.500	107.798	94.200	478	2.824	874.532
Κασταμονής (Kastamonu)	112.915	593.965	134.919	5.000	1.300	2.100	961.200
Τραπεζούντας (Trabzon)	188.521	752.521	404.633	46.500	400	5.000	1.209.054
Σεβάστειας (Sivas)	150.433	706.334	180.000	170.433	400	766	1.057.500
Αδάνων (Adana)	41.011	190.861	128.000	87.000	10	16.939	422.810
Χαλυβώνος (Halep)	40.479	140.378	57.765	23.118	1.714	79.535	316.971
ΣΥΝΟΛΟ	1.802.697	5.596.529	2.568.351	642.457	56.970	251.536	9.148.804

η Μικρασιατική εκστρατεία

του Κώστα Χατζηαντωνίου

Η απόφαση για την επιχείρηση

Η ελληνική διεκδίκηση που προβλήθηκε, στο συνέδριο των Παρισίων το 1918, επί της Ιωνίας δεν εδραζόταν απλώς σε ιδεολογικούς λόγους (εθνική ολοκλήρωση) ή σε λόγους αρχής (δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών δεδομένης της πλειοψηφίας στο βιλαέτιο Σμύρνης) αλλά και σε άμεσα πρακτικούς σκοπούς που αναφέρονταν στην προστασία της ζωής και της τιμής του μικρασιατικού ελληνισμού, ο οποίος γνώριζε τα τελευταία χρόνια την πολιτική γενοκτονίας που είχε εξαπολύσει το εγκληματικό κομιτάτο των Νεότουρκων.

Σύμφωνα με στοιχεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου 773.915 Έλληνες (298.449 από Μ. Ασία, 257.019 από Πόντο και 218.447 από Ανατ. Θράκη) είχαν εκτοπιστεί τα τελευταία έξι χρόνια (και μάλιστα από το 1913-1914, εν καιρώ ειρήνης τυπικά...) και απ' αυτούς 250.000 δεν γύρισαν ποτέ. Είχαν βρει οικτρό θάνατο στα εργατικά τάγματα, τα πρώτα στρατόπεδα συγκεντρώσεως του 20ού αιώνα.

Δύο σοβαροί παράγοντες διαμόρφωναν στα τέλη του 1918 μια μοναδική ευκαιρία επέμβασης της Ελλάδας στη Μ. Ασία: **πρώτον**, η κατάρρευση του δόγματος της οθωμανικής ακεραιότητας, που κυριαρχούσε για αιώνες στην ανατολική πολιτική των Δυτικών Δυνάμεων· **δεύτερον**, η συντριβή της Τουρκίας (αλλά και της Βουλγαρίας) κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τους όρους της ανακωχής, η Τουρκία έπρεπε να παραδώσει όλο τον εξοπλισμό και το στόλο της και να αποστρατευθεί. Αγγλικά και γαλλικά στρατεύματα είχαν καταλάβει την Κωνσταντινούπολη και καίρια σημεία στην Ανατολή ενώ για παρόμοια δράση ετοιμάζονταν και οι Ιταλοί. Ένας βαθύς **διχασμός** συντηρητικών (ισλαμιστών) και εθνικιστών απλωνόταν σε όλη την τουρκική κοινωνία που περιδεής έβλεπε το φάσμα του διαμελισμού.

Αν στα παραπάνω συνυπολογίσει κανείς την αριθμητική **υπεροχή** των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στο μέτωπο της Ιωνίας το 1919-1920 (υπεροχή που μόλις το 1921 θα ισοζυγιστεί ενώ το 1922 μόνο τοπικά, στο μέτωπο του Αφιόν όπου επιτίθενται, έχουν υπεροχή οι Τούρκοι) αλλά και τα γενικότερα δημογραφικά δεδομένα –καμιά σχέση με τη σημερινή διαφορά, τότε οι δύο λαοί, συνολικά είναι περίπου ισοδύναμοι– συνειδητοποιεί κανείς ότι το γεωστρατηγικό πλαίσιο της εποχής ήταν εκπληκτικά πρόσφορο για την ανάληψη μιας πολιτικής εθνικής αποκατάστασης του ελληνισμού στις ιστορικές του χώρες. Μια ευκαιρία που κάθε χίλια χρόνια παρουσιάζεται και την οποία ο ελλαδισμός έκαμε ό, τι μπορούσε για να τη χάσει. Εκ των υστέρων ασφαλείς κρίσεις δεν έχουν καμιά ουσιαστική αξία. Μήπως εκ των υστέρων και η Ζυρίχη για το Κυπριακό δεν μας φαίνεται σήμερα ως μια ανέφικτα ιδανική συνθήκη μπροστά στο σημερινό μας κατάντημα;

Η απελευθέρωση της Σμύρνης δεν ήταν μια "αποστολή" την οποία εύκολα μας ανέθεσαν οι Σύμμαχοι. Τα οικονομικά τους συμφέροντα στην Ανατολή, αλληλοσυγκρουόμενα εν πολλοίς, καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολη την αναγνώριση των ελληνικών δικαίων. Οι Σύμμαχοι δεν είχαν αποσαφηνίσει τα σχέδιά τους για το μέλλον της οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι το τέλος του πολέμου. Μας αρέσει-δεν μας αρέσει (έτσι προχωρεί η ιστορία), η εκδίωξη των Τούρκων από την Ευρώπη και η απελευθέρωση των χριστιανικών πληθυσμών που είχαν γνωρίσει τρομερές διώξεις τα τελευταία χρόνια έπρεπε να συνδυαστεί με τα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των Δυνάμεων στην Εγγύς Ανατολή. Η **Ρωσία**, σοβιετική πια, ήταν εκτός μάχης σε αυτή την αναδιανομή. Αντίθετα, έπρεπε να συνυπολογιστεί και η αντιμετώπισή της, στην οποιαδήποτε συμφωνία. Μέσα σε ένα περιβάλλον αμείλικτων συμφερόντων, η διπλωματική ιδιοφυία του Ελ. Βενιζέλου υπήρξε αποφασιστικός παράγοντας για τη δυναμική προβολή των ελληνικών διεκδικήσεων και την επίτευξη των ελληνικών στόχων. Πυρήνας της ιδιοφυούς πολιτικής η σύνδεση ελληνικών και δυτικών συμφερόντων, κάτι που είναι τελείως διαφορετικό τόσο από την "ανεξαρτησιολογική" δημοκοπία του παλαιοκομματισμού, όσο και από την πελατειακή νοοτροπία της μεταπολεμικής εθνικοφροσύνης.

Ο Βενιζέλος έπεισε τους **Άγγλους** ότι η Ελλάδα μπορούσε να είναι, μετά την κατάρρευση της Τουρκίας, το πολύτιμο αντίβαρο απέναντι στη Σοβιετική Ρωσία και ο αναντικατάστατος εταίρος των Άγγλων στην Εγγύς Ανατολή. Εξασφάλισε τη συγκατάθεση των **Γάλλων** (που ήταν οι κυριότεροι προπολεμικοί πιστωτές της Τουρκίας) με τη συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία της Ουκρανίας. Ανέπτυξε καλές σχέσεις με τις Η.Π.Α. υιοθετώντας με ενθουσιασμό τις ιδέες του προέδρου Ουίλσον για την Κοινωνία των Εθνών. Πέτυχε να βρει φόρμουλα συνεργασίας ακόμη και με τους Ιταλούς των οποίων τα συμφέροντα (Μ. Ασία, Δωδεκάνησος, Β. Ήπειρος) ήσαν ευθέως αντίθετα με αυτά της Ελλάδας. Την αυγή της 2ας Μαΐου 1919 (μετά από έναν διπλωματικό μαραθώνιο το τελευταίο δεκαήμερο του Απριλίου), τα ελληνικά πλοία εισήλθαν στον κόλπο της Σμύρνης. Πόθοι αιώνων γίνονταν πραγματικότητα.

Ο θρίαμβος

Οι ελληνικές δυνάμεις απελευθέρωσαν την προκαθορισμένη περιοχή του βιλαετίου Σμύρνης (προς Β. ως το Αϊβαλί και προς Ν. ως την Έφεσο) αλλά μέχρι τον Ιούνιο του 1920 δεν επιτράπηκε η προέλασή τους. Συνέπεια: να δοθεί χρόνος στην ανάπτυξη του κεμαλικού κινήματος που οργάνωσε τους ατάκτους σε εθνικιστικό κίνημα και επιβλήθηκε στο σκληρό εμφύλιο πόλεμο με τις νομιμόφρονες σουλτανικές και ισλαμικές δυνάμεις. Οι ελληνικές πιέσεις για συντριβή του κινήματος αυτού απέδωσαν μόλις τον Ιούνιο του 1920 όταν οι κεμαλικές δυνάμεις απειλούσαν την Κωνσταντινούπολη και τα Στενά. Με μια θυελλώδη εξόρμηση που άρχισε στις 9 Ιουνίου, ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε ευρύτατη περιοχή της Δυτικής και της Βορειοδυτικής Μικράς Ασίας. Στη συνέχεια απελευθερώθηκε η Ανατ. Θράκη με συνδυασμένη επιχείρηση από τον Έβρο και την Προποντίδα, με υποστήριξη του αγγλικού πολεμικού ναυτικού. Το ηθικό των Τούρκων κατέρρευσε. Ένα μήνα αργότερα, ο δρόμος για τη Μεγάλη Ελλάδα, σφραγιζόταν στις Σέβρες. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του καλοκαιριού του 1920 ανάγκασαν την Πύλη να υποκύψει στο συμμαχικό τελεσίγραφο.

Στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920, στη μεγάλη αίθουσα του δημαρχείου των Σεβρών, οι αντιπρόσωποι των Συμμά-

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΛΑΣΓΟΣ

χων και των συνασπισμένων Δυνάμεων υπέγραψαν την τελευταία συνθήκη ειρήνης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη συνθήκη με την οθωμανική αυτοκρατορία. Με τη συνθήκη παρασχέθηκε στην Ελλάδα πενταετής εντολή για την περιοχή Σμύρνης, μετά το τέλος της οποίας θα γινόταν αίτηση και δημοψήφισμα για προσάρτησή της στην Ελλάδα. Τυπικά η περιοχή παραμένει υπό τουρκική κυριαρχία, αλλά μεταβιβάζεται στην ελληνική κυβέρνηση η ενάσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην περιοχή και διοικείται από Έλληνα ύπατο αρμοστή και τοπική αντιπροσωπευτική συνέλευση.

Η Τουρκία παραιτήθηκε απ' όλα τα αραβικά εδάφη Συρίας, Μεσοποταμίας, Παλαιστίνης και Χετζάζης, από κάθε κυριαρχικό δικαίωμα στη Δωδεκάνησο και τη Λιβύη υπέρ της Ιταλίας, στην Αίγυπτο και την Κύπρο υπέρ της Μ. Βρετανίας. Η Δυτική και η Ανατολική Θράκη ενσωματώνονται στην Ελλάδα ενώ η Κωνσταντινούπολη παραμένει στην τουρκική κυριαρχία, υπό όρους. Τα Στενά αποστρατιωτικοποιούνται και διεθνοποιούνται. Κατακυρώνονται επίσης στην Ελλάδα όλα τα νησιά του Αιγαίου, συμπεριλαμβανομένων της Ίμβρου και της Τενέδου. Εξάλλου, με την ελληνοϊταλική συνθήκη (που είχε προετοιμάσει η συμφωνία Τιτόνι- Βενιζέλου, 29-7-1919), η Ιταλία παραιτείται υπέρ της Ελλάδος από τα κυριαρχικά της δικαιώματα στη Δωδεκάνησο πλην Ρόδου, στην οποία θα παραχωρούσε ευρεία τοπική αυτονομία και πλήρη εθνικά και θρησκευτικά δικαιώματα. Μετά από δεκαπέντε χρόνια και αν η Βρετανία απέδιδε την Κύπρο στην Ελλάδα θα μπορούσε και ο λαός της Ρόδου με δημοψήφισμα να αποφασίσει για την τύχη του. Προεβλέπετο ακόμη αυτόνομο κράτος του Κουρδιστάν και ανεξάρτητο αρμενικό κράτος, με έξοδο στον Εύξεινο. Τέλος, η Γαλλία και η Βρετανία παραιτούνται από τα δικαιώματα εγγυητριών Δυνάμεων που το 1832 και το 1863 είχαν αναγνωριστεί με τις συνθήκες του Λονδίνου.

ΕΚΤΟΠΙΣΜΕΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΕ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Μέσα στο όνειρο της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, λίγοι διείδαν ότι ο πόλεμος και ο αγώνας δεν είχαν τελειώσει και ότι τώρα απαιτείτο η ένταση της προσπάθειας του έθνους και η ομοψυχία του. Κι όμως. Δύο μέρες μετά την υπογραφή της ειρήνης των Σεβρών, δύο απότακτοι βασιλικοί αξιωματικοί αποπειράθηκαν να δολοφονήσουν στο Παρίσι, στο σταθμό της Λυών, τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο αντιβενιζελισμός που κατήγγελλε τον Βενιζέλο ως... δικτάτορα (γιατί είχε, σε καιρό πολέμου, στρατιωτικό νόμο!) ζητούσε επιτακτικά εκλογές. Τα κομματικά πάθη έφθασαν σε πρωτοφανή σημεία.

ΙΑΚΩΒΟΣ Ζ. ΑΚΤΣΟΓΛΟΥ
ΧΡΟΝΙΚΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
1919-1922
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΡΟΧΑΛΙΑ

Η μοιραία μεταπολίτευση

Η λαϊκή δυσαρέσκεια και η κόπωση από μια δεκαετία σχεδόν επιστρατεύσεων και πολέμων, οι επιτάξεις, ο αποκλεισμός, τα στρατιωτικά μέτρα, η κατάχρηση εξουσίας πολλών αστυνομικών οργάνων και κυρίως η δημαγωγία της αντιπολίτευσης για "*επιστροφή των παιδιών μας από το μέτωπο*" ενάντια στο "*φιλοπόλεμο*" Βενιζέλο, είχαν φθείρει την εικόνα του μεγαλείου της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών που είχε επιτύχει να κάνει πραγματικότητα ο Βενιζέλος. Η κατάσταση έγινε δραματική μετά τον θάνατο (12/25 Οκτωβρίου) από σηψαιμία του βασιλιά Αλέξανδρου, τον οποίο μερικές εβδομάδες πριν είχε δαγκώσει ένας πίθηκος στον κήπο των ανακτόρων του Τατοΐου. Το συνταγματικό ζήτημα και η επιστροφή του Κωνσταντίνου έγινε τότε το κεντρικό εκλογικό σύνθημα των αντιβενιζελικών.

Οι **εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920** έδωσαν την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή στην Ηνωμένη Αντιπολίτευση που είχε κυριαρχήσει στην Παλαιά Ελλάδα και υπερψηφίστηκε από όλες τις μειονότητες (Μουσουλμάνοι, Βούλγαροι, Εβραίοι) αλλά και από το νεότευκτο Κομμουνιστικό Κόμμα. Η ψήφος της 1ης Νοεμβρίου υπήρξε η αρχή του τέλους για τον μικρασιατικό Ελληνισμό και τη Μεγάλη Ελλάδα. Η συμμαχική συνδιάσκεψη του Λονδίνου επέδωσε στις 20 Νοεμβρίου στην κυβέρνηση Ράλλη μνημόνιο με σαφείς απειλές: Η επιστροφή Κωνσταντίνου θα θεωρείτο "μη φιλική ενέργεια", η Ελλάδα θα έπαυε να θεωρείται σύμμαχος-εντολοδόχος της Αντάντ, θα διεκόπτετο κάθε οικονομική υποστήριξη και θα επανεξεταζόταν ολόκληρη η πολιτική τους για την Εγγύς Ανατολή χωρίς καμία δέσμευση. Παρά τις προειδοποιήσεις των Συμμάχων, η νέα κυβέρνηση οργάνωσε δημοψήφισμα στις 22 Νοεμβρίου, όπου η επάνοδος του Κωνσταντίνου υπερψηφίστηκε με 99% (!) και στις 6/19 Δεκεμβρίου ο μονάρχης επέστρεψε στην Ελλάδα.

Ακολούθησαν ευρείας έκτασης εκκαθαρίσεις στη Δημόσια Διοίκηση, τη Δικαιοσύνη, την Εκκλησία, την Παιδεία και τον Στρατό. Αντικαταστάθηκαν όλοι οι βενιζελικοί νομάρχες, δήμαρχοι, κοινοτάρχες και σχεδόν όλοι οι αξιωματικοί από τον βαθμό του συνταγματάρχη. **Τα αίτια της μικρασιατικής τραγωδίας ανιχνεύονται σε αυτήν ακριβώς τη μεταπολίτευση που είχε ως συνέπειες:**

Α. Κατάρρευση της διεθνούς θέσης της χώρας. Η Ελλάδα ανέλαβε τον μικρασιατικό αγώνα ως εντολοδόχος της Αντάντ, στο πλαίσιο των αποφάσεων ενός συνεδρίου ειρήνης μετά τον πόλεμο της Αντάντ εναντίον και της Τουρκίας. Η ανάδειξη στην Αθήνα κυβέρνησης από τις δυνάμεις που αντετίθεντο στην είσοδο στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ και η επιστροφή του Κωνσταντίνου (που στη Γαλλία ήταν μισητός όσο και ο Κάιζερ) αποδέσμευαν ηθικά τις δυνάμεις της Αντάντ από τις υποχρεώσεις τους προς μια σύμμαχο αλλά και από τη συνέχιση μιας αντιτουρκικής πολιτικής στο όνομα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. **Η ελληνοτουρκική σύγκρουση, από κεφάλαιο του παγκόσμιου πολέμου, έγινε διμερές ζήτημα.** Οι Δυνάμεις υιοθέτησαν έτσι μια στάση εχθρικής αναμονής και ουδετερότητας, που θα γίνει στη συνέχεια (από Γαλλία και Ιταλία) ανοιχτή συνεργασία με τον Κεμάλ, ο οποίος άλλωστε έχει αφειδή βοήθεια και από τη Σοβιετική Ρωσία. Ο κίνδυνος τουρκοσοβιετικής συμμαχίας θα επηρεάσει σημαντικά τη Δυτική διπλωματία καθώς έβλεπε να αναβιώνει, με άλλο πρόσωπο, ο παλαιός ρωσικός κίνδυνος. Μόνο η Αγγλία προσπαθεί να στηρίξει την ελληνική προσπάθεια. Ήταν όμως μια στήριξη θεωρητική και συμβουλευτική, χωρίς καμία οικονομική ή στρατιωτική υλοποίηση.

Β. Έλλειψη εμπνευσμένης πολιτικής και στρατιωτικής ηγε-

σίας. Η απομάκρυνση του Βενιζέλου στέρησε τη χώρα από μια προσωπικότητα παγκοσμίου κύρους που μπορούσε να επιτύχει τις βέλτιστες δυνατές διπλωματικές παραχωρήσεις από τους συμμάχους. Με τον ρεαλισμό του είχε αποδείξει ότι θα ήταν δυνατόν, μόνον αυτός, να αναλάβει το κόστος ενός συμβιβασμού με την κεμαλική Τουρκία και να διασώσει τουλάχιστον τον ελληνισμό της Ανατολικής Θράκης αν όχι και της περιοχής Σμύρνης. Τον Ηγέτη αυτόν διαδέχθηκαν ανίκανοι πολιτευτές. Δυο αντιβενιζελικοί παράγοντες, ο **Δούσμανης** στα Απομνημονεύματά του και ο **Μεταξάς** στο Ημερολόγιό του, είναι αποκαλυπτικοί για την ανικανότητα των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων.

Στο στρατιωτικό πεδίο, οι εκκαθαρίσεις των εμπειροπόλεμων αξιωματικών, με αντικαταστάσεις και μεταθέσεις, είχαν δυσμενέστατη πολεμική και ηθική επίδραση. Αντικαταστάθηκαν με άκαπνους και απότακτους αξιωματικούς (επανήλθαν 1.500 απότακτοι και απόστρατοι) οι πολέμαρχοι της Αμύνης και όλοι σχεδόν οι επιτελείς και οι διοικητές σωμάτων, μεραρχιών και συνταγμάτων αλλά και πολλοί κατώτεροι αξιωματικοί, από γηγόρες χωρίς καμιά πείρα μετά τους Βαλκανικούς και με άγνοια των συνθηκών του μικρασιατικού μετώπου. Συγχρόνως, με την άφρονα επιχείρηση προς Άγκυρα χάθηκε το εναπομείναν άνθος της Στρατιάς. Στη συνέχεια, η ειρηνιστική προπαγάνδα (παλαιοκομματική και κομμουνιστική) για το μάταιο των θυσιών και οι πληροφορίες περί αποχώρησης υπέσκαψαν το ηθικό του επί δέκα χρόνια δοκιμαζόμενου στρατιώτη. Όσο για τον "στρατηλάτη" Κωνσταντίνο προκρίθηκε να μην αναμιχθεί στις επιχειρήσεις θέτοντας σε κίνδυνο το γόητρο που η ιδιοφυία του Βενιζέλου του είχε προσπορίσει το 1912-13.

Ασφαλώς η συνθήκη των Σεβρών δεν έλυνε το μικρασιατικό, ούτε με την παραμονή του Βενιζέλου στην εξουσία ήταν βέβαιη η αίσια έκβαση της εκστρατείας. Η μεταπολίτευση ήταν πρόφαση για τις Δυνάμεις αλλά αντικειμενικά προσέφερε τη δυνατότητα που τόσο ήθελαν αυτές για να απαγκιστρωθούν από την "περιπέτεια" στη Μ. Ασία που η διπλωματική ιδιοφυία του Βενιζέλου τις είχε παρασύρει. Αποτελεί ωστόσο απαράδεκτη **χάλκευση της ιστορίας η εξίσωση των επαναστατικών δυνάμεων του ελληνικού λαού** (όπως λάμπουν μέσα από τα κινήματα του 1909 και του 1916) με τον εσμό του **παλαιοκομματισμού** και της **αστικοτσιφλικάδικης τάξης** που διέβλεψαν στη Μεγάλη Ελλάδα τον **κίνδυνο** να στερηθούν οριστικά τα αντιλαϊκά τους προνόμια. Ο Βενιζέλος δεν αποτελεί παρά τον συμβολικό εκφραστή αυτών των επαναστατικών δυνάμεων και ο Κωνσταντίνος εκείνης της τάξης, σε μια αντιπαράθεση που ασφαλώς δεν ήταν προσωπική. Δυστυχώς, η **ιδεοκρατική ομίχλη των θεωριών περί "εθνικού διχασμού"** (λες και δεν είχαν τέτοιον διχασμό ως το 1922 και οι Τούρκοι), που επιβλήθηκε από τη μεταπολεμική εθνικοφροσύνη για να καλυφθούν οι αμαρτίες της (με τη συναίνεση μιας **μικροελλαδικής αριστεράς** που προτιμούσε τις σοβιετικές ιδεοληψίες από τη διαυγή ανάλυση ενός **Δρακούλη** ή ενός **Γιαννιού**), συσκότισε τις αιτίες και βύθισε λαό και διανοούμενους στη γνώριμη αυτοϊκανοποίηση που ρίχνει τις ευθύνες για την εθνική μας αθλιότητα πάντα σε κάποιους κακούς ξένους ή στις λαϊκίστικες θεωρίες των πετρελαίων...

Πορεία προς ανατολάς

Στις 23 Δεκεμβρίου 1920, το Γ΄ Σώμα κινήθηκε σε αναγνωριστική επιχείρηση προς το Εσκή Σεχήρ για να "μάθουν" οι νέοι διοικητές το μέτωπο! Οι ελληνικές δυνάμεις υποχώρησαν στη βάση τους όταν συνάντησαν ισχυρή αντίσταση στο Ίνονου και έτσι δόθηκε η εντύπωση, που μεθοδικά καλλιέργησαν Γάλλοι και Ιταλοί, ότι ο ελληνικός στρατός αποκρούστηκε. Η συνέπεια ήταν η αναπτέρωση του τουρκικού ηθικού. Τρία ελληνικά Σώματα είχαν αναπτυχθεί πλέον στην περιοχή της Δ. και ΒΔ. Μικράς Ασίας. Η μεγάλη απόσταση Α΄ και Γ΄ Σώματος και η ορεινή διαμόρφωση του εδάφους δημιουργούσαν σοβαρό κίνδυνο διάσπασης της ελληνικής στρατιάς και κινδύνους αποκοπής των επικοινωνιών με τα μετόπισθεν. Ο ελληνικός στρατός έπρεπε λοιπόν ή να συμπτυχθεί στη ζώνη περί τη Σμύρνη ή να προελάσει για την κατάληψη Εσκή Σεχήρ και Αφιόν Καραχισάρ. Επιλέχθηκε η δεύτερη λύση για τη συντριβή του κεμαλισμού στις βάσεις του αλλά οι τουρκικές δυνάμεις δεν θα ριψοκινδύνεψουν μια γενικευμένη σύγκρουση.

Η διεθνής απομόνωση της χώρας, η αποτυχία της αναγνώρισης του Δεκεμβρίου, οι γαλλοϊταλικές προσπάθειες για κατάργηση της συνθήκης των Σεβρών και οι αλλαγές στον ελληνικό στρατό, ανησυχούσαν έντονα τον Βενιζέλο που πρότεινε τη σύμπτυξη του μικρασιατικού μετώπου σε μια περιοχή γύρω από τη Σμύρνη. Στο μεταξύ οι Δυνάμεις παρουσίαζαν αλλεπάλληλα ειρηνευτικά σχέδια που συνεχώς γίνονταν όλο και πιο φιλοτουρκικά. Στις 10 Μαρτίου 1921, πριν φθάσουν στο μέτωπο οι ενισχύσεις, άρχισε η νέα ελληνική επίθεση, χωρίς επιτελικά σχέδια, χωρίς οργανωμένη επικοινωνία και επιμελητεία, με τη βεβαιότητα της εύκολης νίκης. Το Γ΄ Σώμα δεν μπόρεσε να κάμψει την οργανωμένη πια αντίσταση των Τούρκων μπροστά από το **Εσκή Σεχήρ**. Έτσι, με σοβαρές απώλειες αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Οι επιχειρήσεις του Μαρτίου όχι μόνο δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα στρατηγικά και πολιτικά αποτελέσματα αλλά επιβάρυναν, καθώς ήταν η πρώτη σοβαρή αποτυχία στο μικρασιατικό μέτωπο, και τη διεθνή διαπραγματευτική θέση της χώρας και το ηθικό του στρατεύματος.

Η απάντηση της κυβέρνησης Γούναρη (που το 1920 μιλούσε για "αποικιακή εκστρατεία" και υποσχόταν "να φέρει τα παιδιά από το μέτωπο") στα νέα ειρηνευτικά σχέδια που περιόριζαν την ελληνική παρουσία στην πόλη της Σμύρνης υπήρξε ακόμη πιο πολεμική. Από τις 25 Ιουνίου εξαπολύθηκε γενική επίθεση σε όλο το μέτωπο. Το Α΄ Σώμα κατέλαβε την 1η Ιουλίου το **Αφιόν Καραχισάρ**. Στις 4 Ιουλίου το Β΄ Σώμα κατέλαβε την Κιουτάχεια και δυο μέρες αργότερα το Γ΄ Σώμα κατέλαβε το Εσκή Σεχήρ. Η νίκη στην σπουδαία μάχη του Εσκή Σεχήρ προκάλεσε ανύψωση του ελληνικού ηθικού και πτόησε το κεμαλικό κίνημα. Ο **Λ. Τζωρτζ** και οι υπέρμαχοι της δυναμικής λύσης αναθάρρησαν. Αλλά η ευκαιρία για περικύκλωση και συντριβή του τουρκικού όγκου είχε και πάλι χαθεί. Παρά ταύτα, το ελληνικό επιτελείο κατέληξε, στο πολεμικό συμβούλιο της Κιουτάχειας, να αναληφθεί άμεση καταδίωξη του εχθρού για κατάληψη της Άγκυρας και καταστροφή των τουρ-

ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ
ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ, ΙΔΡΥΤΗΣ ΦΙΛΩΝ ΚΤΕΝΙΔΗΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

κικών βάσεων εξόρμησης και πολεμικού υλικού που βρίσκονταν εκεί, πριν ο Κεμάλ ανασυντάξει τις δυνάμεις του το χειμώνα, προχωρήσει σε νέες στρατολογίες και κλείσει οριστική συμφωνία με τους Γάλλους. Η κατάληψη της πρωτεύουσας των κεμαλικών θα είχε μόνο ηθική σημασία, στα ελληνικά σχέδια δεν προβλεπόταν όμως η διατήρηση της κατοχής της!

Την 1η Αυγούστου, η ελληνική στρατιά με εννέα μεραρχίες πέρασε τη γραμμή εξόρμησης και κινήθηκε ανατολικά, για να φθάσει μετά δέκα μέρες στο Σαγγάριο. Οι κακουχίες, οι ελλείψεις στον εφοδιασμό, οι αρρώστιες έφερναν τους Έλληνες στρατιώτες στα όρια της αντοχής τους. Κι όμως. Η επίθεση που εξαπέλυσαν οι ελληνικές μονάδες από τις 10 Αυγούστου υπήρξε τρομερή. Οι ελληνικές δυνάμεις, μετά από πολυαίμακτες συγκρούσεις και τον επικό αγώνα του **Καλέ Γκρότο**, διέσπασαν δύο γραμμές τουρκικής άμυνας, στα άριστα οργανωμένα φυσικά οχυρά των εναλλασσόμενων ορεινών όγκων, και έφθασαν στην τελευταία γραμμή άμυνας προ της Αγκύρας. Όμως οι τρομερές απώλειες και τα προβλήματα ανεφοδιασμού προκάλεσαν τελικά απόφαση για σύμπτυξη της Στρατιάς στην περιοχή Εσκή Σεχήρ-Αφιόν Καραχισάρ. Η εκστρατεία προς την Άγκυρα, που στοίχισε περί τους 4.000 νεκρούς και 19.000 τραυματίες, αποτέλεσε μια απαράμιλλη σελίδα ηρωισμού και μαχητικότητας στην ελληνική στρατιωτική ιστορία. Όμως η αποτυχία του αντικειμενικού σκοπού της καθόρισε τις τραγικές εξελίξεις του επόμενου έτους.

Ο χειμώνας που ακολούθησε επέφερε κατακόρυφη πτώση του ηθικού και διάβρωση της πειθαρχίας του ελληνικού στρατεύματος. Τα φαινόμενα λιποταξίας και ανυπότακτων πολλαπλασιάζονταν ενώ οι απώλειες της εκστρατείας προς Άγκυρα δεν αναπληρώνονταν και η προπαγάνδα περί προσεχούς αποχώρησης υπονόμευε το φρόνημα. Ραγδαία ήταν η αναδιοργάνωση της κεμαλικής δύναμης. Η Αθήνα προσανατολίστηκε στη σύμπτυξη σε μια περιοχή περί τη Σμύρνη αλλά για πολιτικούς λόγους δεν τολμούσε να αναλάβει σχετική πρωτοβουλία. Τον Οκτώβριο, οι Γούναρης και Μπαλτατζής επισκέφθηκαν το Παρίσι και το Λονδίνο αναθέτοντας "*εις χείρας της Αντάντ το ζήτημα των ελληνικών εθνικών διεκδικήσεων*". Όμως τον ίδιο μήνα υπογράφηκε το σύμφωνο **Φρανκλέν Μπουγιόν**. Η Γαλλία αποχωρούσε οριστικά από την Κιλικία, αναγνώριζε την κεμαλική κυβέρνηση σαν τη μόνη νόμιμη τουρκική κυβέρνηση, αναλάμβανε τον εφοδιασμό του Κεμάλ με πολεμικό υλικό και λάμβανε σειρά οικονομικών ανταλλαγμάτων στη νέα Τουρκία.

Η Ελλάδα ευρισκόμενη πλέον σε δυσχερέστατη θέση ήταν έτοιμη ακόμη και για την αποχώρηση από τη Μ. Ασία αν η Αντάντ αναλάμβανε την εγγύηση της προστασίας του ελληνικού πληθυσμού. Η διαρροή των συνομιλιών στο Λονδίνο έκαμε σαφές ότι η Μ. Ασία επρόκειτο να εγκαταλειφθεί. Τον Μάρτιο του 1922, στη νέα συμμαχική συνδιάσκεψη των Παρισίων, η Αθήνα δέχθηκε αμέσως τις συμμαχικές προτάσεις για ανακωχή και αποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Μ. Ασία. Η Άγκυρα απέφυγε να δεσμευθεί και ζήτησε να αποχωρήσει ο ελληνικός στρατός αμέσως μετά την ανακωχή και όχι μετά τρίμηνο, όπως προέβλεπαν οι προτάσεις.

Στην Αθήνα, τις κρίσιμες εκείνες ώρες, ο διχασμός και η πολιτική κρίση λαμβάνουν τραγικές διαστάσεις. Γίνεται δολοφονική απόπειρα κατά του ναυάρχου Κουντουριώτη. Συλλαμβάνονται και καταδικάζονται επτά δημοκρατικοί Φιλελεύθεροι (ανάμεσά τους ο **Αλέξ. Παπαναστασίου**) που υπέγραψαν στις 12 Φεβρουαρίου Δημοκρατικό Μανιφέστο. Δολοφονείται ο βενιζελικός εκδότης του "Ελεύθερου Τύπου" **Ανδρέας Καβαφάκης**. Η πρωτοφασιστική οργάνωση των "Επίστρατων" τρομοκρατεί. Η κυβέρνηση **Πρωτοπαπαδάκη** αναγκάστηκε, μπροστά στο αδιέξοδο, να στραφεί σε δύο εντυπωσιακές πρωτοβουλίες. Η πρώτη ήταν η προσπάθεια δημιουργίας αυτόνομου μικρασιατικού κράτους, ένα σχέδιο της "Άμυνας" (βενιζελικής πολιτικής και στρατιωτικής κίνησης στην Πόλη και τη Σμύρνη) που ο στρατηγός **Παπούλας** είχε δεχθεί αλλά το οποίο προσέκρουσε στη δυσπιστία των ντόπιων και στην αντίθεση της Αντάντ. Η δεύτερη κίνηση ήταν η δήλωση για προέλαση του ελληνικού στρατού από την Τσατάλτζα και κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως. Οι Δυνάμεις απάντησαν ότι τυχόν παραβίαση της ουδέτερης ζώνης θα αντιμετωπιζόταν ένοπλα και η ελληνική κυβέρνηση, που δεν είχε πρόθεση επίθεσης αλλά απλώς ήθελε να ασκήσει πίεση, υπεχώρησε. Δυστυχώς μια τρίτη πρόταση δεν εξετάστηκε με την προσοχή που έπρεπε. Στον Πόντο, τα δεινά της νεοτουρκικής βίας προκάλεσαν τη δημιουργία ομάδων που ανέπτυξαν ηρωική αντίσταση κατά του τουρκικού στρατού. Υπήρχε λοιπόν το 1921 το έδαφος για μια αποβατική επιχείρηση στον Πόντο αντί να αναληφθεί η εκστρατεία προς Άγκυρα. Η ιδέα αυτή δυστυχώς δεν εισακούστηκε.

Η μικρασιατική καταστροφή

Το μέτωπο είχε σοβαρότατο μειονέκτημα το μεγάλο ανάπτυγμα. Οι εννέα μεραρχίες της πρώτης γραμμής (τρεις σε εφεδρεία) δεν κάλυπταν με την απαιτούμενη πυκνότητα το μεθόριο. Από τους 220.000 άνδρες της Στρατιάς, στη ζώνη των πρόσω ήταν 140.000 και μάχιμοι ήταν μόνο 80.000. Η απόσταση από τη Σμύρνη, όπου η διοίκηση Στρατιάς, ήταν πάνω από 400 χλμ. Οι γραμμές συγκοινωνιών, επικοινωνιών και ανεφοδιασμού εκτεθειμένες. Ο ελληνικός στρατός κατείχε μια περιοχή 80.700 τ. χλμ. Η αμυντική οργάνωση του μετώπου (που από την Προποντίδα ως το Μαίανδρο έφθανε τα 713 χλμ.) ήταν ημιτελής και η διάταξη ειδικά του Α' Σώματος στο νότιο τομέα (όπου αναμενόταν η εχθρική επίθεση) μειονεκτικότατη, με σοβαρά κενά στη γραμμή και μόνο δύο μεραρχίες νότια του ποταμού Ακάρ, στο πιο ευάλωτο σημείο. Σχέδια σύμπτυξης υπό εχθρική πίεση δεν υπήρχαν. Σαν να μην έφθαναν αυτά, ο νέος αρχιστράτηγος **Γ. Χατζηανέστης** αφαίρεσε πολύτιμες δυνάμεις για την "επιχείρηση" της Κωνσταντινουπόλεως, κατήργησε τα δύο Συγκροτήματα (Βόρειο και Νότιο) και υπήγαγε τα τρία Σώματα απ' ευθείας στη Στρατιά που βρισκόταν ωστόσο 400 χλμ. μακρυά. Ο **Χατζηανέστης** είχε ήδη προτείνει σύμπτυξη του μετώπου. Η κυβέρνηση, παρότι δεν δέχθηκε την εισήγηση, διέρρεε ότι η εκστρατεία για οικονομικούς λόγους δεν μπορούσε να συνεχιστεί.

Στις 13 Αυγούστου 1922, εκδηλώθηκε η από πολλές μέρες αναμενόμενη τουρκική επίθεση στην "εξέχουσα" του Αφιόν Καραχισάρ. Η επίθεση στον τομέα αυτό έδιδε σοβαρά στρατηγικά πλεονεκτήματα στους Τούρκους που με συντριπτική τοπική υπεροχή αποσκοπούσαν, εν όψει των νέων διαπραγματεύσεων με την Αντάντ το φθινόπωρο, σε μια ευρεία νίκη ώστε να φανεί ως επιβληθείσα από αυτούς η επικείμενη ελληνική σύμπτυξη. Τα αποτελέσματα της επίθεσης υπερέβαλαν και τις πιο αισιόδοξες εκτιμήσεις των κεμαλικών και οδήγησαν στην κατάρρευση του μετώπου. Η αντίσταση τις πρώτες ώρες της 13ης Αυγούστου ήταν ηρωική αλλά η Στρατιά από τη Σμύρνη αδυνατούσε να αντιληφθεί την κατάσταση

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΝΕΩΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
1453-1919
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΛΑΣΓΟΣ

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ, 1900, G. DESCHAMPS, ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΡΟΧΑΛΙΑ 1991

(ενώ ο Κεμάλ είχε οπτική επαφή με την πρώτη γραμμή) και οι διαταγές της, καθυστερημένες, ήσαν εκτός τόπου και χρόνου. Παρά τις πληροφορίες για την επίθεση, η Στρατιά δεν είχε πράξει τίποτε αφήνοντας να εξελιχθεί σε στρατηγικό αιφνιδιασμό αυτή η επίθεση.

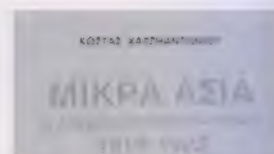
Την επομένη, το μέτωπο νότια του ποταμού **Ακάρ** διερρήχθη και εγκαταλείφθηκε το **Αφιόν**. Η υποχώρηση όμως δεν έγινε στο απαιτούμενο βάθος ώστε να αναπαυθούν οι δυνάμεις και να καταστούν και πάλι αξιόμαχες. Μαζί με τον στρατό έφευγαν πανικόβλητοι χιλιάδες αμάχων. Στις 15 Αυγούστου τα τουρκικά στρατεύματα, εξακολουθώντας την προέλασή τους, ήλθαν σε επαφή με τις ελληνικές δυνάμεις που υποχωρούσαν "βήμα-βήμα" αντί να συμπτυχθούν προς τη δυτικότερη αμυντική τοποθεσία. Η διάλυση του ηθικού, η έλλειψη τροφών και πολεμοφοδίων, η έλλειψη συνοχής και κυρίως η διοικητική ανικανότητα παρέλυαν κάθε βούληση αντίστασης και ενίσχυαν τα αισθήματα φυγής.

Αποτέλεσμα της επιμονής του στρατηγού **Τρικούπη,** να παραμείνουν τη νύχτα της 15ης προς 16 Αυγούστου τα υπό τις διαταγές του τμήματα στην περιοχή Ολουτζάκ-Εϋρέτ, ήταν η πλήρης και οριστική διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων σε δύο χωριστές ομάδες με κενό μεταξύ τους 25 χλμ. Η ομάδα μεραρχιών υπό τον Τρικούπη, μετά τις ηρωικές μάχες στο Χαμούρκιοϊ-Ιλμπουλάκ (16/29 Αυγούστου) και στο Αλή Βεράν (17/30 Αυγούστου), κυκλώθηκε, συνετρίβη και το μεγαλύτερο μέρος της αιχμαλωτίστηκε. Αντίθετα, η ομάδα Φράγκου, χάρη στην ευψυχία του συνταγματάρχη Πλαστήρα, αμύνθηκε αποτελεσματικά στο Τουμλού Μπουνάρ και το Σαλιχλή και υπεχώρησε, με κάποια τάξη, προς την Ερυθραία. Στις 31 Αυγούστου, άρχισε στον Τσεσμέ η επιβίβαση στα πλοία για την επιστροφή. Τα ράκη του ελληνικού στρατού επέστρεφαν "Οίκαδε" όπως ζητούσαν, την ώρα της κρίσιμης μάχης, οι αρθρογράφοι του μικροελλαδισμού (Γ. Α. Βλάχος, "Καθημερινή" 15-8-1922).

Τόσο η κυβέρνηση των Αθηνών όσο και η Αρμοστεία της Σμύρνης και η Στρατιά απέκρυπταν από τα πλήθη που συνέρρεαν στη Σμύρνη την επικείμενη εγκατάλειψη της πόλης και ουσιαστικά παρέδωσαν τον μικρασιατικό ελληνισμό στα τουρκικά στίφη. Η απόφαση εκκένωσης της Μ. Ασίας αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι, στις 21 Αυγούστου, δημοσιεύεται Διάταγμα με το οποίο αποστρατεύονται όλες οι προ του 1918 υπηρετούσες κλάσεις! Το πρωί του Σαββάτου 27 Αυγούστου, και ενώ χιλιάδες βουβοί πρόσφυγες, με τον τρόμο στα μάτια, συνέρρεαν προς την προκυμαία της Σμύρνης, εισήλθαν στην πόλη οι πρώτοι έφιπποι τσέτες του Μπεχλιβάν. Το βράδυ συνελήφθη ο μητροπολίτης Χρυσόστομος που είχε αρνηθεί να εγκαταλείψει το ποίμνιό του και παραδόθηκε στον τουρκικό όχλο. Ο μαρτυρικός θάνατός του έδωσε το σύνθημα για να μετατραπεί η Σμύρνη σε κόλαση. Άρχισαν οι φόνοι, οι σφαγές και οι λεηλασίες, με αποκορύφωμα τον εμπρησμό των χριστιανικών συνοικιών της πόλης στις 31 Αυγούστου, μέρα που έφθασε στη Σμύρνη και ο Κεμάλ. Σε όλη τη μικρασιατική παραλία εκτυλίσσονταν σκηνές αλλοφροσύνης και σφαγής.

Η έκταση της καταστροφής είναι απροσδιόριστη. Η βαριά ήττα και οι βαρύτατες απώλειες, η διάλυση μιας ένδοξης Στρατιάς, οι σφαγές και οι λεηλασίες σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού της Μ. Ασίας, οι μαρτυρικές πορείες των αιχμαλώτων και των αμάχων προς το εσωτερικό της Ανατολής, η εξόντωση σχεδόν ενός εκατομμυρίου και ο ξεριζωμός 1.500.000 Μικρασιατών Ελλήνων, συνέθεσαν την εικόνα μιας χωρίς ιστορικό προηγούμενο τραγωδίας, της μεγαλύτερης εθνικής συμφοράς του νέου Ελληνισμού. Μετά από τρεις χιλιετίες ελληνικού πολιτισμού στη Μ. Ασία, η Ανατολή ερημώθηκε από τους αρχαίους της κατοίκους. Κι όμως. Μέσα από τη φωτιά, την πείνα, την αρρώστια, τον θάνατο και την ανέχεια, οι πρόσφυγες θα καταφέρουν να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους και να δώσουν στην Ελλάδα το πολύτιμο νέο αίμα για να ανασυγκροτηθεί ο τόπος, χωρίς να ξεχνούν τις Πατρίδες όπου τα οστά των προγόνων τους μένουν βαθιά θαμμένα...

Ο Κώστας Χατζηαντωνίου είναι ιστορικός

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, Ο ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ 1919-1922
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΛΑΣΓΟΣ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΠΡΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟ

Ἀγαπητέ φίλε καί ἀδελφέ κ. Ἐλευθέριε Βενιζέλε,

Ἐπέστη ἡ μεγάλη στιγμή τῆς μεγάλης ἐκ μέρους Σας χειρονομίας. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μ. Ἀσίας, τό Ἑλληνικόν Κράτος, ἀλλά καί σύμπαν τό Ἑλληνικόν Ἔθνος καταβαίνει πλέον εἰς τόν Ἅδην, ἀπό τοῦ ὁποίου καμμία πλέον δύναμις δέν θά δυνηθῆ νά τό ἀναβιβάσῃ καί τό σώσῃ.

Τῆς ἀφαντάστου ταύτης καταστροφῆς βεβαίως αἴτιοι εἶνε οἱ πολιτικοί καί προσωπικοί Σας ἐχθροί, πλήν καί Ὑμεῖς φέρετε μέγιστον τῆς εὐθύνης βάρος διά δύο πράξεις Σας:

Πρῶτον, διότι ἀπεστείλατε εἰς Μ. Ἀσίαν ὡς Ὕπατον Ἁρμοστήν ἕνα τοῦτ' αὐτό παράφρονα καί ἐγωϊστήν, φλύαρον, ἀπερροφημένον ἐν τῷ αὐτοθαυμασμῷ του καί καταφρονοῦντα καί ὑβρίζοντα καί δέροντα καί ἐξορίζοντα καί φυλακίζοντα ὅλα τά ὑγιῆ καί σώφρονα στοιχεῖα τοῦ τόπου, διότι ἐν τῷ φρενοκομείῳ του βεβαίως δέν εἶχον τόπον, καί εἰς τό τέλος ἀποδώσαντα αὐτούς τούς ἀγλαούς καρπούς τῆς τελείας τοῦ Μικρασιατικοῦ λαοῦ καταστροφῆς, τούς ὁποίους νῦν θερίζομεν.

Καί δεύτερον, διότι πρίν ἀποπερατώσητε τό ἔργον Σας καί θέσητε τήν κορωνίδα καί τό ἐπιστέγασμα ἐπί τοῦ ἀνεγερθέντος ἀφαντάστως ὡραίου καί μεγαλοπρεποῦς δημιουργήματός Σας, τῆς καταθέσεως τῶν θεμελίων τῆς περικλεεστάτης ποτέ Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας, εἴχατε τήν ἀτυχῆ καί ἔνοχον ἔμπνευσιν νά διατάξητε ἐκλογάς κατά αὐτάς τάς παραμονάς τῆς εἰσόδου Σας εἰς Κωνσταντινούπολιν καί τῆς καταλήψεως αὐτῆς ὑπό τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρός ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς –οἴμοι– διά παντός καταστραφείσης συνθήκης τῶν Σεβρῶν.

Ἀλλά γέγονεν ὅ γέγονεν. Ἀκόμη ὑπάρχει καιρός ἄν ὄχι νά σωθῆ ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ἀλλά τουλάχιστον νά μή καταστραφῆ τέλεον τό Ἑλληνικόν Ἔθνος διά τῆς ἀπωλείας ὄχι μόνον τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλά καί τῆς Θράκης καί αὐτῆς ἴσως τῆς Μακεδονίας. Καί ἐπειδή οἱ καιροί οὐ μενετοί πλέον, ἔκρινα καθῆκον καί ἐμόν ἀπαραίτητον, νά κυλίσω τόν πίθον μου ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς κινήσεως τῆς παγκοίνου ἐδῶ συμφορᾶς μας· καί πρῶτον μέν ἔγραψα μέ ἡμερομηνίαν 21 Αὐγούστου πρός τόν ἐπί τοῦ θρόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ εὑρισκόμενον Κωνσταντῖνον νά προβῆ εἰς τάς μεγάλας ἀποφάσεις ἐν αἷς πρωτίστην θεωρῶ τήν ἀνάληψιν τῆς πηδαλιουχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ σκάφους παρά τῆς πάγκοινον τήν Εὐρωπαϊκήν ὑπόληψιν κεκτημένης Σῆς κορυφῆς, τήν παράδοσιν τῆς διοικήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τούς ἐκδιωχθέντας ἀξιωματικούς τῆς Ἀμύνης, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν πῶς ἀνασυντάσσεται κατεστραμμένος στρατός καί ὁδηγεῖται εἰς τήν νίκην καί τήν ἄμεσον ἐντεῦθεν ἐκδίωξιν Στεργιάδου καί Χατζανέστη καί ἄλλα σχετικά.

Ἔκρινα δέ πρό παντός ἀπαραίτητον ἐκ τῶν φλογῶν τῆς καταστροφῆς ἐν αἷς ὀδυνᾶται ὁ Μικρασιατικός Ἑλληνισμός, καί ζήτημα εἶνε ἐάν, ὅταν τό παρόν γράμμα μου ἀναγινώσκηται ὑπό τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, ἄν ἡμεῖς ὑπάρχωμεν πλέον ἐν τῇ ζωῇ, προοριζόμενοι –τίς οἶδε– κατά ἀνεξερευνήτους βουλάς τῆς Θείας Προνοίας εἰς θυσίαν καί ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ, νά ἀπευθύνω τήν ὑστάτην ἔκκλησιν πρός τήν φιλογενῆ καί μεγάλην ψυχήν Σου καί νά Σᾶς εἴπω δύο λέξεις.

Ἐάν διά νά σώσητε τήν Ἑλλάδα ἐκρίνατε καθῆκον Σας νά προβῆτε εἰς ἐπαναστατικόν κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης, μή διστάσητε τώρα νά προβῆτε εἰς ἑκατόν τοιαῦτα κινήματα, ἵνα σώσητε τώρα ὁλόκληρον τόν ἁπανταχοῦ γῆς καί ἰδία τόν Μικρασιατικόν καί Θρακικόν Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος τόσην Θρησκευτικήν λατρείαν τρέφει πρός Ὑμᾶς.

Δέν εἶνε ἀνάγκη ὁ Ἑλληνισμός οὗτος καί αἱ Χῶραι αὗται μετά τῆς Κωνσταντινουπόλεως νά ἑνωθῶσιν μετά τῆς Ἑλλάδος, διότι τό ὄνειρον τοῦτο ἀπεμακρύνθη ἀφ' ἡμῶν τουλάχιστον δι' ἑκατόν ἔτη, ἀλλά σπεύσατε καί ὑψώσατε πανταχοῦ τήν ἐπιβλητικήν φωνήν Σας, αὗται αἱ Χῶραι νά ἀποτελέσουν ἕν αὐτόνομον ἀνατολικόν Χριστιανικόν Κράτος, ἔστω ὑπό τήν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, καί Ὕπατον Ἁρμοστήν τήν Σήν περινουστάτην κορυφήν.

Εἶνε ἡ μόνη καί ἐνδεδειγμένη λύσις, ἥτις θά θέσῃ τέρμα εἰς τάς συμφοράς τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς καί θά δώσῃ τήν ἡσυχίαν καί εἰρήνην εἰς τήν Εὐρωπαϊκήν διπλωματίαν, διότι δι' ὅλους τότε θά ὑπάρχῃ τόπος καί τρόπος ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνεκμεταλλεύτων πηγῶν τοῦ πλούτου τῆς τόσον ὑπό τοῦ Θεοῦ εὐνοηθείσης καί εὐεργετηθείσης ἀλλά τόσον οἰκτρῶς κακοδαιμονούσης πλουσίας καί εὐδαίμονος ταύτης Χώρας.

Καί νῦν, φίλτατε ἀδελφέ, Σέ μόνον θεωροῦμεν τόν ἀπό μηχανῆς θεόν, Σέ βράχον, Σέ ἐλπίδα, Σέ Σωτῆρα καί Μεσσίαν μας. Περίζωσε τήν ῥομφαίαν τοῦ λόγου Σου καί κατευοδοῦ πρός ἡμᾶς καί κόψον τόν ἄλυτον διά τήν διπλωματίαν μέχρι σήμερον δεσμόν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Πίπτων ἐπί τοῦ τραχήλου Ὑμῶν, περιλούω Ὑμᾶς δι' ἀπείρων φιλημάτων σεβασμοῦ καί ἀγάπης.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ 25ῃ Αὐγούστου 1922
Ὁ Σμύρνης *Χρυσόστομος*

Πηγή: Τό Αρχεῖον τοῦ Ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου ὅπως διεσώθη ἀπό τόν Μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, Τομ. Γ', Ἐκδόσεις ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2000, σελ. 254-255.

Χρυσόστομος βρίσκει μαρτυρικό θάνατο από τον τουρκικό όχλο την 27η Αυγούστου 1922. Ένα τέλος που κι ο ίδιος περίμενε αφού είχε αρνηθεί να εγκαταλείψει την Σμύρνη παρά τις προτροπές των Ελλήνων αλλά και των ξένων παραγόντων. Από τους 459 ιερείς της επαρχίας Σμύρνης οι 347 δολοφονήθηκαν.

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΤΟΜΟΣ Γ' ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΙΕΤ, ΑΘΗΝΑ 2000

ΜΑΡΤΥΡΙΑ *από την* ΦΛΕΓΟΜΕΝΗ ΣΜΥΡΝΗ

Έχουνε φέρει σιδερένιους λοστούς και κλείνουν το δρόμο, στη γωνία. Όλοι ανησυχούν. Τι θα κάνουν άραγε; Κανείς δεν ξέρει τίποτα. Τότε βγαίνει μια λάμψη και σκοτεινιάζουν τα πάντα από καπνό. Φαίνεται βάλανε φωτιά εδώ κοντά. Ο ήλιος εχάθηκε, μαύρισε ο ουρανός. Κλείσανε και τους δρόμους, μήπως θέλουν να μας κάψουν ζωντανούς;

Δεν περνάνε δέκα λεφτά και ο δρόμος γεμίζει κόσμο τρελό, πανικόβλητο. Έρχονται από την άλλη μεριά, που δεν έχουν βάλει λοστούς, και στο δρόμο μας παγιδεύονται. Φω-

νάζουν: «*Βοήθεια, θα μας κάψουν ζωντανούς!*». Όπως είμαστε στο παράθυρο, κοιτάζουμε σαστισμένοι. Μας φωνάζουν: «*Μην κάθεστε μέσα. θα μας κάψουν. Όλους τους δρόμους τους έχουν κλείσει, δεν αφήνουν πουθενά. Βοήθεια, βοήθεια, βοήθεια!*». Μυριάδες φωνές. Ο δρόμος δε χωράει άλλους. Μπαίνουν στα σπίτια. Ως και οι ταράτσες γεμίζουν κόσμο πού φωνάζει, παραληρεί. Άλλοι έχουν χάσει τα παιδιά τους. Παιδιά σκούζουν, ζητάνε τη μάνα τους. Ορμάει ο κόσμος να πηδήσει τους λοστούς. Είναι μαζεμένοι εκεί πολλοί Τούρκοι, πυροβολούν και πέφτουν κάμποσοι νεκροί. Ουρλιαχτά, κατάρες, προσευχές. Σκοτεινιάζει πια, είναι και ο καπνός που μας καίει τα μάτια. Τότε αρχίζει άλλο δράμα: τα καρφιά. Τί ήταν πάλι αυτό; Αν και έχουν περάσει τόσα χρόνια, δεν μπορώ να το εξηγήσω. Τόσες φωτιές έχω δει, αυτό το πράγμα δεν το ξανάδα, ούτε και διάβασα πουθενά κάτι τέτοιο. Από τα σπίτια που καίγονται, εκσφενδονίζονται μεγάλα καρφιά, κατακόκκινα, και πέφτουν, κάνοντας, ένα θεαματικό ημικύκλιο, πάνω στον κόσμο. Καθώς σκοτεινιάζει, λάμπουν σαν κόκκινες σαΐτες. Άνθρωποι τραυματίζονται και ουρλιάζουν. Μέσα από τα σπίτια δίνουν λεκάνες, κουβάδες, τεντζερέδια, ταψιά, βρεμένες κουβέρτες, για να προφυλαχτούν οι απέξω. Αυτοί που είχαν πάει στις ταράτσες έντρομοι κατεβαίνουν, πατείς με πατώ σε. Δεν υπάρχει πια χώρος. Η μαμά μου κάθεται στο πεζούλι του παραθύρου, κοντά μου. Κοντεύουν να μας πετάξουν έξω. Από μέσα φωνάζουν «θα σκάσουμε». Η μαμά μου ούτε βλέπει ούτε ακούει. Απαντάει αφηρημένα στις ερωτήσεις που της κάνουν και τα μάτια της είναι στραμμένα στους Τούρκους που είναι κοντά στους λοστούς. Ο κόσμος φωνάζει «βοήθεια», και πολλοί ζηλεύουν αυτούς που είναι μέσα γιατί δεν έχουν φόβο από τα καρφιά. Οι μέσα πάλι, δεν μπορούν ν' ανασάνουν από τον κόσμο που είναι πήχτρα.

Τώρα έρχονται κάτι φραγκοπαπάδες. Δείχνουν χαρτιά στους Τούρκους, αυτοί τα διαβάζουν και –ω του θαύματος!– ανοίγουν τους λοστούς. Ο κόσμος τρέχει ξέφρενος. Κανείς δεν ξέρει τι κάνει αυτή την ώρα, τρέχουν μακριά από τη φωτιά και νομίζουν πως όλα τέλειωσαν. Όλοι φωνάζουν: «Πάμε στο Και, στ' ακρογιάλι». Η μαμά βλέπει το σπίτι ν' αδειάζει και το δρόμο ν' αραιώνει.

–*Γρήγορα, λέει, φορέστε όσες αλλαξιές σας έφερα, απανωτά.*

Βοηθάει εμένα να κάνω πιο γρήγορα. Δίνει το χαλί στη Ρόζα, το κιλιμάκι στους ώμους μου, σηκώνει η ίδια το καλάθι, και παίρνουμε δρόμο. Αλλά εμένα το μυαλό μου είναι πώς να πάρω την κούκλα και το άλογο.

–*Βρε καιγόμαστε, το καταλαβαίνεις; Σου 'στριψε; Θεέ μου, ο κόσμος στ' αλήθεια καίγεται, κι αυτή την κούκλα της! Ήμαρτον, Παναγία μου...*

Πετάει μακριά την κούκλα και το άλογο, που εγώ τα θέλω και κλαίω.

Όλος ο κόσμος κρατάει μπόγους, βαλίτσες ή τσουβάλια στην πλάτη. Είναι και πολλοί που δεν έχουν προλάβει να πάρουν κάτι. Ξεκινάμε μαζί τους και μεις, προσέχοντας να μη χαθούμε. Περνάμε τους κεντρικούς δρόμους όπου τα ωραία μαγαζιά χάσκουν λεηλατημένα. Φτάνουμε στο Κορντόν που έχει ωραία και αρχοντικά σπίτια. Κάτι κυρίες κλαίνε στα παράθυρα και μας ρωτάνε πού πάμε. Νομίζουν ότι αυτοί δεν διατρέχουν κίνδυνο, γιατί είναι κοντά οι Πρεσβείες και τα Προξενεία.

Στο Και σταματούμε έντρομοι. Γυμνά σπαθιά των Τούρκων λαμποκοπούν, ανεβοκατεβαίνοντας στα κεφάλια των Χριστιανών. Αχ, Θεέ μου, πού να πάμε να σωθούμε; Λέει κάποιος:

–*Να πάμε στη Σχολή Καλογραιών. Τους Καθολικούς δεν τους πειράζουν οι Τούρκοι.*

Τρέχουμε. Έρχονται κι άλλοι. Μόλις βλέπουν πως τρέχουμε προς τα κει, μας ακολουθούν, δίχως να ξέρουν πού πάμε και δίχως να ξέρουν αν οι δικοί τους ακολουθούνε ή όχι. Τρέχουν να σωθούν, φωνάζοντας ονόματα χαμένων.

Φτάνουμε στη Σχολή. Οι μεγάλες πόρτες είναι κατάκλειστες. Χτυπάμε φωνάζοντας: «Βοήθεια, μας σφάζουν!». Η πόρτα δεν αργεί ν' ανοίξει και με την ευλογία κάποιας καλογριάς ή ηγουμένης μπαίνουμε. Σχεδόν είμαστε από τους πρώτους. Η μαμά φωνάζει:

–*Τρεχάτε απάνω, μη μας τσαλαπατήσει ο κόσμος.*

Ανεβαίνουμε. Είναι μια μεγάλη αίθουσα και ο Χριστός στον τοίχο, με την καρδιά του έξω ν' ακτινοβολεί, μας ευλόγα. Ένας αγανακτισμένος φωνάζει:

–*Μάλιστα, Κύριε! Με την ευλογία Σου σφάζεται ο κόσμος Σου. Με μας είσαι ή με τους Τούρκους; Τέτοιες ώρες Σε θέλουμε να κάνεις θαύματα. Κάνε ένα θαύμα να κουλαθούν τα χέρια των Τούρκων, που σφάζουν και σκοτώνουν τη Χριστιανοσύνη...*

–*Καλέ, μη βλαστημάς, λέει άλλος. Δοκιμάζει την αντοχή μας. Είμαστε όλοι αμαρτωλοί.*

Και κάνει μετάνοιες και σταυροκοπιέται, λέγοντας, «Ήμαρτον, Χριστέ μου». Όλοι μαζί τώρα ψέλνουν το «Σώσε, Κύριε, τον λαόν Σου». Πάνω, κάτω γεμίζει κόσμο.

–*Φαίνεται, έχουν φύγει όλοι*, λέει κάποιος. *Γύρισα όλο το κτίριο αλλά δεν είδα καμία άλλη καλογριά, κανέναν Ιταλό*

Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙΓΕΤΑΙ, **ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΜΗΣ**

που να γνωρίζω. Η κόρη μου εδώ ερχόταν σχολείο.

Από τα παράθυρα βλέπουμε τη Σμύρνη που καίγεται σα λαμπάδα και λυπάται η ψυχή μας. Η ωραία αυτή πόλη, η τόσο χαρούμενη, που δυο μέρες πριν ακόμα, ήταν ντυμένη στα γαλανόλευκα! Στο κτίριο γίνεται πανζουρλισμός. Μανάδες σπρώχνουν τον κόσμο και ψάχνουν τα παιδιά τους, παιδιά κλαίνε, άλλοι μιλούν ελληνικά, άλλοι αρμένικα, άλλοι τούρκικα. Βαβυλωνία. Και όλοι ζητάνε βοήθεια και προσεύχονται στον ίδιο Θεό. Ολονών τα μάτια είναι στραμμένα στη φωτιά. Αχ, ποτέ θα τη σβήσουν; Όλοι ελπίζουν πως εδώ δεν πρόκειται να 'ρθει. Μετά το Κορντόν, ως την παραλία, είναι ξένες αντιπροσωπείες. Πρεσβείες και Προξενεία. Δεν μπορούν να φανταστούν ότι οι Ξένοι θα τ' αφήσουν να καούν. Αλλά γελιώνται. Ακούμε τις αντλίες που περνάνε και νομίζουμε ότι πάνε να σβήσουν τις φωτιές να μην επεκταθούν προς τα δω. Δεν περνάει μισή ώρα και βλέπουμε απότομα τη φωτιά, σαν τεράστιο φίδι, να πλησιάζει. Τα ιπτάμενα καρφιά πέφτουν πάλι, σπάζουν τζάμια, τραυματίζουν και καίνε. Άλλωστε η φωτιά πλησιάζει. Έντρομοι τρέχουμε κάτω. Οι Τούρκοι μαζεμένοι στην εξώπορτα πιάνουν τους άντρες και τα κορίτσια από τα μαλλιά. Όσοι αντιστέκονται, μένουν στον τόπο καταματωμένοι. Έχει γεμίσει πτώματα.

Βλέποντας η μαμά αυτή τη συμφορά, πετάει τον μπόγο που κρατάει και μας πιάνει από τα χέρια. Τρέχουμε ανάμεσα στον κόσμο. Μας λέει:

–Έτσι να περπατάμε, να μη χαθούμε, και πάντα ανάμεσα στο πλήθος, να μη μας φτάνουν οι Τούρκοι από τις άκρες.

Φτάνουμε πάλι στο ακρογιάλι, στο Και. Αχ, Παρθένα μου! Εδώ τα πράγματα έχουν αγριέψει. Τα πόδια μας πια δεν πατάνε γης. Ό,τι έχει πάρει ο καθένας, μα πολύτιμο ήτανε μα απαραίτητο, το 'χει πετάξει. Βλέπεις μπόγους, μπαούλα, τσουβάλια γεμάτα, μηχανές, βαλίτσες, πτώματα, ακόμα και αρρώστους, που οι δικοί τους είχανε πάρει μαζί για να τους σώσουν, και μην μπορώντας πια να τους σηκώνουν, τους άφησαν. Τα κτίρια καίγονται, οι Τούρκοι με σπαθιά και μαχαίρια χτυπούν δίχως να διαλέγουν. Ο κόσμος τρέχει, τρέχει τσαλαπατώντας τα πάντα. Σπαραχτικές φωνές. Είναι πολλοί που πέφτουν στη θάλασσα με την ελπίδα να σωθούν. Μπαίνουν, αν βρουν πλεούμενο, αλλά σκαρφαλώνουν τόσοι πολλοί, πού αμέσως αναποδογυρίζει. Άλλους, που θέλουν ν' απομακρυνθούν κολυμπώντας, τους πυροβολούν. Οι πνιγμένοι είναι τόσοι πολλοί, που εγώ νομίζω ότι, αν περπατήσει κανείς απάνω τους, θα πάει στα καράβια. Αλλά τα καράβια είναι μακριά, και να φτάσει κανείς ως εκεί, δεν τον παίρνουν. Τους σπρώχνουν ξανά πίσω και, αν επιμένουν, τους πυροβολούν ή τους χύνουν νερά. Είναι, βλέπετε, σύμμαχοι των Τούρκων. Περιορίζονται να βγάζουν ταινίες και φωτογραφίες! Κάθε τόσο τα φώτα των προβολέων γλιστρούν σε όλο το μήκος της παραλίας, φωτίζοντας τη συμφορά. Εκείνη τη στιγμή οι Τούρκοι κατεβάζουν τα σπαθιά και τις χαντζάρες, ο κόσμος σηκώνει τα χέρια και με ό,τι φωνή έχει φωνάζει: «Βοήθεια! βοήθεια!».

Μα το πληρώνουν ακριβά. Μόλις σβήνουν οι προβολείς, τα χαντζάρια τους λυσσασμένα χτυπούν, δεξιά-αριστερά, ρίχνοντας κορμιά στη γης κι ανοίγοντας κεφάλια.

Είναι νύχτα. Και μεις, μες στο μακελειό, κρατιόμαστε σφιχτά και οι τρεις, φροντίζοντας να είμαστε στη μέση του πλήθους. Ούτε βλέπουμε τι πατάμε, συνέχεια ανεβοκατεβαίνουμε. Είναι κι ένας άλλος κίνδυνος: αν πέσεις, δε σηκώνεσαι, σε πατάει ο κόσμος. Τέτοιες στιγμές, αν τύχαινε να πέσει καμιά από τις τρεις μας, δέναμε τα χέρια πιο σφιχτά, φωνάζοντας *«μη, μην την πατήσετε»*, και κάποιο χέρι βρισκότανε να βοηθήσει. Πόσοι και πόσοι έπεσαν, απλώς σκοντάφτοντας, για να μη σηκωθούν ποτέ πια.

Πέθαναν ποδοπατημένοι. Ο κόσμος, αυτή την ώρα, δεν έβλεπε τίποτα. Ήταν σαν τα θηρία που τρέχουν να σωθούν όταν αρπάξουν φωτιά τα δάση. Από τη μια τα κτίρια καίγονται, από την άλλη η θάλασσα γεμάτη πτώματα, πίσω οι Τούρκοι με τα σπαθιά.

Απόσπασμα από ***Τα τετράδια της Ανζέλ Κουρτιάν***
Πλέθρον, Αθήνα 1980

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΒΙΛΑΕΤΙΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ*

1.	Έλληνες Ορθοδόξοι	676.090
2.	Έλληνες Καθολικοί	15.000
3.	Κρήτες (Μουσουλμάνοι)	32.326
4.	Ζεϊμπέκοι	39. 800
5.	Πομάκοι	20.329
6.	Γουρούκοι (Βιθυνοί, Μυσοί, Λύκιοι κ.ά)	96.825
7.	Κιρκάσιοι	25.000
8.	Δερβίσηδες	9.025
9.	Αθίγγανοι	3.846
10.	Αρμένιοι	18.328
11.	Πέρσες	6.051
12.	Βόσνιοι	20.462
13.	Διάφοροι Διαμαρτυρόμενοι	3.405
14.	Διάφοροι Καθολικοί	6.240
15.	Τούρκοι και Οθωμανοί	378.769
16.	Τάταροι	12.090
17.	Ιουδαίοι	36.834
		1.400.500

*ΠΗΓΗ: ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΚΑΛΙΕΡΗ, ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΦΥΛΑΙ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ 1922

ΜΑΝΟΛΗΣ ΜΕΓΑΛΟΚΟΝΟΜΟΣ
Η ΣΜΥΡΝΗ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΕΝΟΣ ΦΩΤΟΡΕΠΟΡΤΕΡ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΜΗΣ

1. δεξιά και μικρά ασία

του Βλάση Αγτζίδη

Αναφερόμενοι στην ήττα των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, δεν είναι δυνατόν να μην ομολογηθεί ότι η κύρια ευθύνη βαραίνει το Λαϊκό Κόμμα και το Παλάτι, τους τελικούς διαχειριστές της κρίσης από τον Νοέμβριο του '20, δηλαδή το σύνολο της φιλομοναρχικής παράταξης, που εφεξής θα αποκαλούμε "Παλαιοδεξιά". Η ήττα, η οποία υπήρξε το αποτέλεσμα μιας εξαιρετικά ανορθολογικής συμπεριφοράς (επαναφορά του γερμανόφιλου βασιλιά, διορισμός ανίκανων στρατιωτικών ηγετών, κακή οργάνωση των πολεμικών επιχειρήσεων, απαγόρευση αυτο-οργάνωσης των Μικρασιατών, απόρριψη του αιτήματος αυτονομίας της Ιωνίας, απαγόρευση λειτουργίας της Μικρασιατικής Άμυνας, έλλειψη γραμμής άμυνας στη Σμύρνη, απόλυτη πολιτική και στρατιωτική εγκατάλειψη του ποντιακού ελληνισμού στον μικρασιατικό βορρά κ.ά.), η οποία οφειλόταν στο γεγονός ότι η παράταξη αυτή εξέφραζε την εποχή εκείνη μόνο τα νέα γραφειοκρατικά στρώματα της Παλαιάς Ελλάδας. Τα συνθήματα "Μικρά πλην έντιμος Ελλάς" και "Οίκαδε" αντανακλούν με τον πλέον έντονο τρόπο την πραγματικότητα αυτή. Ιδεολογικά, η παλαιοδεξιά αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του κρατικισμού του νεαρού ελληνικού βασιλείου και του ιδιότυπου εθνικισμού του βαλκανικού ελληνισμού, που περιόριζε τις επιδιώξεις του στη βαλκανική ενδοχώρα, τόνιζε περισσότερο την ελληνοσλαβική αντίθεση και χαρακτηριζόταν από μια φιλοτουρκική προδιάθεση. Χαρακτηριστική μορφή υπήρξε ο Ίων Δραγούμης –ο πλέον φωτισμένος εκπρόσωπος των δυνάμεων αυτών– ο οποίος καλλιέργησε συστηματικά τις αυταπάτες περί ελληνοτουρκικής συνεννόησης. Ακόμα και τη στιγμή που ο ελληνισμός έδινε την ύστατη μάχη στο μικρασιατικό μέτωπο, ο ίδιος ο Δραγούμης –αυτεξόριστος στο Παρίσι– θεωρούσε ως μέγιστο πραγματικό εχθρό τον Βενιζέλο, καθώς και τους Μικρασιάτες μαζί με τους Κρητικούς. Σε καμιά μορφή της παλαιοδεξιάς δεν συναντούμε διαφορετική προσέγγιση. Οι μύχιες σκέψεις του μέλλοντα δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά, όπως προβάλλουν από το ημερολόγιό του, έρχονται να επιβεβαιώσουν αυτή την καταλυτική διαπίστωση. Επειδή κανείς από το χώρο αυτό δεν είχε πιστέψει στο μικρασιατικό εγχείρημα, η διαχείριση υπήρξε εξαιρετικά ανορθολογική –σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο– και νομοτελειακά οδήγησε στην ήττα.

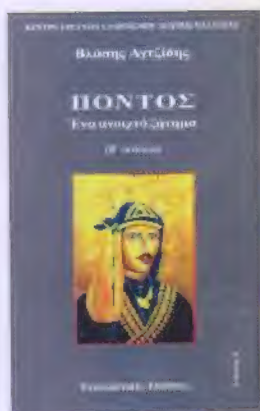

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕ ΕΠΙΤΕΛΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Μόνο μέσα σ' αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο μπορεί να κατανοηθεί η άσχημη αντιμετώπιση του μικρασιατικού πληθυσμού, τόσο πριν την Ήττα όσο και μετά. Μια αρνητική αντιμετώπιση που εκφράστηκε με συγκεκριμένους τρόπους οι οποίοι συνέβαλαν στον εγκλωβισμό του ελληνικού πληθυσμού μετά την Ήττα και τη σφαγή μεγάλου μέρους του από τα κεμαλικά στρατεύματα. Για παράδειγμα: στις 28 Ιουνίου 1922 και ενώ είχε αρχίσει να συζητείται σοβαρά η απαγγίστρωση από τη Μικρά Ασία στα ανώτερα κυβερνητικά και στρατιωτικά κλιμάκια, η κυβέρνηση θεσπίζει το νόμο 2670/22 με τον οποίο απαγορεύτηκε η έξοδος του ελληνικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία. Ο νόμος προέβλεπε αυστηρότατες ποινές, πειθαρχικές και χρηματικές, στην περίπτωση σύλληψης πλοίων που μετέφεραν πληθυσμό. Ακόμα και μετά την κατάρρευση του μετώπου που άρχισε στις 30 Αυγούστου, οι αρχές προσπαθούσαν να αποκρύψουν την είδηση από τον ελληνικό πληθυσμό και να αποτρέψουν τη φυγή του. Υπάρχουν καταγγελίες κατά των ελληνικών αρχών της Σμύρνης, για βίαιη παρεμπόδιση αναχώρησης Ελλήνων της Ιωνίας, λίγες μόνον ημέρες πριν την είσοδο του τουρκικού στρατού στην πόλη.

Φοβερό είναι το περιστατικό που αναφέρει ο ιστορικός Γρηγόρης Δαφνής στο έργο του "Η Ελλάς μεταξύ των δύο πολέμων": Ενώ είχε σπάσει το μέτωπο και ο τουρκικός στρατός προέλαυνε ανεμπόδιστος προς τη Σμύρνη, ο νεαρός τότε πολιτικός Γεώργιος Παπανδρέου, που βρισκόταν στο γραφείο του αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη, ρωτά τον επίσημο εκπρόσωπο της Ελλάδας "Γιατί δεν ειδοποιείτε τον κόσμο να φύγει;" για να λάβει την παρακάτω απάντηση από τον Στεργιάδη, τον επίσημο εκπρόσωπο της Ελλάδας στην Ιωνία: "Καλύτερα να μείνουν εδώ να τους σφάξει ο Κεμάλ, γιατί αν πάνε στην Αθήνα, θα ανατρέψουν τα πάντα".

Αυτή η προσέγγιση καθόρισε και τις συμπεριφορές τις επόμενες δεκαετίες. Την προσπάθεια εξάλειψης της ιστορικής μνήμης του μικρασιατικού ελληνισμού και την απόκρυψη της τεράστιας σημασίας της Ήττας, καθώς και του μεγάλου αριθμού των θυμάτων θα την βλέπουμε διαρκώς για δεκαετίες μετά. Είναι αποκαλυπτικά τα όσα είπε το 1957 από το επίσημο βήμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ ο Ευάγγελος Αβέρωφ, τότε υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή: "...Ο πόλεμος αυτός (σ.τ.σ. ο μικρασιατικός) έγινε διότι προσεκλήθημεν όπως συμμετάσχομεν εις αυτόν υπό της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, αι οποίαι, δυνάμει της Συνθήκης των Σεβρών, εισέβαλον εις την Μικράν Ασίαν και εκάλεσαν την Ελλάδα εις την ακτήν, την οποία όντως κατέλαβαν... Πρέπει να αναγνωρίσομεν ότι η Τουρκία απήντησε με μίαν υπερηφάνειαν και μία γενναιότητα, η οποία της έδωσε την εθνική της ανεξαρτησίαν. Αλλά πρέπει να υπάρξει προσοχή προτού αναφερθεί ο πόλεμος αυτός ως πόλεμος

ΒΛΑΣΗΣ ΑΓΤΖΙΔΗΣ
ΠΟΝΤΟΣ, ΕΝΑ ΑΝΟΙΧΤΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ, ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΑΘΗΝΑ 1996

ελληνικής κατακτήσεως. Ήτο πόλεμος συμμαχικής κατακτήσεως, εις την οποίαν η Ελλάς εκλήθη να λάβει μέρος, αλλά βεβαίως δεν ήτο ελληνικός πόλεμος..."

Την ίδια περίοδο, ο ίδιος πολιτικός από την ίδια θέση, όπως και ο Παναγιώτης Πιπινέλης, ζήτησε επισήμως από τον Αυστριακό υπουργό Εξωτερικών να εμποδίσει τον Έλληνα ιστορικό Πολυχρόνη Ενεπεκίδη να έχει πρόσβαση στα κρατικά αρχεία της Βιέννης. Οι δύο Έλληνες πολιτικοί επιζητούσαν να μην έρθουν στο φως τα αποκαλυπτικά έγγραφα των Γερμανών και Αυστριακών διπλωματών της περιόδου 1909-1918, μέσα από τα οποία πρόβαλλε ανάγλυφα όλο το σχέδιο του νεοτουρκικού κομιτάτου για εξόντωση των χριστιανικών ομάδων της καθ' ημάς Ανατολής. Επί πλέον, μέσα από τις μαρτυρίες των συμμάχων της εθνικιστικής Τουρκίας, αποδεικνυόταν το γεγονός ότι διαπράχτηκε γενοκτονία κατά των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Το επιχείρημα των Αβέρωφ και Πιπινέλη ήταν ότι η δημοσίευση του αρχειακού υλικού θα έβλαπτε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Η παραδοσιακή φιλοτουρκική στάση της παλαιοδεξιάς διαμόρφωσε μια συνείδηση ανοχής και αιτιολόγησης των εγκλημάτων που διέπραξε ο τουρκικός εθνικισμός κατά των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Η ανυπαρξία οποιασδήποτε αναφοράς στις σφαγές των Ελλήνων, ακόμα και από τα θεωρούμενα ως εθνικιστικά καθεστώτα των δύο δικτατοριών, είναι αποκαλυπτική. Οι Απριλιανοί είχαν απαγορεύσει ακόμα και τη χρήση της λέξης "Τούρκος" κατά τους εορτασμούς της επετείου της 25ης Μαρτίου, αντικαθιστώντας την με τη λέξη "εχθρός".

Έτσι, όταν, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, οι Πόντιοι –ως πρώτη ομάδα των Ελλήνων της καθ' ημάς Ανατολής που διεκδίκησε την αναγνώριση της γενοκτονίας– διατύπωσαν το σχετικό αίτημα, συνάντησαν αρχικά την αμηχανία, κατόπιν την άρνηση από συγκεκριμένα άτομα και κύκλους που διατύπωσαν γραπτώς τις αντιρρήσεις τους. Τέλος στη διελκυστίνδα έδωσε τελικά ο τότε υφυπουργός Εξωτερικών κ. Βύρων Πολύδωρας με επίσημη ανακοίνωσή του τον Μάιο του 1992, που αποτέλεσε τον προάγγελο της ομόφωνης αναγνώρισης της Γενοκτονίας από τη Βουλή των Ελλήνων δύο χρόνια αργότερα.

η καταστροφή της Σμύρνης

(ΜΙΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ)

"Οι φλόγες, την περασμένη νύχτα, ήταν ολοκληρωτικά εκτός ελέγχου και πλησίαζαν το βρετανικό προξενείο. Υπάρχουν 300.000 πρόσφυγες μέσα στην πόλη. Όλα τα συμμαχικά πλοία γέμισαν. Μια αναφορά από την Αθήνα λέει ότι η καταστροφή στη Σμύρνη εκτιμάται από 14 έως 17 εκατομμύρια λίρες. Δεκατέσσερεις Αμερικανοί αγνοούνται. Αναφέρεται ότι οι μαθήτριες του Αμερικανικού Κολεγίου Θηλέων απήχθησαν από τους Τούρκους. Η Σμύρνη αφανίστηκε εκτός από την άθλια τουρκική συνοικία. Οι τράπεζες, οι εμπορικές και κατοικημένες περιοχές κατά μήκος της παραλίας και τα τετράγωνα που κατοικούσαν ξένοι, μετατράπηκαν σε στάχτη. Η φωτιά κάλυψε μια περιοχή δύο τετραγωνικών μιλίων.

Ο σερ Χάρι Λαμπ, ο Βρετανός γενικός πρόξενος, δήλωσε ότι όλα τα ξένα προξενεία κάηκαν εκτός από το βελγικό, το νορβηγικό και το δανέζικο, τα οποία απέχουν τρία μίλια από το κέντρο της πόλης. Η ένορκη κατάθεση Αμερικανών κατοίκων αποδεικνύει ότι Τούρκοι στρατιώτες του τακτικού στρατού συστηματικά πυρπόλησαν την πόλη, σε αντίποινα της καταστροφής που προκάλεσαν οι Έλληνες (σ.τ.σ. ο στρατός) κατά την αποχώρησή τους, και επίσης ότι οι Τούρκοι με τη φωτιά θέλησαν να καλύψουν τις σφαγές που σημάδεψαν την είσοδό τους στην πόλη. Αμερικανοί μάρτυρες εκτιμούν ότι ένας μεγάλος αριθμός ατόμων χάθηκε στις φλόγες.

Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε στην Κοινωνία των Εθνών, τους Συμμάχους και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ότι οι Κεμαλικοί έσφαξαν τους πρόσφυγες. Η ελληνική κυβέρνηση δηλώνει ότι πολλοί Έλληνες και Αμερικανοί εκτελέστηκαν μαζικά με την κατηγορία ότι βοήθησαν τον ελληνικό στρατό ή ότι διέπραξαν κατά φαντασίαν εγκλήματα. Ένας Αμερικανός δηλώνει ότι είδε αποκεφαλισμένα κορμιά Ελλήνων στρατιωτών δεμένα μαζί ..."

[Smyrna ablaze. Stories of massacre" (*Η φλεγόμενη Σμύρνη. Ιστορίες από τη σφαγή*), εφημερίδα *Sydney Morning Herald*, 18 Σεπτεμβρίου (2 Οκτωβρίου με το νέο ημερολόγιο)]

CHARLES DE SCHERZER
ΣΜΥΡΝΗ. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ,
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΗΤΗΣ

αριστερά και μικρασιατική καταστροφή

Η Μικρασιατική Καταστροφή υπήρξε η οδυνηρότερη στιγμή στην ιστορία των Ελλήνων. Η εκδίωξη του χριστιανικού ελληνισμού από τις ιστορικές περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Καππαδοκίας και της Ανατολικής Θράκης, αποτελεί ένα πρωτοφανές γεγονός. Ποτέ, στην πολυκύμαντη ιστορία τους, οι Έλληνες δεν βρέθηκαν εκτός του μικρασιατικού εδάφους. Ούτε κατά τη διάρκεια της περσικής κατάκτησης στους κλασικούς χρόνους, ούτε κατά τη διάρκεια της οθωμανικής εποχής. Πλήθος μονογραφιών και άρθρων έχουν ως θέμα τη μεγάλη Καταστροφή. Στη

σύγχρονη εποχή άρχισε και η απομυθοποίηση των τελευταίων "απόκρυφων" θεμάτων που σχετίζονται μ' αυτήν. Ένα από τα θέματα αυτά είναι και η στάση της ελληνικής Αριστεράς. Ήδη, η θεματολογία που αφορά τις αιτίες της Μικρασιατικής Καταστροφής διευρύνεται. Η κατάρρευση των παραδοσιακών ιδεολογιών, μαζί με την άμβλυνση των πολιτικών εντάσεων, κάνει εφικτή την αναθεώρηση των ερμηνευτικών σχημάτων που κυριαρχούσαν για δεκαετίες.

Η περίοδος 1918-1922, όταν διαδραματίστηκαν τα γεγονότα που καθόρισαν τη μορφή της τελικής λύσης του Ανατολικού ζητήματος και της αντικατάστασης της πολυεθνικής μουσουλμανικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με εθνικά κράτη, ήταν η κρίσιμη εποχή για τη διαμόρφωση της οριστικής μορφής της ελληνικής Αριστεράς.

ΓΙΑΝΝΗΣ Π. ΚΑΨΗΣ
ΧΑΜΕΝΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ

Γληνός, Σκληρός και Λούξεμπουργκ

Η ιδεολογία της εθνικής ολοκλήρωσης υπήρξε η κυρίαρχη ιδεολογία καθ' όλο τον 19ο αιώνα και μέχρι το '22. Τόσο στο ελεύθερο κράτος που είχε δημιουργηθεί στον βαλκανικό Νότο, όσο και στους υπόλοιπους Έλληνες που βρίσκονταν ακόμα υπό οθωμανική κυριαρχία (Μικρά Ασία, Ανατολική Θράκη) και υπό βρετανική (Κύπρος). Η ιδεολογία αυτή, όπως και οι απόψεις του ιταλικού γαριβαλδινού κινήματος, καθώς και η Κομμούνα του Παρισιού, επηρέασαν αποφασιστικά την Αριστερά. Η απελευθέρωση των υπόδουλων λαών από την οθωμανική απολυταρχία θεωρήθηκε προϋπόθεση για την ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων. Στον αποτυχημένο πόλεμο του 1897 πολέμησαν μαζί τα μέλη της Εθνικής Εταιρείας, οι Γαριβαλδινοί, οι Αριστεροί της εποχής και οι Ιταλοί αναρχικοί. Ο σημαντικότερος Έλληνας σοσιαλιστής, ο **Σταύρος Καλλέργης**, συμμετείχε, μαζί με τον **Μαρίνο Αντύπα**, στην εθνική Κρητική Επανάσταση και εξελέγη αντιπρόσωπος της Επαναστατικής Συνέλευσης Αρκαδίου.

Το νεοτουρκικό κίνημα του 1908 αντιμετωπίστηκε από τους κορυφαίους διανοητές του ελληνικού σοσιαλισμού, όπως ο **Γεώργιος Σκληρός** –που γεννήθηκε στην Τραπεζούντα του Πόντου– και ο **Δημήτρης Γληνός** –από τη Σμύρνη της Ιωνίας– ως ένα απειλητικό εθνικιστικό κίνημα μιας στρατιωτικής γραφειοκρατίας, η οποία απειλούσε τα ζωτικά συμφέροντα των υπόδουλων λαών. Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι και οι δύο προέρχονται από το μικρασιατικό σοσιαλιστικό κίνημα, το οποίο ανδρώθηκε συγκρουόμενο με την αυταρχική Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο Γ. Σκληρός, ένας από τους πρώτους Έλληνες μαρξιστές που εισάγει τη μαρξιστική μέθοδο στη μελέτη της ελληνικής κοινωνίας, είχε κατανοήσει πλήρως τη σημασία του εθνικού ζητήματος και τις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν με την εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού. Αποκάλυψε επιπλέον τις αυταπάτες περί ελληνο-οθωμανικής συνενόησης που παρήγαγε ο εθνικισμός του βαλκανικού ελληνισμού και εξέφραζε ο **Ίων Δραγούμης**. Θεωρούσε ότι ο ιστορικός ρόλος της Ελλάδας είναι η απελευθέρωση των αλύτρωτων Ελλήνων. Σε ένα σημαντικό άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στο *Νουμά*, υποστήριζε: "*...Μόνο μια γενική ένωση όλων των μη τουρκικών στοιχείων σε ένα πολιτικό συνασπισμό και μια ανάλογη πανβαλκανική συμμαχία και επιμαχία των κρατών του Αίμου, θα μπορέσει να ισοφαρίση τις δυνάμεις του μουσουλμανικού τουρκικού όγκου, και να βάλη από τη μια τις σωβινιστικές υπερβολές των Νεοτούρκων σε ομαλά όρια, και από την άλλη να υποδείξη σε μερικές μεγάλες Δυνάμεις, πώς το ζήτημα της Ανατολής είναι μονάχα ζήτημα των λαών της, που έχουν πια αρκετά χειραφετηθή, ώστε να βρουν μόνοι τους τα κατάλληλα μέσα για την περιφρούρηση των εθνικών τους δικαιωμάτων, δηλαδή αυτού του πολιτισμού ολάκερης της Ανατολής*".

Ο Δ. Γληνός γράφει με μια καταπληκτική οξυδέρκεια: "*Εύρομεν ότι ο μόνος τρόπος αμύνης των μη Τούρκων κατά του επιδιωχθησομένου αμειλίκτως εκτουρκισμού είνε η συστηματική διοργάνωσίς των ως πολιτικών παραγόντων...η μόνη ultima ratio κατά του εσχάτου κινδύνου των εν Τουρκία Χριστιανών... είνε η στρατιωτική και ναυτική οργάνωσις, η σκόπιμος και τελεία και επί ωρισμένου σχεδίου προπαρασκευή προς δράσιν των περί την Τουρκία χριστιανικών κρατών... Η τουρκική αστική τάξις θα φανή συμβιβαστική μόνον εάν γνωρίζει ότι απέναντί της έχει ωργανωμένους και ισχυρούς αντιπάλους, έτοιμους να αναλάβωσι τον περί πάντων αγώνα*".

Αντίστοιχες ήταν και οι απόψεις ενός άλλου μεγάλου σοσιαλιστή, του **Νίκου Γιαννιού** από την Άνδρο, ο οποίος ήταν αρχισυντάκτης στη σοσιαλιστική εφημερίδα *Ο Λαός* που εκδιδόταν στην Κωνσταντινούπολη. Σε ένα κεντρικό άρθρο, μετά τη νεοτουρκική επανάσταση, προειδοποιούσε: "*Σήμερα με το σύνταγμα το τουρκικό, αν έχετε ακόμα τα ίδια μυαλά,*

αν προσπαθάτε με το φανατισμό και τον τουρκισμό να πνίξετε κάθε ξέχωρη εθνική ζωή, θα χυθεί αίμα πολύ κι από τα δύο μέρη και η Ευρώπη θα σας καθίσει στο σβέρκο. Τούρκοι που τυραννάτε τους λαούς της Αυτοκρατορίας, να μάθετε πώς κανείς δεν είναι τόσο πρόστυχος και ελεεινός, που να δέχεται να τυραννιέται και να κυβερνιέται από τον τύραννό του, τον ξένο, τον αλλόφυλο".

Οι θέσεις αυτές ήταν βαθύτατα ριζωμένες σε όσους προέρχονταν από τον μικρασιατικό χώρο. Για παράδειγμα, στα κείμενα της Ελληνικής Κομμουνιστικής Ομάδας Οδησσού, προβάλλει αβίαστα η πίστη ότι η Τραπεζούντα, η Μικρά Ασία και η Κωνσταντινούπολη αποτελούσαν αδιαμφισβήτητες ελληνικές περιοχές.

Οι απόψεις αυτές βρίσκονταν σε απόλυτη συμφωνία με τις θέσεις μιας σημαντικής επαναστάτριας της εποχής και σκληρής διεθνίστριας, της **Ρόζας Λούξεμπουργκ**, η οποία έγραφε: *"Η σημερινή μας θέση στο Ανατολικό ζήτημα είναι να αποδεχτούμε τη διαδικασία διάλυσης της Τουρκίας σαν μια υπαρκτή πραγματικότητα και να μην κάνουμε τη σκέψη ότι θα μπορούσε ή θα έπρεπε κανείς να τη σταματήσει και να εκδηλώσουμε στους αγώνες για την αυτοδιάθεση των χριστιανικών εθνών την αμέριστη συμπαράστασή μας."*

Η θέση αυτή της Λούξεμπουργκ είναι εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση των ευρύτερων συνθηκών, καθώς η ίδια υπήρξε σκληρή πολέμιος των εθνικών διεκδικήσεων, –όπως στην περίπτωση της πολωνορωσικής αντιπαράθεσης– όταν θεωρούσε ότι αυτές αντίκεινται στα συμφέροντα της εργατικής τάξης και εγκλωβίζουν το επαναστατικό κίνημα σε λάθος στόχους.

Φεντερασιόν και ΣΕΚΕ

Αντίθετες θέσεις από αυτές της Λούξεμπουργκ εισβάλλουν στο ελλαδικό σοσιαλιστικό κίνημα μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Η επαφή με το ισχυρότερο βουλγαρικό κομμουνιστικό κίνημα, που φλέρταρε με τη σλαβική εθνική ιδέα και διεκδικούσε πολιτικό χώρο από τον βουλγαρικό εθνικισμό, καθώς και με τη θεσσαλονικιώτικη *Φεντερασιόν* του ακραίου εβραϊκού διεθνισμού, οδηγεί σε δρόμους διαφορετικούς. Σε αυτό συνέβαλε αποφασιστικά το εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο των ακτιβιστών του ελλαδικού κινήματος, ενώ από την άλλη η *Φεντερασιόν* ήταν η μεγαλύτερη σοσιαλιστική οργάνωση του ελληνικού χώρου και διέθετε στελέχη υψηλού επιπέδου. Οι απόψεις των Σκληρού, Γληνού και Γιαννιού βαθμιαία υποσκελίζονται από θέσεις που διεκδικούν την αυτονομία της Μακεδονίας και της Θράκης, την υπεράσπιση της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κ.ά.

Η οργανωτική προσπάθεια –που οδήγησε στο ΣΕΚΕ (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας), το οποίο μετεξελίχθηκε στη συνέχεια σε ΚΚΕ– θα στηριχθεί κυρίως στη *Φεντερασιόν*, ενώ ο ηγέτης της, ο **Αβραάμ Μπεναρόγια**, θα παίξει σημαντικό ρόλο. Στη σκληρή ιδεολογική διαπάλη που θα ακολουθήσει, όσοι προσπάθησαν να συνδέσουν το κοινωνικό πρόβλημα της Ελλάδας με το ανεπίλυτο εθνικό ζήτημα θα βρεθούν εκτός του Κόμματος. Η Οκτωβριανή Επανάσταση θα επιτρέψει την κυριαρχία των νέων απόψεων και θα θέσει τη βάση για την πλήρη ιδεολογική, αλλά και οργανωτική, εξάρτηση του ελλαδικού κομμουνιστικού κινήματος, ειδικά μετά την ίδρυση της *Κομιντέρν*, τον Μάρτιο του 1919.

Το ΣΕΚΕ θεωρούσε ότι δεν υπήρχαν εθνικά ζητήματα ούτε ανάγκη εθνικής απελευθέρωσης. Θεωρούσε ότι το επιχείρημα για την απελευθέρωση των "υπόδουλων αδελφών" ήταν μόνο για τη μεγαλύτερη εκμετάλλευση του λαού από τους αστούς και την ολοκλήρωση της εξάρτησης της χώρας από τους ξένους. Στις αναλύσεις του δεν υπάρχει καμιά αναφορά στους Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης. Οι πληθυσμοί αυτοί δεν υπάρχουν! Το μόνο που υπάρχει είναι τα συμφέροντα "*της αγγλογαλλικής κεφαλαιοκρατίας*". Ο μικρασιατικός και ο θρακικός χώρος αντιμετωπίζονται σαν ένας ξένος και απόμακρος χώρος, όπου οι Έλληνες της Ελλάδας (οι μόνοι που υπάρχουν στον κόσμο αυτό) αποστέλλονται για να υπερασπίσουν τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα! Στα έγγραφα του ΣΕΚΕ που δημοσιεύτηκαν στο πεντάτομο έργο *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα*, δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά για ύπαρξη ελληνικών πληθυσμών στη Μικρά Ασία και στην Ανατολική Θράκη. Μόνο μετά την καταστροφή και την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα θα αρχίσουν να εμφανίζονται αναφορές στους Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης.

Με αυτή την ιδεολογική προσέγγιση, το ΣΕΚΕ αντιτάχθηκε πλήρως στη μικρασιατική εκστρατεία, υποστηρίζοντας την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η κυνική φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική της τότε νεαρής Σοβιετικής Ένωσης μετατράπηκε σε ιερό και απόλυτο δόγμα. Η ενίσχυση του εθνικιστικού κεμαλικού κινήματος έγινε υποχρέωση και για το ελλαδικό ΣΕΚΕ. Η συμμαχία με τον κεμαλισμό αποτελεί μια από τις πλέον μελανές σελίδες στην ιστορία του ελλαδικού κομμουνιστικού κινήματος. Σημειωτέον, παρότι το ΣΕΚΕ και η Κομμουνιστική Διεθνής συνεργάστηκαν απόλυτα με τον κεμαλισμό, δεν είχαν ξεκάθαρη άποψη για τη φυσιογνωμία του. Ο **Άγις Στίνας** γράφει: *"Το κίνημα του Κεμάλ είχε δημιουργήσει πολύ ενοχλητικούς πονοκεφάλους στους θεωρητικούς της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Δεν έμπαινε σε κανένα από τα γνωστά, σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, καλούπια των ιστορικών κινημάτων. Εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα μόνο του δε λέει τίποτα. Δεν είναι αυτός ταξικός ορισμός... Πρόκειται στο βάθος για αστικοδημοκρατική επανάσταση; Αλλά όλες τις επιχειρήσεις στην Τουρκία τότε τις είχαν Έλληνες, Αρμένηδες και Εβραίοι. Αυτοί ήταν η αστική τάξη. Αλλά αυτή την αστική τάξη ο Κεμάλ την περνούσε δια πυρός και σιδήρου. Με το νικηφόρο τέρμα του κινήματός του ούτε ίχνος από αυτούς δεν θα έμενε στο έδαφος της Τουρκίας... Δηλαδή δεν υπήρχε Τούρκικη αστική τάξη. Τότε τι είναι αυτό το κίνημα; 'Ιδιοτροπία της ιστορίας; Κακό παιχνίδι της διαλεκτικής;' Στο τέλος, αφού το κίνημα δεν έμπαινε σε κανένα από τα γνωστά καλούπια, ο φάκελος 'Κεμαλικό Κίνημα' μπήκε στο αρχείο".*

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ
Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΞΕΡΙΖΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΦΩΝ ΤΟΛΙΔΗ

Στο μέτωπο

Η αντιπολεμική εκστρατεία του ΣΕΚΕ άρχισε με τη δημοσίευση σκληρών άρθρων κατά του πολέμου στην εφημερίδα *Η φωνή του εργάτη*. Είχε προηγηθεί έκκληση της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας, η οποία βρισκόταν υπό βουλγαρικό έλεγχο, προς τους κομμουνιστές στρατιώτες να αντισταθούν στην εκστρατεία. Σταθμό στην αντιπολεμική στρατηγική αποτελεί η εκλογική συμμαχία με την, επίσης αντιπολεμική, αντιβενιζελική βασιλική παράταξη. Τα συνθήματα ήταν: "*Οίκαδε*", "*επιστροφή από το μέτωπο*", "*αποχώρηση του στρατού από τη Μικρά Ασία*". Αποκαλυπτικό σύνθημα της εποχής για την παράδοξη βασιλοκομμουνιστική συμμαχία υπήρξε το: "*σφυρί δρεπάνι/ ελιά στεφάνι*".

Η νίκη του αντιπολεμικού μετώπου στις εκλογές του Νοεμβρίου του '20 καθόρισε ουσιαστικά τις εξελίξεις στο μικρασιατικό μέτωπο. Η συνέχιση της εκστρατείας από τη νέα κυβέρνηση προκάλεσε τα αντιπολεμικά αντανακλαστικά του ΣΕΚΕ. Την πρωτομαγιά του 1921 οργανώνει στη Θεσσαλονίκη μεγάλες διαδηλώσεις στις οποίες επικρατούν τα συνθήματα: "*Κάτω ο πόλεμος*" και "*Συναδέλφωση των λαών πάνω από σύνορα και πατρίδες*". Γίνονται συγκρούσεις με τη χωροφυλακή στο Κουλέ Καφέ, στο Τσινάρ και στις εβραϊκές συνοικίες. Το σπουδαιότερο όμως γεγονός που προκλήθηκε είναι η άρνηση ενός συντάγματος στρατού να επιβιβαστεί στα πλοία για τη Μικρά Ασία.

Η αντιπολεμική δράση επεκτάθηκε και στο μέτωπο της Μικράς Ασίας. Τον Μάιο του 1921 ιδρύθηκε από το Κόμμα μια ειδική τριμελής Κεντρική Επιτροπή των Κομμουνιστών Στρατιωτών του Μετώπου, με σκοπό τον συντονισμό των αντιπολεμικών ενεργειών. Σε όλες σχεδόν τις μονάδες δημιουργούνται κομμουνιστικοί πυρήνες. Υπεύθυνος της κομμουνιστικής οργάνωσης στο μέτωπο είναι ο **Παντελής Πουλιόπουλος**. Ο Άγις Στίνας αναφέρει ότι η "δουλειά" δεν οργανώθηκε από το Κόμμα, αλλά από τη δική τους "φράξια", η οποία θα οδηγήσει αργότερα σε αρχειομαρξιστικά και ντεφετιστικά (άρνησης πολέμου) κινήματα. Ο ρόλος των πυρήνων στο μέτωπο ήταν να υπονομεύσουν την πολεμική προσπάθεια, να επιταχύνουν την "ήττα των ιμπεριαλιστών", δηλαδή τη νίκη του κεμαλικού στρατού επί των Ελλήνων και να διαδώσουν τις ιδέες για μια κομμουνιστική επανάσταση.

Το κλειδί για κατανόηση της στάσης του ελλαδικού κομμουνιστικού κινήματος υπήρξε η στάση των μπολσεβίκων και της Μόσχας. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό σε μια προκήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής των Κομμουνιστών Στρατιωτών: "*Δεν μπορείτε να έχετε εσείς πατρίδα ούτε ιδανικά. Τα ιδανικά σας και η πατρίδα σας είναι κλεισμένα μέσα στο σιχαμερό συμφεροντολογικό σας εγώ που την κτηνώδη απληστία του χορταίνει η θυσία του ανθρώπινου αίματος. Η πατρίδα αυτή που την περιτριγυρίζετε μ' ένα γελοίο πλασματικό φωτοστέφανο είναι η δική μας η Πατρίδα. Και αληθινοί πατριώτες είμαστε εμείς. Όχι γιατί σκοτωθήκαμε και σκοτώσαμε άλλους ανθρώπους και ματώσαμε και ταλαιπωρηθήκαμε για τα συμφέροντά σας κάτω από την πίεση της βίας σας, αλλά γιατί το κήρυγμα της μεγάλης αλήθειας που 'ρχεται βροντόφωνο από κει πάνω (σ.τ.σ. τη σοβιετική Ρωσία) μας σφυρηλάτησε την καρδιά μας με τη θέληση της αγαπημένης πατρίδας μας, αναγεννημένης και ευτυχισμένης, με τη δύναμη την ακαταμάχητη που χρειάζεται στους μεγάλους απολυτρωτικούς αγώνες...*"

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ, *ΜΙΚΡΑΣΙΑ ΧΑΙΡΕ*
ΒΛΑΣΗΣ ΑΓΤΖΙΔΗΣ, *ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ*
ΧΑΡΑ ΓΑΛΑΝΟΥ, *ΜΝΗΜΗ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΛΗΘΗΣ*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΕΙΣΜΑ, 2001

Οι επιπτώσεις της πολιτικής του ΣΕΚΕ

Ο Αβραάμ Μπεναρόγια περιέγραψε ως εξής την οργάνωση των κομμουνιστικών αντιπολεμικών πυρήνων στο μέτωπο: "*Μια ευρεία αντιπολεμική προπαγάνδα εις το μέτωπον και τα μετόπισθεν αναπτύσσεται. Οργανώνονται ενιαχού στρατιωτικοί κύκλοι προς μελέτη και συζήτηση. Ένα κόμμα αντιπολεμικό δημιουργείται στο μέτωπο*".

Οι πυρήνες, που οργανώνονται στις μονάδες, καταφέρνουν να έχουν καλή λειτουργία και να εκδίδουν ακόμα και εφημερίδες. Το σύνθημα "*Στα σπίτια μας*" αρχίζει να επικρατεί στο μέτωπο. Οι Κομμουνιστικοί Πυρήνες παίρνουν υπό τον έλεγχό τους το μεγαλύτερο μέρος των σιδηροδρόμων του μετώπου, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταφορά των λιποτακτών. Ο **Δ. Λιβιεράτος** στο βιβλίο του *Το ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-1923* γράφει: "*Μέσα σε λίγες εβδομάδες ολόκληρο το Μέτωπο καταρρέει, όχι τόσο από τα χτυπήματα του αντιπάλου, όσο γιατί οι Έλληνες στρατιώτες βαρέθηκαν να πολεμάνε και γυρίζουν στα σπίτια τους. Κάνουν 'απεργία πολέμου' κατά μια έκφραση της εποχής.*" Το ίδιο ισχυρίζεται και ο Αβραάμ Μπεναρόγια στη βιογραφία του: "*Η απεργία του στρατού στο μέτωπο έλυσε τη μικρασιατική τραγωδία*".

Ο σοβιετικός καθηγητής **Α. Νόβιτσεφ**, στο βιβλίο *του Turtsia: Kratkayia Istoria* (σελ.161), γράφει: "*Χάρη στην εκτεταμένη προπαγάνδα του Ελληνικού Κομμουνιστικού Κόμματος, που συνεργάστηκε με το Κομμουνιστικό Κόμμα της Τουρκίας ...100.000 φυγόστρατοι ή λιποτάκτες απέφυγαν τον ελληνικό στρατό... Ομάδες των κομμουνιστών παλαιμάχων της Μικράς Ασίας καυχώνταν ότι είχαν παίξει 'οργανικό' ρόλο διαδίδοντας τη σύγχυση και τον πανικό ανάμεσα στις ελληνικές μονάδες, τις κρίσιμες μέρες του Αυγούστου του 1922, όταν ο τουρκικός στρατός διέσπασε τις ελληνικές γραμμές... Αν και η αποτελεσματικότητα των κομμουνιστών πρακτόρων την κρίσιμη στιγμή δεν πρέπει να υπερτιμηθεί, συνέβαλαν στην περαιτέρω διάσπαση του μετώπου όταν η τουρκική επίθεση έφτασε στο αποκορύφωμά της*".

Αντίστοιχη άποψη για τη μειωμένη αποτελεσματικότητα των Πυρήνων εκφράζει και ο **Νίκος Ψυρρούκης**, ο οποίος υποστηρίζει ότι η πολιτική επιρροή των κομμουνιστών ηγετών δεν ήταν τόσο αποφασιστική ώστε να καθορίσει τις εξελίξεις.

Πάντως, αρκετά χρόνια μετά, ο ηγέτης του ΚΚΕ, **Ν. Ζαχαριάδης**, σε άρθρο του στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* θα γράψει: "*Η Μικρασιατική Εκστρατεία δεν χτυπούσε μόνο τη νέα Τουρκία, μα στρεφότανε και ενάντια στα ζωτικότατα συμφέροντα του ελληνικού λαού. Γι' αυτό και μεις, όχι μόνο δεν λυπηθήκαμε για την αστικοτσιφλικάδικη ήττα στη Μικρά Ασία μα και την επιδιώξαμε.*"

Το απόσπασμα αυτό, από άρθρο που γράφτηκε στις 12 Ιουλίου 1935, είναι άκρως αποκαλυπτικό μιας απίστευτης αλλοτρίωσης και μιας τερατώδους ιδεολογικής κατασκευής. Γιατί, ενώ στην περίπτωση των Σλαβομακεδόνων –ακόμα και όταν το 1929 ήταν μικρή μειοψηφία στον ελληνομακεδονικό χώρο– η θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν "ανεξάρτητη Μακεδονία", στην περίπτωση του μικρασιατικού ελληνισμού η στάση ήταν ακριβώς αντίθετη. Παρόλο που η ίδια η Σοβιετική Ένωση την άνοιξη του 1922 –μετά τις συμφωνίες

που είχε υπογράψει με το Λονδίνο η κεμαλική κυβέρνηση– αναγνώρισε την ύπαρξη μικρασιατικού προβλήματος και ζήτησε να μεσολαβήσει για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των Ελλήνων της Δυτικής Μικράς Ασίας με τη δημιουργία μιας αυτόνομης ζώνης.

Η στάση των μπολσεβίκων

Η Οκτωβριανή Επανάσταση και τα ιδιαίτερα συμφέροντα των μπολσεβίκων, δηλαδή της νέας τάξης πραγμάτων, καθόρισαν τις γεωπολιτικές ισορροπίες. Εκτός από την ανατροπή των παραδοσιακών πολιτικών συσχετισμών των μεγάλων δυνάμεων, σημαντική επίπτωση είχαν τα ίδια τα συμφέροντα των μπολσεβίκων. Η προσπάθεια εξευμενισμού των πολυάριθμων μουσουλμανικών και τουρκογενών πληθυσμών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και η συμμαχία με το ισχυρό παντουρκιστικό κίνημα της Κεντρικής Ασίας κατά των αντιμπολσεβικικών δυνάμεων όρισαν τις αρχικές κατευθύνσεις εξωτερικής πολιτικής: "*Η Κωνσταντινούπολη πρέπει να μείνει στα χέρια των Τούρκων*" και "*Η συμφωνία για τη διανομή της Τουρκίας* (σ.τ.σ. η μυστική αγγλορωσική συνθήκη του 1915) *και την προσάρτηση της Αρμενίας σκίστηκε και ακυρώθηκε*".

Στις 13 Ιανουαρίου του 1918 διατυπώνεται στην εφημερίδα *Πράβδα* το νέο "*δόγμα ακεραιότητας της Τουρκίας*". Οι μπολσεβίκοι τήρησαν με απόλυτη συνέπεια τη γραμμή αυτή όλα τα επόμενα χρόνια. Κατ' αρχάς, με τη Συνθήκη του Μπρεστ Λιτόφσκ το Μάρτιο του 1918, παραδίδουν στην Τουρκία τον Ανατολικό Πόντο και τις περιοχές Καρς και Αρνταχάν του Καυκάσου. Παράλληλα, παραχώρησαν στους Γερμανούς όλη σχεδόν την Ουκρανία. Μόνον η νίκη της Αντάντ επιτρέπει στους Σοβιετικούς να επανακτήσουν και πάλι τις δυτικές περιοχές της εκπεσούσης Ρωσικής Αυτοκρατορίας.

Παράλληλα, αντιδρούν στις προσπάθειες απελευθέρωσης των υπόδουλων εθνών και την αντικατάσταση της νεοτουρκικής εθνικιστικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με εθνικά κράτη. Παρότι σε σοβιετικά κείμενα αναγνωριζόταν ότι το κέντρο του τουρκικού έθνους βρισκόταν στις εσωτερικές περιοχές της Ανατολίας, εν τούτοις, για λόγους εξωτερικής πολιτικής, υποστηρίζουν τον πλήρη μετασχηματισμό ολόκληρου του χώρου σε εθνικό τουρκικό κράτος. Στη σοβιετική *Παγκόσμια Ιστορία* αναγράφεται: "*Πριν ακόμα υπογραφεί το σύμφωνο της Μόσχας* (σ.τ.σ. Απρίλιος 1920), *η σοβιετική κυβέρνηση είχε αρχίσει να βοηθά τον τουρκικό λαό. Αργότερα η βοήθεια αυξήθηκε και πλάτυνε, παρόλο που η ίδια η Σοβιετική χώρα δοκίμαζε τεράστιες στερήσεις. Η σοβιετική κυβέρνηση έδωσε δωρεάν στον τουρκικό λαό πάνω από 10 εκατομμύρια χρυσά ρούβλια, σημαντικές ποσότητες από όπλα, πυρομαχικά κ.ά. Η ανιδιοτελής σοβιετική ενίσχυση βοήθησε την Τουρκία να συγκεντρώσει δυνάμεις, να οργανώσει τακτικό στρατό και να ανακόψει την επίθεση των Άγγλων και Ελλήνων εισβολέων.*"

Σοβιετικοί ιστορικοί αναφέρουν στην *Παγκόσμια Ιστορία* ότι με τη σοβιετοτουρκική συνθήκη φιλίας την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας: "*...ο τουρκικός λαός είδε ότι δεν ήταν μόνος του στον αγώνα του και πως μπορούσε να λογαριάζει στη φιλία και στη βοήθεια του σοσιαλιστικού κράτους*". Ο ίδιος ο **Β. Ι. Λένιν** γράφει: "*Η λεηλασία, στην οποία οι ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις καταδίκασαν την Τουρκία, προκάλεσε μια τέτοια αντίδραση που ανάγκασε τα ισχυρά ιμπεριαλιστικά κράτη να μαζέψουν τα χέρια τους*". Χαρακτηριστικές είναι οι οδηγίες που δίνει ο Λένιν στον πρώτο σοβιετικό πρέσβη που αποστέλλεται στη Άγκυρα: "*Ο Μουσταφά Κεμάλ Πασά δεν είναι σοσιαλιστής. Πάντως φαίνεται ότι είναι υπέροχος οργανωτής, έξυπνος, ηγήθηκε της αστικοδημοκρατικής επανάστασης και τα έβαλε με τους ιμπεριαλιστές επιδρομείς... Είναι ανάγκη να βοηθηθεί. Και αυτό είναι σημαντική δουλειά προς τους Τούρκους εργάτες και αγρότες. Να ποιο είναι το νόημα της δουλειάς σας: Να σέβεστε την τουρκική κυβέρνηση, τον τουρκικό λαό, να μην είστε υπεροπτικός και προπάντων να μην αναμειγνύεστε στις εσωτερικές υποθέσεις.*"

ΜΠΟΡΙΣ ΚΟΥΣΤΟΝΤΙΕΦ, Ο ΜΠΟΛΣΕΒΙΚΟΣ, 1920

Όμως λίγο αργότερα, ο Μουσταφά Κεμάλ Πασά, αυτός ο "υπέροχος οργανωτής" σύμφωνα με τον Λένιν, ήταν τόσο "έξυπνος" ώστε να επιχειρήσει να προσεγγίσει τους Δυτικούς και να εκφράσει τα συμφέροντά τους στον χώρο της Εγγύς Ανατολής, κάτι που απέτυχε να το κάνει η Ελλάδα λόγω των εσωτερικών της αντιδικιών.

Έτσι, ένα χρόνο περίπου μετά από την υπογραφή της σοβιετοτουρκικής συνθήκης φιλίας, στη 18η συνεδρίαση του 4ου Συνεδρίου της, η Κομμουνιστική Διεθνής θα καταγγείλει την κεμαλική κυβέρνηση: "*Μετά τις συνθήκες του Λονδίνου, η κυβέρνηση της Άγκυρας είναι κυβέρνηση προδοτική*".

Ήταν όμως πολύ αργά για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας και για τους άλλους λαούς. Η κεμαλική κυβέρνηση, που είχε ισχυροποιηθεί με τα σοβιετικά μέσα, ακολούθησε το δικό της δρόμο. Η πολιτική αδυναμία της Ελλάδας, που προκλήθηκε από τον Διχασμό, επέτρεψε στον κεμαλικό στρατό να νικήσει τον πολυαριθμότερο και καλύτερα εξοπλισμένο ελληνικό και να επιβάλει τη σιωπή του τάφου σε όλη τη μικρασιατική χερσόνησο.

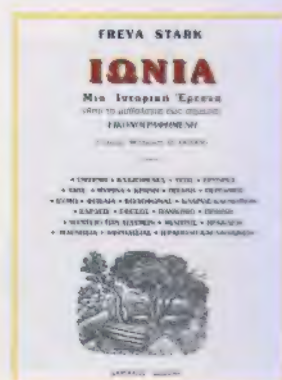
Τα ιδεολογήματα

Μετά το τέλος του πολέμου και την ολοκλήρωση της ανταλλαγής των πληθυσμών, η Αριστερά συγκροτεί και προπαγανδίζει συστηματικά ένα πλήρες σύστημα ερμηνείας των γεγονότων που προηγήθηκαν. Σύμφωνα μ' αυτό:

- Η Ελλάδα, ως όργανο του δυτικού ιμπεριαλισμού, ευθύνεται για την επίθεση κατά της Τουρκίας.
- Η Ελλάδα κατέλαβε εδάφη της Τουρκίας.

Το κεμαλικό κίνημα υπήρξε προοδευτικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα.

- Ο τουρκικός λαός αντέδρασε στην ελληνική κατοχή του εδάφους του με έναν εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο.

FREYA STARK
ΙΩΝΙΑ, ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΔΑΜΙΑΝΟΣ-ΔΩΔΩΝΗ

Το συγκεκριμένο σύστημα ερμηνείας αγνοεί πλήρως τα εξής δεδομένα:

– Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ηττήθηκε η φεουδαρχική πολυεθνική μουσουλμανική Οθωμανική Αυτοκρατορία.

– Φυσιολογική εξέλιξη της κατάρρευσης της Αυτοκρατορίας ήταν η αντικατάστασή της από εθνικά κράτη.

– Την περίοδο 1919-1922 δεν υπήρχε τουρκικό κράτος, το οποίο ιδρύθηκε το 1923.

– Η επίσημη τουρκική ιδεολογία δεν θεωρεί το εθνικό τουρκικό κράτος, τη σύγχρονη Τουρκία, ως συνέχεια της πολυεθνικής μουσουλμανικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

– Το κεμαλικό κίνημα δεν εξέφρασε την ανύπαρκτη τουρκική αστική τάξη, αλλά τα στρατιωτικά στρώματα τα οποία οικειοποιήθηκαν τα εδάφη και τον πλούτο των χριστιανικών ομάδων που υπέστησαν τη γενοκτονία.

– Η κυριαρχία των Τούρκων εθνικιστών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά το πραξικόπημα του 1908 είχε διαταράξει τις παραδοσιακές ισορροπίες των κοινωνικών και εθνοτικών ομάδων.

– Από τον Οκτώβριο του 1911 η τουρκική κυβέρνηση, που συγκρότησε η εθνικιστική οργάνωση "Ένωση και Πρόοδος", είχε αποφασίσει σε επίσημο συνέδριο την αφομοίωση ή την εξόντωση των χριστιανών της Αυτοκρατορίας από εξοπλισμένες μουσουλμανικές παρακρατικές ομάδες.

– Με αφορμή την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου άρχισε η συστηματική εξόντωση των χριστιανικών ομάδων (Ελλήνων, Αρμενίων, Ασσυρίων κ.ά.) με εκατοντάδες χιλιάδες θύματα.

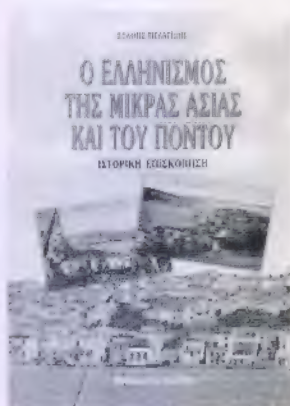
– Η αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919 ήταν συνέχεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της αναπόφευκτης διευθέτησης των μεταπολεμικών γεωπολιτικών ισορροπιών, κατά συνέπεια ο ελληνοτουρκικός πόλεμος δεν προκλήθηκε από την Ελλάδα.

– Οι Έλληνες αποτελούσαν σημαντικές πολυάνθρωπες κοινότητες και όχι απλά μειονότητες σε συγκεκριμένα σημεία του οθωμανικού εδάφους, όπως η Σμύρνη, η Κωνσταντινούπολη με την Ανατολική Θράκη και ο Πόντος στον μικρασιατικό βορρά.

– Οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν δικές τους αυτόνομες πολιτικές εκφράσεις (Μικρασιατική Άμυνα στην Ιωνία και Εθνοσυνέλευση του Πόντου στον Βορρά), μέσω των οποίων διεκδικούσαν τη χειραφέτηση από την οθωμανική απολυταρχία και το νεοτουρκικό εθνικισμό.

– Μετά το τέλος του πολέμου, με δεδομένο την πραγματοποίηση γενοκτονίας την περίοδο 1914-1918, δεν υπήρχε καμιά περίπτωση να νιώσουν ασφαλείς οι Έλληνες της καθ' ημάς Ανατολής σ' ένα τουρκικό εθνικό κράτος ως μειονότητες.

– Η Ελλάδα, ως ελεύθερο κράτος των Ελλήνων, δεν μπορούσε να αδιαφορεί για την πολιτική μοίρα των πολυάνθρωπων ελληνικών κοινοτήτων της Ανατολής, τη στιγμή που ο γεωπολιτικός χάρτης βρισκόταν υπό διαμόρφωση.

ΣΤΑΘΗΣ ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΛΛΙΑΡΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001

Η αλλοτρίωση

Η προσέγγιση αυτή καθόρισε όλες τις γενιές των Ελλήνων Αριστερών, με αποτέλεσμα την παραμόρφωση της εικόνας που έχουν για την πρόσφατη ιστορία και τον περιβάλλοντα κόσμο. Η ελλειπτική συνείδηση που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο ελληνισμό διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα ιδεολογήματα αυτά, καθώς και τις αποσιωπήσεις που διαχύθηκαν σ' ολόκληρη τη νεοελληνική κοινωνία. Επίσης, μεγάλο μέρος της νεοελληνικής ιστοριογραφίας επηρεάστηκε απολύτως.

Μέχρι σήμερα, οι ιδεολογικοί απόγονοι του ΣΕΚΕ αναπαράγουν την οπτική αυτή. Κάποιοι Ελλαδίτες κομμουνιστές ερευνητές προβάλλουν την ίδια ακριβώς επιχειρηματολογία (βλ. *Η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή), άλλοι, πιο εκσυγχρονισμένοι, επιλέγουν να αποσιωπούν πλήρως την παράμετρο "Έλληνες της Ανατολής", τη σημασία της Μικρασιατικής Καταστροφής, να περιφρονούν τις απόψεις αλλά και τη σύγχρονη παρουσία των προσφύγων και των απογόνων, εκφράζοντας με τον πιο έντονο τρόπο την Ιστορία μόνο σχετικά με το κράτος της Ελλάδας, εμπεδώνοντας έτσι πλήρως της ελλειπτική εικόνα του πρόσφατου παρελθόντος στον Έλληνα πολίτη (βλ. *Ιστορία της Ελλάδας στον 20ό*, δίτομο, εκδ. Βιβλιόραμα). Τραγικότερη όμως επιβίωση της παραδοσιακής αντιμικρασιατικής στάσης υπήρξε η αρνητική πολιτική παρέμβαση κύκλων του Συνασπισμού και της *Αυγής*, των "εκσυγχρονιστών" του Μπίστη, του Ελεφάντη και άλλων, μαζί με ερευνητές του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, όταν η κοινωνία των Μικρασιατών στην Ελλάδα διεκδίκησε την αναγνώριση της γενοκτονίας που υπέστη από τον τουρκικό εθνικισμό.

**** Ο Βλάσης Αγτζίδης είναι διδάκτωρ σύγχρονης Ιστορίας***

ο Βενιζέλος της ήττας

του Βλάση Αντζίδη

3.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος εξέφρασε την προσπάθεια για την εθνική ολοκλήρωση του ελληνισμού, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις της εποχής του. Προώθησε σε μεγάλο βαθμό την επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος με βάση τα συμφέροντα των Ελλήνων. Η Συνθήκη των Σεβρών αναγνωρίζεται ως ένα προσωπικό του κατόρθωμα. Όμως η τελική συμβολή του στη απόπειρα χειραφέτησης των Ελλήνων της καθ' ημάς Ανατολής είναι αρνητική. Ο Βενιζέλος της ήττας αποτελείται από ένα σύνολο αποφάσεων και πράξεων που αύξησαν τις προϋποθέσεις της μικρασιατικής καταστροφής και οδήγησαν στην περιθωριοποίηση των ελληνικών προσφυγικών πληθυσμών.

Ξεκινώντας το μικρασιατικό εγχείρημα, ο Βενιζέλος έκανε δύο βασικά λάθη: τοποθέτησε κατ' αρχάς ως αρμοστή στη Σμύρνη τον Στεργιάδη, άνθρωπο των Βρετανών, ο οποίος υπήρξε ο κακός δαίμονας των Μικρασιατών και παρόλες τις εκκλήσεις τους για αντικατάσταση, επέμενε στην αρχική του απόφαση, την οποία –όλως περιέργως– αποδέχτηκαν και σεβάστηκαν οι βασιλικοί διάδοχοί του. Το δεύτερο βασικό λάθος του υπήρξε η υποτίμηση του ποντιακού κινήματος, ενός δυναμικότατου ελληνικού ένοπλου και πολιτικού κινήματος που δρούσε στη βόρεια Μικρά Ασία και απειλούσε άμεσα τις γραμμές εφοδιασμού των Κεμαλικών.

Αντιτάχθηκε κατ' αρχάς στο αίτημα των Ελλήνων του Πόντου για δημιουργία δεύτερου ελληνικού κράτους στις νοτιοανατολικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, για να συναντήσει τη σφοδρή αντίδραση των ποντιακών οργανώσεων. Σφοδρή ήταν επίσης και η αντίδραση της Εθνοσυνέλευσης του Πόντου που έδρευε στο Βατούμι, ενώ ο μητροπολίτης Χρύσανθος χαρακτήρισε τον Βενιζέλο *"απληροφόρητο στο ζήτημα του Πόντου."* Στη συνέχεια, το καλοκαίρι του 1920, ο Βενιζέλος θα λάβει τις εκθέσεις των Σταυριδάκη και Καθενιώτη, με τις οποίες προτρέπεται να αποδεχτεί αμέσως τα ποντιακά αιτήματα. Ο Βενιζέλος άλλαξε για άλλη μια φορά στάση και ανακοίνωσε στον Βρετανό πρωθυπουργό Λόιδ Τζορτζ το σχέδιό του για επέμβαση στον Πόντο με στόχο τη δημιουργία ελληνικού κράτους εκεί. Ήταν όμως πολύ αργά! Στην Ελλάδα άρχιζε η προεκλογική περίοδος. Οι βασιλικοί διάδοχοι του Βενιζέλου δεν είχαν καμιά άποψη για τον Πόντο και αγνόησαν ολοκληρωτικά τις ποντιακές προτάσεις, ενώ ο Κεμάλ Ατατούρκ ολοκλήρωνε τη γενοκτονία του εναπομείναντος ελληνικού πληθυσμού.

Το τραγικότερο όμως λάθος του Βενιζέλου ήταν η προκήρυξη εκλογών εν μέσω πολέμου, χωρίς να υπάρχει καμιά τέτοια υποχρέωση. Στις 14 Νοεμβρίου 1920, στην κυβέρνηση ανέβηκε η αντιβενιζελική φιλοβασιλική παράταξη με τις ψήφους των κουρασμένων από τους πολύχρονους πολέμους Παλαιοελλαδιτών, των Τούρκων της Μακεδονίας, των Εβραίων, των Βουλγαροφρόνων και των άλλων εθνικών μειονοτήτων. Οι αντιβενιζελικοί πολιτεύτηκαν με αντιπολεμικά συνθήματα, συγκροτώντας μια ανίερη συμμαχία με τους Ελλαδίτες κομμουνιστές. Η τεράστια ευθύνη του Βενιζέλου ήταν ότι παραγνώρισε την αναγκαία προϋπόθεση για την εθνική ολοκλήρωση: τον έστω και με τη βία εξαναγκασμό της Παλαιάς Ελλάδας να πάρει μέρος στην προσπάθεια και να καταβάλει τις απαιτούμενες θυσίες. Όπως γράφει ο Γ. Βεντήρης: *"Διότι η πλειοψηφία του λαού της Παλαιάς Ελλάδας, συστηματικώς εξαπατηθείσα, παραγνώριζε κατά βάση την πραγματικότητα... Δύο το πολύ εκατομμύρια προσώπων του παλαιού κράτους έκριναν την τύχη έξη εκατομμυρίων Ελλήνων των Νέων Χωρών και του αλύτρωτου Γένους"*.

Στα μεγάλα ιστορικά αινίγματα εντάσσονται τα κίνητρα του Βενιζέλου για προκήρυξη εκλογών. Οι οπαδοί του υποστηρίζουν ότι πίστευε πως θα κερδίσει, ως επιβράβευση για τις μεγάλες επιτυχίες που κατάφερε στον διπλωματικό τομέα. Οι αντίπαλοί του ισχυρίζονται ότι ήταν μια συνειδητή απόφαση για εύσχημη αποχώρηση από την πολιτική σκηνή, ώστε να απεκδυθεί από κάθε ευθύνη πιθανής κακής εξέλιξης στο Μικρασιατικό.

Ο Νίκος Καζαντζάκης, συνεργάτης του Βενιζέλου, σε επιστολή του τον Δεκέμβριο του 1921, υποστηρίζει ευθέως ότι έκανε τις εκλογές γνωρίζοντας ότι θα τις χάσει. Γράφει: *"Άνθρωπος που μ' επανάσταση κατάλαβε την αρχή και δικτατορικώς εκυβέρνησε τόσα χρόνια, Πώς; και Γιατί; θυμήθηκε το σύνταγμα και ενήργησε εκλογές αφού τόξερε πώς θα χάσει."* (Αρχείο Κώστα Τριαρίδη).

Η εκτίμηση του Καζαντζάκη ισχυροποιείται με τη στάση Πόντιου Πιλάτου που κράτησε ο Βενιζέλος απέναντι στη Μικρασιατική Άμυνα –την οργάνωση των Ελλήνων της Ιωνίας– η οποία τον κάλεσε να μπει επικεφαλής ενός κινήματος σωτηρίας του μικρασιατικού ελληνισμού. Δεν αποδέχτηκε τον προτεινόμενο ρόλο, απέφυγε να συμβουλεύσει τους Μικρασιάτες για το σκόπιμο της ένοπλης αντιμετώπισης στην περίπτωση επαναφοράς του τουρκικού καθεστώτος στη Σμύρνη και το πλέον τραγικό: τους ζήτησε να απευθυνθούν στον αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη. Όπως έγραψε ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος στην τελευταία επιστολή του στον Ελευθέριο Βενιζέλο, λίγο πριν την είσοδο των τουρκικών στρατευμάτων στην πόλη: *"...Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας, το*

Αριστείδης Στεργιάδης, ύπατος αρμοστής Σμύρνης. Ο άνθρωπος με τον πιο αμφισβητούμενο ρόλο στο διάστημα της διοίκησής του παρέμεινε στη θέση του και μετά την ήττα Βενιζέλου και έφυγε πριν την καταστροφή με την βοήθεια των Άγγλων.

ελληνικό κράτος αλλά και σύμπαν το ελληνικόν έθνος, καταβαίνει πλέον εις τον Άδην, από του οποίου καμμία πλέον δύναμις δεν θα δυνηθή να το αναβιβάσει και να το σώση. Της αφαντάστου ταύτης καταστροφής βεβαίως αίτιοι είναι οι πολιτικοί και προσωπικοί σας εχθροί, πλην και υμείς φέρετε μέγιστον της ευθύνης βάρος..."

Η Ανατολική Θράκη

Ως αποτέλεσμα της ήττας στο μικρασιατικό μέτωπο ξέσπασε, τον Σεπτέμβριο του 1922, η επανάσταση του Στρατού και του Στόλου εναντίον της κυβέρνησης Γούναρη με επικεφαλής το συνταγματάρχη Ν. Πλαστήρα. Η ανατροπή της βασιλικής κυβέρνησης και η παρουσία ισχυρού ελληνικού στρατού στην Ανατολική Θράκη δημιούργησε ελπίδες ότι η καταστροφή δεν θα ήταν πλήρης. Οι μεγάλες δυνάμεις είχαν όμως αποφασίσει την παράδοσή της στους Κεμαλικούς. Ο Ελ. Βενιζέλος, τον οποίο οι επαναστάτες κάλεσαν να αναλάβει τη διακυβέρνηση, είχε ήδη αποδεχτεί την άποψη της Αντάντ για την Ανατολική Θράκη. Έτσι, συνέδεσε την επιστροφή του στην κυβέρνηση με την αποδοχή της Γαλλοβρετανικής άποψης από τους επαναστάτες. Στο τηλεγράφημα προς τους επαναστάτες έγραφε: *"Η απώλεια της Ανατολικής Θράκης ήταν καταστροφή ανεπανόρθωτος... εφόσον αι Δυνάμεις απεφάσισαν την απόδοσίν της εις την Τουρκία. Η κυβέρνηση είναι ανάγκη τάχιστα να χαράξη την πολιτικήν της. Εάν η πολιτική αύτη περιλαμβάνη την απόφασιν να κρατήσωμεν την Θράκην και εναντίον της γνώμης των πρώην συμμάχων μας, αι θερμαί μου ευχαί θα συνοδεύουν τον αγώνα τούτον του Έθνους, αλλά ευρίσκομαι εν τοιαύτη περιπτώσει εις την θλιβεράν ανάγκην να αρνηθώ την αποδοχήν της τιμητικής εντολής όπως αντιπροσωπεύσω την χώραν εις το εξωτερικόν"*.

Έτσι έγινε αποδεκτή η συμφωνία των Μουδανιών και τα μεσάνυχτα της 1ης/14ης Οκτωβρίου 1922, ο ελληνικός στρατός άρχισε να αποχωρεί από την Ανατολική Θράκη, ακολουθούμενος από 250.000 νέους πρόσφυγες. Η Ελλάδα δεν έκανε ούτε το ελάχιστο για να διατηρήσει τον έλεγχό της σ' αυτή την βασική περιοχή του ελληνισμού, ενώ είναι βέβαιο ότι ούτε τα κεμαλικά στρατεύματα μπορούσαν να διασχίσουν τον Ελλήσποντο και τα Δαρδανέλλια ούτε η Αντάντ να υποχρεώσει στρατιωτικά την Ελλάδα να αποχωρήσει. Η παράδοση της Ανατολικής Θράκης αποτελεί μια από τις πλέον λευκές σελίδες της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

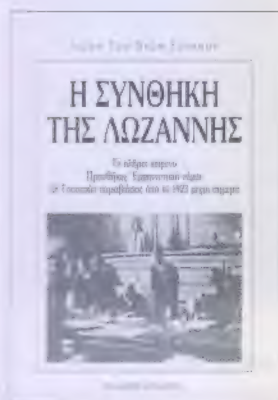
Η Λωζάννη και η αντιπροσφυγική συμπεριφορά

Ο Βενιζέλος έχει ήδη μετατραπεί σε ένα κλασικό Παλαιοελλαδίτη πολιτικό. Τίποτα πια δεν θυμίζει τον Βενιζέλο της κρητικής επανάστασης. Το μόνο του μέλημα είναι τα κρατικά συμφέροντα, όπως αυτός τα ερμηνεύει, ανεξαρτήτως αν γι' αυτό πρέπει να θυσιαστούν ελληνικοί πληθυσμοί. Αγνοώντας πλήρως τους πρόσφυγες και τις οργανώσεις τους, υπέγραψε το 1923 στη Λωζάννη την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών – "μετανάστευση" ονομάσθηκε στα επίσημα κείμενα– και στη συνέχεια αποδύθηκε σε μια προσπάθεια μη αποζημίωσης των προσφύγων με βάση τις πραγματικές τους περιουσίες που εγκατέλειψαν στους γενέθλιους χώρους τους. Ειδικά στην εκλογική του περιφέρεια, εγκατέστησε πολύ λιγότερους πρόσφυγες από τους μουσουλμάνους που είχαν απελαθεί στην Τουρκία. Ο λόγος ήταν προφανής: Οι περιουσίες των μουσουλμάνων, που δικαιωματικά θα έπρεπε να μοιραστούν στους πολλαπλάσιους πρόσφυγες, χρησιμοποιήθηκαν από την εκλογική του πελατεία. Στη συνέχεια, και με μεσολαβητή τον Ιταλό δικτάτορα Μουσολίνι, ο Βενιζέλος υπογράφει το 1930 την *"Ελληνοτουρκική συνθήκη φιλίας, ουδετερότητος και διαιτησίας"* παρά την έντονη αντίδραση των προσφύγων, τους οποίους απείλησε με διώξεις, με το γνωστό Ιδιώνυμο. Για να δείξει επί πλέον τα αισθήματά του προς

την Τουρκία, ο Βενιζέλος προτείνει τον Κεμάλ Ατατούρκ για Νόμπελ Ειρήνης. Οι μεγάλοι χαμένοι της ελληνοτουρκικής προσέγγισης ήταν οι πρόσφυγες. Οι περιουσίες τους ισοψηφίστηκαν, παρότι δεκαπλάσιας αξίας, με αυτές των μουσουλμάνων που ανταλλάχθηκαν. Με τον τρόπο αυτό το ελληνικό κράτος πλήρωσε τις πολεμικές αποζημιώσεις προς την Τουρκία.

Η αντιπροσφυγική συμπεριφορά του Βενιζέλου συνεχίστηκε με την απαγόρευση καθόδου στην Ελλάδα, το 1930, των προσφύγων με ελληνική υπηκοότητα από τον μικρασιατικό Πόντο, που είχαν καταφύγει στη Σοβιετική Ένωση και υπόκειντο στις διατάξεις της συνθήκης της Λωζάννης. Η συμπεριφορά της ελληνικής κυβέρνησης και του Ελ. Βενιζέλου καταγγέλθηκε ως αντισυνταγματική τον Ιανουάριο του 1931 από τη γενική συνέλευση του Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων και χαρακτηρίστηκε *"σκληρή, παράνομη, αντεθνική και απάνθρωπη"*. Ζήτησαν επίσης να αναλάβει η Ελλάδα την υποστήριξη των δικαιωμάτων των Ελλήνων της Ρωσίας και να ζητήσει αποζημιώσεις για τις τεράστιες ελληνικές περιουσίες που είχαν δημεύσει οι Σοβιετικοί. Η άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης είχε τραγικές επιπτώσεις στους Έλληνες που κατοικούσαν στη Σοβιετική Ένωση. Εμφανίστηκαν περιπτώσεις άρνησης έκδοσης διαβατηρίων από την Ελληνική Πρεσβεία σε πρόσφυγες που ήταν υπό εκτόπιση στη Σιβηρία ή στην Κεντρική Ασία. Η πολιτική αυτή εγκλώβισε στη Σοβιετική Ένωση δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες από τον μικρασιατικό Πόντο. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που η ελληνική εθνότητα θρήνησε τόσο μεγάλο αριθμό (50.000) θυμάτων την περίοδο των μεγάλων σταλινικών διώξεων του 1937-1938.

ΛΕΣΧΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

1922
τα αιτία της συμφοράς και η σφαγή των κομμουνιστών

του Γ.Α. Λεονταρίτη

Ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τά γεγονότα πού ὁδήγησαν στήν τραγωδία τῆς καταστροφῆς τῆς ἑλληνικῆς Ἰωνίας (κυρίως ἀπό τόν χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς) δέν συνειδητοποιοῦν δύο σημαντικούς παράγοντες: α) Ὅτι οἱ ΙΣύμμαχοιΜ **ἐκμεταλλεύτηκαν** τήν Ἑλλάδα γιά νά τήν ΙπουλήσουνΜ σύντομα, καί νά συνάψουν σχέσεις οἰκονομικές μέ τήν Τουρκία, τήν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἤθελαν νά ΙτιμωρήσουνΜ. β) Ὁ ἀγώνας τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ δέν ἦταν ΙἀπελευθερωτικόςΜ, ἀλλά **ἐθνικιστικός**. Δέν εἶχε ὡς στόχο τίς ΙἰμπεριαλιστικέςΜ δυνάμεις τῶν Συμμάχων, ἀλλά τήν Ἑλλάδα πού ἀποτελοῦσε τόν τελευταῖο τροχό στό ἅρμα τῆς Ἀντάντ καί ἐφήρμοσε τό παλιό σχέδιο τοῦ 1908 γιά γενοκτονία τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Μέσα στό γενικότερο πλαίσιο τῆς καταστροφῆς τῆς Σμύρνης ὑπάρχει καί τό κεφάλαιο τῆς σφαγῆς τῶν Κομμουνιστῶν ἀπό τόν **Νουρεντίν**, παρά τίς φιλικές σχέσεις τοῦ Κεμάλ μέ τήν νεαρή τότε Σοβιετική Ἕνωση, κάτι γιά τό ὁποῖο ποτέ δέν ἔκανε λόγο ἡ Ἀριστερά. Ἄς δοῦμε ὅμως τό θέμα πιό ἀναλυτικά: Πρῶτα πρέπει νά διαλύσουμε τόν μύθο ὅτι δῆθεν ὁ Βενιζέλος ἦταν «ὄργανο τῶν Ἀγγλογάλλων». Αὐτά εἶναι ὑπεραπλουστευμένες θεωρίες. Ἡ ἐξωτερική πολιτική τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου ἐκινεῖτο ἀνάλογα μέ τά συμφέροντα τῆς χώρας, ὅπως ἐκεῖνος πίστευε. Κατά τήν διάρκεια τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Βενιζέλος εἶχε ταυτιστεῖ μέ τήν Γαλλία καί τήν Ἀγγλία. Θεωροῦσε ὅτι ἔπρεπε τότε νά πολεμήσουμε παρά τό πλευρό τῆς Ἀντάντ, ἀφοῦ ἦταν βέβαιος γιά τή νίκη της καί περίμενε μέ ἀπόλυτη σιγουριά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἐθνικῶν μας διεκδικήσεων ἀπό τούς συμμάχους. Ἀντικειμενικοί ξένοι ἱστορικοί ἐπεσήμαιναν τήν ἀπορία: Πῶς ἦταν δυνατόν ἡ ἰμπεριαλιστική, ἀγνώμων καί ὑπεύθυνη γιά τόσες συμφορές Τουρκία νά μήν τιμωρεῖται μετά τήν λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καί ἡ Ἑλλάδα, φίλη καί σύμμαχος χώρα τῆς Ἀντάντ, νά παραγκωνίζεται καί νά θεωρεῖται ὑπεύθυνη γιά τήν παράταση τοῦ πολέμου στήν Μικρά Ἀσία καί γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος τοῦ Κεμάλ;

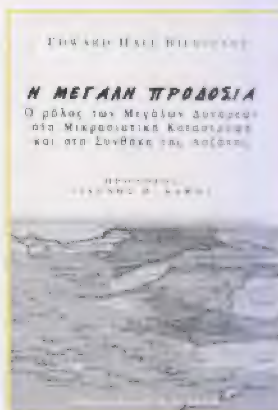

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΣ, ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ

Εὐτυχῶς, ὑπῆρξαν καί κάποιες ἔντιμες φωνές, ὅπως τοῦ ἱστορικοῦ E. Nicol, ὁ ὁποῖος μέ ἀτράνταχτα ἐπιχειρήματα ἀπέδειξε (ἐκεῖνα μάλιστα τά χρόνια) ὅτι «γιά τά γεγονότα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εὐθυνόταν ἡ Τουρκία καί ὄχι ἡ Ἑλλάδα, ἡ ὁποία πῆγε ἐκεῖ ὡς ἐντολοδόχος τῆς Ἀντάντ, γιά νά βοηθήσει στήν ἐπιβολή τῆς θέλησης τῶν νικητῶν καί στήν περιστολή τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας καί βιαιότητας».

Ὅπως πάντοτε ὅμως, οἱ σύμμαχοί μας, στό τέλος μᾶς πρόδωσαν. Καταλυτική ἐπίδραση γιά τό τελικό δράμα εἶχαν αὐτά πού συνέβησαν κατά τήν διάρκεια του 1921, ὅπως:
α) Ἡ μυστική συμφωνία Γάλλων καί Κεμάλ (ἀνακωχή στήν Κιλικία καί ἀποχώρηση τῶν Γάλλων). β) Ἡ μυστική συμφωνία τῶν Ἰταλῶν μέ τόν Κεμάλ. γ) Οἱ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις, τόν Μάρτιο τοῦ 1921, πού λόγω τῆς μή ἱκανοποιητικῆς ἔκβασής τους, ἄσκησαν ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στό ἠθικό τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν. δ) Ἡ ἀλλαγή διαθέσεων καί πολιτικῆς τῆς Ἀντάντ καί ἡ ἀναζήτηση νέων λύσεων στή Μικρά Ἀσία (μέ ἀλλαγές στή συνθήκη τῶν Σεβρῶν). ε) Οἱ ἐπίπονες γιά τούς Ἕλληνες στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις κατά τό διάστημα Ἰουνίου-Σεπτεμβρίου τοῦ 1921. στ) Ἡ πολιτική κρίση στήν Ἀθήνα. ζ) Τό Γαλλο-κεμαλικό σύμφωνο Franklin-Bouillon. η) Ἡ πτώση τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν καί ἡ διάβρωση στό στράτευμα.

Θά πρέπει ἀκόμη νά τονίσουμε ὅτι οἱ «σύμμαχοι» ἐνίσχυσαν τό ἐθνικιστικό κίνημα τοῦ Κεμάλ καί τό ἐνεθάρρυναν, ὄχι μόνο λόγω τῶν διαφωνιῶν μεταξύ τους, ἀλλά κυρίως προκειμένου νά προωθήσουν τά ἀποκλειστικά τους συμφέροντα καί τίς ἰδιοτελεῖς ἐπιδιώξεις τους, πράγμα τό ὁποῖο εἶχαν κατανοήσει οἱ Τοῦρκοι καί τό τόνωναν μέ πακτωλό ὑποσχέσεων.

Πιό συγκεκριμένα: Ἡ μεταστροφή τῶν Συμμάχων ἐκδηλώθηκε μέ ἀντιζηλίες, λόγω τῶν συγκρουόμενων συμφερόντων τους, μέ ἀσυνεννοησία, μέ ἀδιαφορία ἀλλά καί μέ ὑπονομευτικές ἐνέργειες σέ βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στή Μικρά Ἀσία. Οἱ Ἄγγλοι, πού εἶχαν τόν πρῶτο λόγο στά χώματα τῆς Ἰωνίας, χρησιμοποίησαν τόν ἑλληνικό στρατό γιά νά προωθήσουν τά στρατιωτικά τους συμφέροντα, κυρίως τόν στρατιωτικό ἔλεγχο τῆς περιοχῆς καί τῶν στενῶν. Ἔτσι, ἡ παραμονή τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων στήν Μικρά Ἀσία τούς εὐνοοῦσε. Ἡ Γαλλία εἶχε κατά κύριο λόγο οἰκονομικά ἐνδιαφέροντα καί ἤθελε τερματισμό τῆς ἀνωμαλίας μέ ἀποχώρηση τῶν Ἑλλήνων, ὥστε νά ἐπιτύχει τήν οἰκονομική της δι-

EDWARD HALE BIERSTADT
Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ

είσδυση. Ἡ ὑπογραφή τῆς συμφωνίας μέ τόν Κεμάλ ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψη αὐτή. Οἱ Ἰταλοί δέν ἔβλεπαν μέ καλό μάτι τήν ἑλληνική παραμονή καί τίς ἀρχικές στρατιωτικές ἐπιτυχίες, διότι εἶχαν ἐδαφικές διεκδικήσεις στήν Μικρά Ἀσία. Ἔτσι, κι αὐτοί ἦρθαν γρήγορα σέ συμφωνία μέ τόν Κεμάλ.

Στήν δυσάρεστη τροπή πού ἔπαιρναν τά γεγονότα γιά τό ἑλληνικό στοιχεῖο, θά πρέπει νά προσθέσουμε: α) Τίς ἀντιπολιτευτικές κινήσεις

ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΜΕΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΑΜΕΛΕ ΤΑΜΠΟΥΡΟΥ)

στήν Ἀγγλία, κατά τῆς θεωρούμενης φιλελληνικῆς πολιτικῆς τοῦ Λόυδ Τζώρτζ, β) Τήν ἄνοδο τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος τοῦ Κεμάλ, πού μέ τίς εὐλογίες τῶν Συμμάχων, ἔπαιρνε διαστάσεις ἐπικίνδυνες καί καθιστοῦσε ἀδιάλλακτο τόν Τοῦρκο ἡγέτη στίς θέσεις του, γ) Τήν προσέγγιση Ἄγκυρας-Μόσχας, πού ἀνησύχησε τούς Συμμάχους.

Ὁ ρόλος τῆς Ρωσίας

Ἡ Ἑλλάδα, λοιπόν, εἶχε μείνει μόνη, σχεδόν χωρίς συμμάχους οὐσιαστικούς, ἐνῶ οἱ ξένες δυνάμεις προσέγγιζαν τόν Μουσταφᾶ Κεμάλ μέ δελεαστικές προτάσεις. Ὁ ἑλληνικός στρατός πολεμοῦσε σέ ἀφιλόξενα ἐδάφη, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι μάχονταν στό ἐσωτερικό τῆς χώρας, καί κοντά σέ κέντρα ἐφοδιασμοῦ. Ἡ Ἑλλάδα σπαρασσόταν ἀπό τήν κατάρα τοῦ διχασμοῦ, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἑνωμένοι στό μίσος τους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Μαζί μέ τίς ἄλλες ξένες δυνάμεις καί ἡ Ρωσία βοήθησε τήν Τουρκία καί στράφηκε κατά τῆς Ἑλλάδας.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ ΣΚΑΛΙΕΡΗ
ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΦΥΛΑΙ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ
ΜΕΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1922, ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗ ΠΕΛΑΣΓΟΣ (2002)

Βέβαια, ἡ Ἑλλάδα διέπραξε τό σφάλμα νά μετάσχει στήν ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας. Ἀπετέλεσε ὀλέθριο λάθος νά πάει ἑλληνικός στρατός νά πολεμήσει ἐναντίον τοῦ νεαροῦ σοβιετικοῦ κράτους, σ' ἕνα τόπο ὅπου, στή διάρκεια αἰώνων, οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες βρῆκαν καταφύγιο, φιλοξενία καί προστασία, ἐκεῖ ὅπου ἄνθησαν ἑλληνικές παροικίες. Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἔκανε τό σφάλμα νά χτυπήσει ὁμόθρησκο λαό, χάριν ξένων συμφερόντων. Καί τό χειρότερο: Ἡ στρατιωτική σταυροφορία 14 καπιταλιστικῶν χωρῶν, περιλαμβανομένης καί τῆς Ἑλλάδας, δέν περιορίστηκε μόνο στήν Οὐκρανία ἤ στό νότιο τμῆμα τῆς Ρωσίας, ἀλλά ἐπεκτάθηκε στή Δύση καί τήν Ἀνατολή, στό βορρᾶ καί τό νότο τῆς Ρωσίας.

Στήν *Παγκόσμια Ἱστορία* (ἔκδοση Ἀκαδημίας τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης, τόμος 8ος, σελίς 641 τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης) ἀναφέρονται τά ἑξῆς:

«Στίς 16 Μαρτίου τοῦ 1921 ὑπογράφτηκε στή Μόσχα ἀνάμεσα στήν ΕΣΣΔ καί τήν Τουρκία σύμφωνο φιλίας καί ἀδελφοσύνης. Στίς 13 Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου χρόνου, ἡ Τουρκία ὑπόγραψε ἀνάλογη συμφωνία μέ τίς σοβιετικές δημοκρατίες τῆς Ὑπερκαυκασίας (Ἀζερμπαϊτζάν, Ἀρμενία, Γεωργία) καί στίς 2 Ἰανουαρίου 1922, στή διάρκεια τῆς παραμονῆς στήν Ἄγκυρα τῆς ἔκτακτης σοβιετικῆς ἀποστολῆς μέ ἐπικεφαλῆς τόν Μ. Φροῦτζε, μέ τήν Οὐκρανία. Πρίν ἀκόμα ὑπογραφεῖ τό Σύμφωνο τῆς Μόσχας, ἡ σοβιετική κυβέρνηση εἶχε ἀρχίσει νά βοηθάει τόν τουρκικό λαό. Ἀργότερα ἡ βοήθεια αὐτή αὐξήθηκε καί πλάτυνε παρ' ὅλο πού ἡ ἴδια ἡ σοβιετική χώρα δοκίμαζε τεράστιες στερήσεις. Ἡ σοβιετική κυβέρνηση ἔδωσε δωρεάν στόν τουρκικό λαό πάνω ἀπό δέκα ἑκατομμύρια χρυσά ρούβλια καί σημαντικές ποσότητες ἀπό ὅπλα, πυρομαχικά κ.λπ. Ἡ ἀνιδιοτελής αὐτή σοβιετική ἐνίσχυση βοήθησε τήν Τουρκία νά συγκεντρώσει δυνάμεις καί ν' ἀνακόψει τήν ἐπίθεση τῶν Ἄγγλων καί Ἑλλήνων εἰσβολέων. Ἔτσι οἱ Τοῦρκοι κατόρθωσαν στά 1921 νά νικήσουν τούς εἰσβολεῖς στίς μάχες τοῦ Ἰνονοῦ καί τοῦ Σαγγαρίου καί ἀργότερα, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1922, δηλαδή ὕστερα ἀπό ἕνα χρόνο, νά τούς συντρίψουν, νά ἀνακτήσουν τήν Σμύρνη καί ὁλόκληρη τήν Ἀνατολία καί νά ρίξουν τόν ἑλληνικό στρατό στή θάλασσα...».

Πρεσβευτής τῆς Μόσχας στήν Ἄγκυρα ἦταν ὁ Ἀράλωφ. Κατά τίς παραμονές τῆς μάχης τοῦ Ἐσκῆ Σεχίρ, ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ ζήτησε ἀπό τόν Ἀράλωφ νά τοῦ σταλοῦν ἐπειγόντως ἄλογα καί μουλάρια. Ὁ Ρῶσος πρεσβευτής ἀπηύθυνε στό σοβιετικό ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν τηλεγράφημα στό ὁποῖο, μεταξύ ἄλλων, ἀνεφέροντο καί τά ἑξῆς:

«Ἡ παροῦσα στιγμή εἶναι τόσο σημαντική ἀπό πολιτικῆς πλευρᾶς, ὥστε τό θέμα τῆς παροχῆς βοηθείας χρήζει ἀμέσου συζητήσεως».

Κι ὁ Ἀλάρωφ προσθέτει:

«Ἡ Μόσχα ἀνταπεκρίθη ἀμέσως ἐπιταχύνασα τάς ἀποστολάς ὅπλων καί ὀβίδων πρός τόν τουρκικόν στρατόν. Παρεχώρησεν ἐπίσης πρόσθετα μεταφορικά μέσα...».

Κι ὁ ἴδιος ὁ Κεμάλ δέν ἀπέκρυπτε ὅτι: «ὅλες μας οἱ ἐλπίδες στηρίζονται στή Ρωσία»...

Τό περιοδικό *Κομμουνιστική Διεθνής* ἔγραφε τό 1922: «Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς δίψας τοῦ κέρδους καί τῶν δαπανῶν, ἡ ἑλληνική πλουτοκρατία κατευθυνομένη ἀπό τήν Ἀγγλία, ἄρχισε τόν ἐγκληματικό πόλεμο ἐνάντια στήν Τουρκία. Ὅμως τό Κομμουνιστικό Κόμμα Ἑλλάδας μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῆς δυσαρέσκειας, καί τῶν ἀγώνων τῆς ἐργατικῆς τάξης...».

Ἐξ ἄλλου, ἡ τρίτη συνδιάσκεψη τῆς Βαλκανικῆς Κομμουνιστικῆς Ὁμοσπονδίας (Μόσχα, Ἰούλιος 1921) ἔλαβε αὐτή τήν ἀπόφαση: «Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ μόνη χώρα τῆς Εὐρώπης πού βρίσκεται ἀκόμα σέ πόλεμο. Ἡ περίπτωση αὐτή ἐπιβάλλει στό ἑλληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα ἐξαιρετικές ὑποχρεώσεις. Τό πρῶτο του καθῆκον εἶναι νά ξεσκεπάσει τήν ἑλληνική πλουτοκρατία καί τόν ελληνικό μοναρχισμό. Κάτω ἀπό τήν μάσκα τῆς

ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως διεξάγει ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἕνα ἀληθινό καταχτητικό καί ληστρικό πόλεμο, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι ὄργανο τοῦ ἀγγλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ. Ἔπειτα μπροστά στό ἑλληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα βρίσκεται τό σοβαρό πρόβλημα νά διοργανώνει ἀντιπολεμική καί ἀντιϊμπεριαλιστική προπαγάνδα μέσα στό στρατό καί νά προετοιμάσει τίς ἐπαναστατικές δυνάμεις τῆς χώρας...».

Κι ἀκόμη τό περιοδικό *Νέος Κόσμος* (τεῦχος Σεπτεμβρίου 1957) ἀνέφερε: «Ἕνας ἀπό τούς διεθνιστικούς καί πατριωτικούς τίτλους πού ἔγραψε στήν ἱστορία του τό νεαρό, τότε, κόμμα μας, εἶναι ἡ κατηγορηματική ἀντίθεσή του καί ἡ θαρραλέα πάλη του ἐνάντια στόν ἑλληνοτουρκικό πόλεμο καί τήν ἐκστρατεία τοῦ Σαγγαρίου. Μέλη καί ὀπαδοί τοῦ Κόμματος, στελέχη καί μέλη τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας τῶν Ἐργατῶν Ἑλλάδας, ἀψηφῶντας τήν τρομοκρατία καί τή λογοκρισία, τό στρατιωτικό νόμο καί τά στρατοδικεῖα, ἀνέπτυξαν σοβαρή ἀντιπολεμική δράση στό μέτωπο καί τά μετόπισθεν. Στή διάρκεια τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου κηρύχτηκαν πανελλαδικές ἀπεργίες τῶν σιδηροδρομικῶν, καπνεργατῶν, ἐργατῶν ἠλεκτρισμοῦ πού ἀπετέλεσαν ἀξιοσημείωτη πάλη γιά τήν καλλιτέρευση τοῦ βιοτικοῦ τους ἐπιπέδου καί ταυτόχρονα πράξη ἐπαναστατικοῦ διεθνισμοῦ. Χιλιάδες ἐργάτες πιάστηκαν τότε, ἐπιστρατεύθηκαν καί στάλθηκαν στό μέτωπο. Τό Κόμμα μας ἐκτέλεσε τό διεθνιστικό καί πατριωτικό χρέος του, καταγγέλλοντας τόν ἀντιλαϊκό καί τυχοδιωκτικό χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ πολέμου, στόν ὁποῖον ἔριξαν τήν χώρα οἱ πλουτοκρατικοί κύκλοι τῆς Ἑλλάδας γιά νά ἐξυπηρετήσουν τά δικά τους στενά ἐγωιστικά καί ξένα αγγλογαλλικά ἰμπεριαλιστικά συμφέροντα. Γιατί ὁ ἑλληνοτουρκικός πόλεμος του 1919-1922 ἦταν ἀπό τήν πλευρά τῆς Ἑλλάδας, ἕνας ἄδικος ἐπιθετικός καί ἁρπαχτικός πόλεμος, ἐνῶ ἀπό τήν πλευρά τῆς Τουρκίας ἦταν ἀμυντικός, δίκαιος, πατριωτικός ἀγῶνας, ἀγῶνας γιά τήν ὑπεράσπιση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Μέ δικαιολογημένη περηφάνεια τόνιζε τό κόμμα μας, ὅτι τήν ἐκστρατεία στή Μικρά Ἀσία, ἐμεῖς καί μόνον ἐμεῖς ἐξ' ὅλων τῶν ἄλλων κομμάτων καταδικάσαμε ἀπό τήν πρώτη στιγμή συρθέντες μέχρι τῶν στρατοδικείων...».

Αὐτή ἡ «δικαίωση» τῶν Τούρκων ἀπό τό ΚΚΕ δέν ἦταν δυνατόν βέβαια νά βρεῖ ἀπήχηση μέσα στό προλεταριάτο τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ποῦ εἶναι ὅμως καί ἡ «διεθνιστική ἀλληλεγγύη», ὅταν τό ΚΚΕ δικαιώνει τήν τουρκική πλευρά γιά ὅσα ἔγιναν τό 1922, ἐνῶ τό Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας δέν εἶπε οὔτε μιά λέξη συμπάθειας γιά ὅσα ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες τό 1922 ἀλλά καί τό 1955 στήν Κωνσταντινούπολη καί στή Σμύρνη:

Στίς 22 Μαΐου 1922, τό ΚΚΕ τόνιζε σέ προκηρύξεις: «Νά ἡ αἰώνια πληγή σου ἑλληνικέ λαέ: Ἡ ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Νά ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ: Ὁ Μικρασιατικός ἀγών. Νά ἡ αἰτία τῶν φόρων, τῶν ἀπαισίων δανείων, τῶν ὑλικῶν καί ἠθικῶν συμφορῶν σου: Ἡ διαιώνισις τῆς μικρασιατικῆς περιπέτειας. Αὐτή εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια... Κάτω ὁ πόλεμος! Κάτω οἱ φόροι...».

Ὁ «διεθνισμός» τοῦ ΚΚΕ, σέ συνδυασμό μέ τήν τυφλή προσαρμογή στίς ὑποδείξεις καί στά συμφέροντα τῆς ΕΣΣΔ, στάθηκε αἰτία νά μείνει ἔξω ἀπό τήν ἑλληνική ψυχολογία, νά ἀδιαφορήσει γιά τό δράμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας καί νά ὑπερασπίζεται τήν τουρκική πλευρά, θέτοντας σέ πρωταρχική μοίρα τίς συμφωνίες Μόσχας-Ἄγκυρας. Ἀκόμα, τό ΚΚΕ, στά χρόνια πού ἀκολούθησαν, δέν μπόρεσε νά ἀντιληφθεῖ τήν πορεία τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας. Ἐ-

ξακολουθοῦσε μονότονα ἐπί μία τετραετία νά χρησιμοποιεῖ τό σλόγκαν: «Βενιζέλος-πόλεμος». Δέν ἔβλεπε τό ΚΚΕ ὅτι συνέβαινε τό ἀντίθετο. Ὁ Βενιζέλος ἤθελε νά μείνει ἡ Ἑλλάδα ἔξω ἀπό ὁποιονδήποτε πόλεμο, μέ κάθε θυσία. Ἀρνήθηκε τήν προσφορά συμμαχίας στό Βελιγράδι ὅταν τοῦ ζητήθηκε. Συμφώνησε μέ τήν Τουρκία νά μήν πολεμήσουν οἱ δυό χῶρες μεταξύ τους καί νά μήν ἀναμιχθοῦν σέ εὐρωπαϊκή σύρραξη. Ὁ Βενιζέλος μέ ἰδιαίτερη προσοχή ἀντιμετώπισε καί τήν Σοβιετική Ρωσία. Ἐάν ἐπρόκειτο νά ὑπογραφεῖ συμφωνία μέ τήν ἀνατολική Εὐρώπη, ἡ Ἑλλάδα δέν θά συμμετεῖχε ἄν δέν τήν ὑπέγραφε καί ἡ Μόσχα. Ὁ Βενιζέλος τῆς τετραετίας 1928-1932 πρέπει νά ταξινομηθεῖ ὡς ἀδιάλλακτα ἀντιπολεμικός. Καί τέτοιος ἔμεινε, μέχρις ὅτου ἔκλεισε τά μάτια του στό Παρίσι τό 1936. Ὁ Βενιζέλος «λακές τοῦ ἀγγλο-γαλλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ» καί ὁ «Βενιζέλος-πόλεμος» εἶναι ἱστορικές ἀναλήθειες πού καλλιεργήθηκαν συστηματικά σ' ἕνα τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ
ΦΥΣΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΦΥΣΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΘΗΝΑ 1921. ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2000

Ἡ σφαγή τῶν κομμουνιστῶν

Τό ΚΚΕ διέπραξε διπλό λάθος στήν τότε πολιτική του. Ἀκολουθῶντας τυφλά τήν γραμμή τῆς συνδιάσκεψης τῆς Βαλκανικῆς Κομμουνιστικῆς Ὁμοσπονδίας (πού ὅπως προαναφέραμε συνῆλθε στήν Μόσχα): α) Δέν ἀντελήφθη ὅτι ὁ ἀγώνας τοῦ Κεμάλ ἦταν καθαρά ἐθνικιστικός. β) Ἦλθε σέ ἀντίθεση μέ τό λαϊκό αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων Μικρασιατῶν πού σφαγιάστηκαν ἀπό τούς Τούρκους, τούς ἅρπαξαν τίς περιουσίες τους, καί τούς ἔδιωξαν ἀπό τά προαιώνια ἑλληνικά ἐδάφη. Φυσικά, δέν μποροῦσαν ποτέ νά ἐνστερνιστοῦν θεωρίες περί «ἀμυντικοῦ» πολέμου τοῦ Κεμάλ. Οὔτε εἶδε τό ΚΚΕ ὅτι ὁ Κεμάλ δέν στράφηκε κατά τῶν δυνάμεων τῆς Ἀντάντ μέ τίς ἰμπεριαλιστικές βλέψεις, ἀλλά ἐξεδήλωσε τό μίσος του ἀποκλειστικά κατά τῶν Ἑλλήνων πού ζοῦσαν

πάντα ἁρμονικά μέ τό τουρκικό στοιχεῖο, δηλαδή τόν ἁπλό λαό.

Ὅμως, τό ΚΚΕ δέν ἔκανε ποτέ λόγο καί γιά τήν σφαγή τῶν Κομμουνιστῶν τῆς Σμύρνης ἀπό τόν «ἀπελευθερωτή» Κεμάλ, ἴσως ἐπειδή ἡ Σοβιετική Ρωσία διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τήν Τουρκία.

Ἀξίζει νά ἀναφερθοῦμε στό –ἄγνωστο γιά τό εὐρύ κοινό– κεφάλαιο πού ἀφορᾶ στήν τύχη τῶν Κομμουνιστῶν τῆς Σμύρνης: ὁ πρόεδρος τῆς

ΠΟΝΤΙΟΙ ΑΝΤΑΡΤΕΣ

Ἀμερικῆς Οὐίλσων εἶχε τήν πρωτοβουλία νά συστήσει στήν Ἑλλάδα νά ἀναλάβει τήν κατοχή τῆς Σμύρνης καί τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας. Ὅταν ὅμως ἔχασε τίς ἐκλογές τό 1920, οἱ Ρεπουμπλικάνοι, ἔπαψαν νά ὑποστηρίζουν τή χώρα μας. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ἰταλία ἐμάχοντο τήν Ἑλλάδα καί ἔπαιρναν θέσεις ὑπέρ τῆς Τουρκίας, ἐνῶ οἱ ὑποσχέσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας πρός τήν ἑλληνική πλευρά εἶχαν ἀρχίσει νά ἀτονοῦν. Ὅταν οἱ «σύμμαχοι» εἶχαν ἀνάγκη τήν Ἑλλάδα γιά τά συμφέροντά τους, ἔδιναν μεγαλόστομες ὑποσχέσεις. Οἱ Γάλλοι προχώρησαν σέ ἐμπορική συμφωνία μέ τόν Κεμάλ καί τόν ἐνίσχυαν στρατιωτικά, ὅπως ἔκαναν καί οἱ Ἰταλοί. Ἔτσι ἡ Ἑλλάδα ἔμεινε μόνη, καί ἡ συμφορά ἦλθε τόν Σεπτέμβρη τοῦ 1922. Φωτιά καί μαχαίρι... Ἡ σφαγή τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου μπορεῖ νά συγκριθεῖ μόνο μέ ἐκείνη πού ἔγινε κατά τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1453. Τήν ἴδια τύχη εἶχαν καί οἱ Κομμουνιστές τῆς Σμύρνης πού βρῆκαν τόν ἴδιο φριχτό θάνατο μέ τούς ἄλλους συμπολίτες τους ἀπό τούς βαρβάρους τοῦ Κεμάλ, γεγονός πού δέν μνημονεύεται, οὔτε ἀπό ἐκείνους πού θά ἔπρεπε νά τό ἀναφέρουν στά ἐπίσημα κείμενά τους. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικά αὐτά πού ἔγραφε ὁ ἄλλοτε Γραμματέας τοῦ ΚΚΕ, Ἐλευθέριος Σταυρίδης:

«Θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νά ὁμιλήσωμεν καί διά τήν τύχην τῶν κομμουνιστῶν στρατιωτικῶν, πού ἔμειναν εἰς τήν Σμύρνην, φοβούμενοι νά ἔλθουν εἰς τήν Ἑλλάδα. Ἀσφαλῶς θά ἤρχοντο, ἐάν ἐγνώριζον ὅτι θά ἐγίνετο ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1922.

Οὗτοι, μόλις εἶδον ὅτι οἱ εἰσελθόντες εἰς τήν πόλιν τῆς Σμύρνης Τοῦρκοι ἔκαυσαν αὐτήν καί ἐξεδίωξαν τόν ἑλληνικόν πληθυσμόν μαζί μέ τούς ὀλίγους πολίτας κομμουνιστάς, οἵτινες καί τούς περιέθαλπον, μή ἔχοντες πού νά σταθοῦν καί πῶς νά ζήσουν, τρέμοντες δέ καί τόν ἀφηνιασμένον τουρκικόν ὄχλον, ἐφόρεσαν τήν στρατιωτικήν των στολήν, τήν ὁποίαν εἶχαν βγάλει, προσθέσαντες κανένα παλιό πολιτικό πανταλόνι, καί ἔσπευσαν νά παρουσιασθοῦν ἀπ᾿ εὐθείας εἰς τόν στρατηγόν Νουρεντίν πασᾶν, ὅστις κατέλαβε τήν Σμύρνην. Ἔθεσαν δηλαδή εἰς ἐνέργειαν τό σχέδιον πού τούς εἴχαμε εἰπῆ.

Εἰς τόν Νουρεντίν πασᾶν ὑπέβαλον ἔγγραφον ὑπόμνημα, συντεταγμένον ἑλληνιστί καί συνάμα ὡμίλησαν εἰς αὐτόν καί προφορικῶς, διότι τούς ἐδέχθη.

Τόσον διά ζώσης, ὅσον καί διά τοῦ ὑπομνήματος ἐτόνισαν ὅτι εἶναι στρατιῶται τοῦ ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ὅτι εἶναι κομμουνισταί, ὅτι εἰργάσθησαν ντεφαιτιστικῶς εἰς τόν ἑλληνικόν Στρατόν τοῦ μετώπου, ἀνέπτυξαν τήν θεωρίαν ἐπί τοῦ χαρακτῆρος τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας ὡς ἰμπεριαλιστικῆς διά λογαριασμόν τῶν Ἄγγλων καί πρός περιφρούρησιν τῶν πετρελαίων τῆς Μοσούλης καί τῆς ὁδοῦ τῶν Ἰνδιῶν καί κατέληξαν εἰς τήν παράκλησιν ὅπως, ἐφ᾿ ὅσον καί ἡ Σοβιετική Ρωσία ἐβοήθησε τήν Τουρκίαν κατά τόν πόλεμον αὐτόν καί εἶναι φίλη τῆς Τουρκίας, παραδοθοῦν οὗτοι ὑπό τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν εἰς τήν ἐν Ἀγκύρᾳ σοβιετικήν πρεσβείαν, ἵνα ὁ πρεσβευτής Ἀράλωφ τούς ἐξαποστείλῃ εἰς Ρωσίαν, ὅπου καί ἐπιθυμοῦν νά μείνουν.

Ὁ Νουρεντίν πασᾶς τούς ἤκουσε μετά πολλῆς προσοχῆς, διερμηνεύοντος ἑνός ἀξιωματικοῦ ἰδικοῦ του, γνωρίζοντος ἄριστα τά ἑλληνικά, προφανῶς Τουρκοκρητικοῦ. Ὅταν δέ ἐτελείωσαν ἐκεῖνοι ὅλην αὐτήν τήν ἔκθεσίν των, ἠρώτησε:

– Ἄλλο τίποτε ἔχουν νά προσθέσουν; (Χωρίς νά ἐρωτήσῃ καί ἄν γνωρίζουν γράμματα...).

Εἰς ἀρνητικήν ἀπάντησιν, εἶπε:

– Θά μείνουν ἀπόψε εἰς τό Φρουραρχεῖον καί αὔριον θά λάβω ἀποφάσεις.

Οὐδείς βέβαια γνωρίζει ἄν ὁ Νουρεντίν συνεβουλεύθη τήν Ἄγκυραν τί νά κάμῃ ἐν προκειμένῳ. Τήν ἑπομένην ὅμως οἱ κομμουνισταί στρατιωτικοί ἀπό τό Φρουραρχεῖον, χωρίς καμμίαν ἐξήγησιν, μετήχθησαν καί ἐρρίφθησαν, μαζί μέ τούς ἄλλους Ἕλληνας στρατιώτας αἰχμαλώτους εἰς τό στρατόπεδον αἰχμαλώτων, ἀπ᾿ ὅπου μετήχθησαν ἀργότερον εἰς τά βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μαζί μέ αὐτούς.

Ἤ ὁ Νουρεντίν ἐλάχιστα ἐννοοῦσεν ἀπό Κομμουνισμόν καί ἤκουσεν ὅλα αὐτά βερεσέ, ἤ ἔλαβε τοιαύτας ὁδηγίας ἐξ Ἀγκύρας. Αὐτά μᾶς εἶπαν μετά 11 μῆνας, ὅταν τινές ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἐπέστρεψαν εἰς τήν Ἑλλάδα μετά τήν ἀπελευθέρωσίν των δυνάμει τῆς συνθήκης.

Ἀλλ᾿ ἐάν ὁ *Νουρεντίν πασᾶς δέν ἐγνώριζεν* ἀπό Κομμουνισμόν ἤ ἡ Ἄγκυρα δέν ἤθελε νά κάμῃ ἐξαίρεσίν τινα διά τούς κομμουνιστάς στρατιωτικούς καί ἠδιαφόρησεν, πῶς νά ἐξηγηθῇ ἡ τελεία ἀδιαφορία τοῦ Ρώσου πρεσβευτοῦ ἐν Ἀγκύρᾳ Ἀράλωφ, τῆς σοβιετικῆς Κυβερνήσεως καί τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς; Διότι τόσον οἱ αἰχμάλωτοι αὐτοί ἀπηύθυναν ἐπιστολάς πρός τόν «σύντροφον» Ἀράλωφ εἰς τήν Ἄγκυραν, σταλείσας ἄνευ λογοκρισίας τῶν στρατοπέδων, μέ τό πολιτι-

ΕΛΕΝΗ ΙΣΗΓΟΝΗ - ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΙΣΗΓΟΝΗ
Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΙΣΗΓΟΝΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ
(ΣΜΥΡΝΗ-ΑΘΗΝΑ-ΑΙΓΥΠΤΟΣ-ΙΝΔΙΕΣ-ΛΟΝΔΙΝΟ-ΑΘΗΝΑ 1831-1995), ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΡΟΧΑΛΙΑ

κόν τουρκικόν ταχυδρομεῖον, ὅσον καί τό κόμμα, τῇ εἰσηγήσει μου, ἐπανειλημμένως ἐζήτησε τήν ἐπέμβασιν τῆς Κομιντέρν καί τῆς σοβιετικῆς Κυβερνήσεως διά τοῦ Ἀράλωφ πρός τήν Τουρκίαν καί τήν ἀπόσπασιν τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἤ τήν ἐξακρίβωσιν της τύχης των, διότι δέν ἐγνωρίζαμεν ἄν ᾐχμαλωτίσθησαν.

Εἰς τά ἔγγραφα αὐτά καί τάς ἐκκλήσεις μας οὐδεμίαν ἐλάβομεν ἀπάντησιν, οὔτε καί ὅταν σοβιετικός ἀπεσταλμένος ἐν Ἑλλάδι ἀνέλαβε νά ἐνεργήσῃ! Πῶς ἐξηγοῦν, οἱ καί σήμερον ἀκόμη κομμουνισταί, τήν τοιαύτην ἀδιαφορίαν της σοβιετικῆς Κυβερνήσεως;».

Τό ΣΕΚΕ(Κ) καί ἡ ΓΣΣΕ πράγματι ἀπευθύνθηκαν στήν Κομιντέρν γιά νά ζητήσουν προστασία τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καί τῶν αἰχμαλώτων, ἀλλά –ὅπως ἀνέφερε ὁ Ἐλ. Σταυρίδης– δέν πῆραν καμμιά ἀπάντηση. Ὁ προλεταριακός διεθνισμός ἐδῶ, δέν ἴσχυε...

Τό διάβημα ΣΕΚΕ καί ΓΣΕΕ πρός τά Κομμουνιστικά Κόμματα καί τίς Ἐργατικές Συνομοσπονδίες τῆς Εὐρώπης ἀλλά καί πρός τήν Ρωσία, ἦταν αὐτό:

«Ἡ Διοίκησις τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος πολλάκις εἶχεν ἐνδείξεις περί τοῦ δυνατοῦ μιᾶς ἑλληνοτουρκικῆς Συνεννοήσεως, ἡ ὁποία θά ἀπεσόβει πολλάς ἀπό τάς σημερινάς συμφοράς καί πάντως θά ἐξησφάλιζε σοβαροτάτας ἐγγυήσεις ὑπέρ τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπί τῇ βάση τῶν ἐνδείξεων τούτων ἐπεζήτησε πολλάκις νά πείσῃ τήν κυβέρνησιν περί τῆς ἀνάγκης τῆς τοιαύτης συνεννοήσεως καί τοῦ τοιούτου προσανατολισμοῦ τῆς πολιτικῆς της ἀλλ᾽ ἡ κυβέρνησις Γούναρη ὄχι μόνον δέν ἠθέλησε νά δώσῃ προσοχήν εἰς τάς ὑποδείξεις ταύτας, ἀλλά καί ἐπανειλημμένας ἀπ᾽ εὐθείας προτάσεις τῶν Σοβιέτ συστηματικῶς ἀπέκρουσε, διά νά φανῇ εὐχάριστος πρός τούς Γάλλους ἰμπεριαλιστάς.

Ἤδη ἡ διοίκησις τοῦ κόμματος, κατόπιν τῆς δημιουργηθείσης ἐξ ὑπαιτιότητος τῆς κυβερνήσεως καταστάσεως, ἐθεώρησε καθῆκον της νά ἀπευθυνθῇ ἀπ᾽ εὐθείας τόσον πρός τά κομμουνιστικά κόμματα τῆς Εὐρώπης, ὅσον καί πρός τήν Σοβιετικήν Ρωσσίαν διά τῆς Βαλκανικῆς κομμουνιστικῆς Ὁμοσπονδίας, ὅπως ζήτηση τήν ἐπέμβασίν των ὑπέρ τῶν θυμάτων τῆς παράφρονος πολιτικῆς τῶν Ἑλληνικῶν κυβερνήσεων.

Οὕτω χτές συνέταξε τά κάτωθι τηλεγραφήματα ἀξιώσασα ἀπό τόν ὑπουργόν τῶν Ἐξωτερικῶν νά ἐπιτραπῇ ἡ ἐλευθέρα ἀποστολή των: Βασίλειου Κολάρωφ, δικηγόρου, γραμματέα τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Βουλγαρίας καί τῆς Βαλκανικῆς Κομμουνιστικῆς Ὁμοσπονδίας.

Συντικάλεμ Ντόμ. Σόφια

Ἐν ὀνόματι τῶν ἐργατῶν καί χωρικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπιστρατευμένων καί μή, σᾶς παρακαλοῦμεν νά μεταβιβάσητε τηλεγραφικῶς πρός τό Γραφεῖον τῆς ἐν Μόσχα Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς τήν αἴτησίν μας, ἥν παρακαλοῦμεν νά ὑποστηρίξητε μέ ὅλον τό κῦρος τῆς Βαλκανικῆς Κομμουνιστικῆς μας Ὁμοσπονδίας ἧς εἶσθε γραμματεύς, ὅπως ἐπέμβη αὕτη παρά τῇ Ρωσικῇ Σοβιετικῇ Κυβερνήσει, ἵνα αὕτη, ἰσχυρός παράγων ἐν Ἀνατολῇ καί μόνη ἐγγύησις τῶν καταπιεζομένων λαῶν, λάβῃ ὑπό τήν προστασίαν της τούς πάσχοντας ἐργατικούς καί ἀγροτικούς Ἑλληνικούς πληθυσμούς

Ο Μ. ΚΕΜΑΛ, Ο ΡΩΣΟΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΗΣ Σ. ΑΡΑΛΩΦ, Ο ΑΖΕΡΟΣ Ι. ΑΜΠΙΛΩΦ, Ο Ι. ΙΝΟΝΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΣ. ΓΚΙΟΥΝΤΟΥΖ (ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ). ΑΚΣΕΧΗΡ, 1921.

τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θύματα τῆς ἐγκληματικῆς πολιτικῆς τῶν ἀστικῶν Ἑλληνικῶν κυβερνήσεων καί τῶν Εὐρωπαίων ἰμπεριαλιστῶν καί ἐκτεθειμένους σήμερον εἰς τόν κίνδυνον τῆς ἐκδικήσεως τοῦ νικητοῦ, ὡς ἐπίσης ἐνδιαφερθῇ καί περί τῆς τύχης τῶν αἰχμαλώτων μας ἐργατῶν καί χωρικῶν τῶν εἰς χεῖρας τοῦ Κεμαλικοῦ στρατοῦ. Ἀναμένωμεν τήν ἀπάντησιν τῆς Διεθνοῦς.

Γραμματεύς Κομμουνιστικοῦ Κόμματος
Ι. Κορδάτος

Κεντρικήν Ἐπιτροπήν Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἐφημερίδα «Οὐμανιτέ»

Παρισίους

Τό Σοσιαλεργατικόν Κομμουνιστικόν Κόμμα τῆς Ἑλλάδος ἐν ὀνόματι τοῦ προλεταριάτου πόλεων καί χωρίων, ἐπιστρατευμένου καί μή, σας παρακαλεῖ ἵνα ἐπέμβητε παρά τῇ ὑμετέρα κυβερνήσει, ὅπως ἀσκήσῃ αὕτη τήν ἐπιρροήν της διά νά τεθῇ τό ταχύτερον τέρμα εἰς τόν ἐν Μικρᾷ Ἀσία πόλεμον καί διασωθοῦν ἀπό τούς κινδύνους εἰς τούς ὁποίους εἶναι ἐκτεθημένοι οἱ ἑλληνικοί ἀγροτικοί καί ἐργατικοί πληθυσμοί καί αἱ ἄλλαι μειονότητες, θύματα τῆς ἐγκληματικῆς πολιτικῆς τῶν ἀστικῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων, τυφλῶν ὀργάνων τῶν ἰμπεριαλιστῶν καί κεφαλαιοκρατῶν τῆς Εὐρώπης. Τό ἑλληνικόν Σοσιαλεργατικόν Κόμμα καταπολέμησεν πάντοτε δριμύτατα τήν ἰμπεριαλιστικήν πολιτικήν τῶν Ἑλληνικῶν ἀστικῶν κομμάτων, δικαιοῦται νά ζητήσῃ σήμερον τήν ὑποστήριξιν τῶν ἀδελφῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων καί τήν προστασίαν τῶν θυμάτων τῆς πολιτικῆς ταύτης.

Ι. Κορδάτος

Στίς 28 Αὐγούστου τοῦ 1922, ὁ *Ριζοσπάστης* ἔγραφε ὅτι: «Ὅμοιον τηλεγράφημα ἀπεστάλη καί πρός τά ἐργατικά καί κομμουνιστικά κόμματα τῆς Ἰταλίας καί Ἀγγλίας. Ἐπίσης ἡ ΓΣΣΕ ἀπέστειλε πρός τάς Γενικάς Συνομοσπονδίας Ἰταλίας, Γαλλίας καί Ἀγγλίας, τηλεγραφήματα ὑπό τό αὐτό πνεῦμα», ἀλλά ἀποτέλεσμα δέν ὑπῆρξε...

Ο Γ.Α. Λεονταρίτης είναι δημοσιογράφος και ιστορικός

ΓΙΑΝΝΗΣ Π. ΚΑΨΗΣ
Η ΜΑΥΡΗ ΒΙΒΛΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ, ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ

η κατάσταση στην εγγύς ανατολή

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ*

του νίκου ψυρούκη

(...) Η απότομη αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων των ιμπεριαλιστών στην Εγγύς Ανατολή προήλθε και από αυτό το ίδιο το αποτέλεσμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Μια συνέπειά του ήταν η προσωρινή αποχώρηση από την Εγγύς Ανατολή του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Οι θέσεις του γερμανικού ιμπεριαλισμού στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού ήταν πολύ ισχυρές. Κάτω από τα συνθήματα *«Η Γερμανία υπεράνω όλων»* και *«Δρόμος προς την Ανατολή»*, οι Γερμανοί μιλιταριστές-ιμπεριαλιστές επεδίωξαν στις αρχές του αιώνα μας την κοσμοκρατορία. Όταν το 1891 οι μονοπωλιστές Hugenberg, Stinnes, Krupp, Kirdorf κ.ά. ίδρυσαν την «Παγγερμανική Ένωση» δήλωναν καθαρά ότι σκοπός τους ήταν όπως «με τον πιο αποφασιστικό τρόπο βάλουν την Γερμανία στον δρόμο της παγκόσμιας ιστορίας». Την πρακτική εφαρμογή των σχεδίων τους την γνώρισε και η Εγγύς Ανατολή.

Ο Βίσμαρκ πάντα έλεγε ότι πριν από την στρατιωτική κατοχή προηγείται η εμπορική. Η διείσδυση του γερμανικού κεφαλαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πραγματοποιείται με πολύ γρήγορους ρυθμούς από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Έτσι έφτασε το γερμανικό κεφάλαιο να αποτελεί, το 1914, το 32,77% των ξένων επενδύσεων στην Τουρκία και το 21,31% του δημοσίου χρέους του οθωμανικού κράτους. Οι ισχυρές θέσεις της Deutsche Bank στην οθωμανική οικονομία, η αποφασιστική συμμετοχή της σε άλλες τράπεζες, όπως στην «Τράπεζα Ανατολής», η κυρίαρχη θέση της στην εταιρεία Turkish Petroleum, η χρηματοδότηση από την πλευρά της του σιδηροδρόμου της Βαγδάτης, η μεγάλη δραστηριότητα του μονοπωλίου Krupp στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων χρωμίου της δυτικής Μικράς Ασίας έδειχναν, όπως γράφει και ο Γερμανός μελετητής G. Bauman, τις επεκτατικές διαθέσεις του γερμανικού ιμπεριαλισμού στην Ανατολή.

Στις 3/3/1903 υπογράφτηκε η γερμανοτουρκική συμφωνία για τα πετρέλαια της Εγγύς Ανατολής. Η λέξη πετρέλαια, αν και δεν υπήρχε στο κείμενο της συμφωνίας, αποτελούσε όμως την ουσία της. Με βάση την συμφωνία αυτή, η εταιρεία Société du chemin de fer ottoman d' Anatolie, που ήταν κάτω από γερμανικό έλεγχο, αποκτούσε το δικαίωμα ελεύθερης εκμετάλλευσης του υπεδάφους μιας τεράστιας περιοχής, που επεκτείνετο 20 χιλιόμετρα δεξιά και αριστερά της σιδηροδρομικής γραμμής που οδηγούσε στην Βαγδάτη. Όλη η πετρελαιοφόρα περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έπεφτε στα χέρια των γερμανικών μονοπωλίων.

Πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Γερμανία κατείχε μία από τις πρώτες θέσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα 1912 είχε την τρίτη θέση στο οθωμανικό εισαγωγικό εμπόριο, με σύνολο εισαγωγών 22.915.000 δολάρια και την έκτη θέση στο εξαγωγικό εμπόριο της Τουρκίας με σύνολο εξαγωγών 5.400.000 δολάρια. Η σύνθεση αυτή του εξαγωγικού-εισαγωγικού εμπορίου Γερμανίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδειχνε ότι οι Γερμανοί μονοπωλιστές είχαν βρει στο πρόσωπο της Τουρκίας μια κατάλληλη χώρα για την αποικιακή δραστηριότητά τους. Το παθητικό για την Τουρκία ήταν τεράστιο. Στο διάστημα 1894-1912, οι εισαγωγές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την Γερμανία είχαν αυξηθεί κατά 1.800% και οι εξαγωγές προς αυτήν μόλις κατά 400%. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν για την Γερμανία όχι μόνο ένας τόπος για ευνοϊκές επενδύσεις κεφαλαίων αλλά και προνομιακής τοποθέτησης των εμπορευμάτων των γερμανικών μονοπωλίων.

(...) Άλλη σοβαρή αιτία που συνετέλεσε στην απότομη αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων των ιμπεριαλιστών στην Εγγύς Ανατολή ήταν η κατάρρευση της τσαρικής Ρωσίας. Ο ρωσικός τσαρικός ιμπεριαλισμός πάντα υπήρξε ένας από τους πιο ενεργητικούς στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής. Είναι γνωστό ότι, από τα τέλη του 19ου αιώνα, οι αγγλο-ρωσικές αντιθέσεις αυξάνονται συνεχώς και ότι μία από τις βασικές αιτίες του φαινομένου αυτού ήταν ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο ιμπεριαλιστικές δυνάμεις για την κυριαρχία στην Εγγύς Ανατολή.

Το νέο σοβιετικό κράτος στην Ρωσία παραιτήθηκε από όλα τα προνόμια που είχε ο τσαρισμός στην Εγγύς Ανατολή και κατήγγειλε όλες τις αποικιοκρατικές συμφωνίες που είχε συνάψει η παλιά Ρωσία. (...)

Η ανισομερής οικονομική ανάπτυξη των ιμπεριαλιστικών χωρών και η δυσμενής επίδραση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου στην οικονομία της Αγγλίας και της Γαλλίας έδωσαν την δυνατότητα στις ΗΠΑ να γίνουν η πανίσχυρη δύναμη του λεγόμενου δυτικού κόσμου.

Όταν οι ΗΠΑ μπήκαν στον πόλεμο, χρωστούσαν στην Ευρώπη 4,5 δισεκατομμύρια δολάρια. Μετά τον πόλεμο τα πράγματα αντιστράφηκαν. Η Ευρώπη όφειλε στους Αμερικανούς 11,6 δισεκατομμύρια δολάρια. Από το ποσό αυτό, 4,7 δισ. ήταν αγγλικά χρέη, 3,8 δισ. γαλλικά και 1,8 δισ. ιταλικά. Η Ευρώπη, αμέσως μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, πλήρωνε καθημερινά ένα εκατομμύριο δολάρια στις ΗΠΑ για τόκους καί επιτόκια. Οι μπίζνεσμεν της Ουώλ Στρητ ποτέ άλλοτε, όπως παρατηρεί και W. Z. Foster, δεν κέρδισαν τόσα πολλά. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν γι' αυτούς πηγή θησαυρισμού. (...) Το αποτέλεσμα όμως αυτού του γεγονότος ήταν ότι οι ΗΠΑ, αμέσως μετά την λήξη του πολέμου, γύρεψαν το ξαναμοίρασμα του κόσμου στην βάση της υπεροχής τους, πράγμα που σήμαινε ευνοϊκό για τους Αμερικανούς ξαναμοίρασμα των αποικιών και των υπανάπτυκτων χωρών.

(...) Η αμερικανική διείσδυση στην Εγγύς Ανατολή αρχίζει από τις αρχές του 19ου αιώνα. Στις 7/5/1830, οι ΗΠΑ, με την αμερικανο-οθωμανική συνθήκη «για το εμπόριο και την ναυτιλία», απόκτησαν όλα τα προνόμια που είχαν και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το άρθρο 3 της συνθήκης έδινε στους Αμερικανούς την ελευθερία να εμπορεύονται με την Τουρκία πάνω σε προνομιακή βάση. Οι έμποροι των ΗΠΑ αποκτούσαν το δικαίωμα της ετεροδικίας και τα αμερικανικά εμπορεύματα ευνοϊκή μεταχείριση.

Το 1896 γίνεται η πρώτη απόπειρα των Αμερικανών για την ανεύρεση και εκμετάλλευση πετρελαίων στην Εγγύς Ανατολή. Τον χρόνο αυτό πήγε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ο Αμερικανός ναύαρχος Colby H. Chaster. Επίσημος σκοπός της αποστολής του ήταν να διαμαρτυρηθεί για τις σφαγές σε βάρος των Αρμενίων. Ο αστός ιστορικός Robert Newman αξιολογεί έτσι το ταξίδι του Αμερικανού ναυάρχου: «Το αποτέλεσμα της προστατευτικής δραστηριότητάς του προς τους χριστιανούς της Τουρκίας παραμένει άγνωστο. Εκείνο όμως που είναι βέβαιο είναι ότι μύρισε πετρέλαιο. Είναι ανάγκη να

ΝΙΚΟΣ ΨΥΡΟΥΚΗΣ
Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΙΓΑΙΟΝ-ΚΟΥΚΙΔΑ, ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2000

γνωρίζουμε ότι, για καλό τους ή για κακό τους, οι Αρμένιοι ζουν ακριβώς σε μια περιοχή που υπάρχουν πετρέλαια. Ο κύριος Chaster αντιλήφθηκε την ύπαρξή του, επέστρεψε εσπευσμένα στην πατρίδα του, έκανε τις εισηγήσεις του, ξαναγύρισε στην Τουρκία και παρουσιάστηκε στην Υψηλή Πύλη με προτάσεις για την δημιουργία σιδηροδρομικής γραμμής και για την εξασφάλιση στους Αμερικανούς του προνομίου της εκμετάλλευσης των πετρελαίων στην Μικρά Ασία, το Ιράκ, την Περσία και την Μεσοποταμία».

Οι προσπάθειες των ΗΠΑ δεν περιορίσθηκαν στην δραστηριότητα του Chaster. Από τις αρχές του 20ού αιώνα η αμερικανική διπλωματία προσπαθεί συστηματικά να αποσπάσει το προνόμιο της εκμετάλλευσης των πετρελαίων της Εγγύς Ανατολής, έστω και με αντάλλαγμα την παραίτησή τους από το δικαίωμα της ετεροδικίας. Ο Αμερικανός ιστορικός Albert Hutchinson Putney παρατηρεί ότι, από τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας, «οι εκπρόσωποι της διπλωματίας του δολαρίου άρχισαν να αλλάζουν πολιτική απέναντι στην Τουρκία. Αυτόν τον καιρό το Σταίητ Ντηπάρτμεντ μελετούσε κατά ποσό δεν θα ήταν πιο συμφέρουσα η εγκατάλειψη του δικαιώματος της ετεροδικίας στην Τουρκία με αντάλλαγμα το δικαίωμα ανάληψης σιδηροδρομικών έργων και ανοικοδόμησης ορυχείων στην Ανατολή από τα αμερικανικά μονοπώλια».

Το 1910 μπορούμε πια να βρούμε τους εκπροσώπους της διπλωματίας του δολαρίου, τους εκπροσώπους των αμερικανικών μονοπωλίων, δραστήρια να κινούνται στην Κωνσταντινούπολη, στην Σμύρνη, στην Βιτλίς, στην Αϊντάμπ, στην Σαμψούντα, στην Βηρυττό.

(...) Στα τέλη του 19ου αιώνα και στις πρώτες δύο δεκαετίες του 20ού αιώνα αυξήθηκαν σημαντικά οι εμπορικές συναλλαγές των ΗΠΑ με την Τουρκία. Οι αμερικανικές εξαγωγές προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, από 90 χιλ. δολάρια που ήταν το 1894 έφτασαν σε 5.393 χιλ. το 1912, δηλαδή αυξήθηκαν πενήντα φορές. Στο ίδιο διάστημα οι αμερικανικές εισαγωγές από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, από 661 χιλ. δολάρια έφτασαν σε 6.066 χιλ., δηλαδή αυξήθηκαν δέκα φορές. Η με γρήγορους ρυθμούς αύξηση των αμερικανικών εξαγωγών προς την Τουρκία, πέντε φορές μεγαλύτεροι από εκείνους των αντίστοιχων εισαγωγών, έδειχνε ότι οι ΗΠΑ έντειναν τις προσπάθειες της νεοαποικιακής εκμετάλλευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστικό της αύξησης της αμερικανικής οικονομικής επιθετικότητας στην Εγγύς Ανατολή ήταν και το γεγονός της ίδρυσης το 1911 του Αμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου για την Τουρκία (American Chamber of Commerce), που αργότερα μετονομάστηκε σε «The American Chamber of Commerce of the Levante». Αλλά το αυξημένο ενδιαφέρον των μονοπωλίων των ΗΠΑ για την Εγγύς Ανατολή μας το μαρτυρεί και ένα μήνυμα του προέδρου Ταφτ προς το Κογκρέσο, τον Δεκέμβριο του 1911, στο οποίο αναφερόταν η εμφάνιση «νέων συμφερόντων για τους Αμερικανούς παραγωγούς και εξαγωγείς στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής».

(...) Οι ΗΠΑ, από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ιδρύουν μια σειρά σχολεία στην Εγγύς Ανατολή. Το 1863 ιδρύουν το Robert College στην Κωνσταντινούπολη, το 1866 το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού, το 1871 το Istanbul Women's College, το 1919 το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο του Καΐρου. Συνολικά το 1914 υπήρχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία 675 αμερικανικά σχολεία με 54.317 μαθητές.

Ο Αμερικανός Taleot Williams έγραφε το 1919: «Εκεί όπου οι άλλοι επενδύουν κεφάλαια με σκοπό το υλικό κέρδος, εμείς επενδύσαμε 40 εκατ. δολάρια για διατροφή των πεινασμένων, 20 εκατ. δολάρια για την ίδρυση σχολείων και 50 εκατ. για την παιδεία, ιατρική περίθαλψη και την θρησκεία. Τέτοιο ρεκόρ ευεργετικής δραστηριότητας δεν έχει να παρουσιάσει κανένα άλλο έθνος επί της Γης». Και ο συμπατριώτης του W. M. Ramsay, τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου, πρότεινε: «Για να σωθούν τα ιδεώδη και η περιουσία των Αμερικανών στην Εγγύς Ανατολή, που χωρίς κανένα ιδιοτελή σκοπό ξόδεψαν τα λεφτά τους στην Τουρκία, να μπει κάτω από την άμεση κηδεμονία των ΗΠΑ η οθωμανική κυβέρνηση».

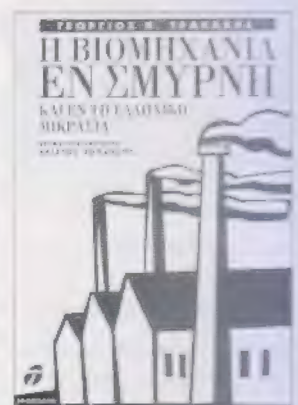
Αλλά αν ο Ramsay τοποθετούσε με αυτόν τον τρόπο τις αμερικανικές επιδιώξεις στην Εγγύς Ανατολή, υπάρχουν άλλοι αστοί ιστορικοί που είναι πιο απλοί στην διατύπωση της

σκέψης τους. Ο Γάλλος ιστορικός Maurice Pernot διαφωνεί με την άποψη ότι οι Αμερικανοί ξόδευαν τα λεφτά τους για την μόρφωση των παιδιών της Εγγύς Ανατολής ή για την διατροφή των πεινασμένων λαών της. Ο Pernot παρατηρεί ότι «οι Αμερικανοί κήρυκες της χριστιανικής αγάπης στην Εγγύς Ανατολή ούτε για μια στιγμή δεν απομακρύνθηκαν από την γραμμή της υπεράσπισης των οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων της πατρίδας τους». Ένας από αυτούς τους «κήρυκες της χριστιανικής αγάπης» ήταν και ο Ροκφέλλερ της *Standard Oil*, που ξόδεψε στην Εγγύς Ανατολή, στο διάστημα από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι το 1927, 500 εκατομμύρια δολάρια για «φιλανθρωπικούς σκοπούς», δηλαδή για την αμερικανική επικράτηση. Αλλά ο ίδιος ο Νέλσων Ροκφέλλερ έδωσε το νόημα της φιλανθρωπικής δραστηριότητάς του και έτσι περιττεύει η γνώμη των άλλων. Γράφει: «η βοήθεια για την εξάλειψη των επιδημικών ασθενειών στις υπανάπτυκτες χώρες πρέπει να είναι αδιάρρηκτα συνδεμένη με τον σκοπό της αύξησης των εξαγωγών τους σε στρατηγικές πρώτες ύλες».(...)

Άλλη αιτία που έφερε την απότομη αλλαγή στο συσχετισμό των δυνάμεων του ιμπεριαλιστικού στρατοπέδου στην Εγγύς Ανατολή μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ήταν η καταπληκτική αύξηση της αγγλικής στρατιωτικής δύναμης στην περιοχή αυτή.

Η Εγγύς Ανατολή ήταν μια περιοχή όπου από παλιά οι οικονομικές, πολιτικές και στρατιωτικές θέσεις του αγγλικού ιμπεριαλισμού ήταν πολύ ισχυρές. Η αγγλική αποικιακή κυριαρχία στην Εγγύς Ανατολή ιδιαίτερα δυνάμωσε στα τέλη του 19ου αιώνα με την τελειοποίηση του στρατιωτικού αποικιακού συστήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Το 1878

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΤΡΑΚΑΚΗΣ
Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙ ΕΝ ΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΡΟΧΑΛΙΑ 1994

οι Άγγλοι κατέλαβαν στρατιωτικά την Κύπρο και το 1882 την Αίγυπτο. Η επέκταση της αποικιακής αγγλικής στρατιωτικής κατοχής δημιουργούσε μεγαλύτερες προϋποθέσεις οικονομικής διείσδυσης του αγγλικού ιμπεριαλισμού. Το 1890 π.χ. η αγγλική εταιρεία Talbot απόκτησε το μονοπώλιο της καπνοκαλλιέργειας στην Περσία και το 1901 η Αγγλία απόσπασε το δικαίωμα της αποκλειστικής εκμετάλλευσης των 4/5 των περσικών πετρελαίων.

Το αγγλικό κεφάλαιο είχε επίσης ισχυρές θέσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, θέσεις που στις αρχές του αιώνα μας διευρύνθηκαν ακόμα περισσότερο. Το 1914 το 14,36% του δημοσίου χρέους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προερχόταν από δάνεια του αγγλικού κεφαλαίου. Το αγγλικό κεφάλαιο είχε τα 13,66% των ξένων επενδύσεων στην Τουρκία. Στο εξωτερικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η Αγγλία, πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, κατείχε την πρώτη θέση. Το 1912 η Τουρκία εισήγαγε από την Αγγλία εμπορεύματα αξίας 43.762 χιλ. δολαρίων και εξήγαγε προς αυτή αξίας 20.506 χιλ. δολαρίων. Την ίδια εποχή το αγγλικό κεφάλαιο είχε σημαντικές θέσεις στην Imperial Ottoman Bank, ιδίως το συγκρότημα British Trade Corporation, και έλεγχε την Εθνική Τράπεζα της Τουρκίας, κυρίως με τα κεφάλαια της χρηματιστικής ομάδας του σερ E. Gassel. Η μεγάλη εταιρία Borax Coy Ltd της δυτικής Μικράς Ασίας ήταν αγγλική. Το εξωτερικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διεξαγόταν βασικά δια μέσου του αγγλικού εμπορικού στόλου. (...)

Η νέα θέση της Γαλλίας, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, έθετε και αυτή με την σειρά της το πρόβλημα του ξαναμοιράσματος της Εγγύς Ανατολής.

Η συντριβή του γερμανικού ιμπεριαλισμού αναπτέρωσε τις ελπίδες των Γάλλων για την κυριαρχία τους στην Ευρώπη. Με τις πολεμικές επανορθώσεις σκόπευαν να δημιουργήσουν μεγάλη στρατιωτική δύναμη, που θα αποτελούσε το στήριγμα της ηγεμονίας τους. Ο γαλλικός ιμπεριαλισμός, αμέσως μετά τον πόλεμο, κατέφυγε και στην συγκρότηση συνασπισμών, όπως της Μικρής Αντάντ (Πολωνία-Τσεχοσλοβακία-Ρουμανία), με την ξεκάθαρη πρόθεση της επέκτασης και εδραίωσης της γαλλικής επιρροής στον ευρωπαϊκό χώρο. Αλλά όλες οι γαλλικές προσπάθειες δεν μπορούσαν να έχουν καμιά προοπτική επιβίωσης χωρίς τα πετρέλαια της Εγγύς Ανατολής. Η Σαχάρα ήταν ακόμα άγνωστη σαν πετρελαιοφόρα περιοχή.

Η Γαλλία, για να επιβάλει την ηγεμονία της στην Ευρώπη, είχε ανάγκη από ισχυρή βιομηχανία, εξοπλισμένη με σύγχρονα τεχνικά μέσα. Είχε ανάγκη από σύγχρονο εμπορικό στόλο και από σύγχρονο οπλισμό για τις ένοπλες δυνάμεις της. Οι απαιτήσεις αυτές ήταν αδύνατο να ικανοποιηθούν χωρίς την ύπαρξη άφθονου πετρελαίου. Η Γαλλία σ' αυτόν τον τομέα καθυστερούσε επικίνδυνα. Η γαλλική παραγωγή πετρελαίου το 1920 ήταν 62.325 τόνοι τον χρόνο, όταν η τότε ανάλογη παγκόσμια παραγωγή ξεπερνούσε τους 98.000.000 τόνους. Επόμενο συνεπώς ήταν η Γαλλία να χρησιμοποιήσει τις οικονομικές της θέσεις στην Εγγύς Ανατολή, όπως και τον στρατό της, για την κατάκτηση των πετρελαίων της περιοχής. Ύστερα, και σαν στρατηγική θέση, η Εγγύς Ανατολή είχε μεγάλη σημασία για την εδραίωση του γαλλικού αποικιακού συστήματος.

Η Γαλλία είχε ισχυρές οικονομικές θέσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1914, το 60% των ξένων κεφαλαίων στην Τουρκία ήταν γαλλικής προέλευσης. Γάλλοι κεφαλαιούχοι είχαν ορυχεία στις τουρκικές ακτές της Μαύρης θάλασσας και στην δυτική Μικρά Ασία. Ισχυρές ήταν και οι θέσεις της γαλλικής χρηματιστικής ολιγαρχίας στην Imperial Ottoman Bank. Επίσης δεσπόζουσα θέση στην τουρκική οικονομία είχαν οι γαλλικές τράπεζες Crédit Lyonnais και Banque Commerciale de Mediterranée. Το γαλλικό κεφάλαιο έλεγχε και άλλους τραπεζικούς οίκους, όπως π.χ. την Τράπεζα Αθηνών.

Πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο εξωτερικό εμπόριο της Τουρκίας, η Γαλλία κατείχε την δεύτερη θέση. Τέλος, διέθετε στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής καλά οργανωμένο δίκτυο από «φιλανθρωπικά ιδρύματα». Στην Τουρκία, πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρχαν 500 γαλλικά σχολεία με 59.141 μαθητές.

Έντονες κατακτητικές βλέψεις στην Εγγύς Ανατολή είχε και ο ιταλικός ιμπεριαλισμός. Το οικονομικό του όμως δυναμικό ήταν πολύ κατώτερο από εκείνο των άλλων δυνάμεων. Γι' αυτό, αν ο αγγλικός ιμπεριαλισμός είχε έντονο αποικιακό χαρακτήρα, ο γαλλικός τοκογλυφικό, ο γερμανικός μιλιταριστικό, ο ιταλικός από την ίδια την αδύνατη βάση του ήταν υπέρμετρα καιροσκοπικός. Ο Βίσμαρκ αποκαλούσε την Ιταλία «τσακάλι». Και τούτο γιατί πάντα προσχωρούσε προς εκείνη την μεγάλη ιμπεριαλιστική δύναμη που θα της έδινε ένα κόκαλο. Το όνειρο του ιταλικού ιμπεριαλισμού για την κυριαρχία στην Μεσόγειο (Mare Nostrum) άρχισε να αποκτά προϋποθέσεις επιτυχίας όταν, στα 1911-12, ο ιταλοτουρκικός πόλεμος τέλειωνε με την κατάκτηση της Λιβύης από τους Ιταλούς. Το δεύτερο βήμα έγινε στις 17/4/1917, στο Saint Jean de Maurienne, όπου οι σύμμαχοι της Αντάντ, για να εξασφαλίσουν την ιταλική συμμετοχή στο συνασπισμό τους και την ιταλική πολεμική σύμπραξη, έδωσαν την υπόσχεση για την παραχώρηση της περιοχής της Σμύρνης στους Ιταλούς. Οι μόνοι που έμειναν πιστοί σε αυτή την ιμπεριαλιστική συμφωνία ήταν οι Ιταλοί ιμπεριαλιστές. Μεταπολεμικά δεν μπορούσαν να ανεχθούν ότι οι σύμμαχοι τους τούς εξαπάτησαν και έκαναν το παν για να εισπράξουν στο ακέραιο την αμοιβή τους.

Οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Αγγλία και την Γαλλία, ανάμεσα στην Αγγλία και τις ΗΠΑ, ανάμεσα στην Γαλλία και την Ιταλία, ανάμεσα στην Αγγλία και την Ιταλία, εκδηλώθηκαν στα 1919-22 στην Εγγύς Ανατολή κάτω από ποικίλες μορφές και διάφορους συνδυασμούς. Οι αντιθέσεις αυτές ήταν οι κύριες, όχι όμως και οι μοναδικές. Υπήρχαν και μια σειρά άλλες, δεύτερης και τρίτης σημασίας, όπως οι αντιθέσεις ανάμεσα στα διάφορα βαλκανικά κράτη, οι ελληνοϊταλικές αντιθέσεις κ.λπ., γεγονός που περιέπλεκε ακόμα περισσότερο την κατάσταση στο ιμπεριαλιστικό στρατόπεδο.

*Το κείμενο είναι απόσπασμα από το βιβλίο του Νίκου Ψυρούκη *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, εκδόσεις Αιγαίον-Κουκίδα.

ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ

ΟΜΙΛΙΕΣ

ΛΙΒΑΝΗΣ-ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ

ΟΜΙΛΙΕΣ ΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΕΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ. ΑΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΦΟΡΑ ΤΙΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΝΤΟΥΤΟΙΣ ΟΙ ΟΜΙΛΙΕΣ ΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ ΤΟΥ.

μέρος Β΄

ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΗΧΟΣ

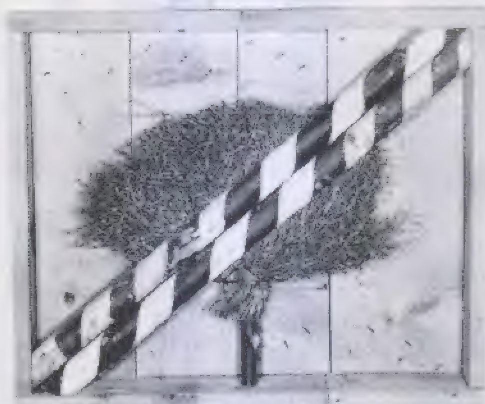

η προσφυγιά
και η γενοκτονία της μνήμης

το χαμένο μυθιστόρημα

του Βάσου Φτωχόπουλου

Η Σμύρνη δεν είναι μια χαμένη πατρίδα. Μάλλον το χαμένο μυθιστόρημα του ελληνισμού είναι. Ενός μυθιστορήματος που ακόμη περιμένουμε την έκδοσή του. Μπορεί και να μην μπορεί να γραφτεί ποτέ πια. Με τον κώλο δεν

γράφονται μυθιστορήματα. Το κεφάλι –η Κωνσταντινούπολη– και η καρδιά –η Σμύρνη– δεν υπάρχουν πια στον κορμό του ελληνισμού. Όπως λέει και ο Μιχάλης Πασιαρδής, αντί οι Έλληνες ν' απελευθερώσουν την κεφαλή –εγώ προσθέτω και την καρδιά– απελευθέρωσαν τον κώλο, τουτέστιν την Πελοπόννησο*. Έκτοτε γράφουμε ΠΟΙΗΣΗ, και μυθιστορήματα του κώλου. Καθόλου τυχαίο.

Το μυθιστόρημα θέλει δομή, δόμηση, Ανατολή, Δύση, Βορρά και Νότο. Θέλει αμφίδρομες διαδρομές προς όλα τα σημεία του ορίζοντος. Θέλει καρδιάν και νουν. Μια Ακρόπολη περιτριγυρισμένη από αθλιότητες δεν μπορεί να γεννήσει μυθιστόρημα. Μια πρωτεύουσα που έως το 1920 έβοσκαν πρόβατα στο κέντρο της δεν μπορεί να είναι κοινωνία με παρελθόν και μέλλον. Ίσως γι' αυτό το λόγο οι μεγάλοι μας ποιητές, Σεφέρης και Ελύτης, έγραψαν τα μεγάλα τους έργα κοιτάζοντας ο πρώτος προς την Κύπρο και ο δεύτερος προς το Αιγαίον Πέλαγος. Ίσως για τον ίδιο λόγο ο Καβάφης της Αλεξάνδρειας, μιας Αλεξάνδρειας που ανέπνεε τον αέρα της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, είναι ο μεγαλύτερος ποιητής της νεότερής μας ιστορίας.

Τώρα στην Αθήνα των προσφύγων και των νεοπροσφύγων ζούμε σ' άλλους ρυθμούς και αγναντεύουμε σ' άλλες κατευθύνσεις. Ο λεγόμενος εκσυγχρονισμός μάς αλλάζει τα φώτα παρ' ότι ακόμη σκοντάφτουμε στα ίδια χαλασμένα πεζοδρόμια. Αναζητούμε την ιστόρηση του μύθου μας ανάμεσα στο φολκλόρ μιας νέας εποχής, η οποία όλο έρχεται μα δεν έρχεται, και σε κάτι ψευτογαμοστέκια στο Κολωνάκι ή τις "λαϊκές" συνοικίες της Αθήνας. Που και που, όπως παλιότερα η *Λωξάντρα* και τώρα *οι Μάγισσες της Σμύρνης*, ερεθίζουν τη μοναξιά μας και το στρίμωγμά μας. Μας αναγκάζουν ν' ανοίξουμε ένα μικρό παράθυρο στο κελί μας και ν' αγναντέψουμε, ως τουρίστες πια, τον χαμένο μας εαυτό. Μόνο που τα video-clip και τα χιτάκια έχουν ημερομηνία λήξης. Λέτε να είναι τυχαίο που η Σμύρνη και η Κωνσταντινούπολη να είναι ακόμη best-seller; Σταματάω εδώ. Δεν είμαι φιλόλογος ούτε κριτικός της λογοτεχνίας. Μπαίνω σε επικίνδυνα χωράφια.

Επιστρέφω στα δικά μου χωράφια, χωράφια οικοπεδοποιημένα γεμάτα συρματοπλέγματα. Πρόσφατα ανέβηκα για πρώτη φορά σε ψηλό κτήριο της Λευκωσίας, κάτι σαν roof-garden λεγόταν. Είδα ρουφιάνους και όλη την κατεχόμενη Λευκωσία. Είδα και τον Πενταδάκτυλο. Προσπάθησα με την φαντασία μου να διαπεράσω τον πενταδάκτυλο και να δω την Κερύνεια, την αγαπημένη μου Γιαλούσα και, πιο πέρα, την λατρευτή μου Μικρά Ασία. Τίποτα. Έβλεπα μόνο την τεράστια Τουρκική σημαία χαραγμένη πάνω στον ξερό Πενταδάκτυλο. Έψαχνα για την μικρασιάτισσα γιαγιά μου, την Ελεονόρα Πιλαφτζιόγλου. Δεκατριών χρόνων την έκλεψε ο παππούς μου από την Τραπεζούντα. Την πήρε στην Πόλη, την πήρε στη Σμύρνη και μετά άρχισαν οι διωγμοί. Πριν την καταστροφή. Διέσχισαν την Μικρά Ασία και έφτασαν στην Μερσίνα. Απ' εκεί με βάρκα έφτασαν στο Ριζοκάρπασο της Κύπρου μ' ένα παιδάκι στο χέρι, την Ελένη. Η θεία μου η Ελένη ζει ακόμη. Βρίσκεται σε κάποιο γηροκομείο του Τορόντο στον Καναδά. Η γιαγιά μου και ο παππούς μου πέθαναν στο Λονδίνο. Ολόκληρο μυθιστόρημα.

Μικρός στη Γιαλούσα καθόμουν στο προαύλιο του σχολείου μου και, ατενίζοντας τα βουνά της Καραμανιάς, έφτιαχνα κόσμους δικούς μου. Ακολουθούσα την πορεία του παππού και της γιαγιάς και, διαμέσου Σμύρνης, Κωνσταντινούπολης και άλλων δικών μου φανταστικών πόλεων, κατέφθανα στο σπίτι της γιαγιάς μου στην Τραπεζούντα. Χτυπούσα την πόρτα και έμπαινα μέσα. Έως το 1974 μπορούσα με λεπτομέρειες να περιγράψω το σπίτι της γιαγιάς, την αυλή, τα έπιπλα και ολόκληρη την Τραπεζούντα με λεπτομέρεια. Σήμερα απλώς θυμάμαι την πόρτα και τίποτε άλλο. Θυμάμαι δηλαδή μια εικόνα. Ένα χέρι χωρίς κορμί να κτυπάει πάνω σε μια ξύλινη μεγάλη πόρτα.

Την Γιαλούσα την θυμάμαι πέτρα-πέτρα. Θυμάμαι τα σπίτια, τα χωράφια, τις παραλίες, τα δέντρα, τους συγχωριανούς μου. Μόνο που τώρα, σαν ταξιδεύω από το σπίτι μου προς το σχολείο μου και περνώ από τους καφενέδες, κανείς δεν μου μιλάει. Τούρκοι θα είναι οι θαμώνες. Νευριάζω και προσπαθώ να φτιάξω εικόνες συγχωριανών μου να κάθονται στα καφενεία. Τα καφενεία είναι τα ίδια, οι καρέκλες είναι ακριβώς οι ίδιες, τα τραπέζια το ίδιο. Η μνήμη όμως εξασθενεί. Δεν μπορώ πια να φανταστώ ούτε να πλάσω τους συγχωριανούς μου στα καφενεία. Προχωρώ πιο κάτω, στο σινεμά "Ευαγόρας". Θυμάμαι τις γυάλινες θήκες με τις διαφημιστικές αφίσες. Δεν βλέπω πουθενά ούτε την Λαμπέτη ούτε τον Νικολινάκο. Γέρνω δεξιά μήπως με βοηθήσει ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, μόνο που η εκκλησία είναι και εκκλησία και τζαμί. Δεν βλέπω καλά, κάτι έχουν πάθει τα μάτια μου. Προχωρώ κουτσαίνοντας προς το Κοκκάλειον Δημοτικόν σχολείο Αιγιαλούσης και φτάνω στον αγαπημένο μου πεύκο μ' ένα πόδι. Πέφτω. Προσπαθώ να θυμηθώ την κυρία Μαργαρίτα, τον κύριο Κουτσυφτά, τον Νουφρή, τον Τάσο, τον Παμπο, τον Πανίκο, τη Λουκία, τον Νίκο, τη Δώρα, τον.... δεν μπορώ. Κάθε φορά που προσπαθώ να θυμηθώ κάποιο συμμαθητή μου, σαν να μου

* ΒΕΒΑΙΑ Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΞΕΧΝΑΕΙ ΙΣΩΣ ΠΩΣ ΑΥΤΟΣ Ο "ΚΩΛΟΣ", ΔΗΛΑΔΗ Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΕ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΟΜΕΝΩΣ ΟΙ "ΕΛΛΗΝΕΣ" ΣΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΗΤΑΝ ΚΑΤ'Ε ΞΟΧΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΙ!

ένας Πελλοπονήσιος διορθωτής του "Άρδην"

αφαιρούν και κάποιο μέλος του σώματός μου. Μένει ξανά μονάχα ένα χέρι. Θέλω να πω ότι χωρίς την Γιαλούσα νιώθω ακρωτηριασμένος, νιώθω ότι χωρίς τη Γιαλούσα δεν υπάρχει ΜΝΗΜΗ. Θέλω να πω ότι προτιμώ τη ΜΝΗΜΗ παρά το "υψηλότερον βιοτικόν επίπεδον". Θέλω να πω ότι θέλω αυτά που μου ανήκουν. Θέλω να πω ότι αυτοί που μου έκοψαν το νήμα της ζωής στα 24 μου χρόνια πρέπει να τιμωρηθούν τουλάχιστον ηθικά. Δεν εννοώ προφανώς μόνον τους Τούρκους. Δεν θέλω να παζαρέψω την μνήμη μου ούτε να την "εκσυγχρονίσω".

Δεν θέλω να γράψω μυθιστόρημα, ούτε καν ποίηση. Άλλωστε, μαζί με τον Κύριλλο Σαρρή, είμεθα οι μόνοι που ποτέ δεν γράψαμε ποιήματα. Το μυθιστόρημα του Ελληνισμού θα γραφτεί απ' αυτόν που θα προσπαθήσει να καταγράψει την αποτυχημένη απόπειρά του να γράψει ένα τέτοιο βιβλίο.

Ένα τέτοιο βιβλίο πρέπει να έχει πολλές κενές σελίδες, ολόλευκες, για να μπορεί ο καθένας απο εμάς να συμπληρώνει την δικιά του ιστορία, την δική του μικρο-πατρίδα. Πώς αλλιώς μπορεί να καταγραφεί ο ιστορικός μας χώρος; Πώς αλλιώς μπορεί να χωρέσει μια τόσο μεγάλη καταστροφή τόπων, ανθρώπων και ψυχών;

Στη Νέα Υόρκη κηρύττουν Μέρα Μνήμης για την Μικρασιατική Καταστροφή. Στην Νέα Ελλάδα αίφνης όλοι σιώπησαν. Εμάς δεν μας αφορά το θέμα. Εμείς δεν έχουμε μνήμη. Δεν πρέπει να έχουμε μνήμη. Ειδικά τώρα που προσπαθούμε απεγνωσμένα να γίνουμε κακέκτυποι Ευρωπαίοι. Ειδικά τώρα που, εν ονόματι μιας αβέβαιης Ευρώπης, πρέπει να ξεχάσουμε και την μισή Κύπρο. Να μην μιλάμε λοιπόν για το '22, για το '74. Θίγονται οι αριστεροί και οι δεξιοί νεοέλληνες. Αυτή είναι η κατάντια μας. Τον πολιτικό μας λόγο τον εκφέρει πια μια *ΑΥΓΗ* μια *ΧΑΡΑΥΓΗ* και μια ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ. Το '22 δεν ετελείωσεν ακόμα. Ούτε από τη σκοπιά τους ούτε από τη σκοπιά μας. Νωρίς, το 1975, το είχε καταλάβει ο μικρασιάτης Βάσος Δ. Καπαντάης στην ποιητική συλλογή *ΤΗ ΚΥΠΡΩ* .

Ιδού η απόδειξις
Να μην μιλάμε γι' απελευθέρωση της Ιωνίας
Ούτε στην Πόλη
Την ατελείωτη λειτουργία να τελειώσουμε.
αλλά των εχθρών μας ας γίνουμε βούκινα
και συνήγοροι του Ασιάτη ληστή.
Ιδού η απόδειξις της προδοσίας
Τις φωνές μας τις έπνιξαν, για να ακουστεί ξανά
Το ουρλιαχτό του βάρβαρου έξω απ' την πόρτα μας.
Ιδού η απόδειξις. Ιδού το έργο των υποκριτών.
Αλλά ιδού πάλι κι εμείς.
Εμείς οι άλλοι.

Γιαλούσα
Νομός Αμμοχώστου
Ελλάς

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Αφιερωμένο στον κ. ***Σίμο Μενάρδο***

...Για την *καινούργια γέννα*
όλο την περιμένουμε κι όλο κινάει για νάρθη
κι όλο συντρίμμι χάνεται στο γύρισμα των κύκλων.

...
– Νεκροί, σπαρμένοι, στις πεδιάδες και στα περιβόλια
και στα ερμοτόπια και στα βράχια της Ανατολής,
τα που σας ρίξανε σπαθιά, που σας φάγανε βόλια, βαθιά
στα σπλάχνα της Φυλής
ας ριζωθούν α! να στοιχειώσουν ύστερα, μυστήρια, και
βουκέντρα πάντα για νέα οργώματα ας γενούν,
αίματα, νεύρα και θυμοί και χέρια εκδικητήρια.
Πάντα οι νεκροί ας μας κυβερνούν!
– Κ' εσείς, χαρά και η φτώχια σας, του όλβου
κ' εσείς καμάρια,
ικέτες τώρα απλώνοντας το δίσκο του χεριού,
της αργατιάς, της αρχοντιάς δαρμένοι, απομεινάρια της
φλόγας και του μαχαιριού,
τα κλαίτε εσείς τα πάντα σας, σπίτια, αγαθά, θεία δώρα,
παρατημένα, αφανισμένα, πλάσματα, πουλιά,
οπού ώργωνεν ο Έρωτας, θερίζει ο χάρος τώρα,
πάει κ' η πατρίδα κ' η φωλιά.
Στάχια όπου χρύσωναν τη γη, μαυρολογάν κοράκοι.
Τα δάκρυα καταπίνοντας, ζητάτε (οϊμέ η στιγμή
που σας τρυπάει τα σωθικά σαράκι και φαρμάκι),
αγωνιά ζητάτε και ψωμί.
Κι ό,τι αισθάνεστε πως είναι επάνου απ' όλα τ' άλλα και
πως αξίζει θησαυρούς, της ξεκληριάς παιδιά:
κι ό,τι ζητάτε ανείπωτο, το ξέρω' είναι μια στάλα, αγάπη
και καλή καρδιά.
Και οι λυτρωμένοι, αλύτρωτοι. Κ' οι αλύτρωτοι εδώ πέρα
δώστε να ιδούν του λυτρωμού μια χάρη, όσο φτωχή.
Η Ελλάδα μια, ακομάτιαστη και αμέτρητη Μητέρα,
μια των Ελλήνων και η ψυχή!
Τύραννος όταν η όλεθρος καίη στου πιστού το σπίτι
τ' άγια κονίσματα, του καίη τον ιερό ναό,
του μένει η πίστη σαν εικόνα εντός του αχειροποίητη
στον ένα αόρατο Θεό.
Τέτοια η Πατρίδα, Θεός κι αυτή. Απάνου από τα σπίτια,
σε λογής τόπους και δεσμούς και πάντα και προτού,
απάνου από τα χώματα κι από τ' αμπελοφύτια,
μια είναι η Πατρίδα, και παντού.
Μια είν' η Πατρίδα των αιμάτων και δραμάτων, το άστρο
της Ιστορίας το πολικό, του τραγουδιού τροφή,
χώρες καρδιές από παντού μια ψυχή, σ' ένα κάστρο,
κι η προσταγή της: Αδερφοί!

3 του Νοέμβρη 1922

κωστής παλαμάς

του Νίκου Χ. Βικέτου

Η φωτιά που έκαψε τη Σμύρνη τον Σεπτέμβριο του 1922 ήταν η αρχή του τέλους της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Μ. Ασίας, αυτού του διεθνούς εγκλήματος που διέπραξαν οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί και το οποίο, ορισμένα όργανα της Άγκυρας και μερικοί "δικοί μας" νεοφανείς ιστορικοί, προσπαθούν στις μέρες μας να αμφισβητήσουν.

το έπος της προσφυγιάς του 22

ΑΠΟ ΤΟΝ ΞΕΡΙΖΩΜΟ ΣΤΗΝ ΑΝΘΟΦΟΡΙΑ

Ανεξάρτητα από τις απόψεις τους, γεγονός παραμένει ότι μετά την Καταστροφή της Σμύρνης και την Ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών το 1923, η Ελλάδα εξαντλημένη ηθικά, δημογραφικά και οικονομικά από ένα συνεχή δεκαετή πόλεμο, και με αποδιοργανωμένη την κρατική μηχανή, αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει οξύτατο προσφυγικό πρόβλημα.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του θέματός μας, κρίνουμε σκόπιμο να επεξηγήσουμε ότι *πρόσφυγας* θεωρείται το πρόσωπο που εξαναγκάστηκε να φύγει από τον τόπο της μόνιμης εγκατάστασής του, προκειμένου να αποφύγει διωγμούς από την επίσημη εξουσία. Με αυτή την έννοια ομογενείς πρόσφυγες είχαμε στην Ελλάδα μετά την έναρξη της Επανάστασης του 1821, από το Αϊβαλί, τη Σμύρνη, την Πόλη, τη Χίο, τα Ψαρά και άλλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στον 20ό αιώνα και έως το 1920, στην Ελλάδα είχαν καταφύγει ομογενείς πρόσφυγες από τη Βουλγαρία (1913 και 1916), τη Σερβία (1913), τον Καύκασο (1913, 1919-1920), την Ανατολική Θράκη και τη Μ. Ασία κατά τη διάρκεια του Α΄ Διωγμού (1914-1918). Ωστόσο, τα κύματα των εξαθλιωμένων προσφύγων που ξεμπάρκαραν κατά χιλιάδες στα λιμάνια της Ελλάδας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν η οδυνηρή εμπειρία για τους κατοίκους αυτής της χώρας.

Η αποκατάσταση των προσφύγων

Το πρώτο μεγάλο κύμα των προσφύγων άρχισε να αποβιβάζεται στα νησιά του Αιγαίου, στον Πειραιά και στη Θεσσαλονίκη κυριολεκτικά "με την ψυχή στο στόμα", αφού είδαν τη ζωή τους να απειλείται από το μαχαίρι του Τούρκου και τη φωτιά. Χιλιάδες εξαθλιωμένοι άνθρωποι γέμισαν σχολεία, αποθήκες, εκκλησίες, θέατρα, κάθε δημόσιο χώρο που προσφερόταν για στέγαση.

Το δεύτερο μεγάλο κύμα έφτασε κάτω από ομαλότερες συνθήκες στην Ελλάδα μετά την υπογραφή της Σύμβασης για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών (30 Ιανουαρίου 1923), μια πρωτοφανή νομική πράξη "κατά της ανθρωπότητας και του πολιτισμού"[1], την οποία οι Μικρασιάτες πρόσφυγες δεν αποδέχθηκαν ποτέ.

Πόσοι ήταν συνολικά οι πρόσφυγες που έφτασαν στην Ελλάδα; Ακριβής προσδιορισμός τους δεν ήταν δυνατόν να γίνει. Με την απογραφή του 1928 τους υπολόγισαν σε 1.069.957 ψυχές[2]. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται εκείνοι που ήρθαν, έμειναν για ένα διάστημα, και ύστερα έφυγαν για άλλες χώρες (Κύπρο, Γαλλία, Αίγυπτο, Αμερική), ούτε εκείνοι από τη μεγαλοαστική τάξη που δεν απογράφτηκαν σαν πρόσφυγες, ούτε και όσοι πέθαναν από τις επιδημίες τα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς. Αν λάβουμε υπόψη μας τις τελευταίες τρεις παραμέτρους, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο αριθμός των προσφύγων είναι μεγαλύτερος εκείνου που δίνουν τα επίσημα στατιστικά στοιχεία.

Τις αρχικές ανάγκες αυτών των ανθρώπων, που στο μεγαλύτερο τους μέρος ήταν γυναικόπαιδα και γέροντες, αφού οι άνδρες είχαν φονευθεί ή είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι, προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει εκ των ενόντων το κράτος, συνεπικουρούμενο από ιδιωτικούς φορείς και διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις. Τα μέτρα όμως ήταν αποσπασματικά και ορισμένα από αυτά, όπως οι επιτάξεις των σπιτιών[3], δημιούργησαν πρόσθετα προβλήματα. Έτσι το έργο της οριστικής αποκατάστασης ανέλαβε από τον Νοέμβριο του 1922 το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων και λίγο αργότερα η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ), ένας αυτόνομος οργανισμός, ο οποίος συστήθηκε για να διαχειριστεί το δάνειο των 12.300.000 λιρών που πήρε το ελληνικό κράτος από την Κοινωνία των Εθνών. Παρά τα παράπονα που διατυπώθηκαν, η ΕΑΠ πέτυχε να παρουσιάσει θετικότατο απολογισμό, ώστε η αποκατάσταση (αγροτική και αστική) να θεωρείται από πολλούς το μεγαλύτερο ειρηνικό επίτευγμα του νεοελληνικού κράτους από της συστάσεώς του[4].

Η κοινωνική αφομοίωση

Η αποκατάσταση των προσφύγων μπορεί να προχώρησε με γρήγορους ρυθμούς χάρις στην ΕΑΠ, δεν, συνέβη όμως το ίδιο και με την αφομοίωσή τους στις νέες τους πατρίδες, που αποδείχτηκε μια διαδικασία αρκετά δύσκολη και επώδυνη, καθώς δεν έλειψαν οι ανταγωνισμοί μεταξύ των προσφύγων και οι αντιθέσεις τους με τους ντόπιους. Οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, η ανάγκη να προστατευθούν οικονομικά συμφέροντα και προνόμια και τα πολιτικά πάθη συντήρησαν ένα κλίμα οξύτητας μεταξύ γηγενών και προσφύγων που κράτησε για χρόνια. Σχετικά με τα τελευταία αυτά, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος γράφει: "Το πολιτικό πάθος, οι κομματικοί φανατισμοί, έκαμαν μια μεγάλη μερίδα του Ελληνικού Λαού, που είχε από το 1915 διχασθεί, να μην αντικρίσει με συμπάθεια τους πρόσφυγες, όταν τα αδυσώπητα κύματα της Ιστορίας τους έριξαν επάνω στα βράχια της Ελλάδος. Το θυμάμαι και ανατριχιάζω"[5].

Οι πρόσφυγες, παρά τις μεταξύ τους διαφορές (κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές) διακρίνονταν πολιτικά από τους υπόλοιπους Ελλαδίτες. Είναι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τουλάχιστον μέχρι το 1930, προσηλωμένοι στη βενιζελική παράταξη[6] και στηρίζουν με την ψήφο τους τις βενιζελογενείς κυβερνήσεις. Οι αστικής προέλευσης πρόσφυγες, ιδίως εκείνοι από τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη (πάνω από το 50% του προσφυγικού πληθυσμού), είναι φορείς μιας υψηλού επιπέδου παιδείας, γνωρίζουν ξένες γλώσσες, έχουν κοσμοπολίτικο πνεύμα, κατέχουν τους κανόνες του εμπορικού ανταγωνισμού. Οι αγροτικής προέλευσης είναι πολύ πιο έμπειροι και ανοιχτοί σε νέου τύπου μεθόδους καλλιέργειας που ως τότε ήταν άγνωστοι στην Ελλάδα.

1. Βλ. Ελένη Γρ. Τζιούτζια, *Το Τενεκεδένιο Σχολείο της Θεσσαλονίκης. Τα σχολεία των προσφύγων*, Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης-Δήμος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2002, σ.σ. 21 και 24, σημ. 5.

2. Βλ. ΥΕΟ-ΕΣΥ, *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος της 15 -,16 Μαΐου 1928*, τμ. ΙΙ, Αθήνα 1935, σ. 369.

3. Για το θέμα των επιτάξεων βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, "Επίταξις ακινήτων κατοικουμένων ή πωσδήποτε χρησιμοποιουμένων", *Ο Ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι Προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα (11 και 12 Απριλίου 1997)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σσ. 69 - 87.

4. Βλ. Γ.Θ. Μαυροκορδάτος, "Το ανεπανάληπτο επίτευγμα", *Δελτίο ΚΜΣ*, τ. 9, σσ. 8-12.

Οι ξεριζωμένοι Έλληνες της Ανατολής αντιμετώπισαν την αποστροφή, τη λοιδορία, την επιθετικότητα, που εκφράστηκε όχι μόνο με τα λεκτικά συνθήματα ("κάψτε τις παράγκες", "κάψτε τους προσφυγικούς συνοικισμούς") αλλά και με συγκεκριμένες πράξεις βίας, τον αποκλεισμό από διάφορες μορφές συμμετοχής, την αμφισβήτηση του πατριωτισμού και της ηθικής τους. Ο Γεώργιος Βλάχος, ο εγκυρότερος αρθρογράφος του αντιβενιζελισμού, συνιστούσε στο Λαϊκό Κόμμα να μην συμπεριλάβει στους συνδυασμούς του πρόσφυγες υποψηφίους "Γιατί δεν είναι Έλληνες" και έγραφε: "θα μου πείτε: Μα είναι ομόαιμοι και αδελφοί. Ας είναι και αδελφοί και εξάδελφοι. Όταν αποκτήσουν συνείδηση πολιτική και θέληση πολιτών ελευθέρων (πράγμα το οποίον δεν θα συμβεί ποτέ), τότε θα δικαιούνται να θεωρούνται μεταξύ ημών, όχι μόνον ως εκλογείς αλλά και ως εκλέξιμοι"[7].

Αρκετοί από τους πρόσφυγες του '22, για να ξεφύγουν από τον κοινωνικό αποκλεισμό, αναγκάστηκαν να απαλείψουν από τα επίθετά τους το πρόθεμα "καρά -" ή την κατάληξη "-ογλού".

Δεν τα αναφέρουμε αυτά για να αναζωπυρώσουμε εκδικητικά πάθη, ούτε για να καλλιεργήσουμε τάσεις ρεβανσισμού, αλλά δεν μπορούμε να αποσιωπήσουμε γεγονότα που έχουν καταγραφεί από την ιστορία, τη στιγμή μάλιστα που παρόμοια φαινόμενα αντιπροσφυγικού ρατσισμού κατά καιρούς επαναλαμβάνονται.

Τι να πρωτοθυμηθούμε; Τον γυμνασιάρχη στο Ρέθυμνο που από τον ραδιοφωνικό σταθμό της πόλης ισχυριζόταν ότι τα ναρκωτικά στην Ελλάδα τα έφεραν οι πρόσφυγες, ενώ είναι ιστορικά αποδεδειγμένο πως χρήστες ναρκωτικών υπήρχαν στην Ελλάδα πολύ πριν έρθουν στη χώρα οι πρόσφυγες του 1922.

Ή τον καθηγητή της Χημείας στη Νέα Αρτάκη της Εύβοιας, που μέσα στην τάξη επαναλάμβανε τη θεωρία για την παστρικιά Μικρασιάτισσα γυναίκα, όταν ήταν γνωστό ότι το επίθετο αυτό είχε καταστεί στην αντιπροσφυγική διάλεκτο συνώνυμο της πόρνης.

Ή τον θεωρητικό της 4ης Αυγούστου στην Ελλάδα, ο οποίος στην εβδομαδιαία εκπομπή του από το "TELE CITY" συκοφαντούσε συστηματικά τους Έλληνες της Μ. Ασίας ότι δεν στρατεύθηκαν για να υπερασπιστούν την ανεξαρτησία της πατρίδας τους, χωρίς να μπει στον κόπο να αναφέρει τίποτα για τους Μικρασιάτες εθελοντές που πολέμησαν στη μικρασιατική εκστρατεία, όπως και παλαιότερα κατά την Επανάσταση του 1821 και στους Βαλκανικούς πολέμους.

Η συμβολή των προσφύγων

Ο ερχομός των προσφύγων έλυσε μια για πάντα το εθνολογικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα στον ευαίσθητο βορειοελλαδικό χώρο και συνέβαλε στην αμυντική θωράκιση των βορείων συνόρων της χώρας. Και αυτό το επίτευγμα ήταν ασφαλώς "το πιο ουσιαστικό αντιστάθμισμα της καταστροφής".

Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες συνέβαλαν στην αγροτική μεταρρύθμιση, δίνοντας ιδαίτερη ώθηση σε ορισμένους κλάδους της γεωργίας, όπως η αμπελουργία, η σηροτροφία, η ροδοκαλλιέργεια, η καπνοκαλλιέργεια, η ελαιοκομία, η καλλιέργεια των λαχανικών και στην εντυπωσιακή αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Την ίδια ώρα επήλθαν αλλαγές και στον άλλο κλάδο της αγροτικής παραγωγής: στον κτηνοτροφικό με την εκτροφή βοοειδών και μοσχαριών που δεν συνηθιζόταν μέχρι τότε.

Άνθρωποι δραστήριοι, ευφυείς και ικανοί, οι πρόσφυγες έδωσαν νέα πνοή σε σημαντικούς τομείς της εθνικής οικονομίας, στο εμπόριο, στη βιοτεχνία, στη βιομηχανία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Νέα Ιωνία (Αττικής) στην οποία οι μεγάλοι βιομηχανικοί κλάδοι της ταπητουργίας, της βαμβακουργίας, της εριουργίας και της μεταξουργίας βρέθηκαν στα χέρια των Μικρασιατών προσφύγων[8].

Ορισμένοι πρόσφυγες, που είχαν μεταφέρει εγκαίρως τα κεφάλαιά τους στην Ελλάδα ή σε ξένες τράπεζες, και κάποιοι άλλοι που έφτασαν στην Ελλάδα μετά την Ανταλλαγή, επενδύσανε σε διάφορους αναπτυξιακούς τομείς τις οικονομίες τους που διέσωσαν φεύγοντας από την πατρίδα τους. Επιπροσθέτως, οι πρόσφυγες αποτελούσαν φθηνή εργατική δύναμη που διοχετεύθηκε στην αγορά εργασίας και ευνόησε πρωτίστως τη βιομηχανική παραγωγή.

Φορείς φιλελευθέρων αντιλήψεων και πολιτιστικών αξιών, οι πρόσφυγες του 1922 ανέδειξαν πλήθος σημαντικών προσωπικοτήτων σε όλους τους τομείς της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας, της οικονομίας, της δημοσιογραφίας, του αθλητισμού και πρωτοστάτησαν στην εδραίωση του συνεταιριστικού και του εργατικού κινήματος. Ο περιορισμένος χώρος του περιοδικού δεν μας επιτρέπει να αναφέρουμε ονομαστικά τους διακριθέντες. Περιοριζόμεθα να σημειώσουμε το όνομα του Νομπελίστα ποιητή μας Γιώργου Σεφέρη και του μεγαλοεφοπλιστή Αριστοτέλη Ωνάση σαν τα πιο γνωστά παραδείγματα επιφανών Μικρασιατών που κατέστησαν διεθνώς γνωστή τη χώρα μας.

Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες διατήρησαν στενό το δεσμό τους με την Ορθοδοξία και με τη βοήθεια των συλλόγων τους κράτησαν ζωντανή τη λαϊκή τους παράδοση[9]. Οι παράγκες και τα προσφυγικά σπίτια, μερικά από τα οποία διασώζονται και σήμερα, ανάμεσα στους όγκους του τσιμέντου, διακρίνονταν για την πάστρα και τη νοικοκυροσύνη τους, τα ζωηρά τους χρώματα και τις ανθοστολισμένες με βασιλικούς, μπικόνιες, γαρουφαλιές και γιασεμιά αυλές και προσόψεις των σπιτιών τους. Στην αυλή και στο δρόμο αναπτύσσεται η κοινωνικότητα της γειτονιάς, μια καινοτομία που εισήγαγαν στον ελλαδικό χώρο οι πρόσφυγες, και το βράδυ, μετά τον κάματο της σκλη-

5 - "Ελληνικόν δράμα, 1922" [*Ενα γράμμα του Προέδρου Παναγιώτη Κανελλόπουλου στον Ηλια Βενέζη], *Νέα Εστία*, τχ. 1091, Χριστούγεννα 1972, σ. 25.

6 - Η κομματική τοποθέτηση των προσφύγων αποτελεσε πρόκριμα για την εγκατάσταση τους σε συνοικισμούς γύρω από την Αθήνα, ώστε να αλλοιωθεί το εκλογικό σώμα που στη μεγάλη του πλειοψηφία το αποτελούσαν άτομα προσκείμενα στην αντιβενιζελική παράταξη.

7 - Άλκης Ρήγος, *Η συμβολή των προσφύγων του 1922 στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Ν. Ερυθραίας, Αθήνα 1996, σ.27.

8 - Όλγα Βογιατζόγλου, "Η βιομηχανική εγκατάσταση των προσφύγων στη Νέα Ιωνία παράμετρος της Αστικής Εγκατάστασης", *Ο Ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα* ..., ό.π., σ. 156.

9 - Μια και βρισκόμαστε στον Πειραιά, θυμίζουμε ότι σ' αυτή την πόλη ιδρύθηκε το 1925 το Φιλανθρωπικό Σωματείο "Νέα Σινασός", το αρχαιότερο από τα υφιστάμενα σήμερα προσφυγικά σωματεία, που επί 77 συνεχή χρόνια έχει αναπτύξει μια αδιάλειπτη δραστηριότητα αποβλέποντας στην ανάπτυξη πνεύματος αλληλεγγύης μεταξύ των προσφύγων Σινασιτών και στη διατήρηση της μνήμης της καππαδοκικής πατρίδας]

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗΣ
ΑΚΡΙΤΙΚΗ ΓΕΝΙΑ,
ΣΤΟ ΦΛΕΓΟΜΕΝΟ ΠΟΝΤΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ-Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ

ΤΟ ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1928

ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΡΙΝ ΤΟ '22	ΜΕΤΑ ΤΟ '22
Μικρά Ασία	626.954	37.728	589.226
Ανατολική Θράκη	256.635	27.057	229.578
Πόντος	182.169	17.528	164.641
Καύκασος	47.091	32.421	14.670
Κωνσταντινούπολη	38.458	4.109	35.349
Ρωσία	11.435	5.213	6.221
Δωδεκάνησα	738	355	383
Αίγυπτος	8	1	7
Κύπρος	57	25	32
Ρουμανία	722	266	456
ΣΥΝΟΛΟ	1.164.267	124.698	1.040.343

(ΟΠΩΣ ΑΠΟΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΟ 1930)

ρής βιοπάλης, η ζωή κυλά ανάμεσα στο κουσελάκι, στο ούζο, τους σμυρνέϊκους μεζέδες, το χορό και το τραγούδι.

Ο Μίκης Θεοδωράκης, που από τη μεριά της μάνας του κατάγεται από τον Τσεσμέ της Μ. Ασίας, όταν το 1991 τον τίμησε η Ένωση Σμυρναίων, αποκάλυψε πως το προσφυγικό σπίτι των γονιών του στη Χίο ήταν το πρώτο του σχολείο στη μουσική, καθώς άκουγε τις γυναίκες από το σόι του να ψέλνουν βυζαντινούς ύμνους και να τραγουδούν σμυρνέικα τραγούδια.

Αδικαίωτος ο αγώνας τους

Ο επικός αγώνας των Μικρασιατών προσφύγων και η συμβολή τους στην ανάπτυξη της χώρας έχει καταγραφεί και αναγνωριστεί επίσημα πλέον και κατά τρόπο αναντίρρητο. Αν αισθανθήκαμε την ανάγκη να επαναλάβουμε κάποια πράγματα, είναι γιατί πιστεύουμε πως, στους σημερινούς καιρούς της παγκοσμιοποίησης και της νέας "επικοινωνιακής" λογικής που καλλιεργεί η τηλεόραση, είναι ανάγκη να θυμόμαστε, αν θέλουμε να συνεχίσει το έθνος μας την ιστορική του πορεία και αν θέλουμε να αντλήσουμε διδάγματα από το παρελθόν μας. Κάτι τέτοιο, δυστυχώς, δεν έχει συμβεί.

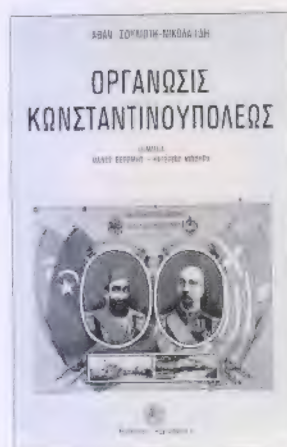
80 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο αντιπροσφυγικός ρατσισμός συνεχίζεται αυτή τη φορά απέναντι στους αδελφούς μας Ποντίους από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

80 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, δεν υπάρχει επίσημη πολιτική για το προσφυγικό και πολλοί πρόσφυγες εξακολουθούν να είναι ακόμα αναποκατάστατοι.

80 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, παριστάμεθα μάρτυρες της καταλήστευσης των τελευταίων υπολοίπων της Ανταλλάξιμης Περιουσίας, προκειμένου να εξυπηρετηθούν πελατειακές σχέσεις και πολιτικά ρουσφέτια..

80 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, και δεν έχει στηθεί πουθενά στην Ελλάδα, με πρωτοβουλία του κράτους, ούτε ένα μνημείο για να θυμίζει στις νεότερες γενιές το μεγαλείο του αγώνα των Μικρασιατών Ελλήνων, ούτε ένα μουσείο για να στεγάσει τα λογής ενθυμήματα που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες, ούτε ένα επιστημονικό ίδρυμα που να ασχοληθεί με τη συλλογή, τη μελέτη και την αξιοποίηση του σχετικού ιστορικού υλικού.

Πώς 80 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή να θεωρούμε δικαιωμένο τον αγώνα τους;

ΑΘΑΝ. ΣΟΥΛΙΩΤΗ-ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ
ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΔΩΝΗ, ΑΘΗΝΑ-ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1984

* Το κείμενο αυτό γράφτηκε για τις ανάγκες ομιλίας που εκφωνήθηκε στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς σε εκδήλωση που οργάνωσε, στις 29 Σεπτεμβρίου 2002, ο Σύνδεσμος Επιστημόνων Πειραιώς για τα 80 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ο Νίκος Βικέτος είναι Γενικός Γραμματέας της "Ένωσης Σμυρναίων".

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

του Δημήτρη Λιβιεράτου

Σύμφωνα με την απογραφή του 1928, το σύνολο του πληθυσμού της Ελλάδας 6.204.684 κάτοικοι.
Πριν από την Μικρασιατική καταστροφή ήρθαν στη χώρα 151.892 άνθρωποι και μετά 1.069.957. Σύνολο 1.221.849. Αποτελούσαν το 19,7 % του ελληνικού πληθυσμού.

Χώρες προελεύσεως των μεγαλυτέρων ομάδων δηλώθηκαν:

Από την Μικρά Ασία 626.954, εκ των οποίων 37.728 αφίχθησαν πριν από την καταστροφή του 1922. Από την Θράκη 256.635 και από αυτούς 27.057 πριν το 1922. Από τον Πόντο 182.169 και 17.528. Από την Βουλγαρία 49.027 και 20.977. Από τον Καύκασο 47.091 και 32.421. Από την Κωνσταντινούπολη, 38.458 και 4.109. Από την Ρωσία 11.435 και 5.124[1]. Να σημειώσουμε ότι, στην απογραφή του 1928, δεν αναφέρονται βέβαια όσοι πέθαναν μέχρι τότε. Πολλοί πρόσφυγες ήρθαν ήδη γέροντες και ταλαιπωρημένοι. Πέθαναν στο διάστημα αυτών των 6 χρόνων, χωρίς πουθενά να αναγραφούν στις επίσημες στατιστικές της επετηρίδας[2].

Όμως μεταξύ των προσφύγων που αναφέρουμε δεν ήταν μόνον κατεστραμένοι και πάμπτωχοι. Από αυτούς που ήρθαν πριν την καταστροφή, αλλά και μερικούς που ήρθαν μέσω άλλων χωρών, είχαν χρήματα. Μερικοί μάλιστα πολλά χρήματα και αποτέλεσαν μέρος της ελληνικής καπιταλιστικής τάξης. Ο μεγαλύτερος από αυτούς, ο Πρόδρομος Μποδοσάκης, έφτασε το 1923 με τεράστια ποσά, περιουσία που είχε αποκτήσει στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι αδελφοί Παπαδόπουλοι, που έχτισαν την πασίγνωστη βιομηχανία Μπισκότων, ήρθαν πριν την καταστροφή με πολλά χρήματα για να συνεχίσουν και να αναπτύξουν τις δουλειές τους.

Όταν το 1961 έγινε μια σχετική έρευνα, απέδειξε ότι ακόμα το ένα τέταρτο των Ελλήνων βιομηχάνων είχε γεννηθεί εκτός Ελλάδος. Παρά το γεγονός ότι είχαν περάσει τόσα χρόνια. Βέβαια αυτοί οι πλούσιοι δεν είχαν καμιά σχέση με τους άθλιους συνοικισμούς των εξαθλιωμένων προσφύγων, που μερικοί από αυτούς διατηρήθηκαν μέχρι το 1965. Ούτε διέθεσαν μέρος της περιουσίας τους για την ενίσχυση των φτωχών και δυστυχισμένων προσφύγων.

Όταν έφτασαν οι μεγάλες ομάδες των προσφύγων, και τους άφησαν να εγκατασταθούν στις παραγκουπόλεις γύρω από τα αστικά κέντρα, χύθηκαν αμέσως σε αναζήτηση δουλειάς. Αφού δεν διέθεταν κανέναν άλλο πόρο ζωής. Προσφέρθηκαν για εργασία με οποιουσδήποτε όρους για να επιζήσουν. Αποτέλεσαν ένα φτηνό προλεταριάτο που έγινε πρώτη ύλη παραγωγής υπεραξίας του, με ορμή, ανερχόμενου ελληνικού καπιταλισμού. Εκείνο τον καιρό τα μεροκάματα μειώθηκαν από την πίεση των τόσων προσφερόμενων χεριών. Και οι πρόσφυγες δεν είχαν καμιά πρόθεση να πλησιάσουν τα ήδη υπάρχοντα και δραστήρια συνδικάτα. Δεν είχαν επαφές μαζί τους. Νόμιζαν ότι η κατάστασή τους είναι προσωρινή και σύντομα θα γυρίσουν στις εστίες τους. Πέρασαν αρκετά χρόνια και ουσιαστικά μετά το 1930 για να αντιληφθούν ότι είναι εργάτες, όσοι ήταν στις πόλεις, και δεν υπήρχε πλέον ελπίδα διαφυγής προς το χαμένο για πάντα εύπορο παρελθόν τους.

Τα συνδικάτα και οι οργανώσεις της αριστεράς δεν τους αντιμετώπισαν εχθρικά, παρ' όλο που έριχναν τα μεροκάματα. Προσπαθούσαν να τους ενσωματώσουν, να τους πλησιάσουν. Υπάρχουν περιπτώσεις σε κυκλοφορία προκηρύξεων π.χ. που η αναγραφή αρχίζει με την κεφαλίδα «Εργάτες, Αγρότες, Πρόσφυγες». Σαν να αποτελούσαν μιαν ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα εκτός των καθιερωμένων τάξεων. Ύστερα από μερικά χρόνια και όχι πολύ αργά, αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρόσφυγες στην πολιτική ζωή. Το πρώτο μεγάλο παράδειγμα αναφέρεται στις εκλογές δημάρχων και δημοτικών συμβουλίων του 1925 και συγκεκριμένα στην Θεσσαλονίκη. Είχε ήδη επικρατήσει ο στρατηγός Πάγκαλος με το πραξικόπημα που έκανε στις 25 Ιουνίου 1925.

Τον Οκτώβριο του 1925 έγιναν δημοτικές εκλογές και τότε ο Πάγκαλος δέχτηκε ένα μεγάλο χτύπημα. Στην Θεσσαλονίκη εξελέγη ο υποστηριζόμενος από το ΚΚΕ Μηνάς Πατρίκιος χαρακτηριζόμενος σαν "εργατοπρόσφυξ" από τις αστικές εφημερίδες. Ο δικτάτορας Πάγκαλος είχε ορίσει υποψήφιο τον βενιζελικό Αγγελάκη. Η τοπική οργάνωση του ΚΚΕ, της οποίας γραμματέας ήταν ο Παστίας Γιατσόπουλος, όρισε υποψήφιο τον Πατρίκιο που ήταν πρόσφυγας. Σχηματίστηκε μέτωπο εργατών και προσφύγων. Προσπάθησαν να συνεργαστούν με την "Συνομοσπονδία Προσφυγικών Οργανώσεων", βενιζελικής επιρροής, με τα μέλη της χαρακτηριζόμενα ως "προσφυγοπατέρες". Συνεργάστηκαν με την αριστερής απόκλισης «Ανώτατη Επιτροπή Προσφύγων» που είχε ηγέτη τον Μηνά Πατρίκιο. Δέχτηκαν την συνεργασία με το ΚΚΕ και ο Πατρίκιος εξελέγη. Περιέλαβε κομμουνιστές στο ψηφοδέλτιο και έτσι κέρδισαν τις εκλογές. Πήραν είκοσι συμβούλους και οι Παγκαλικοί δέκα. Ο Πάγκαλος ακύρωσε τις εκλογές. Οι εκλογές επαναλήφθησαν και ο Πατρίκιος κέρδισε με μεγαλύτερη πλειοψηφία. Ήταν και το πρώτο ισχυρό κτύπημα κατά της δικτατορίας το οποίο έγινε δυνατό από την συμμαχία εργατών και προσφύγων. Αλλά και η πρώτη εμφάνιση των προσφύγων σε δημοτικές εκλογές σαν ανεξάρτητος παράγοντας[3].

Σιγά-σιγά αρχίζουν οι διαφοροποιήσεις. Απογοητεύονται από τον Βενιζελισμό και αυτό σημαίνει ότι υποχωρεί και το όνειρό τους των "Χαμένων Πατρίδων". Την φαντασία τους ότι ο Βενιζέλος, κάποια στιγμή, θα τους οδηγήσει πάλι νικηφόρα στην Μικρά Ασία. Το πρώτο δείγμα φάνηκε στις δημοτικές εκλογές του 1926 στον συνοικισμό της Νέας Κοκκινιάς (Νίκαια), κοντά στον Πειραιά. Υποψήφιοι των προσφύγων κατέρχονται στις εκλογές ανεξάρτητοι από το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Αυτός ο ανεξάρτητος συνδυασμός τους συγκέντρωσε το 20% του συνόλου των ψηφισάντων με 6.998 ψήφους. Αποτελούν την βάση της παράταξης των Αριστερών Φιλελευθέρων, οι οποίοι αργότερα θα συνεργαστούν με την αριστερά στο Κίνημα της Εθνικής Αντίστασης[4].

Αυτά τα χρόνια αρχίζει η απογοήτευση μεγάλου μέρους των προσφύγων από τον Βενιζελισμό. Σταδιακά αποκολούνται και βαδίζουν προς τα αριστερά.

Σε καμιά περίπτωση δεν πέρασαν στην δεξιά. Οι προσφυγοπατέρες που ενεφάνισε η δεξιά σαν υποψήφιους μερικές φορές ήταν μεμονωμένες περιπτώσεις συμφεροντολογικών καταστάσεων. Οι πρόσφυγες θεωρούν πάντοτε την βασιλική δεξιά σαν την παράταξη που τους οδήγησε στην καταστροφή, το ξερίζωμα, την προσφυγιά.

Μέχρι το 1936, μια μεγάλη ομάδα προσφύγων θα περάσει στην αριστερά και όλες της τις εκφράσεις. Οι προσφυγικοί συνοικισμοί στις μεγάλες πόλεις, εργατικοί στην μεγάλη τους πλειοψηφία, θα γίνουν τα μαχητικά προπύργια της Εθνικής Αντίστασης στην Κατοχή 1941-1944. Και θα υποστούνε όλη την αρρωστημένη μανία των οργάνων της δεξιάς μετά την ήττα της Αντίστασης και τα μετεμφυλιακά χρόνια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930*, σελ. 39 και μετά.
2. Λιβιεράτος Δημήτρης, *Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα 1918-1936* (σε 4 τόμους) τομ. Γ΄. σελ. 182.
3. *όπ.π.*, τόμος Β΄, σελ. 148.
4. *όπ.π.*, τόμος Δ΄, 1932-1936 σ. 44.
5. *όπ.π.*, τόμος Δ΄, σελ. 10.

πρόσφυγες ΣΤΟ ΑΙΓΙΟ

Στην εφημερίδα "ΒΗΜΑ της Αιγιάλειας" (27 Σεπτεμβρίου 2002) δημοσιεύθηκαν μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα από κείμενα Αχαιών δημοσιογράφων οι οποίοι λίγο μετά την Μικρασιατική Καταστροφή περιγράφουν τις συνθήκες ζωής των προσφύγων στο Αίγιο.

"...**Καλοντυμένες κυρίες έρχονται** και ζητάνε κορίτσια φτωχών προσφυγικών οικογενειών για δουλάκια, στ' αρχοντικά τους. Άτεκνα αντρόγυνα ζητούν μικρά προσφυγόπουλα για να τα υιοθετήσουν. Ήρθαν επιτροπές για καταγραφή. Δώσανε δελτία για ψωμί. Μοιράσανε ψάθες για να στρώσουν χάμω στο χώμα και μερικές, μισοτριμμένες κουβέρτες για να σκεπαστούν τα γυναικόπαιδα..."

"... Όλοι τους είναι οδυνηρά ξεριζωμένοι. Η ίδια σκληρή μοίρα τους βαραίνει. Χωρίς πατρίδα. Χωρίς το έχει τους. Μερικές φαμέλιες χωρίς τους άντρες τους. Η συμφορά τους έσμιξε όλους. Πλούσιοι και φτωχοί. Αρχόντοι και μεροκαματιάρηδες. Όλοι το ίδιο πράμα. Κοινό το δράμα τους. Κοινός ο πόνος. Το ίδιο βαρειές οι πίκρες και οι στερήσεις τους...".

"... Πολύ βαρύς ο χειμώνας εφέτος, λένε οι ντόπιοι. Το χιόνι έφτασε δύο-τρεις φορές μέχρι απ' έξω από την πόλη. Κι ο βοριάς πάγωνε τα πάντα. Τουρτουρίζει και στο βαρύ κρύο η προσφυγιά, σε κτίρια χωρίς κρεβάτια, χωρίς ρουχισμό... Τώρα με την αναφαγιά και την πείνα σακατεύονται πιο εύκολα και τα κορμιά. Αρρωσταίνουν συνέχεια γέροντες και παιδιά. Γέμισαν οι θάλαμοι και οι διάδρομοι του δημοτικού νοσοκομείου. Ο γιατρός Γεωργιάδης βρίσκεται όλη την μέρα ανάμεσα στους άρρωστους πρόσφυγες...".

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΙΔΗΣ, *ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΙΡΑ* "ΠΕΙΡΑΙΑΣ-ΜΝΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ", ΣΥΛΛΟΓΗ Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

"...Τους βλέπεις στοιβαγμένους κατάχαμα, ο ένας κουλουριασμένος κοντά στον άλλο, και λες: – θα μπορέσουν να ζήσουν; θ' αντέξουν; Το κρύο που μπάζει από παντού δεν θα τους θερίσει; ...Τα λίγα κάρβουνα πόχουν εξασφαλίσει είναι μούσκεμα. Το ίδιο μούσκεμα στα βροχόνερα είναι οι ψάθες που κοιμούνται. Η μάνα φυσάει απεγνωσμένα τη φουφού με τα βρεγμένα κάρβουνα. Εκείνη επιμένει να μην ανάβει. Μελανιασμένα τα παιδιά από την παγωνιά. Κλαίνε τα μάτια τους από τον καπνό. Ξεχύνονται ξυπόλυτα στο δρόμο. Να παίξουν, να τρέξουν, να ζεσταθούν και να ξεχάσουν τα βάσανά τους...".

"...Ξημερώνει η πρωτοχρονιά. Μπαίνει το 1923 κι οι πρόσφυγες στενάζουν μέσα στις σταφιδαποθήκες. Ουρλιάζει απ' έξω ο βοριάς. Η θάλασσα μουγκρίζει. Ο ουρανός βάρυνε ακόμα πιο πολύ. Όλοι λένε πως αν κόψει ο αέρας θ' αρχίσει να χιονίζει... Οι άλλοι πρόσφυγες που μένουν στις πρόχειρες παράγκες, που πρόλαβαν να φτιάξουν, είναι χειρότερα. Εκεί μέσα μπάζει από παντού. Μερικές λαμαρίνες από τη σκεπή ξεκαρφώθηκαν, τις πήρε ο βοριάς, τις πέταξε στα διπλανά χωράφια... Σωστή κοσμοχαλασιά. Στενάζει η προσφυγιά. Σταυροκοπιέται. Παρακαλάει την Παναγιά και την Αγιάννα να κάνουν το θάμα τους, να λιγοστέψει η βαρυχειμωνιά...".

"...Οι γυναίκες της προσφυγιάς έδωσαν την πιο σκληρή μάχη για να επιβιώσουν οι φαμελιές τους. Βάλθηκαν να φτιάξουν τ' αναγκαία για να μπορέσουν να λειτουργήσουν τα νοικοκυριά τους. Άλλες πάλι ξαμολύθηκαν στους δρόμους και στις γειτονιές της πολιτείας ψάχνοντας για καμμιά δουλειά. Χτύπησαν πόρτες. Παρακάλεσαν, προσκύνησαν, ταπεινώθηκαν. Έγιναν παραδουλεύτρες στ' αρχοντόσπιτα. Πλύστρες, δουλικά, εργάτριες στις σταφιδαποθήκες. Τ' αγόρια, από τα δεκα τους χρόνια, πήγανε τσιράκια, παραγιοί, λουστράκια, βοηθοί σε μαγαζιά, καλφάδια σε εργαστήρια. Κάνανε δουλειές του ποδαριού. Όλοι ξεχύθηκαν στους δρόμους για να εξασφαλίσουν ένα κομμάτι ψωμί. Για να βάλουν στην άκρη λίγα λεφτά ν' αγοράσουν ένα πρόχειρο κρεβάτι να κοιμούνται, ένα τραπέζι να τρώνε, μια νυφτήρα να πλένονται...".

"...Οι γυναίκες της προσφυγιάς στάθηκαν αληθινές ηρωίδες. Που τo βρήκαν αυτό το κουράγιο; Πού ήταν κρυμμένη τόση δύναμη, τόση αντοχή. Οι μωρομάνες, που δεν είχαν κανένα ν' αφήσουν τα μικρά παιδιά τους, πήρανε μια σκάφη και ξενοπλένανε. Σταμάτημα δεν είχε αυτή η δουλειά. Ούτε οι σκάφες στεγνώνανε, ούτε τα σκοινιά μένανε άδεια έστω και για μια στιγμή. Τα χέρια τους είχανε φαφατιάσει, σαν παξιμάδια, από το ζεστό νερό, το σαπούνι με την ποτάσα και την αλισίβα. Σταματούσαν πότε-πότε για ν' αρπάξουν τα μωρά, να τα μερώσουν με το βυζί τους. Να τρέξουν μάνι μάνι να ψωνίσουν, να μαγειρέψουν, να μπαλώσουν, να συγυρίσουν. Το νοικοκυριό απλοποιημένο. Μια δύο ψάθες. Λίγες κουβέρτες, το μπογαλάκι με τα ρούχα και τα απαραίτητα κουζινικά και πιατικά. Η πρώτη δουλειά, να πάρουν όλες από έναν γκαζοτενεκέ. Τον ανοίξανε από πάνω. Τον χτίσανε γύρω γύρω μέσα με κεραμιδάκια και λάσπη. Λίγες σιδερένιες βεργίτσες στη μέση για σκάρα. Έτσι, έτοιμες οι φουφούδες. Τις στήσανε στην αυλή. Απάνω και τα χωματένια τσουκάλια με τα νερόβραστα φαγιά...".

"...Το πρώτο που σκέφτηκαν όλες οι γυναίκες ήταν να πάρουν βαμβάκι και πανί. Να ράψουν κάνα στρώμα, κάνα πάπλωμα. Να ξεπιαστούν τα πλευρά τους, στον ύπνο. Και να νικήσουν την παγωνιά με τη ζεστασιά από το πάπλωμα... Οι άντρες γυρίζανε στα γιαπιά, στις αποθήκες και στο λιμάνι να φορτώνουν και να ξεφορτώνουν. Η δουλειά δεν ήταν ταχτική. Το μεροκάματο μικρό, της πείνας... Πώς να χορτάσουν τόσα στόματα στις μικροφαμελιές; Βάζανε στο τσουκάλι μερικά ρεβύθια, φακές, κάνα ζαρζαβατικό. Και λάδι με το κουταλάκι. Ποιος μιλάει για κρέας, για βούτυρο κι αυγά; Γι' αυτό τους βασάνιζαν κάθε τόσο οι επιδημίες. Κι απόκοντα η φθίση, η ισπανική γρίππη, ο δάγγειος, η ελονοσία, θερίζουν οι αρρώστιες τ' αδυνατισμένα προσφυγικά κορμιά...".

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΪΡΑΚΤΑΡΗΣ
ΑΠΟΗΧΟΙ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ ΓΗΣ
ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΥΤΙΚΕΣ ΙΝΔΙΕΣ, ΑΘΗΝΑ 2001

πρόσφυγες ΣΤΗΝ ΘΡΑΚΗ

του θεοφάνη μαλκίδη

Εισαγωγικά

Η Σύμβαση της Ανταλλαγής που προηγήθηκε της Συνθήκης της Λωζάνης θεωρήθηκε ως η μοναδική στο είδος της περίπτωση συμφωνίας ανταλλαγής πληθυσμών σε τόσο ευρεία κλίμακα και, από την πλευρά της Κοινωνίας των Εθνών, (Κ.τ.Ε) προτάθηκε ως λύση σε ζητήματα μειονοτήτων. Είναι γεγονός πάντως ότι, όλοι οι συμπράξαντες απέφυγαν με επιμέλεια να αναλάβουν την ευθύνη της ιδέας για τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του μέτρου[1]. Με τη Συνθήκη της Λωζάνης, η ελλαδική Θράκη αποτέλεσε μία έκταση που κάλυπτε, με εξαίρεση τη στενή λωρίδα γύρω από την Αίνο, ολόκληρη σχεδόν την νότια ακτή της Βαλκανικής Χερσονήσου και όπου, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, θα μπορούσε να γίνει η εγκατάσταση των προσφύγων.

Πληθυσμιακές μεταβολές στην ελλαδική Θράκη μετά το 1922

Τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στη Θράκη (1912-1922) είχαν σαν αποτέλεσμα να προκληθούν δυσμενείς καταστάσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο αριθμός των Ελλήνων, Βουλγάρων και μουσουλμάνων που άλλαξαν τόπο εγκατάστασης στο παραπάνω χρονικό διάστημα υπολογίζεται από 2.300.000 έως 2.500.000.

Οι απογραφές του 1920 και του 1928 αναδεικνύουν μία αριθμητική διαφορά των Ελλήνων που ανέρχεται σε ποσοστό 50% – 303.171 κάτοικοι, έναντι 209.443 το 1920. Το 1923, με την έναρξη της εισροής των προσφύγων, ο πληθυσμός της περιοχής είναι 94.226 Έλληνες, 95.407 Μουσουλμάνοι, 1.183 Αρμένιοι, 16.828 Βούλγαροι και 1.112 Εβραίοι. Παράλληλα, θα πρέπει να προστεθούν και 105.438 Έλληνες πρόσφυγες που κατέφυγαν στην περιοχή, πριν ακόμη αρχίσει η ανταλλαγή πληθυσμών, γεγονός που ανεβάζει το πληθυσμό της ελλαδικής Θράκης στα 314.235 άτομα[2].

Οι προσπάθειες αποκατάστασης

Με την κατάρρευση του μετώπου, οι Έλληνες της Ανατολής κατέφθασαν στην ελλαδική Θράκη και την υπόλοιπη Ελλάδα. Οι πρώτες επιτάξεις δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και καθημερινά εκατοντάδες πέθαιναν από την εξάντληση και τις επιδημίες. Το έργο της αποκατάστασης προσέκρουε σε δυσκολίες, λόγω του όγκου των προσφύγων και της φύσης των προβλημάτων. Οι ρυθμοί αύξησης των προσφύγων και η προσπάθεια εγκατάστασής τους παρέλυσαν τους ρυθμούς της κοινωνικής ζωής αφού η υποδομή και οι πόροι απουσίαζαν.

Η κατάσταση οδήγησε στην απόφαση της ίδρυσης αρχικώς του "**Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων-Αυτόνομου Οργανισμού Προσφυγικής Αποκατάστασης**" και στη συνέχεια της "**Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων**" (Ε. Α. Π.), η οποία εγκρίθηκε από την Κ.τ.Ε., το 1923.

Στο καταστατικό αναφερόταν ότι αποστολή της Ε.Α.Π. θα ήταν η κατάρτιση και εφαρμογή ενός προγράμματος "για την προσφορά παραγωγικής εργασίας στους πρόσφυγες", ενώ τα εισοδήματα από τα κεφάλαια της Ε.Α.Π. απαγορευόταν να δαπανηθούν "δια την ανακούφισιν δυστυχίας ή δι' άλλους φιλανθρωπικούς σκοπούς, μη συνδυαζομένους με την εις παραγωγικά έργα αποκατάστασιν των συντρεχομένων προσώπων". Το ελληνικό δημόσιο παραχώρησε στην Ε.Α.Π., εκτάσεις 5.000.000 στρεμμάτων αξίας 13.000.000 λιρών Αγγλίας για την υλοποίηση του έργου της αποκατάστασης. Επίσης προχώρησε στην παροχή και άλλων πόρων σε μια προσπάθεια αναζωογόνησης της αγροτικής παραγωγής, σε συνδυασμό με τη διαχείριση ενός διεθνούς δανείου με επαχθείς όρους για την Ελλάδα, ύψους 12.300.000 λιρών Αγγλίας. Το 1927 συνάφθηκε το δάνειο "σταθεροποιήσεως" ύψους 7.500.000 λιρών Αγγλίας, με ποσοστό 86%, επιτόκιο 7, 05% και απόδοση 6.500.000 αγγλικές λίρες, ενώ τον ίδιο χρόνο συνήφθη δάνειο με τις Η. Π. Α., ύψους 6.000.000 λιρών Αγγλίας από τις οποίες όμως μόνο οι 500.000 καταβλήθηκαν απευθείας στην Ε. Α. Π. Παράλληλα, μεταξύ των ετών 1923-1928, το κράτος εξέδωσε έξι δάνεια ύψους 10.500.000 αγγλικών λιρών, με τα οποία δάνεια καλύφθηκε το πρόγραμμα στέγασης.

Οι πρόσφυγες στη Θράκη

Η Θράκη (και η Μακεδονία) ήταν οι περιοχές όπου κατ' εξοχήν δραστηριοποιήθηκε η Ε.Α.Π. Παρά το γεγονός ότι η αγροτική αποκατάσταση προχωρούσε ταχύτερα και υποστηριζόταν περισσότερο από την αστική[3], η χάραξη των συνοικισμών καθυστερούσε, διότι έπρεπε να γίνει η επιλογή του χώρου και να εξασφαλιστούν τα υλικά και η μεταφορά τους. Επιπλέον, η Ε.Α.Π. έπρεπε να χορηγήσει δάνεια και να προμηθεύσει τους πρόσφυγες με εφόδια[4]. Επειδή ήταν αδύνατον από τις πρώτες ημέρες να εξασφαλισθεί η επικοινωνία με τις ορεινές περιοχές όπου προωθήθηκαν πρόσφυγες, αυτοί, σύντομα, μαστιζόμενοι από τις ασθένειες, την έλλειψη τροφίμων και εργασίας[5], εγκατέλειψαν τα ορεινά και κατέφυγαν στις πόλεις. Εξάλλου, η εποίκιση των ορεινών περιοχών δεν ήταν δυνατό να γίνει μόνο με την παραχώρηση λίγων στρεμμάτων κατοικίας και γεωργικών εφοδίων, όπως έγινε με τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στις πεδιάδες. Η γη ήταν μεγάλη, αλλά άγονη και φτωχή σε απόδοση. **Συνάμα επικρατούσε η άποψη ότι η επιστροφή ήταν ζήτημα χρόνου**. Έτσι συσσωρεύτηκε μεγάλος αριθμός προσφύγων στο νομό Έβρου, με την ελπίδα της επιστροφής, γεγονός που ήταν η αιτία για την οποία, τα δύο πρώτα χρόνια, οι πρόσφυγες δεν ασχολήθηκαν με τη γη.

Άλλος σημαντικός παράγοντας απραξίας ήταν ο χαρακτήρας της διανομής της γης. Ορισμένοι πρόσφυγες καλλιέργησαν τα χωράφια, άλλοι όμως δεν εργάζονταν πριν αποκτήσουν τίτλους ιδιοκτησίας. Το 1928, οι τελικά ολοκληρωμένοι αγροτικοί προσφυγικοί οικισμοί της Θράκης ανέρχονται σε 243, έναντι των 1.396 της Μακεδονίας[6].

Για την ανέγερση των αγροτικών οικιών, η Διεύθυνση

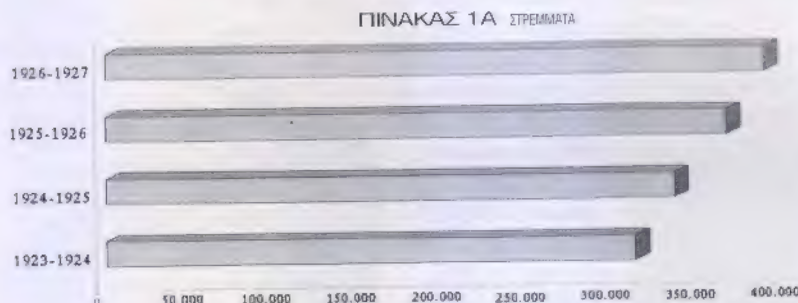

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
Ο ΕΞΩ-ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΚΑΙ ΣΜΥΡΝΗ
1800-1922
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΑΘΗΝΑ 1998

Εποικισμού Θράκης εφάρμοσε ένα πρόγραμμα που χορηγούσε στους πρόσφυγες οικοδομικό υλικό, ένα άλογο και ένα κάρο, ενώ εξασφαλίστηκαν κονδύλια για τους χτίστες και τους ξυλουργούς. Το σύστημα αυτό βοήθησε τόσο στην ανέγερση των οικιών όσο και στη μείωση του κόστους κατασκευής τους –υπολογίστηκε γύρω στις 11.000-12.000 δρχ., η δαπάνη για κάθε αγροτικό σπίτι–, το 1/2 ή τα 2/3 του κόστους των σπιτιών που χτίζονταν από εταιρείες.

Η αγροτική παραγωγή στη Θράκη

Το επίπεδο γνώσεων των προσφύγων συνέβαλε στην ανάπτυξη της γεωργίας, η οποία γινόταν ακόμη με πρωτόγονο τρόπο. Η άφιξη των προσφύγων στην περιοχή οδήγησε σε μια αύξηση των καλλιεργούμενων στρεμμάτων και της γεωργικής παραγωγής, όπως δείχνει ο πίνακας 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Καλλιεργούμενα στρέμματα και γεωργική παραγωγή στη Θράκη 1923-1927

	στρέμματα	οκάδες
1923-24	312.441	22.810.793
1924-25	335.846	35.305.731
1925-26	367.062	37.333.192
1926-27	389.395	43.198.174

Ε.Α.Π., Έκθεση 19η, σ. 7.

Εντός του διαστήματος 1924-1927, η παραγωγή σιταριού αυξήθηκε από 22.810.793 οκάδες σε 43.198.174. Στην περίοδο 1931-1933, η παραγωγή σιτηρών στη Θράκη αντιπροσώπευε το 8-11% της συνολικής εσοδείας.

Άλλη μια αγροτική δραστηριότητα ήταν η αμπελουργία. Το 1925 είχε αμπελωθεί έκταση 57.000 στρεμμάτων[7] και έως το 1928 είχαν διανεμηθεί στους πρόσφυγες 1.400.000 φυτάρια αμπελιών, από την Ε.Α.Π, πέρα από κείνα που είχαν εισαχθεί από τους συνεταιρισμούς[8].

Ο καπνός της Θράκης υπήρξε η πηγή στην οποία όφειλε τον πλούτο και την ανάπτυξή της ένα τμήμα της περιοχής. Οι εξαγωγές του καπνού έφτασαν να καλύπτουν, το 1929, το 70% της συνολικής παραγωγής, απασχολώντας 150.000 οικογένειες. Η Διεύθυνση Εποικισμού Θράκης συγκέντρωσε τον καπνό της Θράκης στην Ξάνθη, με την προοπτική να πουληθεί από τις συνεταιριστικές ενώσεις, με στόχο την αποφυγή της μείωσης των τιμών που επεδίωκαν οι καπνέμποροι[9]. Η κρίση του 1929-32[10] είχε όμως επιπτώσεις στον καπνό, οδηγώντας το δίκτυο σε κατάρρευση, και μειώνοντας τις εξαγωγές κατά το 1/3 ως προς την ποσότητα και κατά 81% ως προς την αξία. Ο αριθμός των ανέργων καπνεργατών αυξήθηκε, γεγονός που τροφοδότησε τις αναταραχές που ταλάνισαν την περιοχή.

Οι προσφυγικοί αγροτικοί συνεταιρισμοί

Η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων επιτάχυνε τις διαδικασίες απαλλοτρίωσης των μεγάλων αγροκτημάτων και έδωσε ώθηση στο αγροτικό κίνημα. Στη Θράκη υπήρχαν 234 προσφυγικές συνεταιριστικές οργανώσεις με 13.258 μέλη, κεφάλαιο 4.443 .650 δρχ. και απόθεμα 1.083.447 δρχ.[11] Με το κεφάλαιο αυτό η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας (Ε.Τ.Ε.) έδωσε δάνειο ύψους 33.000.000 δρχ. και οργανώθηκε με μηχανική καλλιέργεια ένας μεγάλος αριθμός αγροκτημάτων.

Στα τέλη του 1927 τα μέλη αυξάνονται σε 16.803, το κεφάλαιο ανεβαίνει στο ύψος των 8.910.610 δρχ. και τα δάνεια που χορηγήθηκαν από την Ε.Τ.Ε. ανέρχονται σε 81.240.667 δρχ., εκτός από εκείνα που χορηγήθηκαν σε μέλη, ύψους 3.500.000 δρχ.[12] Με το ποσό των 3.516.832 δρχ. αγόρασαν αγροτικές μηχανές, χημικά λιπάσματα, ζώα, δημιούργησαν φυτώρια από μωρεόδεντρα και αμπέλια και προώθησαν σημαντικά τη μεταξουργία και την οινοποιία.

Οι μουσουλμάνοι και το προσφυγικό πρόβλημα

Ενώ σ' όλες τις άλλες περιοχές η αναχώρηση των ανταλλάξιμων μουσουλμάνων εξασφάλιζε στέγη και γη στους πρόσφυγες, στη Θράκη η παραμονή των μη ανταλλάξιμων μουσουλμάνων βραχυκύκλωνε την αποκατάσταση και περιέπλεκε το προσφυγικό ζήτημα[13].

Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν η δυσκολία ανεύρεσης στέγης και χωραφιών για τους πρόσφυγες. Και αυτό διότι οι μουσουλμανικές περιουσίες δεν μπορούσαν να διατεθούν για την αποκατάσταση των προσφύγων, εκτός εάν εξαγοράζονταν ή απαλλοτριώνονταν με αποζημίωση και μόνο με τη συγκατάθεση των ιδιοκτητών τους. Από τις 15.326 αγροτικές προσφυγικές οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στη Θράκη (Δεκέμβριος 1924), 13.300 άρχισαν ήδη να καλλιεργούν χωράφια ιδιοκτησίας μουσουλμάνων, παρόλο που δεν είχαν ακόμη εξαγοραστεί (Μάρτιος 1925)[14].

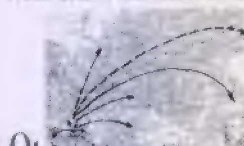
Ο πίνακας 2 δίνει την αξία των μουσουλμανικών περιουσιών που απαλλοτριώθηκαν (Αύγουστος 1930).

Η επίταξη των μουσουλμανικών περιουσιών δεν κράτησε πολύ. Αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, άρχισε η εφαρμογή των άρθρων που αναφέρονταν στην προστασία των μειονοτήτων και η αραίωση των προσφύγων

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Αξία μουσουλμανικών οικιών και οικοπέδων που απαλλοτριώθηκαν σε Λ.Α. (Λίρες Αγγλίας)

	Σπίτια	Οικόπεδα	Σύνολο σε Λ.Α.
Αριθμός	21.459	20.220	
Αξία σε Λ.Α	873.129	126.398	999.427

[99] Ε. Α. Π Εκθεση 23η, σ. 4.

Οι Αγνωστοι Ελληνες του Πόντου

ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΟΙ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ **1995**

είχε ως αποτέλεσμα την απόδοση των κτημάτων στους μουσουλμάνους[15].

Ωστόσο, το γεγονός των καταλήψεων μουσουλμανικών περιουσιών προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην Τουρκία. Στην Κωνσταντινούπολη, δημιουργήθηκε ο "Σύνδεσμος της Ανταλλαγής της Ανατολικής Μακεδονίας", που αποφάσισε ν' ασκηθεί πίεση στην τουρκική κυβέρνηση, ώστε να λάβει αντίποινα κατά των Ελλήνων για τις "καταπιέσεις και τη τυραννία" που υφίστανται οι ομόθρησκοί τους στην Ελλάδα[16].

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Καταλύτης για το ελληνικό κράτος ήταν η έλευση των προσφύγων το 1922, που επηρέασε και την ελληνική κοινωνία. Οι πρόσφυγες εμπλούτισαν τόσο τον αστικό όσο και τον αγροτικό χώρο, ειδικά ο προσφυγικός πληθυσμός της Θράκης ανερχόταν στο 35% του συνολικού πληθυσμού. Η πλειοψηφία των προσφύγων κατέφυγε στο Θρακικό χώρο χωρίς πόρους. Οι μαρτυρίες δίνουν την εικόνα της συρροής προσφύγων σε μια περιοχή με ανοιχτές τις πληγές από την περίοδο του πολέμου και με αρκετές ιδιαιτερότητες λόγω της παρουσίας των μουσουλμάνων και των βουλγαρικής καταγωγής κατοίκων. Στις εκθέσεις της Ε.Α.Π. γίνεται λόγος για τα προβλήματα της προσφυγικής αποκατάστασης, γεγονός που μαρτυρεί την ιδιαιτερότητα του θέματος στην περιοχή.

Στη Θράκη η εγκατάσταση των προσφύγων συνέβαλε ουσιαστικά τόσο στην δημογραφική ανάπτυξη της περιοχής, όπου μέχρι το 1928 είχαν εγκατασταθεί 18.856 αστοί και 71.923 αγρότες[17], όσο και στην εισαγωγή νέων δεδομένων στην αγροτική παραγωγή. Τα 721.959 στρέμματα του 1922 γίνονται 1.478.956 το 1931[18]. Οι δαπάνες που κάλυψαν εποικιστικές ανάγκες στην Θράκη αντιπροσωπεύουν το 21,83% του συνόλου των δαπανών όλης της χώρας[19], ενώ η δαπάνη που αντιστοιχεί σε κάθε οικογένεια υπολογίζεται γύρω στις 41.315 δρχ.[20] Η δαπάνη της αστικής αποκατάστασης, στο ίδιο διάστημα, ανέρχεται στο ύψος των 203.115.756 δρχ.[21].

Ο κορεσμός όμως στην αγορά εργασίας, τα προβλήματα εγκατάστασης, τα φαινόμενα κηδεμονίας, οδήγησαν ένα μεγάλο τμήμα των προσφύγων στις παρυφές των πόλεων και κυρίως στην Αθήνα. Η υπογραφή του "Συμφώνου Φιλίας" από τον Μουσταφά Κεμάλ και τον Βενιζέλο, το 1930, δρομολόγησε αναπότρεπτες αλλά και δυσάρεστες εξελίξεις, καθιστώντας ανενεργό το προσφυγικό αίτημα της επανεγκατάστασης. Παράλληλα, οι προσφυγικές περιουσίες δεν αποδόθηκαν ποτέ, όπως η Σύμβαση της 30ης Ιανουαρίου 1923 προέβλεπε. Κατάσταση που υφίσταται ακόμη και σήμερα με τη διασπάθιση της προσφυγικής περιουσίας και της διαχείρισής της για πελατειακούς σκοπούς.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. Μ. Μοσχόπουλος, "Η ελληνική Θράκη", *Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού*, τ. ΙΕ, (1948-49), σ. 120-132, όπου αναφέρεται ότι ο David Mitrany είχε υπογραμμίσει ότι η αναγκαστική μεταφορά πληθυσμών "ερχόταν σε αντίθεση με όλες τις παραδεδεγμένες αρχές του διεθνούς δικαίου αλλά και με τις ανθρωπιστικές παραδόσεις της Ευρώπης". David Mitrany, *The effect of the war in southeastern Europe*, New Haven 1936, σ. 249-250.

2. Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε). 1922-1923/Κ.Τ.Ε./ ΑΠ/20/70.

3. Δρίτσα, Μ., "Πρόσφυγες και εκβιομηχάνιση" στο Θάνος Βερέμης (επιμέλεια), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτική στην Εποχή του*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989, σ. 29-70.

4. Νοταρά, Μ. *Η αγροτική αποκατάστασις των προσφύγων*. Αθήναι 1934, σ..98 και Γεώργιου Μαυρογορδάτου, *Stillborn Republic*, University of California Press 1983, σ.191.

5. Α. Αιγίδης, *Η Ελλάς χωρίς τους πρόσφυγες*, Αθήναι 1934, σ. 57.

6. Ε. Α. Π., Έκθεση 20η, σελ. 7.

7. Βακαλόπουλος, Κ. *Νεοελληνική Ιστορία (1204-1940)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1991, σ.448.

8. Ε. Α. Π., Έκθεση 19η, σ. 9.

9. Ε. Α. Π., Έκθεση 19η, σ. 11.

10. Κωστής, Κ. "Η ελληνική οικονομία στα χρόνια της κρίσης 1929-1932" στο Βερέμης, Θ., ό.π., σ. 191-227.

11. Ε. Α. Π., Έκθεση 19η, σ. 15.

12. Ε. Α. Π., Έκθεση. 20η, σ. 6.

13. Ο Κ. Βακαλόπουλος αναφέρει ότι η προσφυγική περιουσία που προέκυψε από τις περιουσίες των μουσουλμάνων που ανταλλάχθηκαν "ροκανίσθηκε" από τα λεγόμενα έξοδα διοικήσεως των υπηρεσιών που την διαχειριζόταν (Κράτος, ΤΑΠΑΠ, ΚΕΔ, Εθνική Τράπεζα, Υπηρεσία Διαχειρίσεως Μουσουλμανικών Κτημάτων), ενώ πολλές γαίες πέρασαν σε χέρια μη προσφύγων. Ακόμη αναφέρει απόσπασμα ομιλίας στη Βουλή (5/11/1979) του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ, όπου τονιζόταν ότι "*(.....)Η μουσουλμανική περιουσία στα διάφορα στάδιά της υπέστη άγρια εκμετάλλευση. Επτά τοις εκατό εκ της περιουσίας εκείνης διατέθηκε για την αποκατάσταση των προσφύγων. Το υπόλοιπο, το 93%, διασπαθίστηκε, που σημαίνει ότι έγιναν καταχρήσεις(....)*"Βακαλόπουλος, Κ., ό.π., σ.444.

14. Ε. Α. Π., Έκθεση 5η, σ. 6.

15. Α.Υ.Ε.- Κ.Υ. 1927-28, Β/28. Αρ. Πρωτ. 257, Κομοτηνή (18.04.1927). Στις 18.4.1927, ο Γενικός Διοικητής Θράκης Ζαφειρόπουλος γράφει ότι στην Ξάνθη: "εκ των 1.000 περίπου αγροτικών δωματίων άτινα κατείχοντο κατά το παρελθόν έτος υπό των προσφύγων εν τη περιφερεία της υποδ/σεως Ξάνθης έχουν αποδοθή τα 800 και παραμένουσι ακόμη υπό κατοχήν μόνον 200, άτινα, κατά τας διαβεβαιώσεις της οικείας υπηρεσίας του Εποικισμού, θ' αποδοθώσι ταχέως(....) Τα καταληφθέντα αστικά και αγροτικά κτήματα των Τούρκων... απεδόθησαν το δεύτερον έτος της καταλήψεως αυτών, ήτοι κατά το 1924, πράγμα όπερ διεπιστώθη κατά τον Μάρτιον του 1925 υπό των εκτάκτων απεσταλμένων της Κοινωνίας των Εθνών κ.κ. Εξτράν και Ντελάρα, οίτινες υπέβαλον και σχετικήν έκθεσιν, δι' ης ανεγνωρίζετο η καλή θέλησις και αποτελεσματική προσπάθεια της Ελληνικής Διοικήσεως, πρός εκτέλεσιν των ανειλημμένων υπ' αυτής υποχρεώσεων".

16. Α.Υ.Ε.-Κ.Υ Φ. 1923/Α/5/VI/12.

17. Eddy, B.*Greece and the Greek Refugees*, London 1931 σ. 153. Ο Eddy ήταν ο τρίτος κατά σειρά και τελευταίος πρόεδρος της Ε.Α.Π.

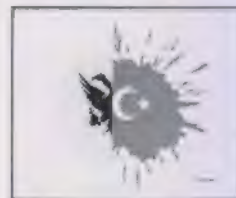
18. Αιγίδης, Α., ό.π., σ. 93.

19. Νοταρά, Μ., ό.π., σ. 43.

20. Στη Μακεδονία η δαπάνη, κατά οικογένεια, ήταν 60.263 δρχ., ενώ στην υπόλοιπη χώρα 57.810. Μ. Νοταρά, ό.π., σ. 89.

21. Ε. Α. Π., Έκθεση 27η, σ. 12.

ΟΙ ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ 'ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ'
ΟΙ ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ
ΑΘΗΝΑ 1994

καταστροφή ή γενοκτονία

Χαρακτηριστική και αποκαλυπτική υπήρξε η συζήτηση που διεξήχθη το 2001 για το εάν το 1922 αποτέλεσε εν τέλει μία «Καταστροφή» του ελληνισμού ή μία «Γενοκτονία».

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1998, η Βουλή συζήτησε και ψήφισε *ομοφώνως* την καθιέρωση της 14ης Σεπτεμβρίου ως «ημέρας εθνικής μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από το τουρκικό κράτος». Η πρόταση νόμου είχε κατατεθεί στη Βουλή, τον Μάιο του 1997. Όμως αυτή η απόφαση έμεινε κενό γράμμα, διότι το προεδρικό διάταγμα, που υπεγράφη από τον Υπουργό Πολιτισμού στις 9 Φεβρουαρίου του 2001, εν συνεχεία «πάγωσε» μετά από πολλές εμφανείς και αφανείς παρεμβάσεις. Ορισμένες από αυτές κατέγραψε ο **Ν. Φίλης** από την εφημερίδα *Αυγή* η οποία πρωτοστάτησε στην «κινητοποίηση» για το πάγωμα της απόφασης:

> Ο πρόεδρος του ΣΥΝ **Ν. Κωνσταντόπουλος**, με μια καθαρή τοποθέτηση κατά τη συνάντησή του με τον υπ. Εξωτερικών **Γ.Α. Παπανδρέου** την περασμένη Τετάρτη, ζήτησε «να επανεξεταστεί η απόφαση της Βουλής των Ελλήνων για 'γενοκτονία'», τονίζοντας ότι πρόκειται για ανιστόρητη και αντιεπιστημονική άποψη.
>
> Ο πρόεδρος των «Φιλελευθέρων» **Στ. Μάνος** με σαφήνεια ζήτησε να μην προωθηθεί το σχ. Π.Δ. Πιο συμβιβαστική, η **Ντόρα Μπακογιάννη** χαρακτήρισε πρόχειρη και καιροσκοπική την προώθηση του σχ. Π.Δ., σημειώνοντας ότι έτσι βλάπτεται η διεθνής εικόνα της χώρας.[1]

Στα *Νέα* της 24ης Φεβρουαρίου 2001 διαβάζουμε περισσότερες λεπτομέρειες για το ίδιο θέμα:

> «Η απόφαση για την έκδοση Προεδρικού Διατάγματος συνέπεσε με την απόφαση του γαλλικού κοινοβουλίου να αναγνωρίσει τη γενοκτονία των Αρμενίων και *προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Τουρκίας*. Παρά το ότι η ψήφιση του νόμου είχε γίνει ομόφωνα, κάποιοι είχαν εκφράσει τότε την άποψη ότι στόχος της ενέργειας αυτής ήταν η παρενόχληση της πολιτικής της βήμα προς βήμα προσέγγισης με την Τουρκία. Μια μερίδα του πολιτικού κόσμου αναθεώρησε τη στάση της, ζητώντας την ακύρωση του νόμου, υιοθετώντας το σκεπτικό ότι ο όρος γενοκτονία δεν ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα. *Επανεξετάζοντας* τα δεδομένα, και λαμβάνοντας υπ' όψιν της την ελληνοτουρκική προσέγγιση των τελευταίων ετών, η κυβέρνηση αποφάσισε να απαλείψει τον όρο γενοκτονία από το επίμαχο Προεδρικό Διάταγμα».[2]

Και εάν η Κυβέρνηση για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας θα αποσύρει το Π.Δ., η Αριστερά θα αναλάβει, όπως πάντα, να προσφέρει τα ιδεολογικά όπλα του πολέμου. Ο **Άγγελος Ελεφάντης** θα γράψει στο ίδιο τεύχος των *Νέων* πως δεν υπάρχει κανένας λόγος να αναγορεύσουμε την 14 Σεπτεμβρίου του 1922 ούτε καν σε ημέρα εθνικής μνήμης:

> «Δεν γνωρίζω αν το ελληνικό κράτος έχει χαρακτηρίσει κάποια άλλη ημερομηνία της Νεοελληνικής Ιστορίας ως ημέρα «εθνικής μνήμης». Υπάρχουν οι επίσημες εθνικές εορτές και πολλές άλλες ιστορικές επέτειοι [] δεν υπάρχει κάποιος ειδικός λόγος ώστε η 14η Σεπτεμβρίου να εξαρθεί ως ημέρα εθνικής μνήμης. Όλη η Ιστορία πρέπει να είναι αντικείμενο εθνικής, δηλαδή συλλογικής μνήμης».[3]

Η Μικρασιατική Καταστροφή δεν είναι πλέον το σημαντικότερο ιστορικό γεγονός του νεώτερου ελληνισμού, δεν σημαδεύει καταλυτικά την ιστορική μας διαδρομή, δεν σφραγίζει την ίδια μας την καθημερινότητα, όχι, διότι «όλη η ιστορία πρέπει να γίνει αντικείμενο μνήμης»! Και προχωρούμε πιο πέρα, στην ουσία του ιστορικού αναθεωρητισμού της παραδοσιακής Αριστεράς:

> «Στη συλλογική, λοιπόν, συνείδηση, από το 1922 μέχρι σήμερα, η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν *καταστροφή*.[] Ήταν καταστροφή του ελληνικού στρατού. Καταστροφή του Ελληνισμού της Μ. Ασίας, των προαιώνιων κοιτίδων του, του ελληνικού πολιτισμού του και των ανθρώπων του, καταστροφή που ήλθε ως συνέπεια του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού [...]. Επήλθε ως συνέπεια ενός αιματηρού πολέμου στον οποίο η Ελλάδα όχι μόνον ήρξατο πρώτη χειρών αδίκων, αλλά ενεπλάκη σε ένα αδιέξοδο για σκοπούς κατακτητικούς και όχι απελευθερωτικούς.... Έχοντας υιοθετήσει τη χίμαιρα των 'πέντε θαλασσών και των τριών ηπείρων', που και τις δυνάμεις της υπερέβαινε και για τη δικαιολογημένη αντίσταση του τουρκικού λαού αδιαφορούσε και την τότε διεθνή συγκυρία υποτιμούσε, ενεπλάκη σε έναν αδυσώπητο πόλεμο στον οποίο υπήρξαν, εκτός από τις πολεμικές καταστροφές, και εκατέρωθεν παραβιάσεις και αγριότητες εις βάρος των αμάχων πληθυσμών».[4]

Έτσι λοιπόν η Καταστροφή είναι «συνέπεια του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού. Ούτε καν και του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού. Δεν αναφέρεται έστω κάποια τουρκική ευθύνη στις σφαγές που προηγήθηκαν, για να μη μιλήσουμε γι' αυτές που ακολούθησαν. Τίποτε δεν προηγήθηκε για δέκα ολόκληρα χρόνια – 1908 έως 1918– από την τουρκική πλευρά! Και όμως για τον Ελεφάντη, «η Ελλάδα ήρξατο χειρών αδίκων», η δε Τουρκία είχε όλα τα δίκαια με το μέρος της και, στη χειρότερη περίπτωση «υπήρξαν εκατέρωθεν παραβιάσεις και αγριότητες εις βάρος των αμάχων πληθυσμών». Συνεπώς δεν υπάρχει καμία βάση για αναφορά σε γενοκτονία, ούτε καν σε «ημέρα εθνικής μνήμης» Πρόκειται, αντίθετα, για «ημέρα ιστορικής αμνησίας»!

Ιδού, λοιπόν, το νόημα που θέλει να προσδώσει στην «Καταστροφή» αυτός ο ιστορικός αναθεωρητισμός: Πρόκειται για μ...

Δ. ΓΛΗΝΟΣ, Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ, Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Γ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ
Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΑΘΗΝΑ 1998

«Καταστροφή» που εμείς οι ίδιοι προκαλέσαμε και όχι για μια ακόμα –κορυφαία– αιματηρή πράξη σε μια ιστορία αντιπαραθέσεων με την τουρκική κατάκτηση. Τα δύο ή τα δυόμισι εκατομμύρια των Ελλήνων της Μικράς Ασίας δεν αποτελούσαν εθνικοαπελευθερωτικό διακύβευμα! Όχι μόνον επιζητείται η «εθνική αμνησία», την οποία εν τέλει εύχεται ο συγγραφέας, και η παράδοσή μας *σήμερα* στον τουρκικό επεκτατισμό, αλλά και συρρικνώνεται μικρόψυχα το 1922 σε ένα «γεγονός» – για το οποίο η ευθύνη θα πρέπει να αποδοθεί σε κάποιους πολιτικούς χειρισμούς (καλούς ή κακούς και ας δεχτούμε κάκιστους). Συσκοτίζεται κατ' αυτό τον τρόπο η τραγική διάσταση ενός γεγονότος που αποτέλεσε τον ιστορικό επίλογο 3.000 χρόνων ιστορίας: η γλώσσα του Ομήρου και του Ηράκλειτου δεν θα ξανακουσθεί στις ακτές της Ιωνίας. Και γι' αυτό το γεγονός εμείς οι Έλληνες –πλην Λακεδαιμονίων– γνωρίζουμε ποιοι είναι υπεύθυνοι από την άποψη της μεγάλης ιστορικής διάρκειας και όχι της μικροϊστορίας ενός Βενιζέλου, ή ενός Γούναρη. Ναι, δεν υπάρχει σημαντικότερη ημέρα μνήμης για τον νεώτερο ελληνισμό από την 14η Σεπτεμβρίου!

Ορθότατα, λοιπόν, ο ελληνικός λαός μίλησε για «Καταστροφή» και έτσι θα συνεχίσει να την αποκαλεί. Όμως αυτό δεν αναιρεί πως απετέλεσε και μία «γενοκτονία», σύμφωνα με τον ορισμό που έχει δοθεί πρόσφατα και αφορά την εξόντωση μιας ολόκληρης εθνοτικής ή εθνικής ομάδας. Ο ιστορικός **Λεωνίδας Καλλιβρετάκης**, υπέρμαχος της άποψης ότι δεν πρόκειται για γενοκτονία, αναφέρει ότι «μιλάμε λοιπόν για μια τάξη μεγέθους περίπου 450.000 ατόμων. Είναι σχεδόν μισό εκατομμύριο. Δεν είναι λίγοι και δεν χρειάζεται να τους φουσκώνουμε».[5] Από αυτούς τους 450.000 οι 50.000 αφορούσαν στρατιωτικές απώλειες και οι 400.000 αμάχους. Αν, σύμφωνα με τον μάλλον αυθαίρετο και συρρικνωμένο υπολογισμό του Καλλιβρετάκη, ο συνολικός ελληνικός πληθυσμός της Μικράς Ασίας ήταν περίπου 1.800.000 άτομα, οι 400.000 αποτελούν το 23% του συνόλου. Άραγε αυτό αποτελεί «γενοκτονία» ή όχι;!

Ο **Δημήτρης Σκάλκος**, μέλος της Ε.Ε. των «Φιλελεύθερων», θα προσθέσει τη δική του πινελιά στη συζήτηση που διεξάγεται στη *Αυγή*:

> «...ορισμένοι κύκλοι, εγκλωβισμένοι σε παρελθόντα ερμηνευτικά σχήματα και προβάλλοντας αμφισβητήσιμα στοιχεία, μοιάζουν να αισθάνονται άβολα με την διαφαινόμενη(;) προοπτική εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, σχέσεις πάνω στις οποίες η σκιά της ιστορίας πέφτει βαριά και καταθλιπτική, δυσχεραίνοντας τις όποιες προσπάθειες προσέγγισης επιχειρούνται. Οι συνηθισμένοι κήρυκες της μισαλλοδοξίας, οι εργολάβοι της υπεράσπισης των "εθνικών συμφερόντων", αυτοί που αυτόκλητα παραδίδουν μαθήματα εθνικοφροσύνης, υιοθετούν μία βαθιά συντηρητική προσέγγιση των πραγμάτων. Με το βλέμμα στραμμένο στο παρελθόν, κινούνται σε νεκρό χρόνο, αιχμάλωτοι ενός α-χρονικού ιστορικισμού».[6]

Το στέλεχος της φιλελεύθερης Δεξιάς, συναινώντας με τους εκφραστές της «φιλελεύθερης Αριστεράς», υποστηρίζει πως παραμένουμε εγκλωβισμένοι σε έναν «α-χρονικό ιστορικισμό» και πως για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις το πρόβλημα που δυσχεραίνει τις «απόπειρες προσέγγισης» είναι «η σκιά της ιστορίας» και όχι βέβαια η σκιά των τουρκικών τεθωρακισμένων στην Κύπρο και των τουρκικών αεροπλάνων πάνω από τα ελληνικά νησιά! Και δεν κατανοεί πως η προσκόλλησή μας στον «α-χρονικό συντηρητισμό», αποτελεί ένα έσχατο ανάχωμα στην επιχειρούμενη μεταβολή μας

ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ ΣΑΚΑΓΙΑΝ, ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΣΥΛΟ, ΑΘΗΝΑ, ΣΥΛΛΟΓΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΦΡΥΣΙΡΑ

σε κράτος υποτελές στον νεο-τουρκικό επεκτατισμό, που επανακάμπτει πλησίστιος *μετά* το 1922.

Η συζήτηση για το 1922, για τη γενοκτονία –ή αν προτιμάτε την «εθνοκάθαρση»– του Μικρασιατικού ελληνισμού, δεν αφορά την «ιστορία» και την ιστορική μνήμη κατά τον ίδιο τρόπο που την αφορά η γερμανοϊταλική Κατοχή, π.χ., παρόλο που η τελευταία είναι πιο πρόσφατη. Το 1922 «δουλεύει» στη σημερινή πραγματικότητα, συνεχίζεται στην Κύπρο και το Αιγαίο, απειλεί τη Θράκη και τα νησιά, καθορίζει τους προσανατολισμούς της εσωτερικής και εξωτερικής μας πολιτικής, σφραγίζει καθοριστικά το μέλλον του ελληνισμού. Ή μήπως δεν αποτελεί εθνοκάθαρση και πολιτιστική γενοκτονία ο εξανδραποδισμός των 200.000 Ελλήνων της Βόρειας Κύπρου; Όποιος επιθυμεί τη λήθη της «γενοκτονίας» απεργάζεται –από ιδεολογική τύφλωση ή/και δουλοφροσύνη– την ολοκλήρωσή της για το σύνολο του ελληνισμού. Όχι βέβαια τη σφαγή ή την εκδίωξη των υπολοίπων Ελλήνων –το «πολύ-πολύ» την εκδίωξη των Κυπρίων, των Θρακών και κάποιων Αγαιοπελαγιτών– αλλά, μέσω της απειλής και της εσωτερίκευσης του φόβου, τη μεταβολή του ελληνικού κράτους, για άλλη μια φορά, μετά από χιλίων χρόνων προσπάθειες του τουρκικού επεκτατισμού, σε κράτος υποτελές στο «σουλτανάτο της Άγκυρας». Και μόνον ένας «α-χρονικός ιστορικισμός», η συνείδηση δηλαδή πως το '22 συνεχίζεται, μπορεί να μας επιτρέψει να αντισταθούμε, έστω για ορισμένα χρόνια ακόμα. Διότι δυστυχώς, στην περιοχή μας, η Ιστορία με κεφαλαίο Ι, και όχι η «μικρή ιστορία» της καθημερινότητας, συνεχίζει να γράφεται με τα υλικά της μεγάλης διάρκειας. Στην Παλαιστίνη, στο Κοσ-συφοπέδιο και τη Σερβία, στην Κύπρο, στο Ιράκ, στο Κουρδιστάν, αίμα, δάκρυα και εξανδραποδισμός, «εθνοκαθάρσεις» και γενοκτονίες βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη, και όσοι επιχειρούν τη λήθη της ιστορίας, της ιστορίας στις μεγάλες και «βαριές» της συνιστώσες, την αντιπαράθεση των ιστορικών υποκειμένων, προετοιμάζουν νέες πικρίες και υποταγές. *Το αντιθετικό δίπολο τουρκικός επεκτατισμός-ελληνική αντίσταση δεν θα εξαλειφθεί παρά μόνον εάν λείψει ο ένας από τους όρους*

1. Ν. Φίλης «Τα σχ. Π.Δ. για τη "γενοκτονία" αναπέμπεται για μελέτη...», *Αυγή* 25-2-2001.

2. Παναγής Γαλιατσάτος, «Ερωτηματικά από αίμα για τη Μικρασιατική Καταστροφή», *Τα Νέα*, 24-02-2001.

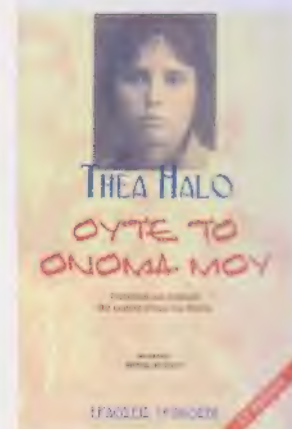
3. Άγγελος Ελεφάντης, «14 Σεπτεμβρίου: Ημέρα εθνικής αμνησίας», *Τα Νέα*, 24-02-2001.

4. *Όπ.π.*

5. Βλέπε Παναγής Γαλιατσάτος, «Ερωτηματικά ...», *Τα Νέα*, όπ.π.

6. *Αυγή*, 27/3/2001.

7. *Ελευθεροτυπία*, 17/2/2001.

THEA HALO

ΟΥΤΕ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ

ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΒΙΩΣΗ

ΜΙΑ ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ,

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΠΟΥ ΔΙΩΓΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ, ΑΓΩΝΙΖΕΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ

που το συνθέτουν, είτε σιγήσει κάποτε ο τουρκικός επεκτατισμός είτε εξαλειφθεί κάθε απόπειρα αντίστασης του ελληνισμού. Και αυτό, το τελευταίο, μας καλούν να πράξουμε οι οπαδοί της ιστορικής αμνησίας.

Όσο για τους συγγραφείς του «Ιού» της *Ελευθεροτυπίας*, σε άρθρο με τον τίτλο «Καθένας κι η γενοκτονία του», θα μας υπενθυμίσουν και τις δικές μας «αγριότητες»:

Απομένει να δούμε τι θα γίνει αν ανάλογες εμπνεύσεις επικρατήσουν και αντίπερα του Αιγαίου: αν λ.χ. κάποιοι Τούρκοι εθνικιστές, από τους οποίους είναι γεμάτη η γειτονική μας χώρα, «θυμηθούν» κι αυτοί τη «γενοκτονία» των τουρκομουσουλμανικών πληθυσμών του Μοριά το 1821 και των Βαλκανίων, εν γένει, το 1912-13... «Τούρκος μη μείνει στο Μοριά, μηδέ στον κόσμον όλο», δεν ήταν άλλωστε το θούριο και του δικού μας εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα; [...][7]

Δεδομένου λοιπόν ότι και εμείς «απειλούσαμε» τους Τούρκους στον δικό μας εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, και κάναμε τα «δικά» μας στην Τριπολιτσά, ας μην μιλάμε για τη γενοκτονία του μικρασιατικού ελληνισμού γιατί και οι Τούρκοι εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα έκαναν. Και με αυτόν τον τερατώδη ιστορικό συμψηφισμό, μπορούμε να προχωρήσουμε στο εγχείρημα της λήθης και της «συνεργασίας».

Αυτό, εξάλλου, υπήρξε το μεγάλο εγχείρημα της, επί ογδόντα χρόνια, συσκότισης του «'22» και το κομβικό σημείο που καθόρισε τη στρεβλή ιδεολογική εξέλιξη της ελληνικής Αριστεράς στο εθνικό ζήτημα συνολικά: Η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσε τη συνέπεια της Μεγάλης Ιδέας και της «ιμπεριαλιστικής εξόρμησης» του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία. Η Τουρκία με τον Κεμάλ πραγματοποίησε μια εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση και έριξε τον ελληνικό στρατό στη θάλασσα. Η ήττα του ελληνικού στρατού συμπαρέσυρε στην Καταστροφή και τους ελληνικούς πληθυσμούς, οι οποίοι υπέστησαν σφαγές και διώξεις, διότι συνταυτίστηκαν με τον κατακτητικό ελληνικό στρατό. Οι Έλληνες, που μέχρι το 1912 έκαναν εθνικοαπελευθερωτικούς πολέμους, έγιναν με τη σειρά τους ιμπεριαλιστές και αυτό πλήρωσαν οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μικράς Ασίας. Αυτό το σχήμα θα γίνει σήμερα ηγεμονικό μέσα στις ηγέτιδες ελίτ, τα Πανεπιστήμια, γιατί όχι και στην Μέση Εκπαίδευση.

Έτσι αποσιωπάται το γεγονός πως το σχέδιο της εκδίωξης των χριστιανικών πληθυσμών από τη Μικρά Ασία προηγείται της ελληνικής απόβασης κατά πολλά χρόνια, και πως οι μαζικές εκτοπίσεις του 1915, που αφορούσαν τουλάχιστον 500.000 άτομα, εντάσσονταν στο ίδιο μακροπρόθεσμο σχέδιο με την Αρμενική Γενοκτονία. Διαβάζουμε τον ιστορικό **Αλέξη Αλεξανδρή**:

GEORGE HORTON
Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ
ΤΟ ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΤΙΚΟ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ ΤΗΣ ΕΞΟΝΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΥΝΙΚΗΣ ΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΤΕ ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΟ ΤΩΝ ΗΠΑ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ Ο ΟΠΟΙΟΣ, ΜΕΤΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ, ΠΑΡΑΙΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΜΗ ΑΝΕΧΟΜΕΝΟΣ ΤΗΝ ΑΔΙΚΙΑ ΠΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΚΕ

«Η πρώτη ουσιαστική ρήξη ανάμεσα στο Κομιτάτο και την ελληνοθωμανική ηγεσία έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια των πρώτων βουλευτικών εκλογών (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1908). Η εντυπωσιακή διαδήλωση διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκε από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, τον Οκτώβριο του 1908, αντανακλούσε το έντονο αίσθημα καχυποψίας που είχε υποκαταστήσει την αρχική ευφορία του ελληνορθόδοξου μιλλέτ για τη νεοτουρκική επανάσταση. [ ] Από τον Αύγουστο του 1909 τέθηκε σε εφαρμογή ο εμπορικός αποκλεισμός των ελλήνων εμπόρων και επιχειρηματιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το μποϊκοτάζ. Η κατάσταση για τον ελληνισμό έγινε δυσχερέστερη τον Ιούνιο του 1913, όταν η τριανδρία του Κομιτάτου, οι Εμβέρ, Ταλαάτ και Τζεμάλ, αναδείχθηκε πλέον πανίσχυρη, ελέγχοντας πλήρως –ιδιαίτερα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους– την οθωμανική κρατική και στρατιωτική μηχανή.[ ]

Η θέση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία επιδεινώθηκε στο μεταξύ με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (Ιούλιος 1914). Κατά τη διάρκεια του πολέμου το κύμα των ανθελληνικών διωγμών επιτάθηκε και κορυφώθηκε με τη δημιουργία των διαβόητων ταγμάτων εργασίας (Amele Taburlari), στα οποία κατατάσσονταν οι χριστιανοί υπήκοοι του Σουλτάνου. Αντιμέτωπη με τον κίνδυνο εκρίζωσης του μικρασιατικού ελληνισμού, η ελληνική κυβέρνηση προέβη σε αλλεπάλληλα διαβήματα προς την Υψηλή Πύλη, καταδικάζοντας την πολιτική των διωγμών. Όταν άτακτες ένοπλες ομάδες Τούρκων περικύκλωσαν το Αϊβαλί, ο έλληνας πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Δημήτριος Πάνας προειδοποίησε τον Μέγα Βεζίρη ότι, αν οι Τσέτες εισέβαλλαν στην ελληνική πόλη, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα οξύνονταν. Μολονότι η εισβολή των Τούρκων στις ελληνικές παραλιακές πόλεις απεφεύχθη, η Αθήνα δεν κατόρθωσε να ανατρέψει την ανθελληνική πολιτική των Νεότουρκων, με αποτέλεσμα να επεκταθούν με γοργό ρυθμό οι διωγμοί στη μικρασιατική ύπαιθρο.

Από το 1913 μέχρι το 1918, γύρω στους 130.000 Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βρήκαν καταφύγιο στην ελληνική Μακεδονία, 70.000 στα νησιά του Αιγαίου και 30.000 στη νότια Ελλάδα. Άλλοι 50.000 εκτοπίστηκαν στη μικρασιατική ενδοχώρα».[8]

Πάνω στο ίδιο ζήτημα διαβάζουμε το κείμενο ενός αναγνώστη της *Αυγής*, του **Δ.Α. Μαυρίδη**, αγανακτισμένου από την εκστρατεία της εφημερίδας εναντίον της αναγνώρισης της γενοκτονίας, τα ακόλουθα αναντίρρητα και εμπεριστατωμένα στοιχεία για το μέγεθος της «γενοκτονίας», καθώς για τη στιγμή της έναρξης των διώξεων:

Οι αριθμοί που θα παραθέσουμε οφείλονται στον λόγιο και δημοσιολόγο Α.Α. Πάλλη (1883-1975):

Μια σύνοψη των στοιχείων αυτών, όπως και βιβλιογραφία, δημοσιεύτηκε στον Α' τόμο του «Δελτίου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών» το 1977. Τα γεγονότα στα οποία αναφερόμαστε είναι τα ακόλουθα:

*Ο πρώτος διωγμός του 1914, με στόχο τα παράλια της Μικράς Ασίας και το εσωτερικό της Ανατολικής Θράκης. Εκτός από το κλίμα τρόμου δεν φαίνεται να έγιναν τότε σημαντικές σφαγές. Ένας αριθμός από 86.363 πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στις ελεύθερες ελληνικές περιοχές.

* Οι μεγάλοι οργανωμένοι διωγμοί του 1915 και εφεξής, όταν 483.212 άτομα από τα παράλια της Μικράς Ασίας, της Ανατολικής Θράκης και τον Πόντο εκτοπίσθηκαν στα ενδότερα της Ανατολής υπό εξοντωτικές συνθήκες. Οι εκτοπισμοί οργανώθηκαν μετά από υπόδειξη του Γερμανού αρχιστράτηγου του τουρκικού στρατού, Λίμαν φον Σάντερς [ ] επαναπατρίσθηκαν μόλις 200.000 άτομα. Έχουμε απώλεια που ανέρχεται σε 280.000 άτομα.

* Ο Μικρασιατικός Πόλεμος με την ακόλουθη Μικρασιατική Καταστροφή. [ ] Ο Α.Α. Πάλλης υπολόγισε τις απώλειες των ρωμαίικων πληθυσμών κατά τα τραγικά αυτά γεγονότα σε τουλάχιστον 640.000 άτομα.

Οι υπολογισμοί αυτοί αφήνουν ένα σύνολο απωλειών περί τα 920.000 άτομα. [ ] Τέτοια φθορά δεν εξηγείται με τους εκατέρωθεν πολεμικούς βαρβαρισμούς, αλλά μόνον ως αποτέλεσμα μιας συστηματικής, οργανωμένης και καθολικής προσπάθειας αφανισμού.

[ ] Σε μας μένει η απορία για το ποιος και γιατί «επιβάλλει αναθεώρηση της ιστορίας».[9]

Τέλος, σύμφωνα με τους Αλεξανδρή-Κιτρομηλίδη, τα θύματα της Μικρασιατικής καταστροφής πρέπει να ανέρχονται σε 700.000 άτομα[10] «αριθμός πού σαφώς δίνει τη διάσταση γενοκτονίας σε βάρος του ελληνισμού της Ανατολίας»[11].

Κατά συνέπεια, ο διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δημιουργία νέων εθνικών κρατών –και τουρκικού και κουρδικού– αποτελούσε μονόδρομο για την επιβίωση των διαφορετικών εθνών και εθνοτήτων. Σε αυτά τα πλαίσια πραγματοποιείται η Μικρασιατική εκστρατεία. Και παρά τα τεράστια λάθη που έγιναν, και την προσκόλληση στους Δυτικούς συμμάχους και τα συμφέροντά τους, παρά τις εσωτερικές αντιθέσεις του ελληνικού στρατοπέδου, παρά το τραγικό σφάλμα της μεταπολίτευσης του 1920, οι ελληνικές διεκδικήσεις παρέμεναν σε εθνικο-απελευθερωτικά πλαίσια, επικεντρωμένες στη Σμύρνη και την Ανατολική Θράκη. Τα περί «ελληνικής ιμπεριαλιστικής επίθεσης» στην «εθνικοαπελευθερωτική» Τουρκία αποτελούν ένα τεράστιο ιστορικό ψεύδος: Η επιτυχία αυτού του «εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα» επέτρεψε στην *μειοψηφία* του μικρασιατικού πληθυσμού, τους Οθωμανούς Τούρκους, να εξανδραποδίσουν τους χριστιανικούς πληθυσμούς και να ενσωματώσουν βιαίως τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς σε μια εκ των άνω *δημιουργημένη* τουρκική ταυτότητα. Και μόνον η αντίσταση των Κούρδων και των Αράβων της Αλεξανδρέττας και η παρουσία των Αλεβίδων, υπενθυμίζουν σήμερα το πολυεθνικό, μουσουλμανικό –μη τουρκικό– μωσαϊκό της Μικράς Ασίας.

Με μια τέτοια ερμηνεία της Μικρασιατικής Καταστροφής μπορούσε να θεμελιωθεί και ο «ιμπεριαλιστικός χαρακτήρας» του ελληνικού κράτους, να διεκδικείται η «αυτονομία» της Μακεδονίας, να καταδικάζεται μετά το 1964 το αίτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ως «εθνικιστικό», καθώς και κάθε αναφορά περί Βορείου Ηπείρου, να δικαιολογείται η τουρκική εισβολή το 1974, να αναγνωρίζεται το δικαίωμα των Σλαβομακεδόνων να αυτοαναγορεύονται «Μακεδόνες, απόγονοι του Μ. Αλεξάνδρου». Όλα είναι επιτρεπτά εφόσον στρέφονται κατά της «ιμπεριαλιστικής πατρίδας».

Μόνον έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε και τον συναγερμό που προκάλεσε στην «αντι-εθνικιστική Αριστερά» το ζήτημα της αναγνώρισης της γενοκτονίας, διότι πλέον η λέξη «Καταστροφή» θα έπαυε να συνδηλώνει, «δημιούργημα του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού» και θα υπογράμμιζε μάλλον ως αιτία της Καταστροφής την γενοκτονία-εθνοκάθαρση του κεμαλισμού. Η αναγνώριση της γενοκτονίας θα έριχνε στον κάλαθο των αχρήστων τα ιδεολογήματα των καθεστωτικών διανοουμένων για τον «εθνικισμό της Ελλάδας» γενικότερα. Και οι ιδεολογικές συνέπειες μιας τέτοιας εξέλιξης δεν διέλαθαν της προσοχής ούτε των Τούρκων, ούτε των δυτικών συμμάχων, με αποτέλεσμα οι συντονισμένες πιέσεις τους να οδηγήσουν στην παραπομπή του ζητήματος στις καλένδες, αποκαθιστώντας την απειλούμενη ιδεολογική ηγεμονία των οργανικών διανοουμένων του ύστερου μεταπολιτευτικού καθεστώτος.

Και έτσι –υπέρτατος κόλαφος– η ελληνική Πολιτεία αρνήθηκε να πραγματοποιήσει την αναγνώριση της γενοκτονίας του μικρασιατικού ελληνισμού για να το πράξει η Πολιτεία... της Νέας Υόρκης!

> Η Πολιτεία της Νέας Υόρκης, ως παγκόσμια ηγέτιδα δύναμη στην προάσπιση των βασικών ανθρωπίνων και κοινωνικών δικαιωμάτων, κατέχει κυρίαρχο ρόλο στην αναγνώριση γεγονότων της ιστορίας, πολλά από τα οποία είναι τραγικά και οδυνηρά, από τα οποία η ευρύτερη κοινωνία μας μπορεί να εξάγει χρήσιμα διδάγματα. Τέτοια ιστορικά γεγονότα είναι η Καταστροφή της Πόλης της Σμύρνης και η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας.[ ]
>
> Οι Έλληνες αυτοί, των οποίων οι πρόγονοι ζούσαν σε κοινότητες στην περιοχή της σημερινής Βόρειας Τουρκίας κοντά στην Μαύρη Θάλασσα για περισσότερα από τρεις χιλιάδες χρόνια, αποδεκατίστηκαν από τις Αρχές της Τουρκίας προκειμένου να εκδιωχθούν από τις προγονικές τους πατρίδες μαζί με τους Αρμενίους και τους Ασσυρίους. Από το 1915 ως το 1923, οι Έλληνες της Μικράς Ασίας υπέστησαν αδιανόητες βιαιότητες κατά τη διάρκεια της συστηματικής προσπάθειας της Τουρκικής Κυβέρνησης να τους απομακρύνει από την περιοχή. Ελληνικές πόλεις και χωριά καταστράφηκαν ολοσχερώς ενώ εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες σφαγιάστηκαν σε περιοχές όπου ο ελληνικός πληθυσμός αποτελούσε την πλειοψηφία, όπως στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, τον Πόντο και τις περιοχές γύρω από τη Σμύρνη. Όσοι επιβίωσαν, εξορίστηκαν από την Τουρκία και, σήμερα, μαζί με τους απογόνους αποτελούν μέρος του ελληνισμού της διασποράς. [ ]
>
> Για αυτούς τους λόγους, εγώ ο George E. Pataki, Κυβερνήτης της Πολιτείας της Νέας Υόρκης, με το παρόν αναγνωρίζω την 6η Οκτωβρίου του 2002, 80ή επέτειο της Μικρασιατικής Καταστροφής και του αφανισμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας ως ημέρα μνήμης για τη Νέα Υόρκη.[12]

Η Μικρασιατική Γενοκτονία θα είναι στο εξής ημέρα μνήμης για τη Νέα Υόρκη και «ημέρα αμνησίας» για τους Έλληνες «προοδευτικούς»!

8. Αλέξης Αλεξανδρής, «Εισαγωγή» στο *Αρχείον του Εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου*, τόμος Β΄, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000, σσ. XIX-XXI.

9. Δ.Α. Μαυρίδης, *Αυγή*, 27 3/2001.

10. Paschalis Kitromilidis-Alexis Alexandris, «Ethnic Survival, Nationalism and Forced Migration. The Historical Demography of the Greek Community of Asia Minor at the close of the Ottoman Era», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5 (1984-85), σσ. 9-44.

11. Αλέξης Αλεξανδρής, «Εισαγωγή» στο *Αρχείον του Εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου*, τόμος Γ΄, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000, σ. XXXIV.

12. Απόσπασμα από το πλήρες κείμενο της αναγόρευσης που επιδόθηκε στην «Επιτροπή Επιστασίας Μνήμης του Ολοκαυτώματος της Μικράς Ασίας» (Holocaust Memorial Observance Committee of Asia Minor), την 6η Οκτωβρίου 2002.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΔΟΥΚΑΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

της μαρίας βεϊνόγλου

Υπάρχει "Μικρασιατική Λογοτεχνία"; Αν ναι, πώς προσδιορίζεται; Σ' αυτά τα ερωτήματα νιώθω την ανάγκη να συμβάλω με λίγες σκέψεις, καθώς βλέπω καθημερινά να γεμίζουν οι βιτρίνες των βιβλιοπωλείων με νέους τίτλους, έργα με περιεχόμενο που προκαλεί αρνητική κριτική, άλλοτε ασήμαντα κι άλλοτε απαράδεκτα. Γιατί μεταφέρουν –στις περισσότερες περιπτώσεις– παραπλανητικό πληροφοριακό υλικό. Μια μεγάλη περιοχή αυτού του υλικού χαρακτηρίζεται από ψευδοπληροφορίες, που παρασύρουν τον αδαή να σχηματίσει λανθασμένα γνωστικά δεδομένα, και μια άλλη –η χειρότερη, γιατί δείχνει πως ήδη έχει γίνει το κακό ή ετοιμάζεται κι άλλο– μεταφέρει ή τολμά να διερμηνεύει παρελθόντα ιδεολογικό ιστό, και άρα ιστορημένο, τελείως αυθαίρετα, ακραία επικίνδυνα. Όταν πέφτω σε τέτοια βιβλία θυμώνω. Με τους εκδότες, τους δημιουργούς. Με ό,τι είμαστε όλοι μας σήμερα, οι άνθρωποι με τη βαριά περιφρονημένη κληρονομιά. Νιώθω την επιθυμία να φωνάξω, **κάτω όλοι τα μολύβια!**

Μην ξαναγράψετε αν δεν διαβάσετε πριν... Αν δεν καταλάβετε, αν δε μισήσετε, αν δεν συμπαθήσετε... Κι όταν

όλο αυτό το υλικό βρει μια φλέβα να χτυπήσει θαρετά, ίσια στην πηγή και να αντλήσει αθάνατο νερό, τέχνη... Τότε ναι, θα έχουμε στην Ελλάδα ένα ζωντανό σώμα, μια λογοτεχνία, που ίσως της δώσουμε αυτή την ταυτότητα, "Μικρασιατική". Κανείς μην έχει μικρότερη φιλοδοξία. Το μόνο που με παρηγορεί, *το μόνο*, είναι πως ο όγκος αυτής της παραγωγής μάς στέλνει ένα επίμονο, απολύτως αληθινό σήμα. Που κάτι δείχνει, κάτι μας φωνάζει... Πως εδώ είναι μια υπόθεση που δεν τέλειωσε, δεν χωνεύτηκε και προσπαθεί, όπως το ανίατο τραύμα, με δικούς του τρόπους να αυτοεπουλωθεί... Η λογοτεχνία αυτή, ανεξάρτητα από την ποιότητά της, συγκεντρώνει όλα τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της "εξόριστης", μιας λογοτεχνίας δηλαδή ανθρώπων εξορίστων, που κατοικούν σ' έναν τόπο μα σκέφτονται ή προβάλλουν την πραγματικότητα ενός άλλου, που διακατέχονται από τη νοσταλγία, από το παρελθόν και τα φαντάσματά του και το μόνο σήμα που στέλνουν προς το μέλλον είναι οι προβληματισμοί για την ίδια την ταυτότητά τους. Μια τέτοια γενιά "εξορίστων" συγγραφέων δεν είναι κάτι πρωτόγνωρο στην παγκόσμια λογοτεχνία. Στην ελληνική, "η εξορία" αποκαλύπτεται πρώτη φορά με τον πολυσυζητημένο υπότιτλο του **Κοσμά Πολίτη** "Στου Χατζηφράγκου", "καταφέρανε να 'χω στην πατρίδα μου το αίσθημα του ραγιά". Το εκπληκτικό είναι πως οι σημερινοί συγγραφείς, που διαιωνίζουν στα έργα τους μιαν αίσθηση ιθαγένειας, δεν είναι, σαν τον Κοσμά Πολίτη, πρόσφυγες πρώτης γενιάς αλλά κατανέμονται από τη δεύτερη ως την τέταρτη γενιά των προσφύγων. Πρέπει να αναρωτηθούμε, γιατί αυτή η εμμονή...

Αυτό πάντως που δεν πρέπει να εκπλήσσει είναι ότι, παρά την διογκούμενη μέσα στα τελευταία 10-20 χρόνια σχετική βιβλιοπαραγωγή, οι ελπίδες για μια υψηλή λογοτεχνία είναι αντιστρόφως ανάλογες. Είναι γνωστό ότι η μικρασιατική καταστροφή δεν συγκίνησε αρχικά τους λογοτέχνες μας στο βαθμό που θα περίμενε κανείς και το φαινόμενο αυτό εντοπίστηκε εγκαίρως. Ήδη από το 1940, ο **Αιμίλιος Χουρμούζιος** παρατηρούσε τη μη ύπαρξη προσφυγικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα, ότι "δυστυχώς, το δράμα έμεινε ανεκμετάλλευτο". Ο **Διονύσιος Ζακυθηνός** κατ' επανάληψη παρατήρησε πως ούτε η Ιστορία, ούτε Τέχνη λόγου ή άλλη Τέχνη στάθηκαν στο ύψος τους, ότι δεν υπήρξε ένα καθολικό έργο τέχνης, τέτοιο που θα ήταν μαζί και Τέχνη και χρονικό. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι **Νίκος Καζαντζάκης**, **Παύλος Φλώρος**, **Νίκος Μηλιώρης**. Ο **Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος** διερωτάται πώς είναι δυνατόν να είναι μικρότερη η λογοτεχνική συνεισφορά στο πάθος του Μικρασιατικού κόσμου συγκριτικά με των Μακεδονικών αγώνων ή με των Βαλκανικών ή με του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ή με της Κατοχής... Κι οι μικρασιάτες λογοτέχνες ένιωσαν κάποια στιγμή την ανάγκη να... απολογηθούν. Οι μικρασιάτες, λέει ο **Ηλίας Βενέζης**, είχαν ανάγκη περισσότερο παρά ποτέ από... την απόσταση, έπρεπε να απομακρυνθούμε από τα ίδια τα γεγονότα...

Μπορεί... Όλα όμως δείχνουν πως η λογοτεχνία αυτή δεν ωρίμασε τελικά και σ' αυτό συντέλεσαν δύο σπουδαίοι λόγοι. Ο πρώτος ονομάζεται "εθνική συσπείρωση", ένας τεράστιος οδοστρωτήρας ραγδαίας αφομοίωσης όλου εκείνου του κόσμου που έπρεπε να αποβάλει την ετερότητά του. Ο δεύτερος, περίπου συναφής, καθρεφτίζεται σ' έναν πίνακα που κατήρτισε ο **Peter Mackridge**. Όταν πλάι στα ονόματα των Μικρασιατών λογοτεχνών, που αποτέλεσαν την πρωτοπορία στην μεταπροσφυγική Ελλάδα, σημειωθούν κι οι τόποι τους, φτάνεις σε συμπεράσματα: Κοσμάς Πολίτης(από Σμύρνη), Στρατής Δούκας(Μοσχονήσια), Φώτης Κόντογλου(Αϊβαλί), Παύλος Φλώρος(Βουρλά), Μαρία Ιορδανίδου(Κωσταντινούπολη), Πέτρος Αφθονιάτης(Προκόνησος), Τατιάνα Σταύρου(Βόσπορος), Θράσος Καστανάκης(Κων/πολη), Ηλίας Βενέζης(Αϊβαλί), Γιώργος Θεοτοκάς(Κων/πολη), Διδώ Σωτηρίου(Αϊδίνι). *Όλοι* έρχονται από τα μικρασιατικά παράλια και την Πόλη, από ελληνόφωνες περιοχές. Ακόμα πιο εύγλωττα αποσιάζει η προσφυγομάννα Θεσσαλονίκη, η "πρωτεύουσα των προσφύγων", όπως ο Γιώργος Ιωάννου την αποκαλεί... "Εγκατεστημένοι σ' αγροτικές περιοχές κι ανήλιαγες πολίχνες, δεν ήσαν σε θέση οι πρόσφυγες αυτοί να γίνουν αξιόλογοι συγγραφείς..." συμπεραίνει ο Mackridge, αλλά η παρατήρησή του σταματά στην επιφάνεια... Από αγροτικές περιοχές και από σκονισμένες πολίχνες της οθωμανικής αυτοκρατορίας ξεσπιτώθηκαν κατά πλειοψηφία οι πρόσφυγες. Μήπως αυτό σημαίνει πως ήρθαν στην Ελλάδα χωρίς αποταμιευμένο Λόγο;

Ένα μέρος του νεοελληνικού παραλόγου, αυτού που

ΜΑΡΙΑ ΒΕΪΝΟΓΛΟΥ
ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΑΘΗΝΑ 1997

εδράζεται σε ιστορικές αυθαιρεσίες και κοινωνικό αυταρχισμό, έδωσε ένα καθοριστικό χτύπημα σε ό,τι θα μπορούσε ίσως να ήταν σήμερα, έστω και στα όρια μιας μικρούλας Ελλάδας, οργανισμός, σώμα ζωντανό. Έτσι πια η "Μικρασιατική Λογοτεχνία" προσπαθεί να δανειστεί σοβαρούς χώρους μονάχα πλάι στην Ιστορία και πλάι στη Λαογραφία, ως ιστορική ή λαογραφική μυθιστορία, ή πλάι στις επιστήμες προκειμένου να διαγράψει την αυτογνωσία της, να αυτοϊστορηθεί. Έτσι αποδεικνύει την αδυναμία της: Η Μικρασιατική Λογοτεχνία δε μπορεί πλέον να προστρέξει σε ασπαίρουσα ύλη, ξεχνά και συγχέει τις πηγές της, της λείπει ο χώρος τόσο συντριπτικά ώστε δεν έχει τις εικόνες, δεν έχει ενόραση, της λείπει η γλώσσα προκειμένου *να διαβάσει πίσω*... Απ' όλα αυτά τίποτα δε μπορεί πια να αναπλαστεί.

Ο παραλογισμός είχε αρχίσει προ της Ανταλλαγής. Με τη λογοτεχνική παραγωγή των Μικρασιατών συνέβη ό,τι και με την ίδια την ανταλλαγή πληθυσμών του 1922-24. Προσδιορίστηκε κάποιο εθνολογικό, ευλογοφανές κριτήριο, αυθαίρετα, για να μοιράσει κάτι που κανείς δεν νοιάστηκε μήπως η φύση του το ήθελε... ενιαίο. Έτσι, στην ανταλλαγή κριτήριο θεωρήθηκε η θρησκεία και στη λογοτεχνία χρησίμευσε η γλώσσα. Ενώ λοιπόν η Ελλάδα ενσωμάτωνε τον χριστιανικό μικρασιατικό κόσμο ως *Ελληνισμό* και *Έλληνες*, απέρριψε κάθε τους γλωσσική έκφραση σε άλλη γλώσσα και διάλεκτο. Έτσι, με εξαίρεση τη στενή γεωγραφική ζώνη επί των Μικρασιατικών παραλίων που συμμετείχε άνετα στην Ελληνική Γραμματεία, οι λοιποί, κατά το πλείστο τουρκόφωνοι Μικρασιάτες, *μένουν... απ' έξω*. Πράγματι, η σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία μετά το '24 άνοιξε με στόμφο και ευκολία τις πόρτες της και *κατάπιε* τη λεγόμενη "Σμυρναίικη" λογοτεχνία" ως οικεία, την τυπωμένη συχνά και σ' αθηναϊκά τυπογραφεία, τη διάσπαρτη σ' έναν "ομοιοπαθητικό" περιοδικό τύπο, ιδεολογικά φερώνυμο. Τους λογοτέχνες όμως που εξεπήδησαν μες απ' το Ιωνικό έμψυχο υλικό δεν τους δέχτηκε δίχως όρους. Η ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του μεσοπόλεμου το δείχνει περίτρανα. Το Παλαμικό και Στερεοελλαδίτικο κατεστημένο της Αθήνας ανθίστατο, μα δε φταίει μονάχο. Η ορμή της νέας λογοτεχνικής ψυχής που άρχισε να προφέρει λόγο στην Ελλάδα συχνά παρωθείτο όχι μόνο για τον φανατικό της βενιζελισμό, αλλά και από λογοτεχνικά έντυπα και κύκλους που ενεθάρρυνε η Βρετανική Πρεσβεία της Αθήνας. Παρά ταύτα, το Νόμπελ που έλαβε η Ελλάδα το 1963, μόνο λόγω της καταγωγής του **Γιώργου Σεφέρη** μπορεί να θεωρείται *Νόμπελ Μικρασιατικό* (και δεν μας εκπλήσσει που στην τελευταία περίπτωση προκύπτουν κι άλλοι εθνικοί... συνεταίροι). Συνήθως όμως παραμένει σκοτεινή κι ελάχιστα προβάλλεται η μικρασιατική ταυτότητα του έργου, απ' άκρη σ' άκρη "προσφυγική", κατακριτική, εξόριστη, επειδή απελπισμένη ψάχνει μέσα στα μάρμαρα... πρώτα απ' όλα για λίγη δικαιοσύνη. Για το έγκλημα... (Διαβάστε πάλι την *Κίχλη*.) Το "έγκλημα" του Οιδίποδα είναι έγκλημα ταυτότητας αλλ' αυτή η πλευρά δεν φωτίζεται. Όλοι, με το δάχτυλο στα χείλη διατάζουν... σιωπή! Να λοιπόν τι βλέπουμε στη σύγχρονη "μικρασιατική" λογοτεχνία μας: Όπου κι όταν τη φίμωσαν, λοξοδρόμησε κι έγινε κοσμοπολίτικη, αλλιώς ευτελίστηκε και κατάντησε παρανοϊκή. Γιατί είναι βαθειά πληγωμένος ο λαός της, **τόσο** που δε μπόρεσε, ούτε μετά από έναν ολόκληρο εμφύλιο, να εκτονωθεί...

*

Οι αναμνήσεις βορειοελλαδιτών δασκάλων για τους μαθητές και τους γονείς τους θα είχαν πολλά να μας πουν. Υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα, διττό, σχετικά με τη γλώσσα και σχετικά με τις ρίζες στην προέλευση της σύγχρονης λογοτεχνίας μας. Συστηματικά κι επιπόλαια υπερφαλαγγίζεται *το ζήτημα του τουρκόφωνου κόσμου που βρέθηκε στην Ελλάδα. Ποιοι ήσαν και πώς εκφράζονταν;* εκείνοι που "πίσω από ψηλούς τοίχους περίμεναν ν' ανοίξουν παράθυρα", εκείνοι οι πρώτοι που κατέφευγαν *στη μετάφραση* για να πουν το παραμικρό... Και κατ' επέκταση, *σε ποια γλώσσα* και *σε ποιες πηγές* θα έπρεπε να στηρίζει η εξόριστη λογοτεχνία των Μικρασιατών τις ρίζες της, αν οι συνθήκες της είχαν επιτρέψει να είναι μια Μικρασιατική λογοτεχνία καθολική;

Τους τουρκόφωνους αυτούς (αποτελούσαν την πλειοψηφία στο 1,5 εκατομμύριο προσφύγων του '22-24), η Ελλάδα, από πλευράς γλώσσας, τους αντιμετώπισε κυριολεκτικά ως **"ποίμνιο"** που ανέπεμπε μόνον προσευχές σε μυστήριες γλώσσες και διαλέκτους... Φυσικά, από τα μέσα του 19ου αιώνα, ένα πλήθος ελληνόγλωσσων εντύπων είχαν πλημμυρίσει τον Μικρασιατικό χώρο που Σύλλογοι όπως η "Ανατολή", ο "Φιλολογικός σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως", με σαφή ιδεολογικό προσανατολισμό, τύπωναν ασταμάτητα τις τελευταίες προ της ανταλλαγής δεκαετίες πλάι σ' όσα το Πατριαρχείο δεν έπαψε να εκδίδει στα οθωμανικά και καραμανλίδικα. Ειδικά για τους τουρκόφωνους Μικρασιάτες, οργανώθηκε μια διαδικασία αλλαγής *λόγου*, σε γλώσσα και πολιτισμική κληρονομιά, με την αιτιολογία, εξίσου αυθαίρετη κι αυτή, ότι... ο λόγος τους είχε και στο παρελθόν αφαιρεθεί (από τους Τούρκους), σύμφωνα με τον αναπόδεικτο θρύλο των χιλίων τσουβαλιών κομμένων γλωσσών. Η τουρκοφωνία στη μεταπροσφυγική Ελλάδα υπήρξε ντροπή και ενοχή. Επομένως με ποιο *σώμα* προηγούμενης λογοτεχνίας θα μπορούσε αυτή η γενιά να συνδεθεί ώστε να παράγει νέο έργο; Βλέπουμε λοιπόν πως το γλωσσικό πρόβλημα εκείνων των εν δυνάμει λογοτεχνών, που ποτέ δεν εκκολάφθηκαν, ερμηνεύεται ως απότομη διακοπή και στον εθνικό κορμό της λογοτεχνίας μας προξενεί ιστορική ασυνέχεια.

Η γλώσσα! Για μια λογοτεχνία, τι είναι η γλώσσα της – ως ποιο σημείο την προσδιορίζει; Η λογοτεχνία διαβάζει για χάρη μας, πριν από μας. "Ξαναδιαβάζει" τα παλαιότερα έργα. Συμμετέχει στην ιστορική εξέλιξη και μάλιστα αποτελεί ενεργό της συστατικό. Αποκοπή της γλώσσας ισοδυναμεί με επέμβαση λοβοτομής... Όταν μια λογοτεχνία σιγήσει απότομα ή εμφανίζει έργα φαιδρά, αλλοπρόσαλλα... Όταν μιλάει "ξύλινα", θα πρέπει να αναζητήσουμε μια μη-αποκαταστάσι-

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ
***ΤΟ ΝΟΥΜΕΡΟ 31328, ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ**
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΜΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΑ ΤΑΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΟΠΟΥ ΟΔΗΓΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

μη ζημιά. Ας το καταλάβουμε, υπάρχει ένα κενό **στις πηγές της λογοτεχνίας** μας. Την παρασύρουν όλο πιο δυτικά ο Διαφωτισμός κι ο Μοντερνισμός, μα στις ίδιες τις πηγές της δύσκολα "διαβάζει" το παρελθόν. Για την μικρασιατική λογοτεχνία το κενό ξεκινά εκεί που... το ελληνικό αλφάβητο αρχίζει να διαβάζει Τούρκικα και η γενίκευση της κοινής Ελληνικής θέτει στο περιθώριο την Ποντιακή λογοτεχνία.

Τα βιβλία που έφεραν μαζί τους πρώτα πετάχτηκαν στα σκουπίδια, κι ύστερα, όσα γλίτωσαν... άρχισαν να πουλιούνται ακριβά. Σε φυλλάδες που διάβαζαν με μανία (φτηνά φύλλα κι εξώφυλλο από σιγαρόχαρτο χρώματος τριανταφυλλί ή φυστικί), έβρισκες τον μύθο του Σαχ-Ισμαήλ και της χανούμισσας Γκιουλιζάρ, τη Γενοβέφα-χικιαγεσί και τον Ασίκ Ομέρ, έβρισκες σε ποίηση *ντιβάν* τον Ασίκ Γκαρίπ και Τούρκους συγγραφείς όπως ο Γκιουλ-ζαρί, που έγραψε τα "Φλογερά έπη του Σουλτάν-Μαχμούτ", του Πορθητή. Μια ενδιαφέρουσα, λογοτεχνικά και εθνολογικά, γραμματεία, διάσπαρτη σε ποικίλα καραμανλίδικα περιοδικά, αναμιγμένη με κείμενα αρμένικα, οθωμανικά, ελληνικά, ανεκμετάλλευτη περιμένει την έρευνα... Ανάμεσα στα έργα που διάβαζαν οι Τουρκόφωνοι με ιδιαίτερη συγκίνηση και αγάπη συγκαταλέγεται κι ο "Κιόρογλου", το αγαπημένο έπος των Καππαδοκών! Η... υποκατάσταση προκαλούσε αμηχανία... Οι Καππαδόκες (!) αγνοούσαν πλήρως τα έπη του Διγενή! Που διαδραματίζονται στη δική τους γεωγραφική περιοχή, που αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα, σε γνωστά τους τοπωνύμια κι ονόματα, στον λαό τους... Αυτοί είχαν και διάβαζαν τον... "Κιόρογλου", τα έπη του "γιου του τυφλού". Έτσι εύκολα κάποιοι μετέτρεψαν την απορία σε ετυμηγορία: "Ανήκουν οι Καππαδόκες στην τουρκική εθνότητα λοιπόν..."

ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ
ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΧΩΜΑΤΑ
Η ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΞΙΣΤΟΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ ΕΝΟΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΔΙΩΞΕΙΣ ΕΩΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

Για να μάθουμε πώς διαμορφώθηκε ο πολιτιστικός χαρακτήρας του Μικρασιατικού χώρου, επιβάλλεται να μελετηθούν οι συνθήκες και οι συντελεστές που προκάλεσαν εκείνες τις πολιτισμικές αλλαγές που διαμόρφωσαν την ιστορία της Μικράς Ασίας. Ο εξισλαμισμός είναι το τελευταίο στάδιο από μια μακροχρόνια διαδοχή θρησκευτικών και γλωσσικών αλλαγών που συντελέστηκαν στον χώρο αυτό μέσα στους αιώνες. Το φαινόμενο του εξισλαμισμού της Μ.Α. έχει γενικό ενδιαφέρον, πέρα από την κατανόηση της βυζαντινής, της τουρκικής και της ελληνικής, μετά το '22-24, κοινωνίας.

Το **έπος του Κιόρογλου** θα είχε θεωρηθεί εξ αρχής μεταφορά του έπους του Διγενή, αλλά μπέρδευε πάντα τους μελετητές η μη-αναφορά του ονόματος του γνωστού ήρωα. Ο **Ν.Γ. Πολίτης**, στην αρχή του 20 ού αι., διαπίστωνε την ταυτόχρονη γέννηση στα έπη και τα έθνη. Πράγματι, ο ΙΣΤ΄ αιώνας αποτελεί την αφετηρία του τουρκικού έθνους, όπως κι ο ΙΒ΄, ταυτιζόμενος με την καταγραφή του ακριτικού έπους του Διγενή, θεωρείται ο αιώνας που αναδύεται η ιδεολογία που αποφασιστικά αγκαλιάζει την *ελληνικότητα*... Αλλά πώς θα ήταν ποτέ δυνατόν Έλληνες και Τούρκοι, δυο έθνη διαφορετικά, να ταυτίζουν την αφετηρία τους πάνω στο ίδιο έπος; Βλέπουμε λοιπόν πως όποιος επιχειρήσει να σκιαγραφήσει έστω και με δυο μόνο γραμμές μια **Ιστορία για τη "Μικρασιατική Λογοτεχνία"** θα σκοντάψει σε δυσκολίες. Διότι η Μικρασιατική Λογοτεχνία ανατρέχει σε ιστορικές περιοχές που επάνω τους ως σήμερα ελάχιστο φως έχει χυθεί. Οι αιρέσεις, οι εξωμοσίες, έχουν προσθέσει τη δική τους λογική στη διασπορά των λογοτεχνικών πηγών. Η ελληνική λογοτεχνία τις έχει καταπιεί ως αμάσητη τροφή. Για παράδειγμα, τα έπη του Διγενή μάς προσφέρουν τη συγγένεια, ένα δεσμό αίματος ανάμεσα σ' ό,τι είναι ή θα πρέπει να ονομάζεται "Μικρασιατική Λογοτεχνία". Δυστυχώς, στην ίδια τη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία όμως, αντανακλάται ο φόβος πως... ίσως η συγγένεια αυτή δεν είναι "γραμμική". Πράγματι τον ΙΣΤ΄ αι. απαγορεύονται πλέον οι ομαδικοί εξισλαμισμοί, γιατί φυσικά έχει πια ολοκληρωθεί ο μετασχηματισμός, έχει μορφοποιηθεί το "εθνικό" σώμα των Τούρκων. Αυτοί που διάβαζαν τον Διγενή-Κιόρογλου με την Καραμανλίδικη γραφή ήσαν οι ντόπιοι και επήλυδες χριστιανοί. Εκείνοι που διάβαζαν τον Κιόρογλου στα Οθωμανικά ήσαν οι μουσουλμάνοι, κατά το πάλαι ή το νεότερον εξισλαμισμένοι.

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η ιδιοτυπία στο έπος αυτό δεν συνίσταται στη γένεση ενός έθνους από δύο γένη, κατά το πρότυπο του ήρωα Διγενή, αλλά στη γένεση δύο εθνών από το ίδιο γένος.

*

Λίγο πιο πίσω από τα Μικρασιατικά παράλια και τις πεδιάδες τους, εκεί που επιβλητικό και δυσπρόσιτο μοιάζει ξαφνικά να υψώνεται απότομα το οροπέδιο της Ανατολίας, η εθνική μας λογοτεχνία έχει τοποθετήσει, κατά το πρότυπο της Ιερουσαλήμ, ένα τοίχο... οδυρμών. Και μια μη αναγνώσιμη πλέον γεωγραφία στο Μικρασιατικό χάρτη (αυτή που ως "*λογοτεχνική* γεωγραφία" στα σύγχρονα έργα φέρνει γέλια όταν ψάχνει κανείς να την ταυτίσει με δεδομένα) μας συνεγείρει καθώς παρασύρει *μέσα*, ανατολικά, τα σύνορα της **εθνικής μας επικής γεωγραφίας**. Ανακαλύπτουμε τα ανατολικά σύνορα της γλώσσας μας, περίπου της ίδιας που ακόμα (!!) μιλάμε και νιώθουμε περήφανοι. Τα έπη του Διγενή αναμφισβήτητα συμμετέχουν στη Μικρασιατική Λογοτεχνία, όχι λόγω της αδιαφιλονίκητης ιστορικότητας που ενσωματώνουν μα γιατί σηματοδοτούν την αφετηρία-σταθμό του θρήνου μας. Στον "Διγενή" η σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία πρέπει να ψάχνει για τη "χαμένη Ιερουσαλήμ". Στα έπη αυτά, ο **Ρόντρικ Μπήτον** ("Ερωτική μυθιστορία του ελληνικού Μεσαίωνα") εύστοχα θαρρώ, ιχνηλατεί τον ίδιο θρήνο, την ίδια λογοτεχνική ψυχή που έρχεται να μας βρει αργότερα τον, 20ό αιώνα, με τα έργα του Γιώργου Σεφέρη, του Γιώργου Θεοτοκά, του Κοσμά Πολίτη, του Ηλία Βενέζη, που γράφηκαν μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Τόσο εκείνο το πρωτομυθιστόρημα, όσο και τα δεύτερα ευθυγραμμίζονται ως λογοτεχνία. Μετά τα έπη του Διγενή, η "Μικρασιατική Λογοτεχνία" στην ελληνική γραμματεία αποτελεί μια *ειδική περιοχή* (ίσως πολύ μεγάλη για να θεωρηθεί απλά *κλάδος)* που γειτνιάζει με τη μνήμη, την καταγραφή και την ιστορία, περιοχή με γεωγραφικές συντεταγμένες, άρα με ιστορικό μύθο, με τη Μικρά Ασία και αργότερα με τη νεώτερη Ελλάδα της προσφυγιάς. Έτσι καλύπτει έναν κόσμο που διψά να εκφραστεί μέσω της πιο δυναμικής του πλέον ιδιότητας, με το βάρος της ιστορίας που ενστερνίζεται. Εκείνος ο άγνωστός μας πρωτομαΐστορας της μυθιστορίας διέγραψε το προφίλ ενός ολόκληρου λογοτεχνικού κορμού, που όμως γελιέται όποιος νομίζει πως έμεινε βουβός σε μικρασιατική παραγωγή από το 1071 ως το 1922.

*

Ύστερα απ' όλα αυτά διστάζω για το *πώς θα μπορούσε να ορίζεται η Μικρασιατική Λογοτεχνία*. Το δισταγμό μου δικαιώνουν τα κριτήρια που υιοθετεί ο **Νίκος Βέης** (Bees) όταν το 1939 συγκε-

ντρώνει βιβλιογραφία της λογοτεχνίας της Σμύρνης του ΙΘ΄ αι. Η λογοτεχνία Σμύρνης αμέσως τοποθετείται κάτω από την ασφαλή ομπρέλα της "*Ελληνικής* Μικρασιατικής **Βιβλιογραφίας**" την οποία σπεύδει να οροθετήσει ως "συστηματική αναγραφή των περί Μικράς Ασίας και παρά των Μικρασιατών γραφέντων, καθώς και αναγραφέντων παντοίων δημοσιευμάτων τα οποία εξεδόθησαν υπό των *Ελληνικών* τυπογραφείων της Μικράς Ασίας." (Μικρ. Χρονικά, τόμ.Β΄ και Ε΄). Δεν υποκύπτει στον κίνδυνο να ονομάσει ως κριτήριο τη γλώσσα, αλλά στη συνέχεια παραθέτει ελληνόγλωσση γραμματολογία. Έτσι προκύπτει το συμπέρασμα πως η Ελληνική Μικρασιατική βιβλιογραφία είναι μόνο ελληνόφωνη και σ' αυτήν πρέπει να προσθέσουμε και κάποια τουρκόφωνη, *ειδική*... Βλέπουμε λοιπόν εξ αρχής τη λανθασμένη στάση. Η Σμυρναϊκή λογοτεχνία θέλει να ηγεμονεύει στη Μικρασιατική λογοτεχνία, σ' έναν εξ αγχιστείας συγγενή, ξεχνώντας πως η λογοτεχνία από τη φύση της έχει ρίζες και σαν το δένδρο δε νοείται παρά ενιαία με τις πηγές της. Κάτω απ' αυτή την άποψη, η Μικρασιατική Λογοτεχνία δε μπορεί να είναι ούτε τουρκική, ούτε ελληνική, μπορεί να δένεται μ' έναν τόπο, ένα λαό, με το δικό μας αίμα, αλλά ποτέ μ' ένα έθνος! Προσοχή... Δεν θα είμαστε ποτέ έτοιμοι να συμπεράνουμε πως η Μικρασιατική Λογοτεχνία αποτελεί έναν κορμό φιλολογίας που προέρχεται από τη ζύμωση διαφορετικών λαών στον ίδιο χώρο. Η Μικρασιατική Λογοτεχνία, όπως και η ομώνυμη Τέχνη, είναι **πολυσυλλεκτική** μόνον όταν "δανείζεται" στοιχεία από την Ασία. Μέσα στον ίδιο της τον χώρο είναι **επιλεκτική**! Το γεγονός ότι έργα όπως "το Φλογερό έπος του Σουλτάν Μαχμούτ" του Gulzari, είχαν μεταφραστεί και στα αρμενικά, και ήσαν πολύ δημοφιλή, επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά την ανάγκη για *συγχρονική* μελέτη των έργων που αφορούν ή που έρχονται από τη ζωή και τα τυπογραφεία του μικρασιατικού χώρου.

Η λογοτεχνία είναι υπόθεση "ψυχής" και ως τέχνη λόγου πρέπει να είναι πλατειά ώστε να νιώθει, να συμ-πάθει... Η λογοτεχνία δεν είναι καλά και σώνει αντάρτικο, και μετά από μια αποδοχή μπορεί να γίνουν, ψηλά στο δέντρο της, οι πιο ώριμοι καρποί. Η λογοτεχνία είναι σύμβαση– αλλ' οπωσδήποτε εκτός αγοράς! Σύμβαση γλώσσας και μέσων!!! Μόνο όποιος νιώσει να τον πιέζει αυτή η σύμβαση, ίσαμε 'κει που φτάνει η ανείπωτη έκφραση, κάνει αντάρτικο. Οι αναγνώστες συνήθως έχουν πατρίδα. Αυτός όμως που γράφει είναι κάποιος που μόνιμα την αναζητά. Από την άποψη αυτή ευθαρσώς μπορώ να προσφέρω μιαν απάντηση σε τούτο το κείμενο, **ναι... η Μικρασιατική Λογοτεχνία είναι κάτι που υπάρχει,** ως καταφύγιο κι έκφραση κάθε εξόριστου νοσταλγού. Κάθε στιγμή στον χώρο της μπορεί να πνεύσουν άνεμοι, κάθε στιγμή...

***

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* (όταν ο εκείθεν του Αιγαίου ελληνοχριστιανικός κόσμος υπολογίζετο σε 32 εκατομ. κατά το έτος 395 μ.Χ., συμπτύχθηκε σε μόλις 1,5 εκατομ. ψυχές που έφθασαν να ανταλλαχθούν με τη Συνθήκη Λωζάνης του1923.Βλ. Γεωργιάδης-Αρνάκης, *Οι πρώτοι Οθωμανοί*).

** Η Σμυρναϊκή λογοτεχνία ταυτίζεται με τη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία από τον 18ο αι. και διαχέεται από το πνεύμα του διαφωτισμού.

*** Όπως έχει διαπιστωθεί, ούτε οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, που εγκατέλειψαν αντίστοιχα με τη Συνθήκη της Λωζάνης την Ελλάδα, ανέπτυξαν ως τώρα αξιόλογη λογοτεχνία.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξίου Στυλιανός: *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και τα άσματα του Αρμούρη και του Υιού του Ανδρονίκου*, Εστία. Αθήνα 1995.

Κεχαγιόγλου Γιώργος: "Η σπασμωδική συγκριτική γραμματολογία του νέου Ελληνισμού....", *Δελτίο ΚΜΣ*, τ.11, Αθήνα, 1995-96.

Κιτρομηλίδη Μ.Πασχάλη, "Ο εξισλαμισμός της Μικράς Ασίας", *Μικρ. Χρονικά*, τα. 16, Αθήνα 1975.

Μηλιώρης Ε.Νίκος "Η Μικρ. τραγωδία στη λογοτεχνία και την τέχνη", *Μικρ. Χρονικά*, τ.13, Αθήνα,1967.

Παμπούκης Ι.Τ. : *Διγενής ο Κιόρογλου*, Ελληνική Δημιουργία, τεύχος 68.

Νικ. Πολίτης "Περί του εθνικού έπους των νεωτέρων Ελλήνων", *Λαογραφικά Σύμμικτα Α΄* , Αθήνα 1920.

Ilias Anagnostakis, Evangelia Balta: "La découverte de la Cappadoce au dix-neuvième siècle". *Eren*, Istanbul.

Mackridge Peter, Kosmas Politis and the literature of exile, *Δελτίο ΚΜΣ*, τα, 9, Αθήνα,1992.

Roderick Beaton: *Η ερωτική μυθιστορία του Ελληνικού Μεσαίωνα*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996.

****Η Μαρία Βεϊνόγλου είναι συγγραφέας***

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ
ΑΙΟΛΙΚΗ ΓΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1943, ΔΥΟ ΜΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΟΥ ΒΕΝΕΖΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΘΑ ΤΟΝ ΕΚΤΕΛΟΥΣΑΝ ΑΝ ΔΕΝ ΞΕΣΗΚΩΝΟΝΤΑΝ ΟΛΟΣ Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΕ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

του αρχιμανδρίτη Δοσίθεου

Ένα ταξίδι στην Καππαδοκία, είναι ένα ταξίδι στην ιστορία. Σ' ένα τέτοιο ταξίδι μετέσχε προσφάτως και ο γράφων. Έζησε στην ιστορία, προσκύνησε σε χώρους ιερούς, σε μέρη που πάντα επιθυμούσε να επισκεφθή, αλλά δεν το είχε κατορθώσει.

Η Α.Θ. Παναγιότης ο Οικουμενικός Πατριάρχης ηγαθύνθη να συμπεριλάβη την εμήν ελαχιστότητα εις την τιμίαν συνοδείαν Του. Δύο Θείες Λειτουργίες και ένας εσπερινός στην Καππαδοκία είναι ένα όνειρο που πραγματοποιείται. Είναι ο ευλογημένος τόπος όπου η Χριστιανική πίστις είχε βαθειές τις ρίζες. Απ' τα χρόνια των Αγίων Αποστόλων. Εκεί οι μεγάλοι Καππαδόκαι Πατέρες έζησαν, μεγαλούργησαν, εδογμάτισαν "Τριάδα σέβειν Αγίαν", ηγίασαν. Βιάζει μου την γραφίδα ο πόθος να καταγράψω στο άψυχο χαρτί όσα η ψυχή μου ένοιωσε. Κάτι που μάλλον δεν θα κατορθώσω...

Το αεροπλάνο προσγειώνεται στο αεροδρόμιο της Καισαρείας. Δεν την επισκεπτόμεθα. Ο προορισμός μας είναι άλλος. Αλλά και μόνον πατώντας σ' εκείνο το ευλογημένο έδαφος νομίζεις ότι θα χαιρετήσης ή μάλλον θα προσκυνήσης με προσκύνησιν εδαφιαία τον Άγιο Βασίλειο. Αισθάνεσαι ότι ξάφνου θα εμφανισθή μπροστά σου. Αυτή η μεγάλη της Εκκλησίας μορφή, ο όλως ιερωμένος Θεώ, κατώρθωσε να μεταβάλη τα "Καππαδόκια κακά", τας αγριελαίους εις καλλιελαίους. Πατούμε σε έδαφος, όπου ήκμασεν ο κοινοβιακός μοναχισμός, η φιλανθρωπία, η ορθοδοξία της πίστεως. Μου ήλθε να προσκυνήσω το χώμα όπου επάτησαν οι πόδες τόσων αγίων Πατέρων. Αλλά χώμα δεν υπήρχε πουθενά. Άσφαλτος μόνο και τσιμέντο. Κι εδώ η αστυφιλία. Κι εδώ οι άχαρες πολυκατοικίες. Και συνεχώς ξεφυτρώνουν κι άλλες. Δεκαπενταόροφες, κακοφτιαγμένες, με ζωηρά χρώματα βαμμένες. Όπως και στην Πόλι. Χωρίς μπαλκόνια, χωρίς εξώστες, χωρίς πράσινο. Ούτε ένα λουλούδι. Σε πεντακόσιες πενήντα χιλιάδες ο πληθυσμός τής Καισαρείας τώρα. Και η φτώχεια απερίγραπτη. Ενδεικτική η επιγραφή: Γίνεται έκπτωσις στο ... ψωμί!

Αριστερά μας διαγράφεται περήφανο, χιονισμένο, τό Αργαίον όρος με τας τέσσαρες χιλιάδες σχεδόν μέτρα του. Είναι το ψηλότερο της Μικράς Ασίας. Και ενώ ο ήλιος έγερνε προς την δύσι, ένα ολόγιομο φεγγάρι ξεπροβάλλει απ' τις βουνοκορφές του. Θέαμα εξαίσιο που μας θυμίζει το αγιογραφικό "στήτω ήλιος κατά Γαβαών και σελήνη κατά φάραγγα Αιλών".

Προορισμός το Προκόπιον δια διανυκτέρευσι. Περνούμε περιοχές έρημες. Ακαλλιέργητες, απέραντες εκτάσεις, υψίπεδα όπου η παρουσία του ανθρώπου είναι σπάνια. Ελάχιστα τα χωριά στην διαδρομή μας. Οι καλλιέργειες είναι ελάχιστες. Όπου υπάρχει νερό κι αυτό είναι πάντα λίγο. Αμπέλια λυμφατικά, βερυκοκιές αναιμικές. Φτώχεια και εγκατάλειψις. Οι σύγχρονες μορφές καλλιέργειας ανύπαρκτες. Ύστερα από διαδρομή μιας ώρας σε άσφαλτο κακοδιατηρημένη και με κλίσεις πέραν του 10%, εμφανίζεται το Προκόπιο. Κάτω χαμηλά, σε μια ευρεία κοιλάδα, ξενοδοχεία πολλών αστέρων φωτισμένα και χιλιοπλουμισμένα μας περιμένουν. Ξεχνάς ότι βρίσκεσαι στο κέντρο της Μικράς Ασίας. Κάποια αραιοφυτευμένα πεύκα και αρκετές λεύκες στα ρυάκια δίπλα δίνουν ένα τόνο πρασίνου. Όμως το κλίμα στα χίλια εκατό μέτρα που βρισκόμαστε είναι ξηρό, η νύχτα δροσερή και ο ύπνος ευχάριστος.

Όσο να με πάρη ο ύπνος, σκέπτομαι: Βρισκόμαστε στο Προκόπιο. Ένα χωριό γνωστό στην Ελλάδα από τον Άγιο Ιωάννη τον Ρώσσο. Αλλ' όχι μόνον. Εδώ συμβαίνει και κάτι άλλο. Το αισθάνομαι. Δεν είναι το αεράκι που με δροσίζει από το ανοιχτό παράθυρο. Δεν είναι το μελιχρό φως της σελήνης που μεσουρανεί. Ούτε το άρωμα κάποιων λουλουδιών από τον κήπο του ξενοδοχείου. Αισθάνομαι ότι απ' το παράθυρο μπαίνει ένα άρωμα διαφορετικό, όλως άλλο. Είναι το άρωμα της αγιότητας του τόπου.

Ας γυρίσω όμως απ' το δεξιό πλευρό για να αποκοιμηθώ. Κι από το πολύ να σκέπτεται, αποκοιμήθηκεν ο γέρος...

Αύριο έχουμε Θεία Λειτουργία στην Σινασό. Λίγα χιλιόμετρα μακρύτερα...

Στον ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Ο ναός στέκεται όρθιος. Όμως και οι πλάκες από το δάπεδο λείπουν. Τα παράθυρα δεν έχουν καν κουφώματα. Έτσι, τα περίεργα παιδικά ματάκια δεν δυσκολεύονται να βλέπουν απ' έξω. Εξ άλλου είναι εύκολο. Ο ναός είναι χωμένος στη γη. Για να μη πολυφαίνεται. Να μη προκαλή. Εικόνες δεν υπάρχουν. Τέμπλο δεν υπάρχει. Ο χώρος χρησιμοποιείται για γιορτές και πανηγύρια. Ετοιμάζονται τα της Θ. Λειτουργίας. Όλα έχουν έλθει απ' την Πόλι. Από Άγιο Δισκοπότηρο μέχρι μαχαίρι για το αντίδωρο. Εκεί δεν υπάρχει τίποτε. Ούτε καρφί για να κρεμάσουμε το θυμιατό.

Έξω ακούονται ζουρνάδες και νταούλια. Σείονται σημαίες τουρκικές και ελληνικές. Εισβάλλουν οι ... Έλληνες.

Κατά τις εννέα και μισή, φθάνει ο Πατριάρχης με την των αρχιερέων συνοδεία Του. Ενδύεται κατά την αρχαίαν τάξιν. Ο χορός, με επί κεφαλής τον Άρχοντα Πρωτοψάλτη ψάλλει το αργό "Αναστάσεως ημέρα", Μανουήλ του Χρυσάφου.

Η Θεία Λειτουργία αρχίζει. Κατά την Πατριαρχικήν τάξιν. Είναι Κυριακή του Παραλυτικού, Μαΐου 26. Μετά το Ευαγγέλιο ομιλεί ο Πατριάρχης. Λαμβάνει αφορμήν από την ονομασία του Ναού. Και αναφέρεται στην ανεξιθρησκεία του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Επέτρεψε την Χριστιανική πίστι και οι άνθρωποι ζούσαν αρμονικά χωρίς διαμάχες και φανατισμούς. Έτσι ζούσαν και οι εδώ Χριστιανοί με τους μουσουλμάνους έως ότου ήλθεν η αποφράς ημέρα... Τώρα όμως ήλθε μια νέα εποχή κατανοήσεως, αλληλοπεριχωρήσεως, σεβασμού της διαφορετικότητος. Και ελπίζουμε ότι αυτό θα συνεχισθή. Επακολούθησε προσφώνησις και Τουρκιστί προς τον δήμαρχο

της Περιοχής. Αλλ' ως αγνοών την γλώσσαν αδυνατώ να καταγράψω τα λεχθέντα. Πάντως ήσαν ευχαριστίαι δια την υποδοχήν. Τας επιδαψιλεύσεις και για την άδεια προς τέλεσιν της Θείας Λειτουργίας.

Όλα τελείωσαν κατ' ευχήν. Ο Πατριάρχης μετέβη μετά της συνοδείας του εις το δημαρχείον της πόλεως και εις γεύμα. Αλλ' ο γράφων αποπηδήσας εξέκλινε λάθρα και εξαφανισθείς ηκολούθησε το συνεργείον της ΕΡΤ προς ξενάγησιν εις την περιοχήν.

Τι είδα; Πράγματα που ούτε καν υποπτευόμουν.

Τριάντα χιλιόμετρα μακρύτερα είναι το Καϊμακλή. Εκεί υπάρχει μία απ' τις υπόγειες πολιτείες της Καππαδοκίας. Χωρούσε εξ χιλιάδες Χριστιανούς. Είναι έργα φόβου και αγωνίας. Αλλ' ας βάλω σε τάξι τις σκέψεις μου.

Οι διάφοροι επιδρομείς εξ Ανατολών και Νότου ένα σκοπό είχαν. Την Πόλι. Όλοι όμως έπρεπε να περάσουν από τα υψίπεδα τής Καππαδοκίας. Όμως η οχύρωσί της ήταν δύσκολη. Οι χθαμαλοί λόφοι δεν προσφέρονταν για σθεναρή άμυνα. Οι πληθυσμοί δεν είχαν πού να καταφύγουν. Και οι επιδρομές ήσαν συνεχείς και αλλεπάλληλες. Βρέθηκε η λύσις του ασπάλακος. Το έδαφος προσφέρονταν. Είναι ψαμμίτης και σκάβεται εύκολα. Έσκαψαν λοιπόν πόλεις υπόγειες. Πενταόροφες. Με δαιδαλώδεις διαδρόμους γύρω από ένα κεντρικό αεραγωγό. Με Εκκλησίες και χώρους ταφής. Με υπνοδωμάτια και σταύλους. Με μύλους και αποθηκες. Με μαγειριά και αναπαύσεις. Με φωτισμό ανύπαρκτο σχεδόν. Με λυχνάρια και δάδες. Ατμόσφαιρα πνιγηρή. Δρομίσκοι και στοές στενόχωρες που πρέπει να γονατίσεις για να διέλθης. Δεν μπορέσαμε να μείνουμε πέραν της ώρας. Τα πνευμόνια μας ζητούσαν επίμονα καθαρόν αέρα και τα μάτια μας το φως του ήλιου. Πώς ζούσαν και για πόσο ζούσαν στα έγκατα της γης; Μυστήριο! Κι όταν οι επιδρομείς περνούσαν, άνθιζαν ξανά οι πόλεις και τα χωριά. Καημένη Χριστιανοσύνη, τι τράβηξες για να επιβιώσης σ' αυτά τα μέρη. Τα κατάφερες όμως. Έως ου έφθασεν η αποφράς ημέρα ...

Το μικρό μας λεωφορείο τραβά ντάλα μεσημέρι για το Γκέρεμε. Είναι ένα τοπίο μοναδικό στον κόσμο. Παντού γύρω μας κολώνες πελώριες ψαμμίτη. Όσες έχουν, σκληρό "καλυμαύχι" διατηρούνται. Άλλες το φορούν στραβά, σ' άλλες είναι έτοιμο να πέση. Όσες δεν έχουν αποσαθρούνται, καταρρέουν. Επί εκατομμύρια χρόνια ο άνεμος, η βροχή, η διαφορά θερμοκρασίας ημέρας και νύχτας, η παγωνιά, επιτελούν αργά αλλά σταθερά το έργο της διαβρώσεως. Στις μεγαλύτερες κολώνες, σκαλισμένες κατοικίες. Εύκολο το σκάψιμο, μηδαμινή η δαπάνη. Μια σμίλη και ένα σφυρί και το σπίτι είναι έτοιμο. Χωρίς στέγη, χωρίς κεραμίδια, χωρίς τούβλα και σοβάδες. Και το κυριότερο, με σταθερή θερμοκρασία, χειμώνα, καλοκαίρι.

Μαγαζάκια προχειροστημένα πωλούν λογής-λογής αναμνηστικά. Μέχρις και γύψινες αναπαραστάσεις των βράχων. Εξόχως κακότεχνες. Υπάρχουν και καμήλες. Για τους τουρίστες. Λιάζονται οι ταλαίπωρες αναχαράζοντας τους βλωμούς των και κοιτάζοντας ηλιθίως τους διερχομένους. Θα σηκωθούν μόνον όταν βρεθή ο τολμηρός τουρίστας που θα σκαρφαλώση στην καμπούρα τους. Και ο καμηλιέρης, ντυμένος με την τοπική πλην ευτελή ενδυμασία του, τον Αμερικάνο ή τον Άγγλο τουρίστα που υπερήφανος θα φωτογραφηθή επί του ήθου με ύφος Λώρενς της Αραβίας.

Φθάνουμε στο "ανοιχτό μουσείο" του Γκέρεμε. Στα βράχια διακρίνονται απειράριθμες τρύπες. Κελιά μοναχών, εκ-

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ, ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ 13ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΙΩΑΝΝΗ (ΑΡΧΑΙΑ ΑΡΑΒΙΣΣΟΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ), ΑΠΟ ΤΙΣ *ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΙΟΜΟΡΦΗ

κλησίες, ασκητήρια. Άλλα στα ψηλά, άλλα χαμηλά. Άλλα εμπρός μας, άλλα απόμερα. Πληρώνουμε εισιτήριο. Είναι Κυριακή και ο κόσμος πολύς. Μαθητούδια ανακατεμένα με τουρίστες. Άλλοι μισόγυμνοι, άλλοι προσκοπάκια ετών εβδομήντα. Ντόπιοι και ξένοι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι. Μια κινούμενη μάζα. Διαβάζουν επιγραφές, μπαίνουν, βγαίνουν. Μέσα σ' αυτή την κοσμοσυρροή και το συνεχές πήγαινε, έλα, αισθάνομαι μήπως ότι είμαι ο μόνος σχετικός με τον χώρο. Αισθάνομαι σαν να είμαι ο τελευταίος καλόγηρος αυτών των μοναστηριών. Γίνομαι ένα μ' αυτά τα αγιασμένα βράχια. Μπαίνω σε χώρους γνώριμους. Εδώ είναι το ιερό, το καθολικό, ο νάρθηξ. Εκεί η τράπεζα, δίπλα το μαγειριό. Εδώ το μαγγιπείον, εκεί ο μύλος. Όλα γνώριμα σε μένα, οικεία. Είμαι σαν στο μοναστήρι μου. Έρχομαι για πρώτη φορά και αισθάνομαι σαν να έζησα εδώ για όλη μου την ζωή.

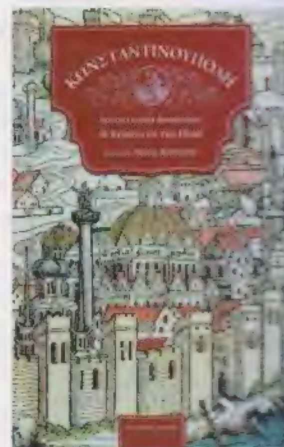
Αρκετές ολόσκαφες εκκλησίες έχουν και τοιχογραφίες. Εφ' υγροίς, τέχνη για πάντα χαμένη. Εικόνες ολοζώντανες, λαϊκής τέχνης του ενάτου και του δεκάτου αιώνος. Με πολλές ανορθογραφίες. Μα σημασία έχει το τι παριστούν, τι θέλουν να εκφράσουν και όχι η ορθογραφία. Τα μάτια στις χαμηλότερες τοιχογραφίες είναι βγαλμένα. Για να μην βλέπουν οι εικονιζόμενοι άγιοι τις αισχρουργίες. Αφελής ταύτισις εικόνας και εικονιζόμενου.

Κι όλα αυτά με τον φόβο του αφανισμού. Οι βράχοι αποσαθρούνται, διαλύονται σε ψιλή άμμο. Η φθορά είναι καταφανής. Για πόσο θα αντέξουν; Ίσως γιά αιώνες, αλλ' όχι για πάντα ...

Φεύγοντας, έκαμα μια βαθειάν υπόκλισι. Ο αμόναχος μοναχός υποκλίνεται βαθυσεβάστως εις τους ανωνύμους αγίους μοναχούς της Καππαδοκίας. Άγιοι του Θεού πρεσβεύσατε υπέρ εμού του αμαρτωλού.

Αλλά της ημέρας διελθούσης ήγγικεν η εσπέρα. Και περί λύχνων αφάς είναι καλή μια βόλτα στην αγορά τού Προκοπίου. Τα σπίτια είναι σχεδόν όλα παλαιά, προ της ανταλλαγής. Όπως ήσαν τότε. Με καταφανή την εκ του χρόνου φθοράν. Τουριστικά καταστήματα, εστιατόρια αμφιβόλου καθαριότητος, ζαχαροπλαστεία. Όλα για τους όλο και αυξανόμενους τουρίστες. Εξ άλλου αυτή είναι η μόνη τους απασχόλησις. Οι υπόλοιποι έφυγαν. Για την Πόλι. Με ελπίδα ότι κοντά είναι και η Ευρώπη.

Πλην όμως αύριο έχουμε Θείαν Λειτουργία επί τη μνήμη του Αγίου Ιωάννου του Ρώσσου. Καιρός επιστροφής στο ξε-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ, 60 ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΑΝΟΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2000

νοδοχείο. Αλλ' ο δαίμων της αργολογίας παρέτεινε την παραμονή μας εις την αίθουσα υποδοχής άχρι μεσονυκτίου. Αφού θάψαμε πολλούς, αποσυρόμεθα. Με την ικανοποίηση ότι είμεθα άριστοι νεκροθάπται (τα παραλέω, είπαμε και πολλά καλά λόγια για πολλούς, αλλ' όχι και για όλους).

Το πρωΐ της εικοστής εβδόμης Μαΐου, η Θ. Λειτουργία γίνεται σ' ένα ποδοσφαιρικό γήπεδο. Αρκετά ενωρίς ξεκινάμε να ετοιμάσουμε τα πρεπούμενα. Βλέπουμε ότι μόνον τα δοκάρια θυμίζουν ότι είναι γήπεδο. Είναι μία αλάνα με θέα προς το Παλαιό Προκόπιο. Οι υπάλληλοι της Δημαρχίας έχουν ήδη αρχίσει το στήσιμο της εξέδρας και της τέντας. Όλα ετοιμάσθηκαν με αρκετό κόπο. Τα τραπέζια ήσαν ετοιμόρροπα. Ένας δυνατός αέρας άρχισε να φυσά. Όμως, όλα πήγαν καλά. Ο Πατριάρχης μετά της Τιμίας συνοδείας Του έρχεται στις εννέα και κάρτο (όπως λένε στην Πόλι). Η Θ. Λειτουργία άρχισε με άδειες τις καρέκλες. Οι πιστοί δεν είχαν ακόμη φανεί. Έφθασαν στο Ευαγγέλιο. Έπρεπε να φάνε πρώτα το πρωϊνό τους στο ξενοδοχείο. Είναι ο νέος τύπος προσκυνητών. Το τερπνόν μετά του ωφελίμου. Και το τερπνόν πάντοτε προηγείται. Ήλθαν επίσημοι από την Σμύρνη. Η πρόξενος, ανώτεροι αξιωματικοί του κλιμακίου του ΝΑΤΟ. Και ένα λεωφορείο από το νέο Προκόπιον Ευβοίας. Ακύρωσαν και άλλα δύο. Ένεκα Μπους με τα περί τρομοκρατικού κτυπήματος στην Τουρκία μέχρι της 22ας Μαΐου. Τώρα έχουμε 27 Μαΐου. Αλλά μπορεί να έκαμε λάθος ο πλανητάρχης. Μήπως είναι το πρώτο ή μήπως θα είναι το τελευταίο; Και οι Νεοέλληνες φοβούνται πολύ για την ζωούλα τους.

Μετά το Ευαγγέλιο ωμίλησεν ο Πατριάρχης. Για τον άγιο Ιωάννη τον Ρώσσο, που εδώ έζησε σκλάβος. Για την εμμονή στην πίστη του Χριστού. Για τις κακουχίες που πέρασε, για την υπομονή του. Για την ελπίδα της σωτηρίας. Για το ότι η ελπίς επί τον Κύριον δίνει λύσεις εις τα προβλήματα όλων μας.

Και όταν με το καλό η Θεία Λειτουργία τελείωσε, ακολούθησε ένα ταπεινό προσκύνημα στους χώρους της ασκήσεως του αγίου Ιωάννου. Τα αυτοκίνητα σταμάτησαν χαμηλά. Έπρεπε να ανεβούμε στο παλαιό Προκόπιο που ήταν χτισμένο στην δυτική πλευρά ενός πελώριου ψαμμητικού βράχου. Που είναι όλο τρύπες κατοικιών και μοιάζει από μακρυά σαν ελβετικό τυρί. Πόρτες, παράθυρα, εκκλησίες, σκάλες, αγιογραφίες και μπροστά απλωμένη μπουγάδα. Ανηφορίζουμε στο καλντερίμι. Μπροστά απ' όλους ο Πατριάρχης. Τα σπίτια είναι όλα έρημα, πεσμένα. Το κράτος μετέφερε τους κατοίκους χαμηλότερα σ' έναν άχαρο συνοικισμό με ομοιόμορφα σπίτια. Προσκυνούμε πρώτα στον ναό του αγίου Γεωργίου. Είναι σκαμμένος σ' ένα βράχο ξεκομμένο, έτοιμος να κυλήση στην κατωφέρεια. Δεν έχει μείνει πια τίποτε που να θυμίζη ότι ήταν κάποτε ναός. Μόνον η αψίς του ιερού και κάποιες διακοσμητικές γραμμές με κόκκινη ώχρα. Εδώ προσηύχετο ο Άγιος. Εδώ κοινωνούσε κάθε Σάββατο των Αχράντων Μυστηρίων. Εδώ τοποθέτησαν αργότερα το τίμιον λείψανό του όταν τρία έτη μετά τον θάνατό του (+1730) ευρέθη ακέραιον και αδιάφθορον. Μέχρι το 1924.

Λίγο πάρα πάνω και αριστερά είναι το αρχοντικό του αγά, του οποίου ο άγιος ήταν σκλάβος. Ερειπωμένο τώρα. Αλλ' όχι για πολύ. Τον χώρο θα αξιοποιήσουν Αυστριακοί και θα κάνουν ξενοδοχείο χιλίων κλινών. Ο δήμαρχος διαβεβαίωσε ότι θα σεβασθούν τον χώρο όπου έζησεν ο άγιος. Ίδωμεν...

Εισερχόμεθα. Πίσω απ' το αρχοντικό ευρίσκεται ο σταύλος. Σκαμμένος στον βράχο. Δεξιά και αριστερά τα παχνιά των αλόγων. Στο βάθος, σκαλισμένο στον βράχο, το κλινίδιον του Αγίου. Βράχος και άχυρα το στρώμα. Σκλάβος στο σώμα, ελεύθερος στην ψυχή. Απελεύθερος Χριστού. Προσκυνούμε τον βράχο και αναχωρούμε με σκέψεις θλιβερές.

Στις πέντε το απόγευμα θα ψαλή υπαίθριος εσπερινός στο Άβανος. Θα αποδώσουμε την εορτή του Αγίου.

Ξεκινάμε νωρίτερα για να ετοιμάσουμε. Το Άβανος απέχει επτά χιλιόμετρα από το Προκόπιο. Συναντάμε πάλι τους παράξενους βράχους. Αυτός εδώ μοιάζει με καμήλα. Εκείνος με πίθηκο. Αυτά ο ξεναγός. Η φαντασία οργιάζει. Είναι και αμμώδεις πλαγιές. Σαν κυματισμοί από φίνο μετάξι. Σαν πτυχές από αέρινο τούλι. Σαν καϊμάκι βγαλμένο από κορνέ από χέρι επιδέξιου ζαχαροπλάστη πάνω σε γαμήλια τούρτα.

Στο Άβανος βράχια και πάλιν βράχια. Και εδώ εισιτήριο. Εκκλησίες, κελιά, ασκητήρια, όλα σκαπτά και σμιλεμένα.

Είναι Δευτέρα προς το εσπέρας και οι τουρίστες ολίγοι. Στα πεταχτά και με πολύ ιδρώτα, επισκέπτομαι όσες εκκλησίες προλαμβάνω. Έχω αφήσει πολλές για άλλη επίσκεψη.

Οι βράχοι είναι σαν ένα τεράστιο πέταλο. Και στο μέσον, κάτω από στέγαστρο που μόλις στήθηκε, ψάλλεται ο εσπερινός. Τα τροπάρια αντιλαλούν στα βράχια. Και οι ψυχές των απ' αιώνες κεκοιμημένων ασκητών χάνονται ακούοντας ψαλμωδίες που για αιώνες πολλούς είχαν να ακούσουν. Και οσφραίνονται θυμιάματος θυσίας εσπερινής και ευφραίνονται. Και βλέπουν τον Πατριάρχη του Γένους χοροστατούντα και δέονται του Κυρίου Πολυχρόνιον Αυτού ποιήσαι για να έρχεται κάθε χρόνο να ευλογή το ποίμνιό του και να ευλογήται από τους αγίους του Άβανος.

Στο τέλος ομιλεί ο Πατριάρχης. Ευχαριστεί τον Πανάγαθο Θεό που για τρίτη χρονιά χοροστατεί σε εσπερινό στο Άβανος. Αισθάνεται, ως νησιώτης, χαρά που τελεί εσπερινό στο ύπαιθρο. Και μάλιστα σε χώρο καθηγιασμένο από πλήθος ανωνύμων ασκητών. Ο εσπερινός τελείωσε. Κι εγώ μετά βίας τελειώνω. Κόρας γαρ ού προσγίνεται.

Καππαδοκία, Καππαδοκία. Είσαι το κέντρον της Μικράς Ασίας.

Είσαι στο κέντρο της καρδιάς μας.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΓΙΑΝΝΑ ΓΛΥΝΟΥ
ΚΕΙΜΕΝΑ: ΜΕΛΠΩ ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ-ΚΑΡΥΣΤΙΝΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΙΟΜΟΡΦΗ, ΣΠΑΡΤΗ 1999

Ι Ο Ρ Δ Α Ν Η Σ

του Μανώλη Εγγλέζου-Δεληγιαννάκη

Στο γιο μου και στη μνήμη του πατέρα μου

«**Πώς είπες** πως θα τον βγάλετε; Ιορδάνη;» Η οικογενειακή φίλη δεν ήταν ενθουσιασμένη. «Παράξενο όνομα ... είστε σίγουροι πως δεν θα του δημιουργήσετε πρόβλημα; Πώς θα νιώθει το παιδί μ' ένα τέτοιο όνομα;».

Ήταν ο δεύτερος Ιορδάνης της οικογενείας που θα βαφτιζόταν στην προσφυγιά, εξήντα πέντε χρόνια μετά τον πρώτο. Τον παππού του. Κι αυτός πάλι πήρε τ' όνομα του δικού του παππού, εκείνου του Ιορδάνη που στην Πατρίδα είχε δικά του καραβάνια που πηγαίνανε μέχρι την Αίγυπτο, κι εδώ προσπαθούσε να ζεστάνει την οικογένειά του μέσα σε μια παράγκα στη Δραπετσώνα. Ο μικρός γελούσε όταν άκουγε τ' όνομά του. Γελούσε στους ανθρώπους, κι όταν κοιμόταν έμοιαζε μ' ένα αγγελουδάκι μικρό, που είχε κατέβει στη γη να ξαποστάσει και ξώμεινε. Τα παιδιά δεν καταλαβαίνουν από πόνο. Τα ίδια έκανε κι ο παππούς του, που θα τον ανάσταινε ο μικρός, όταν ήταν σαν κι αυτόν. Η παράγκα είχε γίνει πια ένα μικρό σπιτάκι, δώδεκα χρόνια απ' την Ανταλλαγή. Κι ο Ιορδάνης -ο παππούς- ήταν κι αυτός ένα παιδάκι γελαστό. Κι ας ήταν το σπίτι εκείνο γεμάτο καημούς, κι ας αναστέναζαν κρυφά οι μεγάλοι. Για όλα. Γι' αυτά που αφήσανε, γι' αυτά που βρήκανε, για την ελπίδα της Επιστροφής που όλο και ξεθώριαζε. Ο Ιορδάνης –παππούς– θα ήταν ο πρώτος από τα πέντε πρώτα ξαδέρφια με το ίδιο όνομα. Θα ανήκε σ' εκείνη τη γενιά που θα μεγάλωνε με το στίγμα του Τουρκόσπορου, και που θα κατάφερνε να σταθεί στα πόδια της παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε. Στο σπίτι άκουγε τους μεγάλους να μιλούν τα Τούρκικα, ιδίως όταν απευθυνόταν στον παππού του. Σ' αυτά τα σπίτια των προσφύγων από την Καππαδοκία, η οικογένεια ήταν κάτι το ιερό. Τόσο, που μερικές φορές σε έκανε να λυγίζεις από το δέος. Οι οικογένειες, σφιχτά δεμένες και σε απόλυτη συνεννόηση μεταξύ τους, τόσο που όταν παντρεύονταν τα παιδιά να μην ξεφεύγουν από το σπίτι το πατρικό, τόσο σφιχτά δεμένες που μερικές φορές πνιγόσουν. Γεμάτες έγνοια όμως του ενός για τον άλλο. Κι αυστηρή ιεραρχία, ο Ιορδάνης- ο παππούς του παππού με λόγο για τα σπουδαία.

ΣΤΟ ΠΑΖΑΡΙ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Δεν είχε μάθει τα ελληνικά στην Πατρίδα. Ήταν μεγάλος πια όταν, με εισφορές των ξενιτεμένων στην Πόλη κυρίως, αλλά και στο Ικόνιο, στη Σμύρνη κι αλλού χωριανών, λειτούργησε το Σχολειό στο χωριό.

Το ταμείο το διαχειρίστηκε εκείνος. Τον εμπιστεύονταν οι υπόλοιποι, τον έκαιγε η αγωνία. Τα παιδιά του μάθανε τα Ρωμαίικα, αλλά στο σπίτι μιλούσανε πάντα στα Τούρκικα. Για τον Πατέρα και τη Μάνα, αλλά και γιατί ήταν και γι' αυτά η μητρική τους γλώσσα. Για αιώνες, γι' αυτούς τους Ρωμιούς της Καππαδοκίας, η πίστη ήταν αυτό που τους ξεχώριζε από τον περίγυρο του δυνάστη. «Τη γλώσσα την Ελληνική» την έχασαν, ξεκομμένοι από τον υπόλοιπο κορμό τετρακόσια κιόλας χρόνια πριν την Άλωση.

Ο Ιορδάνης –ο μικρός– σηκώνει τα χεράκια του στον αέρα. Θέλει να τον πάρουνε στα χέρια οι γονείς. Και γελάει, βγάζει χαρούμενες κραυγούλες, φωτίζεται το πρόσωπό του, και μαζί και των γονιών του. Ακόμα δεν έχει αρχίσει να μιλάει. Όταν πάντως το κάμει, οι πρώτες του κουβέντες θα' ναι στα ρωμαίικα.

Και τα οχτώ αδέρφια μάθανε τα ελληνικά στο σχολειό. Ακόμα και στην ενδοχώρα, τα πράγματα άλλαζαν, χρόνια πριν την Καταστροφή. Οι υπόδουλοι άρχιζαν να κοιτάζουν στα ίσια το δυνάστη, η ελπίδα κρυφά μεγάλωνε, όμως τα Ρωμαίικα θα τα χρησιμοποιούσαν τελικά για να ενταχθούν στις νέες τους εστίες. Ο πατέρας τους δεν τα χρειάστηκε· στην Ελλάδα έφτασε μεγάλος κι οι συναναστροφές του ήταν κυρίως με πατριώτες του. Οι Ελλαδίτες, έτσι κι αλλιώς, δε θέλανε να τους μιλούνε. Στους συνοικισμούς έρχονταν μόνο αν έπρεπε, ή για να προσβάλουν τους πρόσφυγες. Και τότε, στο αποτυχημένο κίνημα του '35, για να τους κάψουν. Αλλά κι αν έπρεπε να μιλήσει ελληνικά, τα παιδιά του τού τα μετέφραζαν. Πέθανε μέσα στον πόλεμο, με τον καημό της Πατρίδας στα χείλη. Ο ίδιος γνώρισε τους δύο μόνο από τους εγγονούς του που τον ανάστησαν. Ο πρώτος ήταν ο Ιορδάνης, ο παππούς. Μόνο που αυτός δε θα γνωρίσει το μικρό που θα του δώσει το όνομα.

«Παράξενο τ' όνομα ... Είστε σίγουροι ότι δε θα του δημιουργήσει πρόβλημα; Μήπως τον κοροϊδεύουν τ' άλλα παιδιά;»

Στην Πατρίδα δεν ήτανε παράξενο τ' όνομα. Ούτε το Πρόδρομος, Αβραάμ, Γαβριήλ, Βηθλεέμ, Μακρίνα. Πού να το ξέρει όμως αυτό η οικογενειακή φίλη; Πού να ξέρει τι σημαίνει Μικρασία; Εδώ πολλοί απ' τους δικούς μας το' χουν πια ξεχάσει. Άλλοι από ανάγκη, άλλοι γιατί το θελαν. Ήθελαν να μην ξεχωρίζουν από τους εδώ. Αυτούς που τους υποδέχτηκαν με περιφρόνηση, που τους πρόσβαλαν με όποιο τρόπο μπορούσαν. Άραγε, στην Πατρίδα, το ίδιο δεν έκαναν κι εκείνοι οι δικοί μας που τούρκεψαν; Κι αυτοί, είτε από ανάγκη και φόβο είτε γιατί το' θελαν. Να γίνουν κι αυτοί εξουσία, να ξεκόψουν από το Γένος το δικό μας, το δικό τους, και να το καταπιέσουν με τη ζέση του νεοσύλλεκτου, με την πίστη του φανατικού. Έτσι κι εδώ, στην Παλιά Ελλάδα, η ίδια ιστορία. Μόνο που εδώ ήταν μεταξύ αδελφών.

Ο μικρός παίζει με μια μπάλα, δώρο του νονού του. Η βάφτιση θα καθυστερήσει λίγο, αλλά νονός και βαφτισιμιός

γνωρίζονται καλά. Μια μπάλα κιτρινόμαυρη, με τον δικέφαλο αετό της ΑΕΚ. Η Πατρίδα υπάρχει ακόμα. Κι εκεί κι εδώ. Γιατί η Πατρίδα είναι οι άνθρωποί της. Όπου στέκουν αυτοί, την κουβαλούνε μέσα τους. Άραγε τι θα σημαίνει η ΑΕΚ για το μικρό; Ένα παιδί που την Πατρίδα θα τη γνωρίσει μόνο μέσα από διηγήσεις ανθρώπων που κι αυτοί την ξέρουν μέσα από τις αναμνήσεις των παλιών που φύγανε· πώς θα μπορέσει να τη νιώσει; Τι θα του λένε οι ξεθωριασμένες φωτογραφίες του '24; Πώς θα νιώσει που οι δικοί του άνθρωποι δεν είναι μαζεμένοι σε μια γειτονιά, αλλά θα τους βρεις σκορπισμένους στις προσφυγουπόλεις του Πειραιά, του Βόλου, της Θεσσαλονίκης, στα χωριά της Βόρειας Ελλάδας; Και πόσες αναμνήσεις θα έχει περισώσει μια γιαγιά από μια Πατρίδα που τη γνώρισε κι αυτή σαν καημό; Πώς να χωρέσει το μυαλό ενός παιδιού πως, αν σήμερα κάνει βόλτες στο Πασαλιμάνι κι όχι στην Προκυμαία της Σμύρνης, σ' αυτό φταίει η καταστροφή;

Πολλοί δικοί μας έχουνε ξεχάσει. Ή τουλάχιστο αυτό νομίζουνε. Όμως τα ονόματά τους μένουνε να τους θυμίζουνε πως κάποτε υπήρχε στη Μικρασία πληθυσμός ρωμαίικος. Ονόματα μικρά κι επώνυμα, παράξενα για τους Παλαιοελλαδίτες, δυσκολοπρόφερτα και άγνωστα, άγνωστα όπως η ύπαρξη κι η ιστορία ενός Ελληνισμού που αυτός κράτησε για αιώνες το Βυζάντιο, που ήταν η πηγή ζωής και δύναμης τον καιρό της σκλαβιάς, για να' ρθει τελικά σα ζητιάνος σ' ένα περιβάλλον που θα πρεπε, αλλά δεν ήταν οικείο. Αλλά και τα ονόματα των προσφύγων δεν γλίτωσαν το νυστέρι της μετάλλαξης. Πόσων τα επώνυμα δεν άλλαξαν οι γραφειοκράτες υπάλληλοι της Επιτροπής Ανταλλαγής, πόσα -ογλου δε γίνανε -οπουλος, έτσι για να μη θυμίζει τίποτα σε δύο γενιές την απόγνωση και τον πόνο αυτών των ανθρώπων.

«Ιορδάνης... τουλάχιστο να τον φωνάζετε κάπως αλλιώς, ένα χαϊδευτικό ... κάτι άλλο ...»

Στις προσφυγογειτονιές, χωριά και συνοικισμούς, οι μόνες χαρές ήτανε οι γάμοι κι οι βαφτίσεις, εκείνα τα πρώτα χρόνια μετά την Ανταλλαγή. Κρυφή ελπίδα, όταν γεννιόταν το παιδί, ήταν να γίνει η βάφτιση στην Πατρίδα. Να 'χουν επιστρέψει στο μεταξύ. Κι όταν αυτό περνούσε, η επόμενη ελπίδα ήταν ο γάμος. Μετά την Κατοχή, αυτά ξεχάστηκαν. Η ζωή τους δε θα ξαναγύριζε στην Πατρίδα.

Στις βαφτίσεις κανείς δεν είχε άγνωστες λέξεις, κανενός δεν του φαινότανε παράξενα και μπανάλ τα βαφτιστικά ονόματα τα Μικρασιάτικα. Σιγά σιγά όμως, η γειτονιά, ο πυρήνας αυτός που κρατούσε την Πατρίδα ζωντανή, άρχισε να σπάει. Πρόκοβαν κι έφευγαν, κι έχαναν την ταυτότητά τους, δίχως να το θέλουν οι περισσότεροι, δίχως να το φαντάζονται.

Κι όσο άπλωνε ο περίγυρος, τόσο χάνονταν κι αυτοί στο χωνευτήρι της πρωτεύουσας. Ευτυχώς που στα χωριά δεν είναι έτσι.

Ο Ιορδάνης, ο μικρός, είναι ένα παιδί αυτής της κατάστασης. Οι παππούδες του δεν είναι όλοι Μικρασιάτες. Κουβαλά και μνήμες από άλλες περιοχές, έχει ρίζες και στην άλλη όχθη του Αιγαίου. Γιατί έτσι έγινε μετά την Καταστροφή. Μόνο που οι άλλες ρίζες είναι παρούσες. Στους τόπους των άλλων παππούδων πάει όποτε θέλει. Τη ρίζα της απέναντι Πατρίδας όμως, θα τη βρει μονάχα αν την ψάξει. Αν έχει τη δύναμη, όταν μεγαλώσει, να πετάξει το κεφάλι του έξω από τον βούρκο της λήθης, αν προσπαθήσει να βάλει χρώμα σε κάποιες ξεθωριασμένες φωτογραφίες, να δώσει σάρκα και οστά σε όνειρα, να αναστενάξει για καημούς που δεν τον άφησαν να γνωρίσει.

Γι' αυτό χρειάζεται όμως δύναμη. Όλα θα είναι αρνητικά. Η απουσία της Πατρίδας, η άγνοια των γύρω του, ακόμα κι η οικογενειακή φίλη που θα δυσανασχετεί με τ' όνομά του. Ο Ιορδάνης θα πρέπει να ψάξει πολύ να βρει το παρελθόν. Θα πρέπει να καθαρίσει την εικόνα της Πατρίδας από σωρούς λάσπης, σκόνης και λήθης, για να βρει τη Μικρασία που άφησε κάποτε ο προπάππους του, την Καππαδοκία των παραμυθιών και διηγήσεων που δεν πρόλαβε. Θα χρειαστεί κόπο κι αγώνα να γνωρίσει ποιος είναι, δεν θα του προσφερθεί από κανέναν, γιατί κανείς δεν είναι σε θέση να του δώσει κάτι αν δεν το γυρέψει ο ίδιος. Πρέπει όμως. Γιατί εκεί, εκεί που κάθε δεύτερη γενιά ένας γιος ανάσταινε τον πατέρα του βαφτίζοντας τον δικό του γιο Ιορδάνη, Γαβριήλ, Πρόδρομο, οι ρωμαίικοι πληθυσμοί κρατούσαν, με όπλο μόνο τους την πίστη, ούτε καν τη γλώσσα, μια ταυτότητα που για χατίρι της το '24 τερμάτισαν μια παρουσία αιώνων. Γιατί αν το νιώσει αυτό ο Ιορδάνης, θα μπορέσει να κοιτάξει το μέλλον με σιγουριά. Γιατί αυτοί που ξέρουν από πού έρχονται, ξέρουνε και ποιος είναι ο προορισμός τους. Αλίμονο στους άλλους μόνο, σ' αυτούς που ξέχασαν, και που προορισμό τους πια τίποτα δεν έχουν.

FELIX SARTIAUX
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΗΤΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1993

ο χορός στους έλληνες της Μ. Ασίας

της μάνδας ζωγράφου

Το πρόταγμα της εθνικής καθαρότητας και πολιτισμικής ομοιογένειας –ενός Έθνους Κράτους– συγκαλύπτει, όχι ήπια πάντα, την ετερογενή διάσταση της χορευτικής πρακτικής. Στην Ελλάδα και για περισσότερο από έναν αιώνα, ενισχύοντας η ελληνοκεντρική τάση τις οριοθετήσεις του "ιστορικού εμείς" ακόμα αποσιωπά ανθιστάμενη τα χάσματα που ενώνουν τα παγιωμένα δίπολα ελληνικό/ξένο, ανατολίτικο/δυτικότροπο, παλιό/σύγχρονο. Ωστόσο, ο χορευτικός χάρτης μιας χώρας κατανοείται καλύτερα με τη χαρτογράφηση της "ετερογλωσσίας" της παρά με την καθιέρωση μιας "μονογλωσσίας" για να χρησιμοποιήσω όρους του Μπαχτίν[1], που διαρκώς θα συγκρούεται με τις φυγόκεντρες τάσεις της χορευτικής εκδήλωσης. Ο "χορευτικός ξεσηκωμός", ιδιαίτερα από τη δεκαετία του '70 και μετά, αναδεικνύει τις στερήσεις

ΘΕΟΦΙΛΟΥ, Ο ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ (ΤΡΑΤΑ), ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗ

και παλινδρομήσεις, τους εγκλεισμούς και αποκλεισμούς ως προς τα "καθαρά και όσια" και τα "μιάσματα", τη δυναμική των εναλλακτικών χορευτικών ταυτοτήτων.

Έχει γίνει πια συνείδηση ότι το λαϊκό χορευτικό γεγονός δεν είναι ένας "κόσμος ορμών και ενστίκτων" μιας ενιαίας λαϊκής ψυχής αλλά ενέχει έναν "κοινωνιολογικό οπλισμό", διαφορετικές ή και αντίθετες θεωρήσεις για τον κόσμο και τη ζωή[2]. Κι αυτό, αν και είναι ιδιαίτερα εμφανές με τη μετάβαση στη νεωτερικότητα στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, ειδικά την ύστερη, τα χορευτικά προϊόντα αναπτύσσονται μέσα από την αργόσυρτη κρίση του ανατολικού δεσποτισμού και του δυτικού επεκτατισμού, φτιάχνοντας μια απειρία από "κινήσεως ηχοχρώματα" όχι μόνο διαφορετικής τοπικότητας αλλά και κοινωνικότητας. Οι χορευτικές εικόνες του Μικρασιάτικου ελληνισμού εντάσσονται σ' αυτό το πλαίσιο φέροντας έντονα τη σφραγίδα της εσωτερικής ετερογένειας. Σχηματικά μπορούμε να δεχθούμε ότι ο συντηρητικός ποντιακός ελληνισμός αντιτίθεται στους κοσμοπολίτες Σμυρνιούς και οι δυο μαζί στους απομονωμένους στα υψίπεδα της Ανατολίας Καππαδόκες. Αναλογιζόμενοι όμως τις πληθυσμιακές ανακατατάξεις με τις εσωτερικές μεταναστεύσεις αγροτών στις πόλεις ή συμπαγών ομάδων από τη μια περιοχή στην άλλη, καθώς και τις εξωτερικές μεταναστεύσεις από την Ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά, η ρευστότητα του σχήματος είναι προφανής. Έτσι, παρά τις διαπιστώσεις συγγένειας ή ακόμα και ομοιότητας ανάμεσα σε ρυθμούς και τραγούδια στο πολύπλευρο φάσμα του Μικρασιατικού Ελληνισμού, τα χορευτικά πρότυπα καθαυτά διατυπώνουν εμφαντικά τις κοινωνικο-ιδεολογικές αντιφάσεις που υποκρύπτουν οι εμφανείς συγγένειες. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα της "χαλαρά ιαστί αρμονίας" ή "Ιωνικής αρμονίας"[3] είναι διαφωτιστικό για την πρόσληψη της ετεροτοπικής διάστασης. Το εννεάσημο ρυθμικό σχήμα (2+2+2+3) αποδίδεται συνήθως στα δυτικά και νότια παράλια με τη σχηματική απεικόνιση του καρσιλαμά (δύο άτομα του ιδίου φύλου χορεύουν αντικριστά) ή του μονήρη ζεϊμπέκικου καμηλιέρικου. Στον Πόντο αποδίδεται με τη σχηματική απεικόνιση του ανοικτού ημικυκλίου με λαβή από τους ώμους και χορεύεται από γυναίκες (Πιπιλομάταινα ή Πατούλα). Από την άλλη πλευρά, συγκρίνοντας ο S. Baud-Bovy τον ποντιακό χορό Ομάλ με τον τούρκικο Sallama (κουνιστός), αναφέρει ότι αν και οι δυο χρησιμοποιούν το ίδιο μέτρο 9/8, ο δεύτερος είναι πιο γρήγορος[4].

Μπορεί η καταγωγή της "ιαστί αρμονίας" να είναι η Ιωνία, ο τρόπος όμως που αποδίδεται είναι αποτέλεσμα πολύπλοκων ενσώματων διεργασιών που η πραγμάτευσή τους δε μπορεί να καλυφθεί στα πλαίσια αυτού του κειμένου. Ως πρόκληση για τον αναγνώστη αναφέρω τα ζεϊμπέκικα της Ερυθραίας, Αηβαλιώτικο και Μελιώτικο, στην οπτική της σύγκρισής τους με άλλα ζεϊμπέκικα και με άξονα αναφοράς τη σύνθεση του πληθυσμού.

Παρά τις δυσκολίες που θέτει η ιστορική οριοθέτηση της Ασίας, γεωγραφικά ορίζεται ως το κομμάτι εκείνο της Ασιατικής Ηπείρου που εκτείνεται από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας μέχρι τη Μεσόγειο και από τα παράλια του Αιγαίου Πελάγους μέχρι τον Ευφράτη ποταμό. Η μορφολογία του εδάφους, τέτοια ώστε να υπαγορεύει σημαντικές διαφοροποιήσεις στις συμπεριφορές και νοοτροπίες, οδήγησε σε συνδυασμό με τις ιστορικές εξελίξεις στη δημιουργία σύνθετων και διαφοροποιημένων πολιτιστικών χαρακτηριστικών, κατά συνέπεια και χορευτικών, που υποχρεώνουν τη διάκριση σε επιμέρους ζώνες όπως: **α)** δυτική και νότια παραλιακή ζώνη **β)** δυτικός και ανατολικός Πόντος ή Καρς και **γ)** Καππαδοκία και οι περιφέρειές της (Νίγδη, Καισάρεια, Φάρασσα κ.λπ.).

Οι ενότητες αυτές πολλαπλασιάζουν την ετερότητά τους με εσωτερικές διαφοροποιήσεις στο πλαίσιο πόλης - χωριού ή γειτονικών χωριών. Τα στοιχεία που συνθέτουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του χορού σε επίπεδο πολιτισμικής ομάδας ή κοινότητας απορρέουν από, και συγχρόνως εκφράζουν, τη γλωσσική, εθνοτοπική και θρησκευτική διάσταση. Η τελευταία, αν και χαλαρή σε ορισμένες κοινότητες, συνέχει τον ορθόδοξο χριστιανικό πληθυσμό στο σύνολό του.

Ζώντας για αιώνες σ' αυτό το χώρο, οι Έλληνες της Μ. Ασίας ανέπτυξαν μια πλούσια χορευτική παράδοση αφομοιώνοντας δημιουργικά ό,τι προσέφερε η επαφή τους με όμορους λαούς αλλά και αρκετά απομακρυσμένους. Η αξιοσημείωτη ανάπτυξη της θαλάσσιας επικοινωνίας και της ζωηρής εμπορικής κίνησης με τα διατάγματα του Gulhane Hatti-i Serif (1839) και Hatti-i Humayum (1856) συνιστούν πρόκληση για "αλλαγή της μοίρας". "Νόμιζα πως η πολιτεία αυτή που τόσο αγάπησα (εννοεί τη Σμύρνη) είχε ανοιχτές τις πόρτες για όλους τους φτωχούς και θα'φτανε ν' απλώσω το χέρι μου με κλειστά μάτια ... να πιάσω ό,τι λαχταρούσα..."[5].

Ειδικά η Σμύρνη συνιστά ένα κοσμοπολίτικο κέντρο, μια πολυεθνική εξωστρεφή κοινωνία, αποτελούμενη από Τούρ-

ΦΡΕΝΤΥ ΓΕΡΜΑΝΟΣ
ΤΕΡΕΖΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ,
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

κους, Έλληνες, Εβραίους και Δυτικούς και, παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη, σημειώνει και σημαντική ανάπτυξη στον τομέα της έκφρασης και της διακίνησης ιδεών. Οι εσωτερικές μεταναστεύσεις από την ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα συμπληρώνονται μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και με Βαλκάνιους(1987). Λέγεται ότι ο συνθέτης του "Μινόρε της Αυγής" είναι ο ρουμανικής καταγωγής **Γιοβανίκας**[6].

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΑΤΣΙΔΗΣ, ΚΥΚΛΙΟΣ ΧΟΡΟΣ

Ο πολιτισμικός διάλογος ανάμεσα στις τρεις ζώνες και την Ελλάδα παρέμενε ανοικτός είτε με τις μεταναστεύσεις συμπαγών ομάδων είτε με τη μετάβαση διανοουμένων. Στο πλαίσιο της "αφύπνισης των εθνισμών" που εντείνεται τον τελευταίο αιώνα, δημιουργούνται σχολεία, οργανωμένα σωματεία, κυρίως στις αναπτυσσόμενες πόλεις (**Φροντιστήριο της Τραπεζούντας, Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης** κ.ά), με στόχο την εκπαίδευση και τα αναδυόμενα πολιτικά και εθνικά προβλήματα. Αυτή η πορεία ανακόπτεται ανεπιστρεπτί με την καταστροφή του '22 συμπυκνωμένη στη χιλιοειπωμένη προσφυγική ρήση "τι είχαμε και τι χάσαμαν".

Με την εγκατάσταση στην Ελλάδα, το δίπολο ντόπιος/πρόσφυγας αναμοχλεύει τη μνήμη και οι προσφυγικοί πληθυσμοί αναδιαπραγματεύονται την ταυτότητά τους μεσ' από το σύγχρονο διάλογο με τον περίγυρο τού υπό διαμόρφωση ελληνικού έθνους-κράτους, όπου, άλλοτε απομονωμένοι και εγκλωβισμένοι στις παλιές θύμησες και άλλοτε πρωτοπόροι, ανοίγουν τις πύλες για πολιτισμικές τομές. Η νοσταλγία για την παλιά πατρίδα, η προσπάθεια για ηθική αποκατάσταση, η γνώση ενδεχομένως της επιλεκτικής ικανότητας της μνήμης, οδήγησαν έγκαιρα στην ανάπτυξη μιας έντονης εκδοτικής δραστηριότητας. Η έκδοση βιβλίων, περιοδικών, μονογραφιών, τοπικών δελτίων, από ιστορικούς, λαογράφους λογοτέχνες και από μια πλειάδα ερασιτεχνών, προσφύγων και μη, καθώς επίσης και ξένων επιστημόνων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη μετακινούμενη εθνογραφία της "καθ' ημάς Ανατολής", αποτελούν μια πλούσια πηγή που έχει πολλά να προσφέρει όχι μόνο για τον τρόπο ζωής και σκέψης των Ελλήνων της. Μ. Ασίας αλλά και για τις θεωρήσεις για τον χορό και τον πολιτισμό γενικότερα.

Η αναφορά σε όσα παρατίθενται είναι ενδεικτική μιας αρκετά ενδιαφέρουσας αλλά ελάχιστα μελετημένης σε βάθος χορευτικής παράδοσης. Το παραδεδομένο και σχεδόν παγιωμένο χορευτικό ρεπερτόριο –προερχόμενο από συλλογικές δραστηριότητες αποσπασματικού χαρακτήρα– αντιδιαστέλλεται με την ισχύουσα πραγματικότητα των τοπικών πληθυσμών. Ελάχιστα γνωρίζουμε για τη σχέση του με τον εθιμικό κύκλο του χρόνου και με τις καθημερινές πρακτικές αυτών που το χρησιμοποιούσαν, καθώς και για τους τρόπους του χορεύειν που αντλούνται από αποσπασματικές πληροφορίες σε συνδυασμό με αντιτιθέμενες σχολές σκέψης. Η συμβολική χροιά έχει χαθεί και όσα η πρώτη γενιά διατήρησε από τις "αναμνηστήριες"[7] αυτές τελετές τείνουν να αλλοιωθούν, με βάση την έμπρακτη σύγχρονη εκδοχή τους από τους μεταπράτες, στο πλαίσιο του φολκλορισμού. Στην εθνική μονοφωνική εκδοχή, που για έναν περίπου αιώνα χειραγωγεί τη σκηνική παρουσίαση, παράλληλα με τους αποκλεισμούς, υιοθετήθηκαν χορευτικά στερεότυπα που σ' ένα βαθμό επινοήθηκαν. Από το ρεπερτόριο των χορών της Καππαδοκίας, η επιλογή των **Φαράσσων** ανταποκρινόταν στην ελληνοκεντρική τάση (Βυζάντιο–Αρχαία Ελλάδα), με αντίστοιχα επινοημένη χορογραφία, ενώ τα ζεϊμπέκικα[8] ή οι καρσιλαμάδες από το **Προκόπι** (οι γυναίκες λικνίζονται αισθησιακά κτυπώντας ζίλια ή κουτάλια) αποκλείονται από το σκηνικό ρεπερτόριο. Από την άλλη πλευρά αποκλείονται επίσης χορευτικές φόρμες που συνοδεύονται από τουρκόφωνα τραγούδια ενώ ο οργανωμένος ποντιακός σωματειακός χώρος εμμένει πεισματικά στην αποκλειστική χρήση της σπάνιας χορευτικής του κληρονομιάς, χωρίς να προσμετρά την γόνιμη συναλλαγή του με τις άλλες χορευτικές ταυτότητες, πυκνώνοντας τον βορειοελλαδικό χώρο. Οπωσδήποτε, η "αυτόχθονη" εκδοχή αποφεύγει την κατηγοριοποίηση που προϋποθέτει τη θεωρητική επεξεργασία και συστηματική περιγραφή. Η αποσπασματικότητα των πληροφοριών δυσκολεύει ακόμα τα πράγματα και αναγκάζει την εστίαση στη χορευτική φόρμα αφήνοντας μια ρευστότητα στην ονομασία που μπορεί να παραλλάσσει ή να παραμένει ίδια, ανταποκρινόμενη σε διαφορετικό χορευτικό πρότυπο. Επίσης κάθε χορευτική περίσταση προϋποθέτει διαφορές χρόνου, χώρου, χορευτών, αντίστοιχου μουσικού ακούσματος και λόγου που το συνοδεύει. Προκειμένου να δοθεί μια εικόνα της χρωματικής ποικιλίας και όσα αυτή υπονοεί με αναφορά στις επί μέρους ζώνες, θα επιχειρήσουμε να δώσουμε συνοπτικά τη χορευτική εικόνα της κάθε πολιτισμικής ζώνης, τις συγγένειες και τις ιδιαιτερότητές της.

α. Πόντος

Η γεωγραφική θέση του Πόντου και η πολύχρονη ιστορία του συνετέλεσαν στην παραγωγή ενός χορευτικού ιδιώματος που εμφανίζει σχετική ομοιογένεια. Στον Δυτικό Πόντο, οι επιδράσεις των λιμανιών του Αιγαίου αντικατοπτρίζονται στα χορευτικά τραγούδια και στο περισσότερο ανάλαφρο χορευτικό στυλ (Ομάλ Κερασούντας) σε σχέση με το **Κοτσιχτόν Ομάλ** (Ομάλ= ομαλό, ήπιο) του Ανατολικού Πόντου ή Καρς. Ο Ανατολικός Πόντος αποτελούσε ξεχωριστή γεωγραφική και διοικητική ενότητα που η τύχη της ήταν σε άμεση εξάρτηση από τις διακυμάνσεις των Ρωσοτουρκικών σχέσεων. Στο ρεπερτόριο του Ανατολικού Πόντου αντανακλώνται οι πολιτισμικές ανταλλαγές με την περιοχή του Καυκάσου στον χορό **Τας** ή **Ταϊγατάν** που προσιδιάζει χωρίς να ταυτίζεται με την Καζάσκα. Υπάρχουν ωστόσο και παραμεθόριες ζώνες όπου συναντώνται προσμείξεις με Καππαδόκες (όπως η περίπτωση των **Μετετζήδων**). Όντας προπύργιο της Βυζαντινής Αυ-

1. Μ. Μπαχτίν, *Προβλήματα Λογοτεχνίας και Αισθητικής*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1980 σελ. 187.
2. Βλ. ενδεικτικά Μ. Ζωγράφου, *Ο χορός στην ελληνική παράδοση*, Αθήνα 1989.
3. Βλ. πρόχειρα Γ. Παπαδάκη "Τα τραγούδια της Σμύρνης" ένθετο εφημ. *Ελευθεροτυπίας*, 29 Αυγούστου 2002.
4. Βλ. S. Baud-Bovy, *Δοκιμιο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1984, σελ. 43.
5. βλ. Δ. Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα, 23η έκδοση σελ. 51-52.
6. Γ. Παπαδακη, όπ.π.
7. Κατά τον R. Batiste και άλλους μελετητές του πολιτισμού, τα κινητικά σχήματα που είναι εγγεγραμμένα στα σώματα (μνήμη-συνήθεια) των φορέων, διατηρούν σε σημαντικό βαθμό την αρχική τους μορφή. Για περισσότερα, όπου και σχετική βιβλιογραφία, βλ. Μ. Ζωγράφου, "Χορευτικά σχήματα της Κρήτης στην ύστατη ώρα τους", Εθνολογία 8 (2000) Ελλην. Εταιρεία Εθνολογίας, Αθηνα 2001, σελ. 85-107.
8. Οι σχετικές με τους Ζεϊμπέκηδες αναφορές, αν και ελάχιστες, διίστανται σε σχέση με την ετυμολογία της λέξης όσο και με την καταγωγή τους. Για τους Συριανούς, το όνομα Ζεϊμπέκης ισοδυναμεί με το ληστής, ενώ ο Δ. Οικονομίδης, δίνοντας μια σύντομη περιγραφή του τρόπου που τον χόρευαν ορισμένοι Απειρανθιώτες και οι οποίοι τον είχαν μάθει στα Βουρλά της Μ. Ασίας, σημειώνει ότι πρόκειται για θορυβώδεις παλληκαράδες οπλισμένους και ημίγυμνους. Κατά τον Γ. Αφθονίδη, οι Ζεϊμπέκηδες, αν και είναι ωμοί, άγριοι και κακούργοι, δεν ξεχνούν την ευεργεσία. Χορεύουν τον γνωστό ένοπλο χορό της Μ. Ασίας και τα τραγούδια τους όλα είναι άσεμνα ερωτικά. Ο χορός τους συνδυάζει μοτίβα ερωτοτροπίας και μοτίβα επίθεσης και άμυνας εναντίον φανταστικών εχθρών. Τα όπλα τους είναι μαχαίρια και πιστόλια. Τα οργανα που συνοδεύουν τον χορό τους είναι το ικιτελί και το τουμπελέκι. Η ομάδα των Ζεϊμπέκηδων χορεύει κατά μόνας και ο ένας μετά τον άλλον. Στη φάση της επίθεσης-άμυνας σηκώνει το μαχαίρι απο το έδαφος με τα δόντια του, δείγμα επιδεξιότητας και ευκινησίας και παλιότερα, κατά τον Οικονομίδη, εμιμούντο τους δερβίσηδες κτυπώντας κατά ζεύγη τα μαχαίρια. Βλ. Δ. Οικονομίδης, "Λαϊκά μουσικα όργανα και χοροί των Ναξίων", Ναξιακά, Επιθεώρηση της ομοσπονδίας ναξιακών συλλόγων, Μάιος-Ιούνιος 1985 σελ. 29-33. και Ι.Δ. Αφθονίδη, "Ζεϊμπέκηδες", Εστία, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1890, σελ. 152-155.

τοκρατορίας στις επελάσεις ανατολικών ομάδων, οι Πόντιοι κράτησαν ζωντανή την ιδέα της Χριστιανοσύνης, της ελληνικής καταγωγής και του ηρωισμού που αναζωπύρωναν, ζώντας μέσα σε αντίξοες συνθήκες διαβίωσης, κατά την Οθωμανική κατοχή. Το όπλο ήταν αχώριστος σύντροφός τους. Ακόμα και σε περιόδους ηρεμίας σε σχέση με τους κατακτητές, συμμετείχαν σε τάγματα Ντερεμπέηδων, πολεμώντας εναντίον άλλων Ντερεμπέηδων[9]. Η διαρκής πολεμική δράση, η ανδροκρατική και πατριαρχική ιδεολογία, αντανακλάται στο χορευτικό ρεπερτόριο συνδιαλεγόμενη με την ιδέα του ηρωισμού, και για τα δύο φύλα, της αγάπης και του τόπου, με συμβολικές προεκτάσεις στα χορευτικά τραγούδια. Τα χορευτικά σχήματα είναι ομαδικά κυκλικά με ποικίλες λαβές, αυστηρά ομοιογενή χωρίς αυτοσχεδιασμούς –λέγεται ότι παλιότερα ο κύκλος ήταν κλειστός– και εκτός από τα **Ομάλ** (Κερασούντας, Τραπεζούντας, Διπάτ, Τάμσαρα) και τα **Τικ** (μονό και διπλό), που συνοδεύονται πάντα από τραγούδι, η

χορευτική μουσική είναι ως επί το πλείστον οργανική, με μέτρια έως υπερβολικά γρήγορη ρυθμική αγωγή. Η μέτρια ρυθμική αγωγή που συνοδεύει την **Τρυγόνα** ή **Τερς** (Μετετζήδες)[10], την **Πατούλα** ή τη **Μητερίτσα** (Τραπεζούντα) επιτρέπουν σ' ένα βαθμό τραγούδι. Στην αυστηρή σύμβαση που διέπει τα κυκλικά χορευτικά σχήματα, ο χορός Μητερίτσα, διαμορφωμένος στο αστικό πλαίσιο της Τραπεζούντας, παρουσιάζει μια χαλαρή διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα, ενώ το **Κοτσαγκέλ**, το **Γιουβαρλαντούμ** κινούνται και έξω από το σχηματοποιημένο κύκλο με καγκελίσματα. Τα ασύμμετρα ρυθμικά σχήματα των επτάσημων ανάποδων ρυθμικών σχημάτων (2+2+3), που συνδυάζονται με γρήγορη ρυθμική αγωγή όπως η **Σερανίτσα**, η **Λετσίνα**, το **Κοτς** (τελείται από γυναίκες), συμπληρώνονται με δίσημα ρυθμικά σχήματα όπως το **Γαράσαρις**, το **Κότσαρι**, το **Τρομαχτόν** και το **σέρα – χορό** καθώς και το χορό **με τα μαχαίρια ή πιτσάκ ωίν** (ή Πυρρίχιους)[11]. Ως προς τη μουσική συνοδεία του σέρα-χορού, ο Baud-Bovy σημειώνει ότι, ακόμα και όταν βάζει το δίσκο σε ελαττωμένη ταχύτητα, δεν μπορεί να τον καταγράψει. Και αυτή η δεξιοτεχνία τον Πόντιων λυράρηδων που κάνουν το δοξάρι να πηγαινοέρχεται εφτά φορές στο δευτερόλεπτο έρχεται ως αποτέλεσμα της απαράμιλλης σβελτοσύνης και γρηγοράδας όχι μόνο των δαχτύλων του αριστερού χεριού αλλά και του καρπού του δεξιού[12]. Λυράρηδες, νταουλτζήδες, τουλουμτζήδες (τουλούμ=άσκαυλος=ποιμενικό όργανο στα ενδότερα του Πόντου) και χορευτές συναρθρώνονται με μια απαράμιλλη πολυρυθμική κινητική δεξιοτεχνία σ'ένα κοινό ανήκειν, γιορτάζοντας έτσι την καθημερινότητά τους και αφήνοντας για συγκεκριμένο χώρο και χρόνο την τέλεση του γαμήλιου χορού **θύμισμα(ν)** ή **στιμνόν** με τις μαγικοθρησκευτικές προεκτάσεις του[13].

β. Καππαδοκία και οι περιφέρειές της

Αποκλεισμένος από τα παράλια, ο Ορθόδοξος Ελληνικός πληθυσμός της Καππαδοκίας—αποτελώντας "νησίδες σε τουρκικό πέλαγος", παρά τους εξισλαμισμούς και τις εξωμοσίες—κράτησε αλώβητη την ελληνική και θρησκευτική συνείδηση. Πριν από μια δεκαετία, μου είπε ο παπά-Γαβριήλ, εγκατεστημένος στους Ασκητές της Ροδόπης :"Μας είπαν ότι έπρεπε να διαλέξουμε ανάμεσα στη γλώσσα και τη θρησκεία. Εμείς επιλέξαμε τη θρησκεία". Το χορευτικό ρεπερτόριο φέρει έντονα τη σφραγίδα της λατρείας της Ορθόδοξης χριστιανικής πίστης, ειδικότερα σε απομονωμένες περιφέρειες όπως των Φαράσσων, όπου οι χορευτικές πρακτικές ως "αναμνηστήριες τελετές" στοχεύουν στην τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος και στην εξασφάλιση της καλοχρονιάς. Το κυνήγι της "καλής τύχης" συνδυάζεται με τη θρησκευτική λατρεία μ' έναν πραγματικά εντυπωσιακό τρόπο. Λέγεται ότι, μετά από μια πορεία πέντε χιλιομέτρων –την οποία έπρεπε να διανύσουν από τα Φάρασσα μέχρι τη σπηλιά του Ζαμάντη ποταμού όπου γινόταν η αναμνηστήρια τελετή προς τιμήν του Μεγ. Βασιλείου– φτάνοντας στη σπηλιά, στρώνονταν παίζοντας χαρτιά και άλλα τυχερά παιχνίδια. Ο ομαδικός χορός προς τιμήν του Αη Βασίλη ή Αηβασιλιάτικος, ως μιμική αναπαράσταση της πομπής του "εζ-Βασίλη", χορεύεται το Μέγα Πάσχα με την ονομασία **Πασχαλιάτικος**, τον Δεκαπενταύγουστο, του Αγίου Γεωργίου και του Σταυρού. Οι διαφορετικές περιστάσεις –όλες ωστόσο με βάση το θρησκευτικό εορτολόγιο– σημειοδοτούνται με το ίδιο χορευτικό πρότυπο, αλλά συνοδεύονται από διαφορετικές μελωδίες και στίχους τραγουδιών. Με το χορό **Αντίπασκα** σε γρηγορότερη ρυθμική αγωγή έκλειναν τις γιορτές του Πάσχα. Αν και συμμετείχαν και τα δύο φύλα, δε γνωρίζουμε την ακριβή διάταξη των χορευτών και τη σχηματική απεικόνιση (έχει επικρατήσει σκηνικά η ευθεία γραμμή με αλλαγές κατεύθυνσης και σε χωριστές ομάδες τα δύο φύλα). Αν και η χορογραφία εμφανίζεται ως επινοημένη –αρκετά στιλιστική για απομονωμένους αγρότες– το γεγονός ότι το υπόλοιπο ρεπερτόριο χωρίζεται σε ανδρικούς και γυναικείους χορούς προϋποθέτει την ισχύουσα αντίληψη των κατά φύλα διακρίσεων. Ο χορός **με τα μαχαίρια,** που ανάλογα με το μέγεθος του μαχαιριού χαρακτηρίζεται ως βαρύς ή γρήγορος, χορεύεται μόνο από άνδρες καθώς και ο χορός **χουλιέρε (κουτάλια)**, ενώ ο χορός "**με τα μαντήλια**" συνδέεται αποκλειστικά με τις γυναίκες. Η **Αυγίτσα** ή Σαβίτσα, ομαδικός χορός με την μορφή του κλειστού κύκλου με τη συμμετοχή μόνο νέων ανδρών και το **σεήτα-τα,** σε αντικριστό σχήμα από παντρεμένες γυναίκες και με καλυμμένο το πρόσωπο, αναπαράγουν τις κρυμμένες συμβολικές διαστάσεις ενταςσόμενοι στο γαμήλιο τυπικό.

Από την άλλη πλευρά η περιφέρεια της Καισαρείας, ως εμπορικός κόμβος, είναι περισσότερο ανοιχτή στην επικοινωνία με τα παράλια και την Κωνσταντινούπολη. Συνδυάζει την αγροτική καθημερινή πρακτική με τον χορό **Χαρμάν γιερί** ή του Αλωνιού, με τον ανδρικό συγκαθιστό ζεϊμπέκικο **Τσοκμέ** και με ρυθμικό σχήμα (2+2+2+3). Με τον χορό της **Αυγίτσας** και το **Χουλιέρε,** συνδέεται με τα Φάρασσα, συμπληρώνοντας το τοπικό ρεπερτόριο με τους ομαδικούς κυκλικούς χορούς **καλέμ** και τον Αποκριάτικο **μπακλαβά μπισιρντίμ γιαλ**

Ο τουρκόφωνος περίγυρος στην περιφέρεια Προκοπίου

9. Βλ. Χ. Σαμουηλίδη, *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*, εκδ. Αλκυών, Αθήνα 1981.

10. Για περισσότερα σε σχέση με τους χορούς των Μετετζήδων, βλ. Π. Κελεσίδη, "Η χορευτική παράδοση των Ελλήνων Ποντιων του Μεταλλείου του Σιμ", *Επιτροπή ποντιακών μελετών* 45(1994), σελ. 149-171.

11. Για το ποντιακό ρεπερτόριο όπου και πηγές για περισσότερη πληροφόρηση, βλ. Κουτσογιανόπουλου, "Οι Ποντιακοί Χοροί", *Αρχείον Πόντου* 28(1966), σελ.72-123, D. Killpatrick, *The Function and Style in Pontic Dance Music*, Los Angeles 1975. Μ. Ζωγράφου, *Λαογραφική-ανθρωπολογική προσέγγιση του σέρα-χορού των Ποντίων*, διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1989, και της ίδιας, "The role of dance in the Progression of a Pontic Wedding", *Dance Studies* 17 (1993), σελ. 49-75.

12. Baud-Bovy, *όπ.π.*, σελ.42.

13. Μ. Ζωγράφου, *όπ.π.*

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Γ. ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ
ΠΡΩΤΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΣΜΥΡΝΗ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ, ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ

ο ξενιτεμός και η επαφή με άλλες εθνοτοπικές ομάδες, διαμορφώνει μια διαφορετική χορευτική πρακτική ως προς τη σχέση των δύο φύλων στους αντικριστούς χορούς. Συμπεριλαμβάνονται και τσιφτετέλια με χρήση από τους χορευτές κροτάλων και κουταλιών, χωρίς να λείπουν και τα ζίλια. Οι ομαδικοί κυκλικοί χοροί είναι απόντες και τα ζεϊμπέκικα σπάνια.

Ωστόσο τα γύρω χριστιανικά χωριά, με ομαδικούς κυκλικούς χορούς όπως ο **Δίπατος**, ο **κυκλικός** και ο γυναικείος **Πασχαλιάτικος** (**Σινασσός**) και ο επίσης γυναικείος Πασχαλιάτικος από τα ποτάμια με την ονομασία **μακρουλός** και ο χριστουγεννιάτικος **στρογγυλός**, κρατούν με τον **ίσσο** της Συνασσού (αντικριστός από ζευγάρι ανδρών ή γυναικών που χτυπούν **ζίλια**) τη σχετική ομοιογένεια της περιοχής. Εδώ η ιδέα της Ορθοδοξίας συνδυάζεται με την ελληνική γλώσσα μέσα από τα ποικίλα τραγούδια που συνοδεύουν τους ομαδικούς κυκλικούς χορούς. Τα ελληνόφωνα χωριά της **Νίγδης** και ιδιαίτερα οι Μυστιώτες, με ελάχιστες προσβάσεις στα παράλια, διαμορφώνουν μια τελεστική πρακτική με συμβολικούς χορευτικούς κώδικες, όπως ο ομαδικός γυναικείος και με μπροστελάτη άνδρα χορός **Σουρουντίνα**, ο ομαδικός **δίπατος** χορός, ο αντικριστός αλλά ζευγαρωτός (άνδρας-γυναίκα) χορός **χουλιέρε** όπως και ο **κιουτσέτ** (kucek=νέος χορευτής) από ζευγάρι επίσης χορευτών ή μονήρης, με χρήση κουταλιών και με συνοδεία νταηρέδων (μεγάλα ντέφια), δίνουν την κοσμική διάσταση[14].

Γενικότερα, η επικράτηση αργών μελωδικών ακουσμάτων βασισμένων στους ρυθμούς των τετράσημων και δίσημων μέτρων (ελάχιστα εννιάσημα) αποδιδόμενα με απλοϊκά, χωρίς ιδιαίτερη δεξιοτεχνική ικανότητα, κινητικά πρότυπα, δίνουν την αίσθηση μιας πρωτογενούς κατανυκτικής προδιάθεσης όπου οι παρατηρούμενες σχετικές αποκλίσεις απλά διανθίζουν την εσωτερική ομοιογένεια που τα διέπει.

Η φθίνουσα πορεία της χορευτικής πρακτικής των Καππαδοκών προσφύγων, μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, περιόρισε τον πλούτο της και παρά τον "μουσειακό" χαρακτήρα της, εξακολουθεί να προκαλεί και να προσκαλεί για διερεύνηση και μελέτη.

γ. Δυτικά και νότια παράλια της Μ. Ασίας

Τα καφέ αμάν, τα παζάρια, οι γειτονιές της Σμύρνης και τα συνάφια της, καθώς και ο παραδοσιακός κόσμος –που αδυνατώντας να παράγει τις παραδοσιακές αξίες κατέφυγε στα περίχωρά της[15]– καθόρισαν το πέρασμα από την αγροτική στην αστικο-λαϊκή χορευτική παράδοση. Οι κοινωνικές ανακατατάξεις και οι συγκρούσεις που τις συνόδεψαν, από το τέλος του 18ου μέχρι και το πρώτο μισό του 19ου, συνετέλεσαν στη δημιουργία ενός πολύμορφου χορευτικού ιδιώματος που αποδίδει σε μικρογραφία τις ανταλλαγές και προσμείξεις μιας εξαστισμένης κοινωνίας.

Οι τάξεις των α) **συρτών** και **μπάλλων** ή **συρτομπάλλων**, των β) **καρσιλαμάδων**, των **ζεϊμπέκικων**, αποτυπώνουν τις μακροπρόθεσμες διαδικασίες ενσωμάτωσης ελληνικών χαρακτηριστικών (με τις δυτικότροπες επιρροές), βαλκανικών καθώς και της ευρύτερης Ανατολής. Έτσι οι κατηγοριοποιήσεις δεν είναι άτεγκτες, αλλά διέπονται από ρευστότητα ως προς τις ιδεολογικές συνιστώσες τους.

Σ' ένα πλαίσιο όπως το καφέ αμάν ή οι πανηγυρότοποι (παζάρια), όπου πλέκονται αντάμα ρουμάνικες **χόρες**, **καζάσκες**, **σέρβικα**, **ζεϊμπέκικα** και **αϊντίνικα** καθώς και **απτάλικα**,

τσιφτετέλια και καρσιλαμάδες, οι άκαμπτες κατηγοριοποιήσεις δεν μπορεί παρά να αντιφάσκουν στην πολυφωνία του "εθνοτοπικού ξεσηκωμού". Έτσι το καμηλιέρικο 9/8, ως αντικριστό, λογίζεται ως καρσιλαμάς, ενώ ως μονήρης χορός συγκαταλέγεται στα ζεϊμπέκικα[16]. Από την άλλη πλευρά, το Απτάλικο χορεύεται σε κύκλο χωρίς λαβές. Το **Αηβαλιώτικο και το Μελιώτικο**, από το Αϊβαλί και το Μελί της Ερυθραίας, εκτιμούμενα ως οι περισσότερο αυστηρές φόρμες ζεϊμπέκικου χορού (9/4), συναρθρώνονται στον ίδιο τόπο με τους "καρσιλαμάδες" **της Γεωργίτσας** και **της Δημητρούλας** 9/8. Τα απτάλικα και τα Αϊντίνικα τελούνται από ζευγάρι ανδρών χορευτών ενώ **ο Ατάρης** αποδίδεται σε σταυρωτό σχήμα από τέσσερις άνδρες ή δύο ζευγάρια.

Τα χασάπικα, ως ομαδικά γραμμικά σχήματα, ή χασαποσέρβικα, ως κυκλικά αποδίδονται με μια ευρεία χρωματική ποικιλία, ενώ οι συρτοί όπως η **Γιατζηλαριανή** (ή γιαλό-γιαλό) και οι **"διπλοί" μπάλλοι** (εναλλασσόμενοι σκοποί αργούγρήγορου) ή **απλοί**, με επαινετικά, πειρακτικά και αυτοσχέδια δίστιχα, που παίζονται με το ταψί ή το τουμπερλέκι, βγάζουν τη νύχτα συνήθως στους λουτρουμάδες (γαμήλια τυπικά) και τις Απόκριες.

Ο Μικρασιατικός Ελληνισμός γλυκαίνει ακόμα και σήμερα την πίκρα του, χορεύοντας τα τραγούδια του, ανακαλώντας το τότε με όρους του σήμερα. Ο εναγκαλισμός της χορευτικής αυτής πολυμορφίας από τους ντόπιους για έναν αιώνα περίπου αναδεικνύει και τη διαχρονική της δυναμική, που συνοψίζεται σε τούτα τα λόγια:

"Τι με κοιτάς έτσι άγρια αντάρτη του Κιορ' Μεμέτ

....

κι εμένα ο νους να γυρίσει θέλει πίσω στα παλιά..."[17].

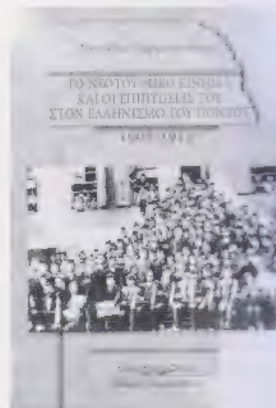
** Η Μάγδα Ζωγράφου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του ΤΕΦΑΑ Πανεπιστημίου Αθηνών*

14. Περισσότερα για την Καππαδοκία όπου και σχετική βιβλιογραφία, βλ. Β. Τυροβολά, *Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χορευτικοί Ρυθμοί*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.

15. Βλ. Αναγνωστοπούλου Σία, *Μικρά Ασία 19ος αι.-1919*, Ελληνικά Γράμματα 1998.

16. Β. Τυροβολά *όπ.π.*

17. Δ. Σωτηρίου, *όπ.π.*, σελ. 313.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΤΟ ΝΕΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ 1908-1914
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ Α.Ε.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2000

του δημήτρη κοσμόπουλου

κάτω στο γιαλό κοντή νερατζούλα φουντωτή...*

A

...Κι ἀπό κάτω ἀπό τόν πλατύφυλλο ἴσκιό της, κάθουνται τά μικρά παιδιά᾽ τά μπαγάσικα. Ἐκεῖνα δέν γνωρίζουν ἀπό φονικό καί θάνατο. Οὔτε ἀπό τίς ἀτέρμονες αἱματηρές παλινωδίες τῆς ἱστορίας.

«... Τά παιδιά τῆς γειτονιᾶς σου μέ πειράζουνε
βρέ γαμπρέ, βρέ τζιτζιφιόγκο μου φωνάζουνε.
Θάν τά πιάσω νά τά δείρω τά μπαγάσικα,
Θάν τούς κάτσω δυό χαστούκια νά᾽ ναι χάσι
κα...»

Τά παιδιά κρατοῦν μέσα τούς φωτεινούς τους γενέθλιους τόπους. Ἀρδεύουν μέ τό δροσερό τους βλέμμα τό μυρωμένο δέντρο, πού κι ἄν κάηκε, ἀκόμα τούς σκεπάζει, γενεές-γενεῶν. Πέρα ἀπό τήν ἱστορική μυλόπετρα, πέρα ἀπό τό χρόνο καί τόν θάνατο.

«[...] Ὅμως ἀλήθεια, τί ὡραιότης ἀπό δῶ πάνω-δηλαδή τί ὀμορφιά. Ὁ οὐρανός ἀγκάλιαζε τά πάντα. Μές στό

μαγιάτικο καταμεσήμερο, ἕνα θάμπος ἀπό χρυσογάλανη ἀποθέωση ἄχνιζε τόν ὁρίζοντα καί καταστάλαζε στά διάσελα. Μά λίγο πιό κάτω ἀπό τά κουρφοβούνια, ὁ ἥλιος ἔκανε τήν ἀπογραφή τῆς πλάσης. Ὁ κάθε βράχος, τό κάθε φαράγγι, ὡς καί ἡ κάθε πέτρα, ξεχωρίζανε πάνω στά βουνά, τόν Τμῶλο καί τό Σίπυλο, τά λάξευε ὁ ἥλιος μέ τά χίλια καλέμια τῆς ἀχτιδοβολιᾶς του κι ὕστερα, στόν κάμπο, καταπιανότανε ψιλοδουλιά τίς φυλλωσιές, ἕνα ἕνα φυλλαράκι, κοσκινίζοντας ἀπάνω τους χρυσόσκονη. Μοναχικοί κουλάδες, περήφανοι στή μοναξιά τους, ἀναβλύζανε μέσα ἀπ᾽ τό πράσινο, πέρα τό Καζαμίρ καί τό Σεβδικιόϊ, ἐκεῖ πού φλόκωνε μακρόσυρτος ὁ ἄσπρος καπνός τοῦ τρένου, καί πιό δῶθε, ἔτσι πού ν᾽ ἄνοιγες ἀπεθαμή τό χέρι σου θά τ᾽ ἄγγιζες μές στ᾽ ἀμπέλια, μές στά περιβόλια, μές στά λιόδεντρα καί τούς μπαξέδες, πράσινο παραλήρημα ὁ ψηλοθώρητος Κουκλουτζάς, ὁ Μπουρνόβας μέ τά πλατάνια καί τά τρεχάμενα νερά, κι ἐκεῖ πού σκαρφαλώνουν κάτι τσάμια εἶναι τό Κοζαγάκι, καί πλάι του ὁ χιλιοαγαπημένος ὁ Μπουτζάς - ὅλ᾽ αὐτά μιάν ἄλλη ἀτόφια ρωμιοσύνη [...]».

Τά παιδιά κάτω ἀπ᾽ τόν ἴσκιο τοῦ μεγάλου δέντρου βαπτίζονται στή διάρκεια καί στό φῶς. Αὐτό τό φῶς πού χάραζε ἀνελέητα τήν ψυχή τους γιά νά ἔχουν νά θυμοῦνται καί νά ζεσταίνονται στήν ἄγρια ξενιτιά τῆς προσφυγιᾶς, ὅσα γλυτώσανε, μεσήλικες ἤ γερασμένοι ἄνθρωποι πιά, στήν Κοκκινιά, στήν Καισαριανή, στή Νέα Σμύρνη, στή νέα Κίο, στό νέο Μπουρνόβα - αὐτό τό φῶς πού ἔβαφε τά σωθικά τους μέ τήν ἔνρινη φωνή τοῦ δασκάλου τοῦ κυρίου Κουρμεντίου:

« Ὁ κύριος Κουρμέντιος σηκώθηκε:

-Ὄρθιοι, καί σιγή ἑνός λεπτοῦ, διά νά τιμήσωμεν τήν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς τό θέατρον τοῦτο ἀντηχοῦν αἱ τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου καί τοῦ Σοφοκλέους. Ἐδῶ ἔψαλλε τά ἀθάνατα ἔπη του ὁ Μελησιγενής Ὅμηρος.

Τά παιδιά δέν εἶχαν ἀκόμα ἰδέα γιά ἀρχαῖο θέατρο. Τόν κοιτάζανε καί ξεροκαταπίνανε διψασμένα.

Αφοῦ πέρασε τό ἕνα λεπτό, ὁ κύριος Κουρμέντιος ἔδειξε χάμω μέ τήν παλάμη του ἀνοιχτή:

-Πῶς λέγεται ὁ λόφος αὐτός;

-Πάγος! Ἀποκριθήκανε μέ μιά φωνή ὅλα μαζί.

Αὐτό ἦταν εὔκολο νά τό θυμοῦνται. Πάγος τό βουναλάκι, πάγος καί τό μπούζι.

-Αμανατζή! Ρώτησε συνέχεια τό Σταυράκη, πῶς λέγεται τό ὑψηλόν ἐκεῖνο ὄρος πρός βορρᾶν; - Κι ἔδειξε πάλι μέ τό χέρι του.

-Μανισά ντάγ.

-Η ἑλληνική ὀνομασία του;!

-Μμ....

-Το ἐδιδάχθητε εἰς τό μάθημα τῆς πατριδογραφίας. Τό ἑλληνικόν τοῦ ὄνομα!

-Ἐσύ, Μαυρέα; Ρώτησε τόν Ἀρίστο.

-Σίπυλος κύριε

-Αμανατζή! Το άλλο το υψηλότερον;

-...

-Λέγε ἐσύ Σεκέρογλου.

-Το Μπόζ Ντάγ, κύριε;

-Ναι, τήν ἑλληνικήν ὀνομασία του.

-...

-Ο Ἀρίστος σήκωσε τό δαχτυλό του.

-Λέγε, Μαυρέα.

-Τμῶλος, κύριε.

-Εὖγε!

Ἄνοιξε τά μπράτσα του διάπλατα κι ἀγκάλιασε τό μισό ὁρίζοντα:

-Ὅλα αὐτά ἦσαν ἑλληνικά. Ὅλα αὐτά (ἡ φωνή του τρεμουλιαστή ξαφνικά, τά μάτια του γυαλίσανε ἀπό δάκρυα πού πάσχιζε νά συγκρατήσει) ἦσαν, εἶναι καί θά εἶναι ἑλληνικά...

Γύρισε ἀπό τήν ἄλλη γιά νά κρύψει τήν συγκίνησή του, καί τελείωσε μέσα σ᾽ ἕνα λυγμό -σάν νά μήν ἦταν δικός του ὁ λυγμός, μά σά ν᾽ ἀκούγανε τά λόγια του καί νά θρηνούσανε ἀπό τώρα τά ὄνειρα κ᾽ οἱ ἐλπίδες:

-... εἰς τόν αἰῶνα τόν ἅπαντα [...]».

Μεσολαβεῖ ἡ σιωπή τῶν παιδιῶν, πέφτει μιά πέτρα᾽ ὁ γεμάτος ἀέρας ξετυλίγει προεκτείνοντας τίς ψυχές τους τό θαῦμα τοῦ οὐρανόβρεχτου τόπου:

«[...] Καί στήν καρσινή μεριά τοῦ κόρφου, ἡ Ἅγια Τριάδα, τό Μπαϊρακλῆ, τό Κορδελιό, προφτάσανε νά καθρεπτιστοῦν μιά τελευταία φορά, γιά σήμερα, στ᾽ ἀσάλευτα γαλαζωπά νερά. Γιατί τό ἀναρίδισμα τῆς θάλασσας προχωροῦσε ἀπ᾽ τό μπουγάζι, ὁλένα κατά δῶ, κι ἀνέβαινε κιόλα μιά φρεσκάδα, παλεύοντας τήν κάψα τοῦ βουνοῦ. Τά θωρούσανε ὅλ᾽ αὐτά, δίχως νά χορταίνει ἡ ψυχή τους. Τά χάραζε βαθιά ὁ νοῦς μέσα στή θύμηση, σά νά προαισθανότανε ἀπό τώρα, πώς σέ εἴκοσι χρόνια,

ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ
ΣΤΟΥ ΧΑΤΖΗΦΡΑΓΚΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΡΑΒΙΑ

μοναχά στ᾽ ὄνειρό τους θά τά βλέπανε. Ὅσα θά γλυτώνανε [...]».

B

Γιά τή μεγάλη καταστροφή πού σφράγισε τόν νεώτερο ἑλληνισμό, ἔγραψαν πολλοί, εἴτε ξεῤῥιζωμένοι ἀπό τήν γενέθλια γῆ τῆς μείζονος Μικρασιατικῆς περιοχῆς, εἴτε ἀπ᾽ αὐτούς πού πολέμησαν, εἴτε ἀπ᾽ αὐτούς πού συνταράχθηκαν ἀπό τό κορυφαῖο συμβάν. Θά᾽ λεγε κανείς, ὅτι ἡ πυρπολημένη Ἀνατολική περιοχή τοῦ ζωτικοῦ χώρου μας ἐτροφοδότησε τήν παλιά Ἑλλάδα, τόν ἑλλαδικό χῶρο ὅπως αὐτός εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπό τούς νικηφόρους πολέμους τοῦ ᾽12-᾽13, ὄχι μόνον μέ τούς νέους προσφυγικούς πληθυσμούς ἀλλά καί μέ νέο ὀλόφρεσκο ἀέρα, στά λογοτεχνικά καί γενικώτερα τά πνευματικά μας πράγματα. **Στρατής Δούκας**, **Φώτης Κόντογλου**, **Ἠλίας Βενέζης**, **Ἀθανάσιος Γκράβαλης**, **Διδώ Σωτηρίου**, **Ἰωάννα Τσάτσου**, **Τάσος Ἀθανασιάδης**, οἱ Μικρασιάτες τῆς πεζογραφίας. **Γιῶργος Σεφέρης**, **Ἀλέξανδρος Μπάρας**, **Νικόλαος Ἐγγονόπουλος** (Φαναριώτης κατά τό ἥμισυ), μερικοί ἀπ᾽ τούς σημαντικότερους ποιητές μας, καταγόμενοι ἀπό τήν Ἰωνία καί τήν Αἰολίδα. Ἀλλά καί ὁ Γέρων τῆς Ἀλεξάνδρειας, κι ὁ χιονισμένος **Παλαμᾶς** κι ὁ **Ὀδυσσέας Ἐλύτης** κι ὁ **Μυριβήλης**, οἱ Γειτνιάζοντες καί συθέμελα ἀναταραγμένοι ἀπό τήν φρίκη καί τίς φλόγες τοῦ ξεθεμελιώματος.

«Ἀντίκρυ ἀπό τό παραθύρι πού κάθομαι, φαίνονται μέσα στό θολό πέλαγο τά βουνά τῆς Τουρκίας. Σέ κεῖνα τά μέρη γεννήθηκα καί ᾽γώ κι ἄν ἤτανε κανένας τώρα πού κοιτάζω κατά ᾽κεῖ, θά ἔβλεπε πώς τά μάτια μου εἶναι δακρυσμένα... Ὅπου πατήσεις καί ὅπου σταθεῖς, βλέπεις καί θυμᾶσαι τή σκληρότητα αὐτουνοῦ τοῦ σκύλου, πού ξεπέζεψε μερμύγκια ἀπάνω σέ τοῦτα τ᾽ ἀρχαία χώματα, μπῆκε μέσα στά σπίτια μας, πατσαβούριασε τήν τιμή μας, ρούφηξε τό αἷμα μας [...]», λέει παρoργιζόμενος ὁ **Κόντογλου** στό περίφημο ἔργο του *Τό Ἀϊβαλί, ἡ πατρίδα μου*, δίχως ὡστόσο νά παύει νά μαρτυρεῖ τήν ἄγνοιά καί τήν καλοσύνη τῶν ἁπλῶν Τούρκων πού συζοῦσαν στά ἴδια χώματα μέ τούς Ρωμηούς. Αὐτή τή φιλία καί τήν καλωσύνη τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων τοῦ μόχθου μεταξύ τους καταγράφει καί ἡ **Διδώ Σωτηρίου** στά *Ματωμένα Χώματα*, ἔργο πού ἐκδίδεται τό 1962, σαράντα χρόνια μετά τό κάψιμο τῆς Σμύρνης καί τήν προσφυγιά. Ἀπό τό Ἀϊβαλί καταγόταν καί ὁ **Ἀθανάσιος Γκράβαλης**, πού ἔζησε καί δημιούργησε ἀφανής ἀλλά οὐσιαστικός, ἄδικα παραγνωρισμένος, ὡς εἴθισται, στά ἑλλαδικά ἤθη τῶν θορυβοποιῶν. «Ἦρθε κι ὁ Τοῦρκος. Τόν καλωσορίσανε οἱ ἄνθρωποι πού δέν θελήσανε νά φύγουν κι αὐτός τούς κλώτσησε ὅπως πάντα. Εἶπαν πώς θά μᾶς σφάξουν ἀπόψε. Καί μᾶς ἔσφαξαν στ᾽ ἀλήθεια πλιά. Γλέντησε ἀπάνω στά κορμιά μας κι ἀπάνω στήν ψυχή μας τό κτῆνος πού χρόνια ἔθρεψε γιά μᾶς τόν κακό τόν πόθο. Τώρα εἴμαστε ἄνθρωποι χωρίς πατρίδα. Μαζευόμαστε τά βράδυα γύρω σέ μιά φωτιά χωρίς γωνιά καί μοιρολογοῦμε τά περασμένα καί τά πεθαμένα. Τή μέρα ἀνακατευόμαστε μέ τόν κόσμο καί κάνουμε κι ἐμεῖς ὅπως κάνει αὐτός. Μά μέσα μας, πονᾶμε [...]» *Σπασμένες Κολόνες*, 1930.

Ὁ λεπταίσθητος λυρισμός στή γραφή τοῦ **Ἠλία Βενέζη**, Ἀϊβαλιώτη καί αὐτοῦ, φτάνει στόν πυρῆνα του, ὄχι τόσο μέ τήν νοσταλγία πού διαβρέχει τήν *Αἰολική Γῆ* ἤ τήν *Γαλήνη*, ὅπου ἀναθυμᾶται τόν γενέθλιο τόπο, ἀλλά μέ τό μαρτυρικό *Νούμερο 31328*, ἔργο πού τιτλοφορεῖται ἀπό τόν ἀριθμό μέ τόν ὁποῖο στιγματίζεται ὁ νεαρός αἰχμάλωτος Βενέζης -κατά κόσμον Ἠλίας Μέλλος- ὅταν συνελήφθη καί ὁδηγήθηκε στά βάθη τῆς Ἀνατολῆς μέ τά περιβόητα Ἀμελέ Ταμπουρού, ἑλληνιστί Τάγματα Ἐργασίας. Τό ἔργο ἐκδίδεται τό 1931 καί κάθε κεφάλαιό του ἔχει τίτλο κι ἀπό ἕναν ψαλμικό στίχο -καθόλου τυχαία, βεβαίως. «[...] Ἀρχίσαμε νά βαδίζουμε. Ἀπό πίσω, ἀπ᾽ τά πλάγια ἀκολουθοῦσε τό τσοῦρμο βουΐζοντας. Ὁ κίνδυνος σπιρούνιαζε τόν ἀγέρα. τό παιδί μοῦ ἔσφιγγε τή χούφτα. Τ᾽ ἀδύνατα δάχτυλά του τρέμαν. Τά κρατοῦσα ἔτσι χεράκι-χεράκι. Μιά παλιοντενεκεδένια κατσαρόλα ἦταν πεταμένη στό δρόμο. Ἕνας ἀπ᾽ τό τσοῦρμο τήν πῆρε καί τήν ἔχωσε στό κεφάλι τοῦ Ἀργύρη. Τά μεγάλα σγουρά γατσιασμένα μαλλιά κρύφτηκαν.

-Ἠλία!.. Ἠλία!.. θά μέ σκοτώσουν·

Τοῦ σφίγγω τό χέρι πιό πολύ:

-Σώπα... [...]».

Στό ποιητικό πεδίο δεσπόζει ἡ ἐπιβλητική καί τραγική σκιά τοῦ Σεφέρη. Ἡ καταστροφή τῆς Μικρασίας τελεσιουργεῖ ἐντός του, δεμένη μέ τίς ἐπιδράσεις τῶν κατακτήσεων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μοντερνισμοῦ, τήν τραγική αἴσθηση πού γεννᾶ νέες ποιητικές μορφές γιά τήν ἑλληνική γλώσσα. Στήν *Στροφή* (1931) προσεκτικά, ἀλλά κυρίως στό *Μυθιστόρημα* (1935) καί στή *Στέρνα* (1932), ἡ κοσμογονία τῆς ἀπώλειας γίνεται τό μεγαλεῖο γιά τήν ἐξόρυξη τῶν νέων ρυθμῶν. «Μά τί γυρεύουν οἱ ψυχές μας ταξιδεύοντας/ πάνω σέ καταστρώματα κατελυμένων καραβιῶν/ στριμωγμένες μέ γυναῖκες κίτρινες καί μωρά πού κλαῖνε/ χωρίς νά μποροῦν νά ξεχαστοῦν οὔτε μέ τά χελιδονόψαρα/ οὔτε μέ τ᾽ ἄστρα πού δηλώνουν στήν ἄκρη τά κατάρτια [...]» (Μυθιστόρημα Η).

Νά τονίζουμε, μολαταῦτα, τίς ὀφειλές. Πόσοι -κυρίως ἀπό ἐκείνους πού ἐπ᾽ ἐσχάτων τόν ἐπικαλοῦνται- γνωρίζουν ὅτι τό σκοτεινό παιδί ὀνόματι **Κ. Γ. Καρυωτάκης**, στήν δεύτερη σειρά τῶν *Ἐλεγειῶν* του (1927), εἶχε τοῦτο τό ὑψηλό ποίημα, ἀφιερωμένο στή μνήμη τῶν ἑλλήνων στρατιωτῶν πού σκοτώθηκαν στήν Μικρασιατική Ἐκστρατεία: «Ὅταν ἄνθη ἐδένατε στά τεφρά μαλλιά σας,/ καί μές στήν καρδιά σας/ ἀντηχοῦσαν σάλπιγγες, κι ἤρθατε σέ χώρα/ πιό μεγάλη τώρα-/ οἱ ἄνθρωποι μέ τά ἔξαλλα πρόσωπα, τά ρίγη,/ εἶχαν ὅλοι φύγει./ Ὅταν ἄλλο ἐπήρατε πρόσταγμα, ἄλλο δρόμο,/ σκύβοντας τόν ὦμο,/ τή βαθιάν ἀκούγοντας σιωπή, τούς γρύλλους,/ στήν ἄκρη τοῦ χείλους/ ἕνα στάχυ βάζοντας μέ πικρία τόση-/ εἶχε πιά νυχτώσει./ Κι ὅταν ἐκινήσατε λυτρωμένα χέρια/ πάνω ἀπό τ᾽ ἀστέρια,/ κι ὅταν στό κρυστάλλινο βλέμμα, πού ἀνεστράφη/ ὁ οὐρανός ἐγράφη,/ κι ὅταν ἐφορέσατε τό λαμπρό στεφάνι-/ εἴχατε πεθάνει».

Ἰσόκυρη, ἀρκετές φορές, μέ τήν συγγραφική δημιουργική ἀνάπλαση εἶναι ἡ μαρτυρία μέ τήν πρωτογενή

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ - ΛΗΔΑ ΙΣΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ *(1861-1922)*
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΣΤΙΑ

καί ἀνιδιοτελή δροσιά της. Ἀντιθέτως πρός ὅ,τι συμβαίνει στόν χῶρο τῆς ἱστοριογραφίας. Γιά τό '22, ὅπου ἐπί ὀκτώ δεκαετίες μᾶλλον προσπαθοῦμε νά ἀπωθήσουμε ὅτι ἔγινε, δίχως συγκροτημένη ἀνάλυση καί μελέτη τῶν αἰτιῶν καί τῶν ἐπιπτώσεων, - στόν χῶρο τῆς μαρτυρίας, εἰδικά τίς δυό τελευταῖες δεκαετίες, ἔχουμε ἀρκετά τεκμήρια, τά ὁποῖα διά τῆς προσωπικῆς προσλήψεως τῶν καταιγιστικῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων, φωτίζουν μέ ἀνθρώπινη θερμοκρασία καί ματιά τά συμβάντα. Πολλές ἀπό τίς μαρτυρίες αὐτές, συνδυάζοντας τήν καταγραφή μέ τίς ἀρετές τῆς προφορικῆς ἀφήγησης, ἀποτελοῦν κείμενα μέ προφανεῖς λογοτεχνικές ἀξιώσεις.

Μνημονεύουμε ἐν τάχει καί κατ' ἀνάγκην ἐνδεικτικά:

Γιῶργος Κατραμόπουλος, *Πῶς νά σέ ξεχάσω Σμύρνη ἀγαπημένη*, **Ἀντώνιος Γ. Παρθένιος**, *Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος καί Σμύρνη*, **Βασιλική Ράλλη**, *Πατρίδα ἀξέχαστη*, **Γεώργιος Ι. Ἰορδανίδης**, *Ὅσα θυμήθηκα. Ἡ ἀλληλογραφία σέ 112 κάρτες τοῦ στρατιώτη Γεωργίου Μ. Μάγνη*, **Πέτρος Ἀποστολίδης**, *Ὅσα θυμᾶμαι 1900-1969*, τόμος Α καί Β, **Ἑλένη καί Μαργαρίτα Ἰσηγόνη**, *Ἡ οἰκογένεια Μιχαλάκη Ἰσηγόνη τῆς Σμύρνης*, **Σπύρου Ἀνδρούτσου**, *Προσωπικό ἡμερολόγιο ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας* κ.ἄ. Ἡ κορυφαία, ὅμως, καί πλουσιώτερη καταγραφή μαρτυριῶν εἶναι τό ἔργο Ἡ *Ἔξοδος*, ἀπό τό **Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν**, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ ἀπάνθισμα ἀπό τίς μαρτυρίες πού περισυνέλεξαν οἱ ἱδρυτές τοῦ Κέντρου, **Μέλπω καί Ὀκτάβιος Μερλιέ**· ὁ πρῶτος τόμος μέ εἰσαγωγή, ἐπιλογή κειμένων καί ἐπιμέλεια του **Φ. Δ. Ἀποστολόπουλου**, ὁ δέ δεύτερος μέ εἰσαγωγή καί ἐποπτεία τοῦ **Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη** καί ἐπιμέλεια **Γιάννη Μουρέλου**. «[...] Ἐμένα ἀπό τόν φόβο μήν πάρουν τόν ἄντρα μου, μοῦ ἦρθε λιποθυμία. Ἕνας ἐγγλέζος ναύτης μου ἁρπάζει τό μωρό ἀπό τήν ἀγκαλιά, τό πετάει καί μου δίνει τό παγοῦρι του νά πιῶ νερό, γιά νά συνέλθω. Μέ τή φασαρία, μέ τήν λιποθυμία, δέν ξέρω πώς, γλύτωσε ὁ ἄντρας μου. Ὁ Θεός βοήθησε. Μεγάλη του ἡ χάρη. Μᾶς πετοῦνε ἐπάνω στό πλοῖο. Σά συνῆλθα λιγάκι εἶδα πώς μου ἔλειπε τό παιδί κι ἔκλαιγα...[...]» (Ἡ *Ἔξοδος* τόμος Α, Μαρτυρία Ἀγλαΐας Κόντου ἀπό Μαινέμενη).

Γ

Τό 1962, ἀπό τίς ἐκδόσεις τοῦ περιοδικοῦ *Ταχυδρόμος*, ἐκδίδεται τό μυθιστόρημα *Στοῦ Χατζηφράγκου*, μέ ὑπότιτλο Τά σαραντάχρονα μιᾶς χαμένης πολιτείας. Τό ἔργο ἐπανεκδίδεται τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1963, ἀπό τίς ἐκδόσεις *Α. Καραβία*, μέ διακόσμηση καί σχέδια ἀπό τόν ζωγράφο καί χαράκτη **Γιῶργο Βελισσαρίδη**. Ὁ συγγραφέας του ὀνομάζεται **Κοσμᾶς Πολίτης**. Πρόκειται γιά τό ψευδώνυμο τοῦ Παρασκευᾶ (Πάρι γιά τούς οἰκείους του) Ταβελούδη. Ὁ ἴδιος ἔλεγε χαριτολογώντας ὅτι τό ψευδώνυμό του ἔσωζε τήν ὑπόληψή του ἴσως γιατί ἔζησε σέ καιρούς γενικῶν ἐκπτώσεων.

Τό βιβλίο *Στοῦ Χατζηγράγκου* εἶναι μιά ἐλεγεία γιά τήν στοιχειωμένη πολιτεία, τήν Σμύρνη τῆς ζωντανῆς μνήμης καί τῆς παιδικῆς ἀνεξίτηλης ἀθωότητας. Παρ' ὅτι γεννημένος στήν Ἀθήνα, σέ ἡλικία 2 μόλις ἐτῶν (1890), ὁ Κοσμᾶς Πολίτης ἐγκαθίσταται μέ τήν οἰκογένειά του στή Σμύρνη, καί παραμένει ἐκεῖ μέχρι τήν καταστροφή. Ἡ Σμύρνη στοιχειώνει ὅλο τό ἔργο τοῦ Πολίτη. Στήν *Εροϊκα*, γραμμένη κυριολεκτικά ἐπί τοῦ πιεστηρίου τῶν *Νέων Γραμμάτων*, τοῦ περιοδικοῦ πού ἐξέφρασε τήν γενιά τοῦ '30 καί τίς μοντερνιστικές ἀναζητήσεις της, ὁ Πολίτης τοποθετεῖ τούς ἔφηβους ἥρωές του, οἱ ὁποῖοι ἀναμετριοῦνται μέ τόν θάνατο καί δι' αὐτοῦ μέ τόν ἔρωτα καί τήν μέθη τῆς ζωῆς, μέσα στό σκηνικό μιᾶς πόλεως ὀνειρικῆς καί μεσημβρινῆς. Μέ κήπους καί ἀρώματα μιᾶς ἀστικῆς ἀχλύος, μέ περιβάλλον καί κλίμα λεπτό καί ρεμβῶδες. Ἐκτυφλωτικό καί καθαρό φῶς, ἐξοντωτικοῦ κάλλους φεγγαρόφωτα καί δρόμοι ἤ στενά σοκάκια πού καταλήγουν στήν ἀνέφικτη ἐφηβική νοσταλγία.

Στό **Γυρί** πάλι, μυθιστόρημα πού κυκλοφορεῖται πάλι ἀπό τίς ἐκδόσεις τοῦ περιοδικοῦ *Νέα Γράμματα* τό 1944, οἱ περιπέτειες τῶν ἡρώων ξετυλίγονται, ὄχι τόσο στήν ὁμώνυμη συνοικία τῶν Πατρῶν, ὅπου ὁ Πολίτης ἐργαζόταν ὡς ὑπάλληλος τραπέζης, ἀλλά σέ μιάν πόλη, τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς ὁποίας παραπέμπουν εὔγλωττα στήν μέθη καί στήν ρέμβη τῆς Ἰωνικῆς πρωτεύουσας. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ χαμένη στίς φλόγες τοῦ ὀλέθρου πόλη τῶν παιδικῶν του χρόνων καί τῆς ἐφηβείας τοῦ Πολίτη, ἡ Σμύρνη λαβαίνει, περνώντας ὁ καιρός, μέσα του, τήν θέση ἑνός ἀρχέτυπου, πού ξεπερνά κατά πολύ τίς συγκεκριμένες τοπικές καί γεωγραφικές συντεταγμένες, καθιστάμενο χωροχρονική, ἀναλαμβανόμενη καί ἐντεινόμενη πρός μιάν ἐσώτατη τροπικότητα, κατάσταση.

Ὁ Κοσμᾶς Πολίτης πρωτοδημοσιεύει στά σαράντα δυό χρόνια του. Μετά ἀπό πολλή προσοχή, μελέτη καί βιώματα πού τοῦ ἀφαιροῦν, μέχρι καί τήν πρώτη δημοσίευσή του (εἶναι τό βιβλίο *Λεμονοδάσος* τό 1930) κάθε βιασύνη ἤ συμβιβασμό πρόσκαιρων καταξιώσεων, μᾶς χαρίζει πολλά καί σπουδαῖα βιβλία. Σπουδαῖα γιά τήν ἀνανέωση τῆς πεζογραφίας μας. Τό προτελευταῖο βιβλίο του γράφεται ὅταν ὁ συγγραφέας περπατᾶ στήν ἕβδομη δεκαετία τῆς ζωῆς του. Τιτλοφορεῖται ἀπό τήν Λαϊκή συνοικία τῆς Σμύρνης του, πού λέγεται *Χατζηφράγκου*. Πουθενά καί οὔτε ἀπό παραδρομή, μέσα ἀπό μιάν ἄγρυπνη φροντίδα τοῦ συγγραφέα, δέν ἐμφανίζεται σ' ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ἔργου ἡ λέξη Σμύρνη. Ὅταν τό '62, ὁ **Γ. Π. Σαββίδης** καταφέρνει νά τοῦ ἐκμαιεύσει μιά μικρή συνέντευξη γιά τόν *Ταχυδρόμο*, ἐπί τῇ δημοσιεύσει τοῦ ἔργου, τόν ρωτά γιά τοῦτο τό παράδοξο: «Γιατί στό μυθιστόρημά σας δέν ἀναφέρεται οὔτε μιά φορά τό ὄνομα Σμύρνη; Καί ὁ Πολίτης ἀπαντᾶ: «Γιά τούς ἀγαπημένους νεκρούς του μιλάει κανείς συχνά χωρίς νά τούς ὀνομάζει, νοιώθοντας πώς θἄταν ἀσέβεια στή μνήμη τους νά προφέρει τό ὄνομά τους». Ὅσο γιά τά σαραντάχρονα, ἡ παραπομπή δι' αὐτῶν στά σαραντάμερα τῶν μνημοσύνων εἶναι ἐμφανέστατη.

Ὅμως τό κύριο χαρακτηριστικό τοῦ ἔργου εἶναι τό παιδικό βλέμμα. Μιά ἀπόλυτα λαγαρή καί ὁλόθερμη ὀπτική στόν κόσμο, στή φύση, στούς ἀνθρώπους καί τά πράγματα. Εἶναι αὐτή ἡ ὀπτική, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τόν συγγραφέα μέ ὄχημα τήν ἐλεγχόμενη, σχεδόν ἱερατική συγκίνηση, νά δημιουργεῖ ἐξαιρετικές καινοτομίες καί νά κατορθώνει νέες μορφές, μέσω τῆς ἀναφορᾶς στό τρυφερώτερο καί εὐγενέστερο κομμάτι τῆς ζωῆς του, μ' ἄλλα λόγια στήν παιδική ἡλικία καί στήν ἐφηβεία του. Διότι τό μυθιστόρημα *Στοῦ Χατζηφράγκου* ἔχει ἀρχή, μέση καί τέλος, ὅμως παράλληλα τά πάντα διαχέονται μέσα σέ μιά τεχνική ὑψηλή, μέ τήν ὁποία ὁ χρόνος παύει νά λειτουργεῖ γραμμικά, μιλοῦν τά παιδιά πού ζοῦν τήν μέθη τῆς ζωῆς στήν ἀχτιδοβόλα πόλη, ὅμως ταυτοχρόνως μιλοῦν καί οἱ μεγάλοι, ὅσοι διασώθηκαν ἀπό τῆς πυρκαγιᾶς τίς φλόγες καί τό σκότος τοῦ θανάτου. Ὑπάρχει βεβαίως καί ἐδῶ ἕνας ὑπολανθάνων θεοφοβισμός, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἀντίστοιχος μέ ἐκεῖνον τοῦ Ἰρλανδοῦ **Γ. Μπ. Γέητς**. Πρόκειται γιά ἐμμονή του Κ. Πολίτη, ἀπό τήν ἐποχή κιόλας τοῦ πρώτου ἔργου του, τοῦ *Λεμονοδάσους*, ὅμως ἡ τάση αὐτή ἡ κορυφούμενη

στό μυθιστόρημα **Ἑκάτη** (Πυρσός, 1933), ἀφ᾽ ἑνός καταδεικνύει ἐνάργεια ζωῆς καί ἀναζητήσεις νοήματος, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ ὑποχωρεῖ ἐμφανέστατα, μέσα στό φῶς αὐτοῦ πού ὁ ἴδιος ὀνομάζει μιάν ἄλλη ἀτόφια Ρωμιοσύνη.

Κοντολογίς, τό βιβλίο *Στοῦ Χατζηφράγκου*, γιά τήν χαμένη πολιτεία, ἀποτελεῖ τό σημαντικότερο κατά τή γνώμη μας ἔργο τοῦ Πολίτη, ἐντός τοῦ ὁποίου ἐκβάλλουν κατακάθαρες ὅπως τό νερό, οἱ ἀρετές ὅλων τῶν προηγούμενων βιβλίων του. Περισσότερο δέ ἀνάγλυφα, ἡ πόλη φάντασμα πού τόν τυράννησε ὡς πληγή σ᾽ ὅλο τό προηγούμενο ἔργο του, Ἡ πολυθρύλητη Σμύρνη. Μέ τό ἔργο *Στοῦ Χατζηφράγκου*, ὁ Κοσμᾶς Πολίτης δίνει ἕνα ἀρχέτυπο ποιητικῆς γιά τό ἑλληνικό μυθιστόρημα, μέ τήν δική του ἀποκλειστική ἑτερότητα καί ἰδιοτυπία, ἀκόμη καί στήν χρήση τῶν μοντερνιστικῶν τρόπων.

Νομίζουμε ὅτι τό βιβλίο *Στοῦ Χατζηφράγκου* ἀποτελεῖ τήν κορωνίδα τῆς λογοτεχνίας μας ἀπό τήν προσφυγιά, στόν πεζογραφικό τομέα. Ὁ χρόνος τοῦ μυθιστορήματος εἶναι ἕνα πλαίσιο δέκα μηνῶν. Ἀπό τόν Μάιο ἕως καί τόν Φλεβάρη κάποιας χρονιᾶς τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος καί σίγουρα μετά τόν πόλεμο τοῦ 1897. Κέντρο του, τό Ἀλάνι του Χατζηφράγκου - ἡ θρυλική πλατεία τῆς σμυρναϊκῆς συνοικίας, κατ᾽ ἐπέκτασιν δέ, ὅλη ἡ πολιτεία τῆς Σμύρνης.

Ὁ ἴδιος ὁ Πολίτης στήν προαναφερθεῖσα συνέντευξή του στόν Γ. Π. Σαββίδη, ἀναφέρει ὅτι χρειάσθηκε ἕξι μπλέ στυλό γιά νά τελειώσει τό ἔργο. Τό πρῶτο γράψιμο, πέντε μῆνες.

Δ

Στοῦ Χατζηφράγκου, τά σαραντάχρονα μιᾶς χαμένης πολιτείας. Σαράντα χρόνια μετά τό γράψιμό του, ὀγδόντα χρόνια μετά τήν καταστροφή. Ἡ προμετωπίδα τοῦ βιβλίου: «Καταφέρανε νά ᾽χω στήν πατρίδα μου τό αἴσθημα τοῦ ραγιᾶ». Ὑπογραφή: **Κ. Π.** Καί παρακάτω τσεκουράτα: «Ξαναδιαβάζοντας τά χειρόγραφά μου, πρόσεξα πώς εἶχα παρασυρθεῖ σέ πολλά μέρη ἀπό τό γλωσσικό καί τό συνταχτικό ἰδιωματισμό τῆς χαμένης πολιτείας. Σκέφτηκα νά τά διορθώσω, μά τελικά προτίμησα νά τ᾽ ἀφήσω ὅλα ὅπως μου τά διηγηθήκανε, καί ὅπως ἤρθανε στή μύτη τῶν ἕξι γαλάζιων μολυβιῶν πού χάλασα γιά νά τά γράψω».

Στήν *Πάροδο*, τό παρέμβλητο στήν γραμμικότητα τοῦ ἀφηγηματικοῦ χρόνου κεφάλαιο, ἡ Σμύρνη ἀναλαμβάνεται στούς οὐρανούς μέ τά τσερκένια. Στούς ἴδιους οὐρανούς ὅπου ἡ Κατερίνα, ἡ γυναίκα τοῦ ἀφηγητῆ τραγωδοῦ τῆς *Παρόδου*, ἔβλεπε τήν καμπάνα τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς καί τό ράσο τοῦ Δεσπότη, τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης νά σελαγίζουν, τήν ὥρα τῆς μεγάλης πυρκαγιᾶς, τήν ὥρα πού ἀπέβαλε, βαρεμένη, πέντε μηνῶν ἔγκυος. «[...] Καί τότε, κοίτα, Γιακουμή, μοῦ λεει, ἕνα ράσο τινάχτηκε ψηλά καί ἀνέμιζε πλωτό, κούφιο, μαῦρο πάνω στό μπακιρί οὐρανό, τό ράσο τοῦ δεσπότη, μοῦ λεει, καί πλάι στό ράσο κορωνίζει μιά καμπάνα σάν ἥλιος ἀσπροπυρωμένη καί ἀστραφτερή [...]».

Δέν ξέρω πόσοι σήμερα ἔχουμε τό αἴσθημα τοῦ ραγιᾶ. Δέν ξέρω κἄν, ἄν ἔχουμε τήν δυνατότητα τοῦ αἰσθήματος, τοῦ αἰσθάνεσθαι. Ὅμως, γιά τόν κόσμο πού ξυπνοῦν μέσα μας οἱ λέξεις σου, Κοσμᾶ Πολίτη, στέλνω μήνυμα: Εὐχαριστῶ.

Ο Δημήτρης Κοσμόπουλος είναι δημοσιογράφος και ποιητής.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΕΠΙΚΑΙΡΑ

ένα παλιό βλέμμα

του Κωνσταντίνου Μπλάθρα

Η μικρασιατική εκστρατεία, η εξέλιξη και η κατάληξή της είναι καθοριστικές, κάτι που ίσως δεν γνωρίζουν πολλοί, για την γέννηση και τα πρώτα βήματα του κινηματογράφου στην Ελλάδα. Κινηματογραφικά "ζουρνάλ", επίκαιρα με ελληνικά θέματα, γυρίζονται ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα, με την αυγή μόλις της νέας τέχνης. Η Κωνσταντινούπολη, φερ᾽ ειπείν, που τα χρόνια αυτά είναι κατά πληθυσμιακή πλειονοψηφία μια ελληνική πόλη, έχει αποτυπωθεί στο σελιλόιντ ήδη από το 1896 από τους αδελφούς Λυμιέρ, που με εικόνες από διάφορα μέρη του κόσμου διαφήμιζαν την νέα τους ανακάλυψη, τον κινηματογράφο. Κάποιες σκηνές μάλιστα λέγεται πως έχουν γυριστεί τη χρονιά εκείνη και στην Αθήνα, κατά τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Μέχρι το 1922 πάντως, ο ελληνικός κινηματογράφος δεν έχει κάνει παρά μόνο μικρά βήματα. Αν εξαιρέσει κανείς την *Γκόλφω*, του σμυρνιού παραγωγού **Μπαχατόρη**, το 1914, που είναι η πρώτη ελληνική ταινία μεγάλου μήκους, και κάποιες μικρές ταινίες με φάρσες του κωμικού **Σπύρου Δημητρακόπουλου**, που αυτοαποκαλείται **Σπυριντιών**, ο ελληνικός κινηματογράφος μέχρι τότε δεν έχει να επιδείξει σχεδόν τίποτα άξιο λόγου. Από πλευράς επικαίρων υπάρχουν επίσης οι βλάχικης καταγωγής φωτογράφοι **αδελφοί Μανάκια** από το Μοναστήρι, που στα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα γυρίζουν σκηνές εθνογραφικού περιεχομένου στην Μακεδονία, χρηματοδοτούμενοι από τη Ρουμανία, στα πλαίσια της διαμάχης για την κυριαρχία στην περιοχή.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΙΝΙΑ "Η ΜΠΟΡΑ" ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΑΖΙΑΔΗ

Οι πρώτες μεγάλες στιγμές του κινηματογράφου μας άρχισαν να γυρίζονται το 1920 στο μικρασιατικό μέτωπο. Δεν χωρούσε αμφιβολία ότι οι στιγμές που ζούσε ο ελληνισμός στα χρόνια εκείνα ήταν ιστορικές και ο κινηματογράφος αναλαμβάνει χρέη ιστορικού, σε έναν νέο αιώνα που όλα άλλαζαν. Οι κινηματογραφιστές θα εκστρατεύσουν κι αυτοί με τον ελληνικό στρατό στην πορεία του προς την Άγκυρα, θα διασχίσουν την αλμυρά έρημο και θα γυρίσουν πίσω έχοντας στις αποσκευές τους και τις πρώτες πραγματικά ελληνικές στιγμές στην ιστορία της έβδομης τέχνης.

Πρώτος αξίζει να μνημονευτεί εδώ ο ελληνοποιημένος Ούγγρος **Ζόζεφ Χεπ**, κινηματογραφιστής της γαλλικής εταιρείας Πατέ, που είχε προλάβει ήδη να λογοκριθεί και να εξοριστεί(!) καθώς έχει γυρίσει το *Ανάθεμα του Ελευθερίου Βενιζέλου στο Πολύγωνο*. Λίγο αργότερα κινηματογραφεί, στις 26 Οκτωβρίου του 1912, την *Είσοδο του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλονίκη*. Φυσικώ τω τρόπω, ο Χεπ θα διεκπεραιωθεί και στην Μικρασία, όπου θα συνεχίσει τις κινηματογραφήσεις του. Με το τέλος της εκστρατείας θα επιστρέψει και θα μείνει μόνιμα στην Ελλάδα, συμμετέχοντας ως φωτογράφος σε μεγάλες επιτυχίες του ελληνικού κινηματογράφου, όπως ο *Μεθυστακας* του Γιώργου Τζαβέλλα με τον Ορέστη Μακρή (1950).

Ο **Γεώργιος Προκοπίου** είναι αυτή την εποχή φωτογράφος και κινηματογραφιστής. Ακολουθεί και αυτός τον ελληνικό στρατό και γυρίζει περίπου 14.000 μέτρα φιλμ που, όπως γράφει ο Γιάννης Σολδάτος στην *Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου*, "χρησίμευσε σαν υλικό αναφοράς για την εποχή, σε όλες τις μετέπειτα ταινίες που καταπιάστηκαν με την Ιστορία της Ελλάδας". Ο Προκοπίου παραμένει περισσότερο ένας "πολεμικός ανταποκριτής", ένας ρεπόρτερ της εποχής του και δεν φαίνεται να έχει άλλη εμπλοκή στον κινηματογράφο μας. Και σ' αυτό ήταν μοναδικός.

Οι αδελφοί **Γαζιάδη** αντιθέτως, ιδιαίτερα ο Δημήτρης Γαζιάδης, υπήρ-

ξαν από τους σκαπανείς του ελληνικού κινηματογράφου. Φωτογράφοι και κινηματογραφιστές και αυτοί, ακολουθούν τα γεγονότα και την εκστρατεία. Ο Δημήτρης Γαζιάδης μάλιστα διαθέτει μάλλον και μία παγκόσμια πρωτιά, αφού είναι ο πρώτος κινηματογραφιστής που αναλαμβάνει επίσημα να εμψυχώσει τα μετόπισθεν. Το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών τού αναθέτει να γυρίσει επίκαιρη επική ταινία με τίτλο το *Ελληνικό θαύμα*. Γυρίστηκαν επί τούτου περίπου 2.000 μέτρα φιλμ, αλλά η ταινία έμεινε ανολοκλήρωτη. Ακολούθησε η Καταστροφή και κανείς δεν ήθελε να θυμάται πια αυτή την ιστορία. Ο Δημήτρης Γαζιάδης πάντως υπήρξε πρωτοπόρος, καθώς πολύ αργότερα, στα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, το αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών θα αναθέσει σε μεγάλους σκηνοθέτες, όπως ο Τζων Φορντ και ο Τζων Χιούστον να γυρίζουν επί του πεδίου της μάχης σκηνές που υμνούν την ανδρεία των στρατιωτών. Ο Δημήτρης Γαζιάδης συνέχισε και αυτός στον κινηματογράφο μας κάνοντας ταινίες όπως η *Αστέρω*, το1929, σε σενάριο του ακαδημαϊκού Παύλου Νιρβάνα, που γνώρισε μεγάλη επιτυχία στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Δεν είχε όμως την ίδια επιτυχία και η ταινία του Γαζιάδη η ***Μπόρα*** (1930) και πάλι με τη συνεργασία του Νιρβάνα, μια από τις ελάχιστες ταινίες με θέμα από την Μικρασιατική Καταστροφή. Είναι η ιστορία της επιστροφής δύο στρατιωτών από το μέτωπο, που έχει ήδη καταρρεύσει, με πρωταγωνιστές τους Χριστοφορίδη και Φυρστ. Στην ταινία αυτή, που έχει χαθεί, ο Γαζιάδης συνέρραψε και υλικό που είχε γυρίσει στην εκστρατεία.

Πέρα από τα ζουρνάλ και τα επίκαιρα που γυρίστηκαν στη Μικρασία, όπου ο κινηματογράφος μας καταγράφει και την πρώτη του ρεαλιστική άνθηση, ο ελληνικός κινηματογράφος είχε και μία άλλη έμμεση ευεργεσία από την ηρωική εκείνη εποχή. Οι πρόσφυγες που κατέκλυσαν την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τις άλλες ελληνικές πόλεις, υπήρξαν ένα ιδανικό κοινό για τον κινηματογράφο. Οι άνθρωποι αυτοί, πέραν του ότι είχαν μάθει στην διασκέδαση της σκοτεινής αίθουσας από την κοσμοπολίτικη Σμύρνη, έβρισκαν στο νέο αυτό θέαμα μια φτηνή και καλή διασκέδαση για να ξεφεύγουν από την οδυνηρή πραγματικότητα. Έτσι, στην δεκαετία του 1930, ο ελληνικός κινηματογράφος γνώρισε την πρώτη του μεγάλη ακμή, με δεκάδες ταινίες που έκαναν επιτυχία τότε, αλλά και που μέχρι σήμερα είναι θαυμαστές, όσες λίγες έχουν διασωθεί, όπως το *Δάφνις και Χλόη* του 1931, ταινία του Ορέστη Λάσκου.

Και τα **επίκαιρα**; Τι απέγιναν τα επίκαιρα; Έπεσαν στη λήθη, όπως και οι αγωνιστές. Μετά την Καταστροφή, κανείς δεν συμμεριζόταν άλλωστε ηρωισμούς και κατορθώματα. Όχι μόνο έπεσαν στη λήθη, αλλά και το μεγαλύτερο μέρος τους καταστράφηκε στα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής. Είναι δε παράξενο αλλά, ίσως, το κοινό αίσθημα που οδήγησε στα χρόνια της Κατοχής στην επαναανακάλυψη του Μακρυγιάννη, οδήγησε και στη νοσταλγία για τις εικόνες που τράβηξαν οι Γαζιάδηδες, ο Χεπ και ο Προκοπίου στη Μικρασία. Η αναζήτηση του υλικού αυτού οδήγησε έναν σπουδαίο Έλληνα ντοκυμαντερίστα, τον Βασίλη Μάρο, στην επανασύστασή του. Ο Μάρος έψαξε σε παλιά αρχεία, αλλά κυρίως σε αποθήκες και υπόγεια και ανέσυρε ό,τι είχε διασωθεί. Περιέλαβε επίκαιρα από τη Μικρασία στην ταινία του η ***Τραγωδία του Αιγαίου***, μια από τις πιο σημαντικές ελληνικές ταινίες ντοκυμανταίρ, που βραβεύτηκε μάλιστα στο Φεστιβάλ της Θεσσαλονίκης το 1961. Είναι πάντως αλήθεια ότι το μεγαλύτερο μέρος των επικαίρων αυτών έχει αμετάκλητα χαθεί. Εξόν όσων έχουν περιληφθεί ως σκηνές πολέμου στις ελληνικές ταινίες, λίγες ούτως ή άλλως, που έχουν ως φόντο την εποχή αυτή, μια από αυτές και η μελοδραματική ***Οδύσσεια ενός ξενιτεμένου***, του Απόστολου Τεγόπουλου με τον Νίκο Ξανθόπουλο.

Αξίζει εδώ να μνημονεύσουμε και μια άλλη περίπτωση, ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Το 1978, πενήντα έξι χρόνια μετά την Καταστροφή, ο **Νίκος Κούνδουρος** παρουσιάζει την ταινία του ***1922***, μια ελεύθερη διασκευή του μυθιστορήματος *Το νούμερο 31.328* του Ηλία Βενέζη. Για πρώτη φορά ο ελληνικός κινηματογράφος δραματοποιεί σκηνές από την Καταστροφή και τη Γενοκτονία των Μικρασιατών, σε μια ολόκληρη ταινία 135 λεπτών. Κι όμως, το θέμα είναι τόσο φλέγον και ενοχλητικό ακόμα, που παρ' ότι η ταινία ξεκινά την προβολή της με ουρές θεατών στην Καλλιθέα και τις άλλες προσφυγικές συνοικίες, απαγορεύεται λίγο μετά από την κυβέρνηση Καραμανλή, μετά από τουρκική διπλωματική διαμαρτυρία για την αναμόχλευση παθών!

Στο τέλος της δεκαετίας του 1990, ο Φώτος Λαμπρινός ερευνά εξ αρχής και παρουσιάζει μεγαλύτερα κομμάτια από το υλικό αυτό σε σειρά ιστορικών επεισοδίων για την ελληνική τηλεόραση. Παρενθετικά, πιστεύω ότι η συγκυρία επαναανακάλυψης του υλικού-μνήμης δεν είναι τυχαία. Το ενδιαφέρον αναζωπυρώνεται και πάλι και οδηγεί ευτυχώς σε κάποιες πιο οργανωμένες προσπάθειες διάσωσης και ανάδειξης των Μικρασιατικών Επικαίρων από την Ταινιοθήκη της Ελλάδος, πρώτα, και, στη συνέχεια, από τα τέλη της δεκαετίας του '90, από το Υπουργείο Εξωτερικών. Συγκεκριμένα, το 1999 ιδρύθηκε στο Υπουργείο το Κινηματογραφικό Αρχείο στην Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου, όπου έχει συγκεντρωθεί ήδη ένας μεγάλος αριθμός των διασωθέντων επικαίρων.

Νομίζω δεν χρειάζεται να τονιστεί η μεγάλη σημασία που έχει η διάσωση και προβολή αυτού του υλικού. Εκτός από την προφανή ιστορική και συναισθηματική τους αξία, οι σκηνές που ο ελληνικός κινηματογράφος κατέγραψε στη Μικρασία έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους ίδιους τους Έλληνες κινηματογραφιστές, εάν θέλουν να αναζητήσουν τις αληθινές πηγές του ρεαλισμού, πέρα από το πλαγκτόν των ριάλιτι σόου, αλλά και την αθωότητα ενός ελληνικού βλέμματος που δεν έχει προλάβει ακόμα να το συσκοτίσει ο κατακλυσμός των εικόνων.

***Ο Κωνσταντίνος Μπλάθρας είναι δημοσιογράφος.**

η εκδίκηση της Ανατολίας

Ένα Χρονικό της Μικρασιάτικης Μουσικής Κουλτούρας στη Μαγνησία

του γρηγόρη σουλτάνη

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, στη **Νέα Ιωνία** του Βόλου, παρατηρείται μία τάση ως προς την έρευνα, τη διάσωση και τη μετάδοση της μουσικής παράδοσης των Μικρασιατών προσφύγων, γεγονός που παρατηρείται και ως προς τις μουσικές παραδόσεις των Ποντίων, των θρακών, των Βλάχων και των Ανατολικορωμυλιωτών.

Τούτο δεν έχει να κάνει φυσικά μόνο με το πεδίο της μουσικής, αλλά με γενικότερα στοιχεία που απαρτίζουν την ιδιαιτερότητα της κουλτούρας αυτών των ομάδων, όπως οι γλωσσικές ιδιαιτερότητες, η λογοτεχνία, οι συμβολικές αφηγήσεις, η ενδυμασία, η τέχνη και η μικροτεχνία, οι θρησκευτικές παραδόσεις, και τα γενικότερα ήθη και έθιμα.

Στα τέλη της δεκαετίας του '90, αυτή η τάση αναβίωσης των παραδόσεων όχι μόνο απασχολεί όλο και περισσότερους ανθρώπους των οποίων οι πρόγονοι ή οι γονείς κατάγονται από τις χαμένες πατρίδες, αλλά, επιπλέον, οι παραδόσεις αυτές έχουν γίνει πολιτισμική πραγματικότητα γι' αυτούς, πραγματικότητα που αντιπαλεύει τη γενικότερη περιρρέουσα ατμόσφαιρα ή συμπλέει μαζί της.

Το φαινόμενο τούτο δεν αποτελεί βέβαια ιδιαιτερότητα της περιοχής, καθότι ανιχνεύεται σε όλες τις περιοχές του Ελλαδικού κράτους στις οποίες εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες, γεγονός που μας επιτρέπει να εξαγάγουμε γενικότερα συμπεράσματα.

Όσον αφορά το μουσικό πεδίο το οποίο και μας αφορά, βλέπουμε να αυξάνεται αλματωδώς η παραγωγή δίσκων και CD με τραγούδια της Μικρασίας, όχι μόνο αρχειακού περιεχομένου αλλά και επανεκτελέσεων ή και πρωτότυπων τραγουδιών που βασίζονται στα παραδοσιακά μελωδικά πρότυπα.

Ταυτόχρονα, οι Δήμοι στους οποίους κατοικούν πρόσφυγες εντάσσουν στην πολιτική τους τη δημιουργία σχολών παραδοσιακής μουσικής και πολιτιστικές εκδηλώσεις με συναυλίες που ικανοποιούν το αίτημα των δημοτών τους.

Πέρα από την εμπορική όσο και πολιτική διάσταση του φαινομένου, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε στα γεγονότα μία ιδιαίτερη δυναμική όσο και ένα καταφανές αδιέξοδο.

Η **δυναμική** αφορά την ανακάλυψη ενός πρωτογενούς μουσικού υλικού με χαρακτηριστική συναισθηματική φόρτιση και το **αδιέξοδο**, στην μη υπαγωγή αυτού του υλικού σε γνωστές κατηγορίες μορφοποίησης, έτσι να καταστεί ικανό να εκφράσει συνθετότερες διαδικασίες.

Το **αδιέξοδο** αυτό, η αδυναμία να κατανοήσουμε το μουσικό συντακτικό αυτού του ύφους ώστε να εκφράσει την προσωπική ποιητική ενός υποκειμένου, ενισχύει τον κίνδυνο ώστε να παραμείνει στον μουσειακό κόσμο του φολκλόρ και των ανιαρών πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Ανεξάρτητα πάντως από την αυθεντικότητα ή μονιμότητα της αναβίωσης του Μικρασιάτικου τραγουδιού, αυτή η **αναβίωση** προσπερνά το λαϊκό τραγούδι όπως διαμορφώθηκε τον τελευταίο αιώνα στα μεγάλα αστικά κέντρα και οδηγείται στη ρίζα της παράδοσης ή πολύ κοντά σ' αυτή.

Εν τέλει, κάθε αναβίωση συνιστά όχι μόνο μία εκ νέου ανάγνωση και αφήγηση της ιστορίας αλλά και ένα αίτημα για μία αυθεντική και πιο περιεκτική ταυτότητα, ατομική και συλλογική.

Για τους πρόσφυγες, το λαϊκό τραγούδι, στη μορφή του ρεμπέτικου, υπήρξε ο μουσικός χώρος του σαρκασμού ενός υποκριτικού κόσμου, της απαξίωσης των αξιών του, της πρόκλησης που δίνει ταυτότητα στο προκαλόν υποκείμενο και το βοηθά να εξισορροπήσει την τραυματική του εμπειρία. Το ελαφρό τραγούδι, αντίθετα, ο χώρος των ψευδαισθήσεων, της ανάκαμψης σε ένα κόσμο που υπόσχεται δικαίωση στη λησμονιά και στην απόλαυση εμπορικών αγαθών. Η αναβίωση τέλος του Μικρασιάτικου τραγουδιού είναι η **εκδίκηση της Ανατολίας**.

Οι πρόσφυγες, βρισκόμενοι σε ένα ριζικά διαφορετικό κόσμο σχέσεων από εκείνον που είχαν διαπλάσσει ως άτομα και συλλογικότητες, είναι ευνόητο πως θα αλλάξουν τόσο γλωσσικά, πολιτισμικά, όσο και μουσικά.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε τη δυναμική των ανθρώπινων σχέσεων, γιατί μόνο μέσα από αυτές μπορούμε να ερμηνεύσουμε όχι μόνο τις ανθρώπινες συμπεριφορές και αισθητικές, αλλά και τις ιδέες που χρησιμοποιούν τα υποκείμενα προκειμένου να υπερασπιστούν τις ανάγκες και τις επιλογές τους, που σχεδόν πάντα είναι είτε κατάφαση είτε άρνηση των ποιοτικών μοντέλων που αναδύονται μέσα από τούτες τις σχέσεις.

Η περιπέτεια της Μικρασιάτικης μουσικής κουλτούρας στην περιοχή της Μαγνησίας είναι συνυφασμένη με τη δυναμική των σχέσεων των προσφύγων με τη κουλτούρα των τόπων υποδοχής τους.

Οι πρόσφυγες στη Σκιάθο

Ο **Βόλος** μαζί με τη **Σκιάθο** είναι τα κυριότερα μέρη στα οποία θα εγκατασταθούν οι πρόσφυγες στη περιοχή. Οι περισσότεροι που κατάγονταν από παραλιακά χωριά όπως ο Τσεσμές και η Αγία Παρασκευή (Κιοστέ) και είχαν τη δυνατότητα να διαφύγουν με μπρατσέρες, παστωτζήδικα, περάματα, τράτες, τρατοκάικα και ανεμότρατες, κατέφυγαν στη Σκιάθο, όπου και τους δόθηκε η δυνατότητα να αγοράσουν πρόχειρες κατοικίες. Οι περισσότεροι, όντας εύποροι, έφεραν μαζί τους, εκτός από τα τιμαλφή, σαντούρια, κανονάκια και ούτια, αφού

πολλά ήταν τα παιδιά που σπούδαζαν βυζαντινή μουσική και όργανα στη Σμύρνη

Για τους Σκιαθίτες, που η καθημερινότητά τους ήταν η θάλασσα και πολλοί από αυτούς ήταν καραβοκύρηδες, με ιστιοφόρα που συνέδεαν το νησί με τη Σμύρνη, την Πόλη και όλα τα παράλια έως και τη Μασσαλία, η άφιξη των προσφύγων ήταν ένα γεγονός που τους χαροποίησε. Θα έβρισκαν φτηνό εργατικό δυναμικό και θα μάθαιναν την τέχνη της πεζότρατας και της μηχανότρατας, της γκαγκάβας και του γρι-γρι. Για τους υπόλοιπους που ασχολούνταν με τη γεωργία και τη κτηνοτροφία , η παρουσία τους δημιούργησε ανάμικτα συναισθήματα. Δεν ήθελαν να έχουν σχέση με τους "τσεσμελίδες", όπως συλλήβδην τους αποκαλούσαν, γιατί ήταν "άσωτοι" και "ελαφρόμυαλοι".

Εντούτοις, επειδή η μουσική παράδοση της Σκιάθου ήταν μία παραλλαγή της ανατολικο-αιγαιοπελαγίτικης παράδοσης, πρόσφυγες και γηγενείς τραγούδαγαν τα ίδια τραγούδια στα γλέντια τους και έμεναν εκστατικοί με τους αμανέδες των "τσεσμελίδων", με τη συνοδεία από ούτι, κανονάκι και σαντούρι, άσχετα αν στις κακιές στιγμές τους βρίζονταν και οι Σκιαθίτες προέτρεπαν τους γιους τους να μην παντρευτούν τις "αλαφρές" κόρες των τσεσμελίδων.

Στον χώρο της Σκιάθου οι Μικρασιάτες απέκτησαν δύναμη και κύρος αφού ήταν ικανοί και πολυμήχανοι στην αλιεία, πρώτοι στα γλέντια και τα άσματα, στα πειράγματα και στο χιούμορ, κι ας έκανε γύρω στα εξήντα χρόνια να σβήσει η ρετσινιά του "τσεσμελή", μία λέξη που δεν παρέπεμπε σε τόπο πια αλλά σε κάθε είδους αρνητικά πρόσημα.

Ο Βόλος, αυτόχθονες και ετερόχθονες

Η τύχη των προσφύγων που έφτασαν στον Βόλο μετά την καταστροφή της Σμύρνης ήταν διαφορετική.

Ήδη από το 1920 είχαν φθάσει μεμονωμένοι πρόσφυγες, το '21, από την Νικομήδεια και την Προποντίδα και το '24 οι ανταλλάξιμοι κατά τη συνθήκη της Λωζάνης.

Στα 1923 ο Βόλος αριθμούσε γύρω στις 30.000 ψυχές από τις οποίες οι 12.000 είναι πρόσφυγες, όπως φαίνεται και από την απογραφή του '28: 47.793 κάτοικοι, από τους οποίους το 28,8% πρόσφυγες (13.773).

Σκηνές, αποθήκες, σχολεία, επίτακτα σπίτια και ο παλιός τούρκικος στρατώνας, υπήρξαν οι χώροι υποδοχής ενός ποικιλώνυμου πλήθους από πόλεις και χωριά της Μικρασίας, της Θράκης και του Πόντου:

Πόλη, Σμύρνη, Τσεσμές, Κιοστέ, Πέργαμος, Εγγλεζονήσια, Αϊβαλί, Προύσα, Ικόνιο, Σαμψούντα, Τραπεζούντα, κ.λπ.

Στις 15-8-23, γίνονται τα εγκαίνια της κατάθεσης του θεμέλιου λίθου του προσφυγικού συνοικισμού στην περιοχή πέραν του εργοστασίου Λεβιάθαν, έτσι ώστε να χωρίζεται από τον Βόλο από τον χείμαρρο του Κραυσίδωνα.

Τον Ιανουάριο του '24, εξαπλώνεται εξανθηματικός τύφος στους καταυλισμούς και τον Φεβρουάριο γίνεται το πρώτο **συλλαλητήριο** στη πλατεία Ελευθερίας του Βόλου, ενάντια στην κρατική ακηδία και τη γενικευμένη αισχροκέρδεια.

Τον Δεκέμβρη του ίδιου έτους, γίνονται τα εγκαίνια της αποπεράτωσης του συνοικισμού αφού έχουν προηγηθεί καταλήψεις από αγανακτισμένους πρόσφυγες και ξεκινά η λειτουργία δύο σχολείων.

Στα 1927, η επίδοση των πρώτων ενταλμάτων προσωποκράτησης, λόγω της αδυναμίας των προσφύγων να αποπληρώσουν την αξία των δωματίων που τους χρέωσαν. Η **Ε.Α.Π.** (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων) επιχειρεί την άμεση είσπραξη υπέρογκων τοκοχρεολυσίων αποπληρωμής, συμπεριλαμβανομένου και του ποσού που αναλογεί από τη χρήση δρόμων, πλατείας και σχολείου.

Ο συνοικισμός αναπτύσσεται **ραγδαία** και οι πρόσφυγες δραστηριοποιούνται στο εμπόριο, τη βιοτεχνία, την αλιεία και μεγάλο μέρος τους αποτελεί εργατικό δυναμικό της τοπικής βιομηχανίας.

Η δραστηριοποίηση του προσφυγικού στοιχείου ήταν αναμενόμενο να δημιουργήσει πλήθος αντιθέσεων ανάμεσα σ' αυτούς και τους γηγενείς.

Το βαρύ κλίμα της εποχής διαφαίνεται σε άρθρο της τοπικής εφημερίδας "Σημαία", τη 25-10-25, που γράφτηκε με αφορμή την εκλογή του Δημάρχου **Σπ. Σπυρίδη** στον Δήμο Παγασών, μετά την υποστήριξή του από το προσφυγικό στοιχείο: "...οι δε ελάχιστοι εκλογείς του επιτυχόντος Δημάρχου οι δυνάμενοι να ομιλησουν ελληνιστί, πλήρεις ανεξήγητου δέους εκ της παγεράς και αγανακτισμένης σιωπής των Βολιωτών: 'τάχα δεν είναι οι πρόσφυγες Έλληνες;' Ναι, είναι. Ουδείς τολμά να αρνηθή, αλλά δεν είναι Βολιώται".

Ο ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας, οι αναγκαστικές απαλλοτριώσεις, η αντιπαλότητα βιοτεχνών κα επαγγελματιών εκατέρωθεν, ανέβαζαν τους τόνους, με αποτέλεσμα ένα κλίμα γενικευμένης δυσφορίας που οδήγησε στις 15-2-36 στο δεύτερο **εμπρησμό** καταστημάτων που διατηρούσαν πρόσφυγες στην πόλη του Βόλου, μάλιστα με έναν νεκρό.

Μετά τον πόλεμο, τα νέα δεδομένα και οι πιέσεις αριστερών κυρίως δυνάμεων συνετέλεσαν στην απόσχιση του συνοικισμού από τον Δήμο Παγασών με το όνομα "Δήμος **Νέας Ιωνίας** (Βόλου)".

Έκτοτε, η πόλη σταδιακά οργανώνεται αποβάλλοντας τον χαρακτήρα του παλιού συνοικισμού, και η πληθυσμιακή ανάπτυξή της την οδηγεί σε ένα ισότιμο επίπεδο σε σχέση με την πόλη του Βόλου.

Ο πόλεμος, ο Εμφύλιος, η Χούντα, η μεταπολίτευση και ο εκσυγχρονισμός, φαίνεται ότι έσβησαν από τη μνήμη των δύο πόλεων τις παλιές αντιθέσεις, αντιπαλότητες, τα τραύματα του ξεριζωμού αλλά και τον όποιο ρατσισμό των γηγενών.

Μουσικός "εκσυγχρονισμός"

Η ιστορική διαδρομή του συνοικισμού που μετατρέπεται σε πόλη συμπλέει με τη διαδρομή των ανθρώπων που ανέστιοι και τραυματισμένοι προσπαθούν να ανακτήσουν τη χαμένη τους αυταξία και κοινωνική αξιοσύνη. Τούτη η προσπάθεια επιβίωσης και ανάγκη για εκ νέου ζωή, εξ ανάγκης, επιχειρείται σε ένα πλαίσιο όπου οι **κυρίαρχες** κοινωνικές αναπαραστάσεις ορίζονται από τους γηγενείς.

Οι πρόσφυγες, αποτελώντας ένα τεράστιο μωσαϊκό μουσικών παραδόσεων, γλωσσικών ιδιωμάτων, συμπεριφορών και συμβολικών αναπαραστάσεων, αναπόφευκτα αποτελούν κύτταρα υποκουλτούρας σε σχέση με την κυρίαρχη κουλτούρα που συνάδει ταυτόχρονα με το δεσπόζον ιδεολόγημα.

Η δεσπόζουσα επιρροή που απαιτεί υποταγή και συμμόρφωση εκκινεί από το ιδεολόγημα του εκσυγχρονισμού.

Μετά το τέλος του νεοελληνικού διαφωτισμού, εκπρόσωποι του οποίου έζησαν και έδρασαν στην περιοχή, η πόλη του Βόλου, μία νεοσύστατη πόλη χωρίς παρελθόν και μνήμη, αναπόφευκτα βρίσκεται στο επίκεντρο της τάσης για εκσυγχρονισμό και αστική μεταλλαγή της ελληνικής κοινωνίας. Και εφόσον τούτη η τάση για αστική μετάλλαξη δεν αποτελεί απόρροια των κοινωνικών αλλαγών που αργά και νομοτελειακά επιφέρει η ίδια η ζωή, αντίθετα αποτελεί ιδεολόγημα, η επιβολή πλέον της αστικής κουλτούρας σημαίνει τη ρήξη με την παράδοση, μία παράδοση που δεν συνάδει με τα αστικά ήθη.

Η **Μουσική Εταιρία Βόλου** (1901), το **Ωδείο Βόλου** (1902)

το **Ελληνικό Ωδείο**, η **Συμφωνική Ορχήστρα**(1930), η **Βολιώτικη Χορωδία** (1937), η "**Ερασιτεχνική Επιθεώρηση**" του Συλλόγου Ερασιτεχνών, ο "**Φιλότεχνος**" του Συλλόγου Φιλοτέχνων, η ανάπτυξη της λαογραφίας, οι ιταλικές καντσονέτες κτλ., σηματοδοτούν την εναγώνια προσπάθεια της κυρίαρχης τάξης της πόλης, που ασκεί και τον κοινωνικό έλεγχο, να ενταχθεί στην ιδεολογία της εποχής, να προσλάβει το αστικό μοντέλο.

Τραγική ειρωνεία!! Στα 1901 ιδρύεται η "**Μουσική Εταιρία Βόλου**" με διευθυντή, από το 1902, τον **Διον. Λαυράγκα** (συνθέτη από τους εκπροσώπους της επτανησιακής σχολής), ενώ την ίδια χρονιά ο Παπαδιαμάντης από τη Σκιάθο αρθρογραφεί στις εφημερίδες της εποχής ενάντια στην ανευ όρων παράδοση στην αισθητική της ιταλικής και ευρωπαϊκής εν γένει μουσικής.

Η μουσική κουλτούρα που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες είναι φυσικό να εκλαμβάνεται από τους εκσυγχρονιστές γηγενείς, ως σύμβολο επιστροφής στον σκοταδιστικό Μεσαίωνα.

Πολλοί ήταν οι πρόσφυγες που στο δρόμο της προσφυγιάς πήραν μαζί τους το ούτι, το κανονάκι, το σαντούρι, το βιολί και το τουμπερλέκι, και αρκετοί από αυτούς έπαιζαν και τραγούδαγαν στα πρόχειρα καταλύματα και τα μαγαζιά του συνοικισμού αργότερα. Ο ανατολίτικος απόηχος των οργάνων και των ασμάτων ξεσήκωνε την λοιδορία και τον σαρκασμό στους γηγενείς γεγονός που για τους πρόσφυγες σήμαινε απαξία του κόσμου και των συμβόλων τους, έναν εκ νέου τραυματισμό.

Σύγκρουση και αναβίωση (;)

Τούτη η **σύγκρουση** της κυρίαρχης κουλτούρας που εμφορείται από το αστικό ιδεολόγημα με τη μειονοτική ομάδα των υποκουλτούρων, που είναι ανέτοιμες να πολεμήσουν στο πεδίο των ιδεών και της αισθητικής για τη δική τους θέαση του κόσμου, είχε ως αποτέλεσμα τη στροφή των προσφύγων προς το **ρεμπέτικο** τραγούδι και πρωτίστως όσων από αυτούς είχαν άμεση εμπειρία από το αστικό τραγούδι της Σμύρνης και της Πόλης.

Η λακωνικότητα του λαϊκού τραγουδιού, το μέταλλο του μπουζουκιού, ο ρεαλισμός και η γυμνότητα των θεμάτων του, άρμοζαν στην απομυθοποίηση του κόσμου έτσι όπως τον βίωνε πια ο πρόσφυγας του συνοικισμού. Η πατρίδα, που άλλοτε τραγούδαγε ως σύμβολο επίγειου παράδεισου, ήταν ένας κόσμος λοιδορίας, σκληρότητας, προσβολής, υποκρισίας και ενταλμάτων προσωποκράτησης. Η συσσωρευμένη οργή, που μετατρέπεται σε εκδίκηση και κατόπιν σε αδιαφορία και ίσως κυνισμό, είναι που θα οδηγήσει στην αντικατάσταση των παραδοσιακών οργάνων από το μπουζούκι, σύμβολο της μεταστροφής των νοημάτων και των αξιών. Επίσης την αντικατάσταση των παραδοσιακών **μακαμιών** από το **τονικό σύστημα**, ένα μουσικό σύστημα που περιγράφει τον κόσμο με απλοϊκή αιτιοκρατία, αντίθετα με το προηγούμενο που σημασιολογεί απέραντους μικρόκοσμους μέσα στον κόσμο.

Μία άλλη μερίδα προσφύγων, που είχε ή απέκτησε γρήγορα οικονομική αυτοδυναμία, κάτω από τη συμβολική βία των επικυρίαρχων, στράφηκε προς την οικείωση του τρόπου ζωής της κυρίαρχης κουλτούρας, αν όχι για την ίδια, τουλάχιστον για τα παιδιά της: μαθήματα πιάνου, κιθάρας, κλασικού βιολιού, ακορντεόν, στο Δημοτικό Ωδείο Βόλου, οργάνωση "Γκάρντεν πάρτι", ακρόαση ρομαντικών ερωτοτράγουδων και ιταλικής οπερέτας.

Παράλληλα, το σχολείο επικυρώνει, μέσω της αυθεντίας του κράτους, την επαγγελία του αστικού ιδεολογήματος. Οι μαθητές μαθαίνουν ως μοναδικό γλωσσικό ιδίωμα το Αθηναϊκό, σε σημείο ώστε να λοιδορούν τα ιδιώματα των γονέων τους, ενώ στο μάθημα της Ωδικής προσλαμβάνουν τα μεταφρασμένα γερμανικά και γαλλικά τραγούδια ως πρότυπα μουσικής κουλτούρας.

Ήδη, η πρώτη γενιά που γεννήθηκε στον συνοικισμό απείχε έτη φωτός από τον νοηματικό και συμβολικό κόσμο των γονιών της, αισθανόμενη μόνο μία αόριστη ενοχή για την καταγωγή της, που τελικά γινόταν κινητήριος δύναμη μάθησης.

Έπρεπε λοιπόν να περάσουν περίπου 70 χρόνια και, αφού στα **1993** ιδρύθηκε το **Δημοτικό Ωδείο Ν. Ιωνίας** στα πρότυπα του Δημ. Ωδείου Βόλου, αφού ο εκσυγχρονισμός κατάντησε σαν το γεφύρι της Άρτας, αφού οι ταυτότητες των κυρίαρχων ιδεολογιών κατέρρευσαν μαζί με τις ανθρώπινες ψευδαισθήσεις που τις συντηρούσαν, να δημιουργηθεί τελικά το τμήμα παραδοσιακής μουσικής, για να στεγάσει όσους ανακάλυψαν τη μουσική κουλτούρα των προγόνων τους, παράλληλα με συναφείς συλλόγους που συγκεντρώνουν τα λείψανα του Μικρασιατικού πολιτισμού.

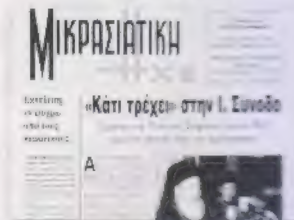
Είναι άραγε ένας φόρος τιμής στο απαξιωμένο παρελθόν τούτη η αναβίωση ή, τώρα που ελλείπει η αποκλειστικότητα της συμβολικής βίας των εκσυγχρονιστών, αποτελεί ένα φαινόμενο αυθορμησίας;

Ακόμη περισσότερο, ποια ανάγκη επιβάλλει στους γόνους των προσφύγων την αγορά των μουσικών οργάνων των προγόνων τους, από τη Σμύρνη και την Πόλη; Είναι η ανάγκη για τη δόμηση μιας πιο πλήρους ταυτότητας ατομικής και συλλογικής ή ένα είδος "εκδίκησης της Ανατολίας", όταν μάλιστα ακόμη και τα παιδιά των εύπορων Βολιωτών μαθαίνουν ούτια, κανονάκια, σαντούρια, νέι και τουμπερλέκια;

Αυτή ήταν η **περιπέτεια** της Μικρασιάτικης μουσικής κουλτούρας στην Μαγνησία, τουλάχιστον στο επίπεδο του "επίσημου κόσμου". Εντούτοις, ο ανεπίσημος κόσμος των λαϊκών μουσικών, του πανηγυριού, των ιεροψαλτών, των λαϊκών παραμυθάδων και του περιθωρίου του Βόλου, ο κόσμος που δεν χαρτογραφείται στην επίσημη ανάγνωση της ιστορίας, είχε μία διαφορετική στάση έναντι της Μικρασιατικής κουλτούρας. Οι ιεροψάλτες, αίφνης, κρυφάκουγαν τα μακάμια και τους αμανέδες, ώστε να κλέψουν κάποια μελωδική γραμμή για την Κυριακάτικη λειτουργία, οι πανηγυριώτες, κάποιο στίχο για την επόμενη πανήγυρη ή γάμο και ούτω καθ' εξής.

Ανατολή

Και φυσικά, πάλι η εκκλησία λειτούργησε ως κιβωτός ενός πληγωμένου πολιτισμού. Οι πρόσφυγες αγνόησαν μεν τη μουσική τους κουλτούρα, αλλά κάτι τους έστρεφε προς τη Βυζαντινή μουσική. Κάτι τους συγκινούσε στην πολυηχεία και στα μικροδιαστήματα, που ήταν φυσικά η βάση της παράδοσής τους, όχι μόνο αισθητικά αλλά και συμβολικά. Επιπλέον ήταν μία μουσική –η Βυζαντινή– που δύσκολα μπορούσε να λοιδορήσει ο οδοστρωτήρας του εκσυγχρονισμού.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ

«Κάτι τρέχει» στην Ι. Συνοδο

**Ο Γρηγόρης Σουλτάνης είναι καθηγητής μουσικής αγωγής και ανωτέρων θεωρητικών.*

απο το 1912 στο 1922

ζωγραφίζοντας τη μεγάλη ιδέα

του μάνου στεφανίδη

Μετά τη συμφορά του '22, η «Μεγάλη Ιδέα» μεταλλάσσεται και «αποεδαφικοποιείται». Ένα κομμάτι της Ελληνικής Τέχνης θρηνεί (Καρυωτάκης) και ένα άλλο ονειρεύεται την υπέρβαση (Σεφέρης, Ελύτης).

Αφηγείται ο Στρατής Δούκας στο ημερολόγιό του με ημερομηνία 10/5/66: «... Από την αρχή ο Δημοτικισμός ήταν δεμένος μέσα μου με τον εθνικισμό, όπως άναβε και λαμπάδιαζε στα έργα του Ίωνα Δραγούμη και κυρίως στο «Μαρτύρων και ηρώων αίμα» και στο «Νέο Πνεύμα» και κάποιο άλλο του Περικλή Γιαννόπουλου. Ήμουνα και Μικρασιάτης αλύτρωτος, και ο φούρνος ήταν ήδη απόπυρος. Έτσι έζησα από ξαρχής το δράμα του διχασμού ταγμένος με την παρτίδα του φιλανταντικού βενιζελισμού και ενάντια στον γερμανόδολο κωνσταντινισμό που, με το προαίσθημα της μικρασιατικής καταστροφής, τον μισούσα φανατικά. Ζητούσα να πολεμήσω. Και βέβαια, το πλήρωσα ακριβά. Υπηρετώντας από το 1916 ως το 1923 στην πρώτη γραμμή όλων σχεδόν των μετώπων... Εκεί, έξω απο τις Σέρρες, στον καταυλισμό, παίρναμε ελεύθερα τον «Ριζοσπάστη» του Ρετσόπουλου, που μόλις είχε βγει... Αυτή η ιδεολογική διαφοροποίηση μεγάλωνε με τη Μικρασιατική καταστροφή. Οι σκηνές της κατάρρευσης του μετώπου και η γενική ρεμούλα που ακολούθησε –στο βόρειο συγκρότημα, γιατί στο νότιο, με το «ο σώζων εαυτόν σωθήτω», δεν υπήρξε καιρός– με στρατιώτες καβάλα σε βόδια φορτωμένα κότες κι αρνιά, άλλους να ψήνουν σουβλάκια και να τηγανίζουν και να πουλούν συκωτάκια κι άλλους να περιφέρουν καρφωμένα σε ταμπέλες τα γαλόνια των αξιωματικών, είναι ενδεικτικές της γενικής διαφοροποίησης που ακολούθησε. Η είδηση της απόλυσής μου με βρήκε να υπηρετώ στο φρουραρχείο Κομοτηνής. Μ' έναν συνάδελφό μου υπολοχαγό καθόμαστε στο μπαλκόνι. Φαίνεται πως ήμουν πολύ λυπημένος. «Γιατί», μου λεει, «αφού απολύεσαι;». «Είμαι αληθινά λυπημένος» του είπα. «Γιατί 20 χρονών παιδί είχα τον ηρωισμό να πάω εθελοντής, όταν πίστευα, και 27 χρονών άντρας *δεν είχα τον ηρωισμό να λιποτακτήσω, όταν πια δεν πίστευα*...». Τάσου Κόρφη, *Βιογραφικά Στρατή Δούκα, από 1895 έως 1936*, εκδόσεις Πρόσπερος, Αθήνα 1988, σελ. 109-111.

Για να καταλάβουμε, όμως, τι συνέβη το '22 και πώς αυτό το δράμα καταγράφηκε εικαστικά, πρέπει να πάμε δέκα χρόνια πίσω, στο νικηφόρο –όσο και αισιόδοξο– '12-'13 και στην αίσθηση που δημιούργησε στην καλλιτεχνική κοινότητα.

Βρισκόμαστε ακόμη σε μια περίοδο δημιουργικής έξαψης και πατριωτικού πυρετού. Οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές του Βενιζέλου αντιστοιχούν στην τέχνη στις δημιουργίες του Παρθένη, του Καλομοίρη, του Παλαμά. «Χαίρουμαι να βλέπω ελληνικό στρατό», είναι η φράση που επαναλαμβάνει δις ο Ιω. Ψυχάρης στο «Ταξίδι» του (1888).

Θα έλεγα πάντως επιγραμματικά ότι η περίοδος 1912-13 δεν ευτύχησε τόσο εικαστικά, δηλαδή δεν ενέπνευσε το «μεγάλο έργο» όπως ίσως συνέβη με την παλαμική ποίηση. Οι ζωγράφοι της εποχής περισσότερο ενδιαφέρονταν για την πιστοποίηση των ακαδημαϊκών τους δεξιοτήτων (Ν. Φερεκείδης, Β. Χατζής, Λ. Γεραλής, Λ. Κογεβίνας, Ε. Λασκαρίδου) παρά για τη μετάλλαξη του ιστορικού σε αισθητικό γεγονός. Αν όμως έτσι ενεργούσαν οι «έντεχνοι», οι λαϊκοί εικονογράφοι στις δημοφιλέστατες λιθογραφίες που εξεθείαζαν τις επιτυχίες του ελληνικού στρατού, κυριολεκτικά «ξεσπάθωναν». Μπροστά στις συμβατικές λύσεις και το αμήχανο στήσιμο των πινάκων λ.χ του Γ. Ροϊλού (1867-1928) (*Η μάχη στα Φάρσαλα*, Ίδρυμα Κοντζίδη – *Η μάχη στο Δομοκό*, Συλλογή Ευταξία), οι οποίοι αναφέρονται εγκωμιαστικά σ' έναν πόλεμο που ελάχιστα εγκώμια εδικαιούτο, οι λιθογράφοι που φιλοτέχνησαν τη μάχη των Γιαννιτσών και του Σαρανταπόρου ή την κατάληψη της Κορυτσάς και την απελευθέρωση της Χίου, χρησιμοποιώντας λύσεις ανορθολογικές και συντρίβοντας την εξάρτηση απο την προοπτική, πέτυχαν μέσα απο μιαν χρωματική έκρηξη να εκφράσουν την έξαρση των ημερών. Στην εικονογραφία αυτή δεν επικρατεί τόσο το πολεμικό όσο το διονυσιακό στοιχείο. Ο λαϊκός (;) καλλιτέχνης απομονώνει μεν και προβάλλει το μείζον αλλά το εμπλουτίζει παρατακτικά μ' ένα πλήθος παραπληρωματικών στοιχείων τα οποία εκρήγνυνται επικά με «ομηρικούς», ως προς τον χαρακτήρα τους, τρόπους.

Το 1911 δημοσιεύονται η «Κερένια Κούκλα» του Κ. Χρηστομάνου, το «Όσοι ζωντανοί» του Ί. Δραγούμη και το θεατρικό «Ψυχοσάββατο» του Γρ. Ξενόπουλου. Και τα τρία αυτά έργα δείχνουν την πρόοδο της λογοτεχνίας και την ατομικότητα των δημιουργών. Αντίθετα, τα εικαστικά εξέρχονται δύσκολα απο μια περίοδο «μαθητείας» ως προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα και μοιάζουν να πειραματίζονται σχετικά μ' ένα υστερόχρονο ύφος Belle Epoque. Το 1911 πάντως φιλοτεχνείται από τον Γ. Ιακωβίδη ένα –από τα πολλά– πορτρέτο του Παύλου Μελά στο οποίο συνυπάρχουν η τρυφερότητα με τη συγκίνηση. Είπαμε, το 12-13 διασώζουν αφενός η σάτιρα του Θέμου Άννινου (+1916) και η λαϊκή εικονογραφία των Σωτηρίου Χρηστίδη, Α. Τσαλίκη, Κάρολου Χάουπ κ.ά., η οποία τυπώνεται στα λιθογραφεία του Γ. Στάγγελ, του Γ. Α. Γρύσπου και εκδίδεται απο τον Δράκο Παπαδημητρίου. Μην ξεχνάτε βέβαια ότι εδώ ισχύει ακόμη η πασίγνωστη φράση του Περικλή Γιαννόπουλου «... Η ζωγραφική έζη στον τόπον μας αφανής». Ιδιαίτερα πάντως πρέπει να αναφερθεί η περίπτωση του Λυκούργου Κογεβίνα (1887-1940) ο οποίος υπηρετεί ως έφεδρος ανθυπολοχαγός στο μακεδονικό μέτωπο και, το 1917-8, παρακολουθεί ως καλλιτεχνικός ανταποκριτής τις επιχειρήσεις στην Ήπειρο (μάχη Δοϊράνης, Σκρα, Νυχτερινή Επίθεση κ.ά.). Τον Δεκέμβριο του 1918 εκθέτει στην αίθουσα Ερο πίνακες και χαλκογραφίες απο την πολεμική του συγκομιδή (ξεχώριζε ο «Αβέρωφ στην πόλη», θέμα το οποίο φιλοτέχνησε και ο Αιμ. Προσαλέντης). Στο salon d' automne του 1919 εξέθεσε το έργο «Κεράτιος Κόλπος», ενώ ήδη μετέχει στην κερκυραϊκή «Συντροφιά των εννέα» μαζί με τον Κ. Χατζόπουλο, τον Κ. Θεοτόκη, τον Κ. Παρθένη κ.ά.

Και ο Ν. Φερεκείδης (1862-1929), ως «αντάρτης και καλλιτέχνης» κατά την έκφραση του Κ. Μιχαηλίδη, φιλοτέχνησε σχετικά τα «Ερείπια του Δοξάτου», «Παράδοσιν της Θεσσαλονίκης», το «Σπίτι του Παύλου Μελά», την «Διάβασιν Πυροβολικού», τις «Διηγήσεις πληγωμένου», την «Μάχη Σαρι-

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΣ-ΓΚΙΚΑΣ, Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

γκιόλ» κ.ά. Αλλά υπήρξε η τρομερή Θάλεια Φλώρα –Καραβία (1871-1960), η οποία ακολούθησε με ειδική άδεια τον διάδοχο Κων/νο φιλοτεχνώντας εκατοντάδες σκίτσα απο τις στιγμές της ανάπαυλας ή της δράσης, ντυμένη ανδρικά και χωμένη στις λάσπες. Κατάλογος δεκάδων πολεμικών σχεδίων σώζεται στην Εθνική Πινακοθήκη και απο τον ζωγράφο-ευεργέτη της, Οδυσσέα Φωκά (1885-1940).

Και βέβαια αυτό το κλίμα της υπεραισιοδοξίας και του πατριωτικού πυρετού μεταφέρεται και στην Μ. Ασία καθώς το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα ακολουθούν και ζωγράφοι δίκην πολεμικών ανταποκριτών. Συχνά μάλιστα οι ίδιοι αλλάζουν ρόλους με τους φωτογράφους ώστε να επιτύχουν τα καλύτερα στιγμιότυπα και την πιο άμεση και πιστή απεικόνιση των πολεμικών σκηνών. Πιο χαρακτηριστική περίπτωση αυτού του είδους ήταν ο Γεώργιος Προκοπίου ο οποίος φιλοτέχνησε, συχνά in situ, σειρά ολόκληρη πινάκων αναφερόμενων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις από την Σμύρνη ως τον Σαγγάριο: Ήταν τότε που οι έφεδροι τραγουδούσαν –ακόμη– ένα πασίγνωστο ρεφρέν της εποχής σε στίχους του, επίσης, εφέδρου, Στρατή Μυριβήλη:

Είναι κακός μπελάς
Φαντάρος για να πάς
Μα έλα που το θέλει
Η μαμά Ελλάς...

Έτσι, το 1921, αποβιβάζονται στη Σμύρνη ο Παύλος Ροδοκανάκης, ο Περικλής Βυζάντιος (1893-1972) και ο Σπύρος Παπαλουκάς ως πολεμικοί ζωγράφοι (sic) για να καταγράψουν την ελληνική εποποιία. Και οι τρεις τους, εμφορούμενοι απο το νεωτερικό πνεύμα της «Ομάδας τέχνη», επιδίδονται σε ασκήσεις γραφής και μελέτη φωτός κατά τα πρότυπα του νεοϊμπρεσιονισμού και –όσο γνωρίζουμε– μαγεύονται από την συνύπαρξη λόγιου και λαϊκού στοιχείου στους πληθυσμούς της Μικρασίας. Και το ισχυρίζομαι αυτό γιατί όλη η καλλιτεχνική παραγωγή η οποία πλησίαζε τους 300 πίνακες (!) χάθηκε με την υποχώρηση, καθώς κάηκε ένα πολύτιμο κομμάτι εικαστικών θησαυρών τόσο απο πλευράς μαρτυρίας όσο και απο πλευράς μορφοπλαστικού προβληματισμού. Στη συνέχεια, ο Παπαλουκάς με τον Στρατή Δούκα μεταβαίνουν στο Άγιο Όρος (1923-1924) και τα Χριστούγεννα αυτής της χρονιάς ο Παπαλουκάς εκθέτει τα «Αθωνικά» στον Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης. Τον Μάρτιο του 1929 ο Δούκας κυκλοφορεί την πρώτη έκδοση της «Ιστορίας ενός αιχμαλώτου», ένα πολύτιμο κείμενο δωρικής λιτότητας, νεωτερικής φόρμας και σπαραχτικά ειλικρινούς αυτογνωσίας. Την «επική» διάσταση της συμφοράς –αν μπορεί να υπάρχει τέτοια– φιλοτεχνεί ένας μινόρε αλλά πολύ συνεπής ζωγράφος, ο Γεώργιος Προκοπίου, ο οποίος γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1876 και πέθανε στο Αργυρόκαστρο πολεμώντας! Τιμήθηκε με το Αριστείο Πολέμου και κατέγραψε συνταρακτικές σκηνές της μάχης του Σαγγάριου κ.λ.π. Συνδύαζε μάλιστα την φωτογραφική μαρτυρία με την ζωγραφική εξιδανίκευση. Παράλληλα με τους ζωγράφους ενεργοποιούνται και φωτογράφοι, Έλληνες ή ξένοι, οι οποίοι απαθανατίζουν και τα πολεμικά γεγονότα αλλά και τις εικόνες της φρίκης απο το δράμα των αμάχων και τη φλεγόμενη Σμύρνη (Αρχεία Μουσείου Μπενάκη, Πουλίδη, Boissonas, Συλλογή Μ. Γ. Τσαγκάρη, ΕΛΙΑ κ.ά.). Οι φωτογραφίες του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού που έχουν διασωθεί αλλά και των ανωνύμων που φωτογραφίζουν το καιόμενο λιμάνι απο τα συμμαχικά πλοία είναι συνταρακτικές (αν αυτή η λέξη μπορεί να σημαίνει κάτι).

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΡΑΛΗΣ, ΠΟΡΤΡΕΤΟ ΚΥΡΙΑΣ Α.Β.

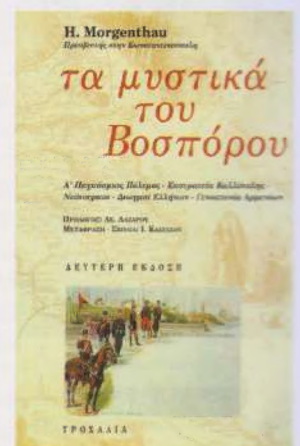
Τέλος, προσωπικά, την τραγωδία της Σμύρνης πιστεύω πως εικαστικά διασώζει ο άγνωστος ζωγράφος Νίκος Καρτσωνάκης – Νάκης, ο οποίος γεννήθηκε στη Σμύρνη, υπήρξε μαθητής του Νικόλαου Λύτρα στην Σχολή Καλών Τεχνών και δούλεψε επί δεκαετίες ως καθηγητής καλλιτεχνικών στο Αμερικανικό Κολλέγιο. Πριν λίγα χρόνια στην αίθουσα Μπουζιάνη του Δήμου Αθηναίων, ο μαθητής του Νάκη, ζωγράφος Γιώργος Χαϊνης, διοργάνωσε έκθεση μνήμης για το έργο του. Ο Καρτσωνάκης-Νάκης συνειδητά απέχει απο τα εμπορικά κυκλώματα τέχνης και δουλεύει με πάθος τις μνήμες και τα πάθη του. Στην Καταστροφή της Σμύρνης αφιερώνει μια ολόκληρη σειρά έργων αντιμετωπίζοντας το γεγονός σαν την ματωμένη λιτανεία του Ελληνισμού στον 20ό αι. Επίσης ζωγραφίζει το λιντσάρισμα του Μητροπολίτη Χρυσόστομου, τις εκτελέσεις των αμάχων κ.τ.λ.

Ο Καρτσωνάκης-Νάκης υιοθετεί ένα ύφος το οποίο συνδυάζει ναΐφ-αθώα ματιά, και αίσθηση του μέτρου, της ισορροπίας και των κλασικών κανόνων.

Είναι ενδεικτικό πως, σαν συμπλήρωμα των ζωγραφικών του αναμνήσεων, κυκλοφορεί το 1972 το βιβλίο «Θυμάμαι τη Σμύρνη» και το 1974 την «Λαϊκή Αγιολογία».

Αλλά και ένας άλλος μέγας «λαϊκός», ο Θεόφιλος (1867-1934), ο οποίος το 1883 υπηρέτησε ως καβάσης (χωροφύλακας) του Ελληνικού Προξενείου στη Σμύρνη, καταπιάνεται με αυτό το συνταρακτικό θέμα. Ο Θεόφιλος ζωγραφίζει συχνά στις επικές του τοιχογραφίες τη μαρτυρική εκτέλεση του Γρηγορίου Ε΄ και την παραλληλίζει με τον Θάνατο του Χρυσοστόμου.

Όμως το δράμα του Ελληνισμού στις χαμένες πατρίδες παραμένει αδικαίωτο, τόσο ιστορικά όσο και καλλιτεχνικά.

H. MORGENTHAU
ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΒΟΣΠΟΡΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΡΟΧΑΛΙΑ

ΠΑΝΙΩΝΙΟΣ: το αθλητικό παιδί της Σμύρνης

του μάκη διόγου

"...Ω χαίρε του ψάλτου, γενέτειρα, χαίρε
σεμνής Ιωνίας περίδοξος γη
και πάλιν ο μέγας αγών των προγόνων
τιμάς επιζήλους προς σε χορηγεί..."
(Απόσπασμα από τον ύμνο του Πανιωνίου – Σμύρνη 1901)

Είναι αναμφισβήτητο ότι το όνομα του Πανιωνίου είναι συνδεδεμένο με τη Σμύρνη και τη γη της Μικράς Ασίας. Από το 1890 που ιδρύθηκε ο σύλλογος μέχρι σήμερα, όλα θυμίζουν Σμύρνη. **Τα χρώματα, "κόκκινο"** από τη σμύρνα και **"κυανό"** από την "κυανόλευκη" ελληνική σημαία, το όνομα **"Πανιώνιος"**, το προσωνύμιο **"ιστορικός"**, όλα κουβαλούν άρωμα από το χώμα της **Μικράς Ασίας.** Ο "κυανέρυθρος" σύλλογος μπορεί να έχει μπλέξει στις μυλόπετρες του επαγγελματισμού, όμως οι φίλαθλοί του ποτέ δεν ξεχνούν τις ρίζες τους. Έτσι βλέπεις νεαρά, αμούστακα, παιδιά, που ίσως να μην έχουν καμία σχέση με τη Μικρά Ασία και τη Σμύρνη, να φωνάζουν: ***"Οι ιαχές των Ιώνων σε ακολουθούν ιστορικέ..."***!

Οι ρίζες του **Πανιώνιου Γυμναστικού Συλλόγου Σμύρνης** (όπως είναι ολόκληρο το όνομά του) βρίσκονται στο 1890, τότε που ιδρύθηκε ο ***"Ορφεύς"*** (αθλητικό, πολιτιστικό και εθνικό τρίπτυχο) ο οποίος είχε πρωτοποριακό ρόλο στον ελληνισμό της Σμύρνης. Τέσσερα χρόνια αργότερα από τον **"Ορφέα"** αποσπάται ένα κομμάτι που ιδρύει το ***"Γυμνάσιο"*** που είναι ο πρώτος, ουσιαστικά, αθλητικός σύλλογος της Σμύρνης. Τον Οκτώβριο του 1898, ο **"Ορφέας"** και το **"Γυμνάσιο"** ενώνονται και παίρνουν τον τίτλο ***"Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης".*** Η ένωση αυτή χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από την κοινωνία της Σμύρνης. Σύμφωνα με το καταστατικό του Πανιωνίου, *"πρώτιστος σκοπός του ήτο η ανάπτυξις της γυμναστικής και του αθλητικού αισθήματος παρά τη σμυρναϊκή νεολαία και κατά δεύτερον λόγον η διέγερσις και διάδοσις του μουσικού αισθήματος και η δι' οιουδήποτε μέσου ενθάρρυνσις των ωραίων τεχνών εν γένει".*

Ο ***"Πανιώνιος"***, εκτός από τις αθλητικές δραστηριότητες, καλλιεργεί τη μουσική, ενισχύει φιλολογικές και καλλιτεχνικές προσπάθειες. Το οίκημά του (τα γραφεία του θα λέγαμε σήμερα...) γίνεται στέγη αθλητισμού και πολιτισμού. Ο ελληνισμός ανθεί στα "κυανέρυθρα" χρώματά του...

"Χαράζει" ο 20ός αιώνας

Με την αυγή του νέου αιώνα, η Σμύρνη του Πανιωνίου διαμορφώνει μια νέα και ριζοσπαστική, εθνική και αθλητική ταυτότητα. Ο ελληνισμός βρίσκεται σε τροχιά προόδου... Η Σμύρνη και οι άλλες μικρασιατικές πόλεις εξελίσσονται σε εστίες εθνικής ανάτασης, κοινωνικής ανάπλασης και πολιτιστικών εκδηλώσεων μεγάλης εμβέλειας. Αθλητικοί αγώνες, μουσική, ποίηση, καλές τέχνες. Στη δυτική **Μικρά Ασία,** στη **Λέσβο,** στη **Σάμο,** στη **Χίο,** παντού. Η φήμη του Πανιωνίου απλώνεται στην ελεύθερη Ελλάδα. Παράλληλα, η επιρροή του αυξάνεται στις κοινότητες της Μικράς Ασίας. Ο Πανιώνιος χαρακτηρίζεται φάρος πολιτισμού του πέραν του Αιγαίου ελληνισμού. Οι ***"Πανιώνιοι Αγώνες"*** αποτελούν γεγονός για όλους τους καλούς αθλητές του ελληνισμού. Τα λόγια του πατρινού πρωταθλητή ρίψεων ***Βασίλη Παπαγεωργίου,*** που διακρίθηκε στους Πανιώνιους αγώνες του 1907 είναι χαρακτηριστικά: *"... δυο γεγονότα μου μένουν αλησμόνητα. Πρώτον, είναι μια εκδρομή στον Κουκλουτζά, χωρίον ελληνικό επί υψώματος έξωθι της Σμύρνης. Εθαυμάσαμεν την δεξιότητα των Σμυρναίων αμαξάδων εις διαδρομήν ανώμαλον και κατωφερή. Οι κάτοικοι μας περικύκλωσαν και μας ρωτούσαν για 'τα αδέρφια μας', αν γυμνάζονται για να τους ελευθερώσουν. Μας φιλοξένησαν με αφάνταστον προθυμίαν. Και όταν επρόκειτο να φύγωμεν, μας καταφιλούσαν κλαίοντας και τραγουδούσαν με τα σαντούρια...".* Καταλήγοντας ο Βασίλης Παπαγεωργίου αναφέρει: *"Στη Σμύρνη αισθανθήκαμε ότι εκεί κτυπούσε η καρδιά του ελληνισμού και δι' αυτό με την Μικρασιατική καταστροφή εδοκιμάσαμε αληθινό ψυχικό σπαραγμό".*

Ο εθνομάρτυρας Άγιος Χρυσόστομος Σμύρνης

Ο ***Χρυσόστομος*** υπήρξε όχι απλά φίλος του Πανιωνίου. Ήταν αυτός που στήριξε (και υποστήριξε...) τον θρυλικό σύλλογο σε πολύ δύσκολες στιγμές. Έτσι δικαιολογημένα έγινε ο φυσικός του ηγέτης. Λίγες μέρες μετά την άφιξή του στη Σμύρνη, ο Αντώνιος Αρεάλης και ο Δημήτρης Δάλλας (δυο ακούραστοι εργάτες του Πανιωνίου...) ενημερώνουν τον νέο μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο ότι ο Πανιώνιος αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα με το γυμναστήριό του καθώς το οίκημα έπρεπε να επιστραφεί στους ιδιοκτήτες του. Επί 20 ολόκληρα χρόνια ο Πανιώνιος δεν είχε δικό του γυμναστήριο. Με σοβαρές δαπάνες ο σύλλογος δημιούργησε γυμναστήριο και συγχρονισμένο στίβο. Η μίσθωση ήταν πολυετής, αλλά οι ιδιοκτήτες είχαν κρατήσει το δικαίωμα σε περίπτωση που πουλούσαν το γήπεδο να λυόταν αυτομάτως το συμβόλαιο. Έτσι το 1910, δέκα χρόνια μετά τη σύναψη της συμφωνίας, η γαλλική εταιρία Προκυμαίων πούλησε το γήπεδο και ο Πανιώνιος έμεινε άστεγος. ***Στην δυσμενή αυτή θέση του Πανιωνίου θα βρεθεί ο Χρυσόστομος να του δώσει λύση...***

Ως πρόεδρος της Ορθόδοξης κοινότητας Σμύρνης εισηγείται στα δύο κοινοτικά σωματεία, Δημογεροντία και Κεντρική Επιτροπή, την δωρεάν παραχώρηση στον Πανιώνιο μεγάλου γηπέδου 105.000 τ.μ., παράπλευρα στο ελληνικό νεκροταφείο, για την εγκατάσταση του συλλόγου και την δημιουργία υποδειγματικού γηπέδου. Είναι χαρακτηριστικό ότι την έκταση ήθελε να αγοράσει η αγγλική εταιρία σιδηροδρόμων Αϊδινίου, για να επεκτείνει τις εγκαταστάσεις της, προσφέροντας μάλιστα το υπέρογκο (για την εποχή...) ποσό των 100.000 χρυσών λιρών. Όμως ο Χρυσόστομος περιφρόνησε τα χρήματα των Άγγλων και παρεχώρησε την έκταση δωρεάν στον Πανιώνιο. *Τα εγκαίνια του νέου σταδίου του Πανιωνίου έγιναν το 1912, κατά την τέλεση των Πανιώνιων αθλητικών αγώνων, και ο Χρυσόστομος δακρυσμένος έβλεπε τα ελληνικά νιάτα της Σμύρνης να διαγωνίζονται στον στίβο.*

Ο εθνομάρτυρας Μητροπολίτης παρέμεινε σ' όλη του τη ζωή θερμός υποστηρικτής του Πανιωνίου και γενικά του σμυρναϊκού αθλητισμού. Το όνομα του Χρυσόστομου δεν γράφτηκε στο πάνθεον του ελληνισμού μόνο για τον μαρτυρικό του θάνατο. ***Παραμένει χαραγμένο και στην ιστορία του Ιωνικού αθλητισμού.***

Σμύρνη η Ελληνική!

Στις 2 Μαΐου του 1919 ξημερώνει η μεγαλύτερη μέρα για τον ελληνισμό της Σμύρνης, της Μικράς Ασίας. Ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται και απελευθερώνει τις πόλεις της Ιωνίας, σε εφαρμογή εντολής της Κοινωνίας των Εθνών. Η απελευθέρωση της Σμύρνης βρίσκει τη δωδεκαμελή ομάδα του Πανιωνίου, με επικεφαλής τον ηρωϊκό πρόεδρο **Δημητρό Δάλλα,** στην Αθήνα για τους ΙΔ' Πανελλήνιους αγώνες. Ο ενθουσιασμός είναι μεγάλος. Οι αθλητές του Πανιωνίου γνωρίζουν την αποθέωση. Η ιαχή "Η Σμύρνη είναι ελληνική" σκίζει τον αθηναϊκό ουρανό.

Το 1921 η εφημερίδα **"Κόσμος"** της Σμύρνης έγραφε: *"Τα ελληνόπουλα της Σμύρνης μυούνται στον στάδιο του Πανιωνίου στη θρησκεία του αθλητισμού. Στο ναό αυτόν της ανδρείας και του σωματικού κάλλους, στο τέμενος αυτό της ευγενικής προσπάθειας, ακούγεται ν' αντηχεί ο νικητήριος παιάν των ψυχών. Την αλκή και την ωραιότητα των εφηβικών σωμάτων φιλούσε ο ιωνικός μπάτης και δρόσιζε τα περήφανα μέτωπα, τα στεφανωμένα με δάφνες, ο σμυρναϊκός μπάτης".*

Βαρύς φόρος αίματος

Το Σάββατο 27 Αυγούστου 1922, σημαίνει το τέλος των ονείρων του Γένους. Το τέλος του ελληνικού ονείρου της Σμύρνης. Ο Πανιώνιος "πληρώνει" και αυτός το μερίδιό του στον ξεριζωμό του Ελληνισμού. Ο ξεριζωμός των Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες της Ιωνικής γης είναι ξεριζωμός και του Πανιωνίου. Ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος μαρτυρεί στα χέρια των Τούρκων. **Εικοσιτέσσερις** αθλητές του συλλόγου ή πεθαίνουν ηρωϊκά στο πεδίο της μάχης ή βρίσκουν μαρτυρικό θάνατο στα χέρια των σφαγέων. Ο Πανιώνιος μπαίνει στα καράβια της φυγής, μαζί με τον ελληνισμό και μαζί καταφεύγουν στα αττικά χώματα...

"Ο Πανιώνιος είναι ιδέα..."

Απομειναρι κι ο Πανιώνιος της Μικρασιατικής καταστροφής προσπαθεί, στην Αττική γη πλέον, να σταθεί στα πόδια του.

Ο πρόεδρος του συλλόγου **Δημήτριος Δάλλας** αναζητεί στους πρόχειρους προσφυγικούς καταυλισμούς, αλλά και στο Παναθηναϊκό στάδιο, τους αθλητές του. "Ησαν όλοι παιδιά μου..." θα πει σε όσους τον ρωτούν γιατί τους αναζητεί. Ο **στρατηγός Πλαστήρας**, ένθερμος φίλαθλος, προτείνει στον Δάλλα να του παραχωρήσει διαμέρισμα επί της Λεωφόρου Κηφισίας, όμως ο Μικρασιάτης δεν δέχεται και του ζητά να του παραχωρηθεί μικρό δωμάτιο στα αποδυτήρια του Παναθηναϊκού σταδίου, προκειμένου να αρχίσει την ανασυγκρότηση του Πανιωνίου.

Το αίτημά του γίνεται δεκτό και ο Δάλλας θα μείνει επί ένα χρόνο στο μικρό αυτό δωμάτιο, βροντοφωνάζοντας ότι ο Πανιώνιος δεν πέθανε γιατί αποτελεί ιδέα, αθλητική ιδέα και οι ιδέες είναι αθάνατες. Ο Δάλλας καλεί όσους σώθηκαν από την καταστροφή και τους παροτρύνει να εργασθούν όλοι για την αναγέννηση του Πανιωνίου. Τα αποτελέσματα δεν άργησαν να φανούν.

Τον Σεπτέμβριο του 1923, ένα έτος ακριβώς μετά την καταστροφή, ο Πανιώνιος συνεχίζοντας την παράδοση των "Πανιώνιων Αγώνων", που από το 1896 19 φορές είχαν τελεστεί στη Σμύρνη, ωργάνωσε τους εικοστούς του στην Αθήνα. Το Παναθηναϊκό στάδιο φάνηκε μικρό για τους χιλιάδες φιλάθλους. Στις εξέδρες ο Βασιλεύς Γεώργιος, ο αρχηγός της Επαναστάσεως του 1922, στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας, υπουργοί, πολλοί επίσημοι. Πήραν μέρος οι καλύτεροι αθλητές του Πανιωνίου, του Πανελληνίου, του Πειραϊκού Συνδέσμου, του Εθνικού Γ.Σ., του Ηρακλή Θεσσαλονίκης, του Γ.Σ. Βόλου, του Ομίλου Φιλάθλων Πειραιώς, της Άμιλλας Σπάρτης και της Στρατιωτικής Λέσχης Χάριερη Κωνσταντινουπόλεως.

Το όνειρο του Δημήτρη Δάλλα, η αναγέννηση του Πανιωνίου στην Αθήνα, είχε γίνει πραγματικότητα. Τα χρόνια κύλησαν σα νερό, ο Πανιώνιος συνέχισε (και συνεχίζει...) να γράφει σελίδες αθλητικής (και όχι μόνο...) δόξας. Το ρολόι της ζωής του Δημήτρη Δάλλα, αυτού του μεγάλου Ελληνα, του μεγάλου Πανιώνιου, σταματά στις 23 Δεκεμβρίου του 1929. Ο Δημητρός Δάλλας περνάει στην ιστορία. Θα είναι μια από τις επιφανέστερες μορφές του ελληνικού αθλητισμού. Επί 30 χρόνια στη Σμύρνη και στην Αθήνα ηγήθηκε του Πανιωνίου.

Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΤΟ ΓΗΠΕΔΟ ΤΟΥ ΠΑΝΙΩΝΙΟΥ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ. ΜΑΖΙ ΤΟΥ Ο ΓΑΛΛΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ ΡΕΝΕ (ΜΕ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ) ΠΟΥ ΕΓΡΑΨΕ ΑΡΓΟΤΕΡΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΡΑΚΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ "Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ" ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΣΜΥΡΝΙΟΙ ΤΕΝΕΚΙΔΗΣ ΚΑΙ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ (ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ ΜΕΓΑΛΟΚΟΝΟΜΟΥ)

Εν κατακλείδι

Ο **Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος Σμύρνης,** μαζί με τον **Γυμναστικό Σύλλογο "Απόλλων"** (και αυτός εδρεύει πλέον στην Αθήνα, στη Ριζούπολη), τον **"Πέλοπα" Μελαντίας**, τον **"Θησέα"** και τον **"Ερμή" Βουρνόβα**, τον **"Αιολικό" Κυδωνιών**, τον **Γυμναστικό Σύλλογο "Σίπυλος" Μαγνησίας**, τον **Γυμναστικό Σύλλογο "Κόροιβος" Αδραμυττίου**, τον **Γυμναστικό Σύλλογο "Ιωνικός Αστήρ" Σωκίων** και τον **Γυμναστικό Σύλλογο Φιλαδελφείας**, έγραψαν την αθλητική, την πολιτιστική ιστορία του Ελληνισμού της Σμύρνης, της Μικράς Ασίας, για πολλά χρόνια.

Η Μικρασιατική καταστροφή ξερίζωσε τους ανθρώπους, τα σωματεία, την ιστορία, τον ελληνισμό, από την πατρογονική ιωνική γη. Όμως, ευτυχώς γιά μας, ευτυχώς για αυτούς που χάθηκαν, ευτυχώς για τον ελληνισμό, ο Πανιώνιος συνεχίζει να θυμίζει, σε πείσμα των καιρών, τη Μικρά Ασία, τη Σμύρνη. Ετσι, για να ακούγεται στο πέρασμα των αιώνων ότι... ***"οι ιαχές των Ιώνων θα μας ακολουθούν πάντα..."***.

Τα στοιχεία για το παραπάνω κείμενο αντλήθηκαν από το βιβλίο *Η Σμύρνη του Πανιωνίου-Από την μικρασιατική πρωτοπορία στην αθηναϊκή αναγέννηση"* (εκδόσεις "Οι Φίλοι των Τεχνών") που έγραψε ο **Πέτρος Λινάρδος**, συγκεντρώνοντας στις 320 πυκνογραμμένες σελίδες του βιβλίου όλη την ιστορία του Πανιωνίου, αλλά και του Μικρασιατικού αθλητισμού.

*Το κείμενο αφιερώνεται στον **Μιχάλη Πασιαρδή,** ο οποίος κρατά ζωντανή στη Λευκωσία τη μνήμη του Πανιωνίου.*

**** Ο Μάκης Διόγος είναι δημοσιογράφος***

ΠΕΤΡΟΣ ΛΙΝΑΡΔΟΣ
Η ΣΜΥΡΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΙΩΝΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
ΕΚΔΟΣΗ "ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ", ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ, 1998